

cd. 12m3387 II

4

17-05-2018

WIELKOPOLSKIE
SPRAWOZDANIA ARCHEOLOGICZNE

STOWARZYSZENIE NAUKOWE ARCHEOLOGÓW POLSKICH
ODDZIAŁ W POZNANIU

Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne

TOM 8
2007

Redakcja

Zofia Kurnatowska (redaktor), Tadeusz Makiewicz (z-ca redaktora)
Andrzej Michałowski, Piotr Pawlak (sekretarze)

Poznań 2007

Komitet Redakcyjny:

ZOFIA KURNATOWSKA, TADEUSZ MAKIEWICZ, ANDRZEJ MICHAŁOWSKI, PIOTR PAWLAK

Recenzenci:

GRZEGORZ DOMAŃSKI, ANDRZEJ M. WYRWA

Tłumaczenia:

BARTŁOMIEJ ROGALSKI, MAŁGORZATA ZDZIENICKA, JUSTYNA ŻYCHLIŃSKA

Projekt okładki:

TOMASZ LERCZAK

Poznań, Rynek Śródecki 4. Grób 161 (fot. P. Pawlak) – I strona okładki; Bruszczewo, stan. 5, Konstrukcje drewniane w części torfowej stanowiska (fot. J. Czebreszuk) – VI strona okładki; Inowrocław, stan. 125, Średniowieczna figurka szachowa (fot. J. Kozłowski) – rycina na stronie tytułowej

Skład i łamanie tekstów, tabele:

TOMASZ LERCZAK, DARIUSZ TOMCZAK

Skanowanie fotografii:

ANDRZEJ MICHAŁOWSKI

Autorzy artykułów ponoszą odpowiedzialność prawną i finansową za zamieszczone w tomie ilustracje.

© Copyright by SNAP Oddział w Poznaniu
Poznań 2007

ISBN 83-60109-07-9

Adres Redakcji:

INSTYTUT PRAHISTORII UAM
ul. Św. Marcin 78, 61-809 Poznań
tel. +48 061 829 47 94, fax +48 061 829 47 88
e-mail: wsa@amu.edu.pl

MUZEUM ARCHEOLOGICZNE W POZNANIU
ul. Wódna 27, 61-781 Poznań

Opracowanie komputerowe:

GRUPA OSIEM CZWARTYCH
ul. Gwarna 6, 61-703 Poznań
tel. 061 643 17 07, 603 18 78 88

Druk i oprawa:
TOTEM

Bibl. UAM

2018 EO 969

1213384/8
2007

Spis treści

Słowo wstępne	7
CZĘŚĆ 1 – Materiały	9
Andrzej Krzyszowski, <i>Osada kultury ceramiki wstęgowej rytej w Pierzchnie (stan. 18), w powiecie poznańskim</i>	11
Marcin P. Maciejewski, Rafał Niedźwiecki, <i>Szpile brązowe z Roska pow. czarnkowsko-trzcianecki</i>	23
Justyna Żychlińska, <i>Ciałopalny grób popielnicowy ludności kultury lużyckiej w Lisówkach, gm. Stęszew, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 1</i>	31
Bartłomiej Rogalski, <i>Cmentarzysko ludności kultury lużyckiej z Kun, pow. Turek, stan. 19</i>	41
Bartłomiej Rogalski, <i>Grób ludności kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego z Mściszewa, pow. Poznań, stan. 21</i>	51
Bartłomiej Rogalski, <i>Grób ludności kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego z Rzuchowa/Gaju, pow. Koło, stan. 47 / 2</i>	57
Ewa Pawlak, Paweł Pawlak, <i>Badania archeologiczne na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku „szkieletowym” z Poznania-Śródki (Rynek Śródecki 4) w 2001 roku</i>	63
Dionizy Kosiński, <i>Gród kasztelański w Starymgradzie w świetle wstępnych badań archeologicznych</i>	95
Andrzej Krzyszowski, <i>Nowe materiały wczesnośredniowieczne ze Zbąszynia (ul. Rynek 14)</i>	105
Jarosław Kozłowski, Marcin Woźniak, <i>Średniowieczne figurki szachowe znalezione w Inowrocławiu, stanowisko 125</i>	113
Marek Kępiński, Andrzej Sikorski, <i>Odciski tkaniny „produkcyjnej” na przesłiku z Ostrowa Tumskiego w Poznaniu (stan. 9/10)</i>	119
Marcin Krzepakowski, Andrzej Sikorski, <i>Szelągi litewskie Jana Kazimierza z Wągrowca, woj. wielkopolskie (ul. Opacka 15). Wyniki analizy numizmatycznej i odcisków tkaniny</i>	127
CZĘŚĆ 2 – Sprawozdania z badań terenowych	135
Janusz Czebreszuk, Johannes Müller, Paulina Suchowska, <i>Badania wykopaliskowe na stanowisku archeologicznym w Bruszczewie 5, gm. Śmigiel, pow. Kościan woj. wielkopolskie w sezonie 2005.</i>	137

Daniel Żychliński, <i>Ratownicze badania wykopaliskowe na stan. 21 w Daniszewie, pow. Koło, woj. wielkopolskie (nr autostradowy A2 – 411) – komunikat z badań</i>	149
Monika Wołoszyńska-Far, <i>Archeologiczne badani ratownicze na stanowisku 6 w Głuponiach (A2 – 30), pow. Nowy Tomysł, woj. Wielkopolskie. Komunikat z badań</i>	157
Artur Błażejowski, Wojciech Mirocha, <i>Badania pracowni kultury przeworskiej na stan. 5 w Kocinie, gm. Sośnie, pow. ostrowski, woj. wielkopolskie</i>	165
Zbigniew Woźniak, <i>Archeologiczne badania ratownicze na wielokulturowym stanowisku nr 33/34 (A2-288) w Stepocinie, gm. Nekla, pow. Września, woj. Wielkopolskie. Komunikat z badań</i>	175
Tomasz Stępnik, <i>Cmentarzysko wczesnośredniowieczne i pozostałości osady kultury lużyckiej na stanowisku 65 przy ul. Drukarskiej 61 w Koninku, gm. Kórnik</i>	185
Piotr Wawrzyniak, <i>Materiały z prac archeologicznych wykonanych na terenie posesji przy Placu Kolegiackim nr 2 (dawniej ul. Kozia nr 5) w Poznaniu w 2003 i 2005 roku</i>	199
Zbigniew Woźniak, <i>Archeologiczne badania ratownicze na wielokulturowym stanowisku nr 36 (A2-72) w Wysoczce, gm. Buk, pow. Poznań, woj. Wielkopolskie. Komunikat z badań</i>	211
CZĘŚĆ 3 – Z życia Oddziału SNAP w Poznaniu	219
Henryk Machajewski, <i>Sprawozdanie z działalności Oddziału Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich w Poznaniu w latach 2005-06</i>	221
Andrzej Michałowski, <i>Na podkarpackich ścieżkach – relacja z XVII Wąlnego Zjazdu Delegatów SNAP w Sanoku</i>	223

Słowo wstępne

Oddajemy Państwu do ręki kolejny, ósmy tom Wielkopolskich Sprawozdań Archeologicznych. W niniejszym numerze znajdziecie Państwo nowe, bardzo interesujące, często nigdzie dotychczas jeszcze nie publikowane materiały, pochodzące z badań wykopaliskowych prowadzonych w Wielkopolsce, oraz komunikaty prezentujące wstępne wyniki prac podejmowanych na stanowiskach archeologicznych w naszym regionie. Chcemy w nim przybliżyć Państwu także działalność Oddziału Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich w Poznaniu, prowadzonej przez jego Członków tak na wielkopolskiej, jak i ogólnopolskiej niwie Stowarzyszenia.

Pragniemy zapewnić wszystkich naszych Czytelników i potencjalnych Autorów, iż Redakcja Wielkopolskich Sprawozdań Archeologicznych, w ścisłej współpracy z Zarządem Oddziału SNAP w Poznaniu dokłada wszelkich starań, by nasze Czasopismo miało coraz wyższy poziom tak merytoryczny jak i edytorski. Od niniejszego numeru Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne stają się czasopismem recenzowanym przez dwóch niezależnych recenzentów, co jak mniemamy nie pozostanie bez wpływu na jakość prezentowanych przez nas prac. Mamy nadzieje, iż tenże zabieg pozwoli nam jeszcze wyżej podnieść atrakcyjność i prestiż naszego Wydawnictwa!

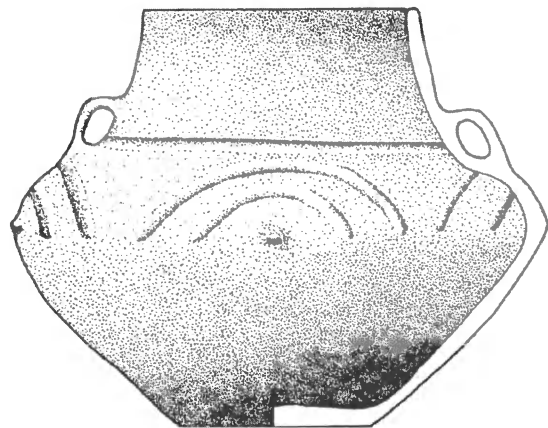
Naszym nieskrywanym pragnieniem jest chęć, by Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne ukazywały się w częstotliwości rocznej. Przedsięwzięcie to uzależnione jest rzecz jasna od sytuacji finansowej Oddziału. By zdobyć dodatkowe środki finansowane dla założonego przez Redakcję celu, pragniemy otworzyć nasze łamy dla tych osób bądź firm, które chciałyby na stronach Wielkopolskich Sprawozdań Archeologicznych zareklamować swoją działalność prowadzoną w ramach badań archeologicznych, bądź podejmowanych na potrzeby archeologii. Sądzimy, iż taka reklama, może być ze wszech miar pożyteczna dla obu stron, mając na uwadze fakt, iż dzięki naszej współpracy z Biblioteką Instytutu Prahistorii UAM, Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne docierają do wszystkich najważniejszych instytucji archeologicznych w Polsce, a także do wiodących ośrodków archeologicznych w Europie, gdzie wraz z nimi znajdują się także informacje o działalności naszych Reklamodawców!

Serdecznie zapraszamy do lektury i mamy nadzieje, że każdy z Państwa kto sięgnie po VIII tom Wielkopolskich Sprawozdań Archeologicznych, znajdzie w nim coś, co go zainteresuje!

dr Andrzej Michałowski

Sekretarz Redakcji

Wielkopolskich Sprawozdań Archeologicznych

C Z Ę Ś Ć 1

Materiały

ANDRZEJ KRZYSZOWSKI

Osada kultury ceramiki wstęgowej rytej w Pierzchnie (stan. 18), w powiecie poznańskim

Wstęp

Latem 2004 roku podczas pełnienia przez autora nadzoru przy pracach ziemnych na budowie gazociągu wysokociśnieniowego relacji Kórnik-Środa Wlkp. w okolicach wsi Pierzchno natrafiono na rzadko notowane na terenie Wielkopolski relikty materialne ludności kultury ceramiki wstęgowej rytej, z jej wczesnych faz (A. Krzyszowski 2004)¹. Tym bardziej fakt ten warto odnotować, że stanowisko to nie było dotąd znane ewidencji konserwatorskiej, a fragment osady odkryto dopiero po odhumusowaniu przez inwestora warstwy współczesnej próchnicy na trasie budowanego gazociągu; pozytywnego rezultatu nie przyniosły w tym względzie wcześniejsze badania w ramach AZP w 1984 r., jak i badania powierzchniowo-weryfikacyjne wykonane w marcu 2004 r. przed rozpoczęciem prac ziemnych na tej inwestycji.

Pod względem fizyczno-geograficznym rejon Pierzchna jest położony w obrębie Równiny Średzkiej, która stanowi część wielkiego obniżenia poznańsko-średzkiego (J. Kondracki 1978, s. 297). Równina ta została uformowana w okresie ostatniego zlodowacenia, a pozostałością z tego okresu jest gruba warstwa gliny zwałowej, przykryta niejednokrotnie utworami piaszczysto-żwirowatymi. Jest to teren płaski i prawie bezjezierny. Gleby są zróżnicowane, bowiem występują zarówno gleby brunatne i bielicowe, luźne i słabogliniaste, jak też miejscami czarne ziemie na podłożu glin zwałowych.

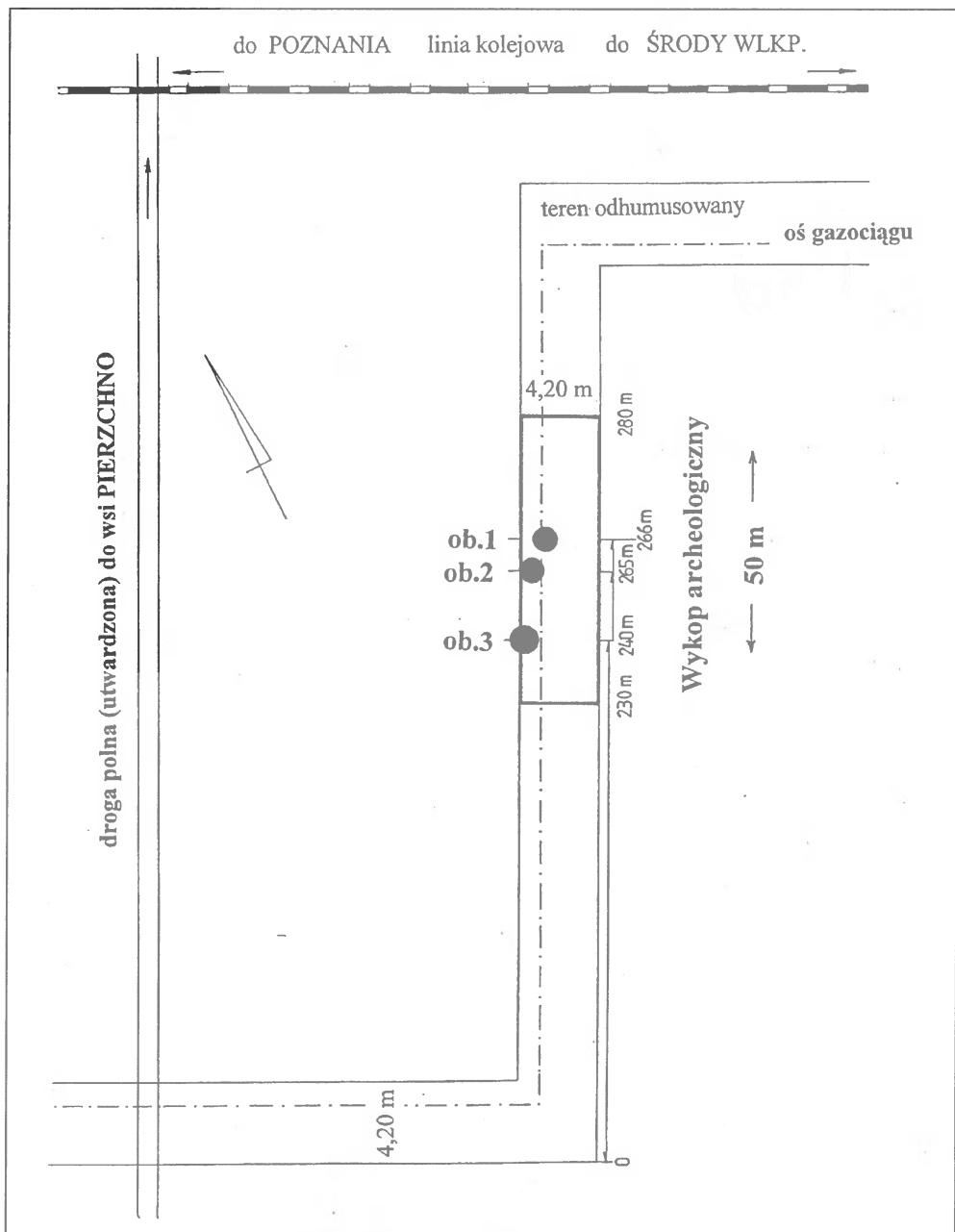
Administracyjnie obszar wsi jest położony na terenie powiatu poznańskiego, w gminie Kórnik. Natomiast w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) omawiane stanowisko zajmuje arkusz nr 55-29, gdzie oznaczone jest numerem 66.

Z kolei topograficznie stanowisko jest położone w odległości około 300-330 m na SE od drogi polnej prowadzącej do wsi, w odległości około 300 m na N od koryta bezimiennego cieku wodnego, około 550-600 m na S od skrzyżowania torów kolejowych linii Poznań-Środa Wlkp. z ww. drogą polną i około 600 m na S od pierwszych zabudowań wsi Pierzchno (ryc. 1). Powierzchnię stanowiska określono wstępnie w przedziale do 1,0 ha. Pole rozrzutu jest swobodne, dekoncentryczne, otwarte, ale niekompletne. Obecnie stanowisko jest zajęte polem ornym, zaś glebę stanowią tu czarne ziemie, na podłożu piasków, glin lekkich i ciężkich.

Fizjograficznie stanowisko leży w obrębie dobrze wykształconej doliny związanej z beziennym ciekim wodnym (od S); na stoku i prawdopodobnie na kulminacji wzniesienia morenowego (terasa wyższa). Ekspozycja jest dodatnia i okrężna, zaś zajęty stok posiada nachylenie na S, profile stanowiska: kopulasty i środkowostokowy, o średnim nachyleniu w przedziale 1-3%.

¹ Badania przeprowadzono na zlecenie Polskiego Górnictwa Naftowego i Gazownictwa S.A. w Warszawie Regionalny Oddział Przesyłu w Poznaniu i w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Poznaniu.

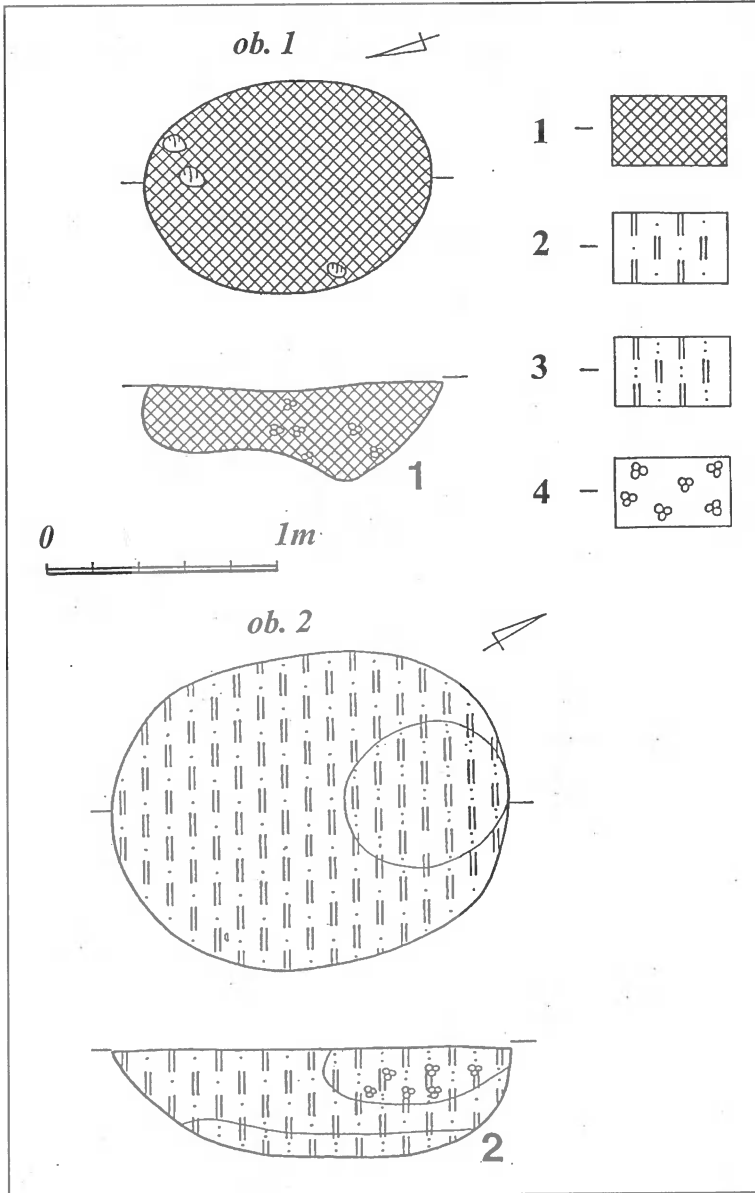
Odkryte dwa obiekty stałe, funkcjonalnie określono jako jamy o charakterze odpadkowym (ryc. 3). Oba wystąpiły na głębokości 41-42 cm od współczesnej powierzchni ziemi, i oba zostały wyeksplorowane w całości. W rzucie poziomym są one kształtu owalnego, jeden

Rys. J. Kędelska

Ryc. 2. Pierzchno, gm. Kórnik, pow. poznański, woj. wielkopolskie, stan. 18 (AZP 55-29/66). Plan sytuacyjny położenia obiektów KCWR (ob. 1-2; ob. 3 – kultura przeworska) (bez skali).

o wymiarach 124 cm × 92 cm i drugi 180 × 136 cm, natomiast w rzucie pionowym zarys jest kształtu nieckowatego, o głębokości od 27 cm do 41 cm w pierwszej z jam i do 46 cm u drugiej z jam. Wypełnisko w obiekcie 1 stanowiła spalenizna, miejscami dość intensywna, z nie-licznymi i drobnymi otoczkami polnymi (bez regularnego układu), w partii spągowej wy-

Rys. J. Kędelska

Ryc. 3. Pierzchno, gm. Kórnik, pow. poznański, woj. wielkopolskie, stan. 18 (AZP 55-29/66). Rzuty poziome i pionowe jam KCWR; 1 – spalenizna; 2 – szary piasek (pierwotna próchnica); 3 – ciemnoszarobrunatny piasek (pierwotna próchnica); 4 – polepa

stały liczniejsze grudki rozsypującej się polepy, z kolei w drugim z obiektów – był to szaro- i ciemnoszarobrunatny piasek, z nielicznymi grudkami polepy. Przy obu obiektach całość stanowiła lekko spiaszczona glina.

Ceramika

Zbiór ceramiki składa się zaledwie z 17 fragmentów, z których 12 wystąpiło w jamie nr 1, natomiast pięć fragmentów odkryto w jamie nr 2. W zakresie mikromorfologicznym wyróżniono 3 brzegi, 1 dno i 13 ułamków brzuśców. Stanowią one fragmenty 13 naczyń, z których trzy w części zrekonstruowano (ryc. 4:7-8, 10). Dla większości wydzielonych naczyń cechy kompozycyjne ornamentu pozwoliły na określenie ich formy, które reprezentuje prawie wyłącznie czarka półkulista.

Powyższy zbiór ceramiki podzielono na tzw. ceramikę delikatnej i grubej roboty, a zróżnicowanie to można obserwować we wszystkich fazach rozwojowych KCWR. Mimo niewielkiej liczebności podział taki jest również możliwy w analizowanym zbiorze ceramiki. Głównym kryterium jest przede wszystkim grubość ścianek naczyń, kolejno faktura powierzchni oraz rodzaj i sposób wykonania ornamentu, w mniejszym stopniu rodzaj domieszki schudzającej. Grubość naczyń delikatnej roboty zawierała się w tym zbiorze w przedziale 4-8 mm (11 egz.), a najczęściej było fragmentów o grubości 5 mm (4 egz.), natomiast w naczyniach grubej roboty wahała się od 9 do 11 mm (6 egz.).

Do ceramiki delikatnej roboty zaliczyłem 11 ułamków, na które składa się 9 odrębnych fragmentów naczyń z obiektu 1 (ryc. 4:1-2, 4-6, 9) i jeden fragment naczynia z obiektu 2 (ryc. 4:3). Z kolei ceramikę grubej roboty stanowi 6 fragmentów, które składają się na cztery odrębne naczynia (ryc. 4:7-8, 10-11).

Zarówno ceramikę delikatną, jak i grubej roboty sporządzano z gliny tłustej, dość starannie przygotowanej i dominująco ze śladowym udziałem domieszki schudzającej w postaci drobnoziarnistego piasku. Natomiast tylko jednostkowo odnotowano fragmenty z domieszką szamotu czyli potłuczonych skorup innych naczyń lub też całkowicie pozbawione intencjonalnej domieszki. Powierzchnie wszystkich fragmentów naczyń są starannie wygładzane i matowe. Zaledwie u pięciu przypadków powierzchnie można było zakwalifikować do kategorii powierzchni lekko gładzonych (ryc. 4:7, 10) lub surowych (ryc. 4:8). Wszystkie okazy są ponadto dobrze wypalone i twarde. Wśród barwy naczyń dominuje kolor szary (w odcieniach) i szaro-ślony, rzadziej wystąpiły fragmenty o barwie szaro-czarnej i szaro-brunatnej. Z kolei spośród barw przełomu przeważa układ jednobarwny, szary wzgl. brunatny, a pojedynczo wystąpiły: fragment z przełosem jednobarwnym barwy czarnej i z przełosem dwubarwnym koloru brunatno-szarego.

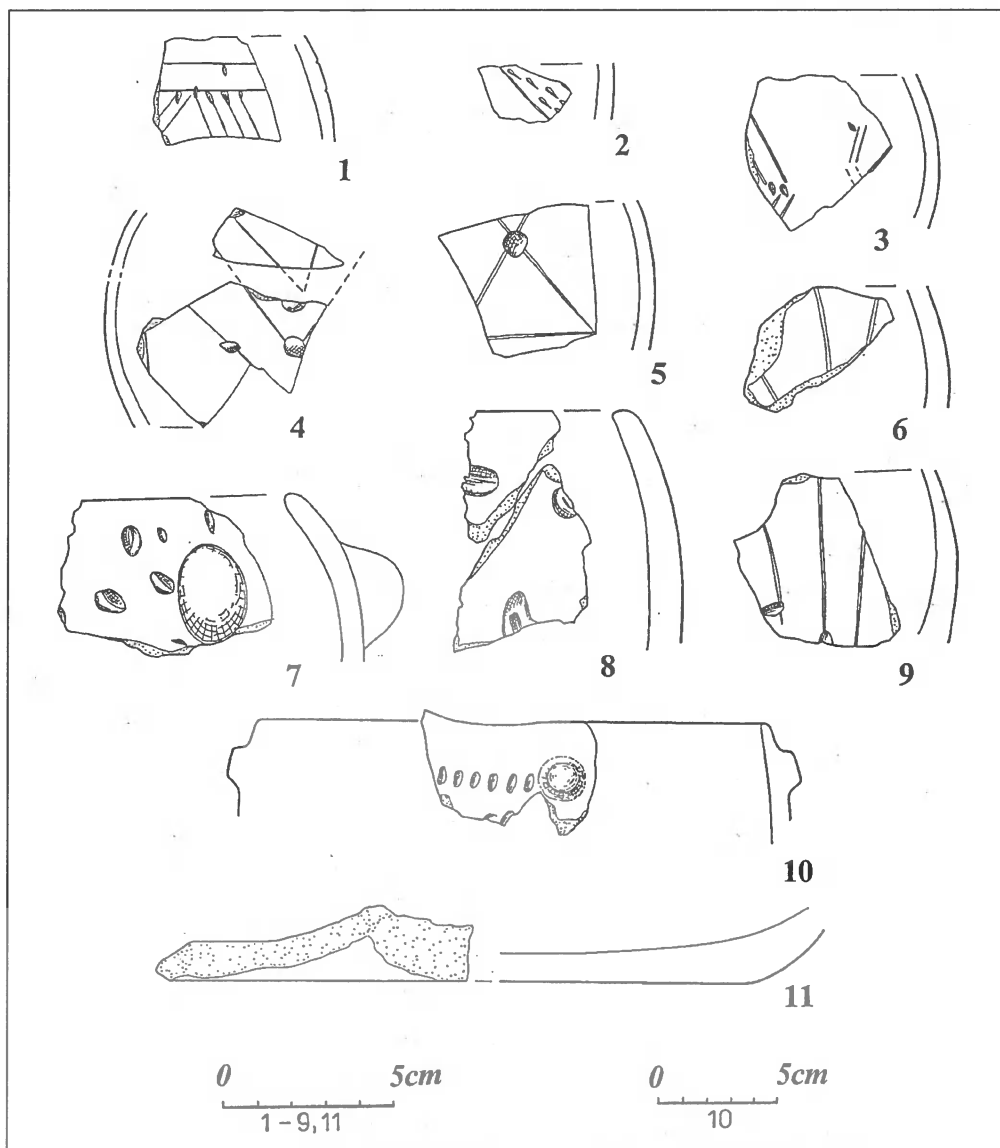
Wśród zbioru tej ceramiki rozpoznano – jak wcześniej wspomniałem – fragmenty 13 odrębnych naczyń, z czego na zbiór ceramiki delikatnej przypada 9 naczyń, zaś na zbiór ceramiki grubej roboty – 4 naczynia. Wszystkie reprezentują kuliste czary w kształcie odcinka kuli. Podobnie jak w innych tego rodzaju zbiorach ceramiki tej kultury, także i w analizowanym zbiorze są tu czary o zróżnicowanej wielkości. A więc spotykamy tu zarówno okazy niewielkie (ryc. 4:1-4), jak i okazy dość dużych rozmiarów, np. u jednego naczynia zrekonstruowana średnica otworu wynosiła 21 cm (ryc. 4:7-8, 10). Drugą formę naczyń reprezentuje prawdopodobnie misa, której fragment w postaci dna (o średnicy 17 cm) został znaleziony w jamie 2 (ryc. 4:11).

Z wyjątkiem tego ostatniego fragmentu – wszystkie pozostałe ułamki naczyń były zdobione. Dominuje wśród nich ornament ryty z wątkami nutowymi, rzadziej z wątkiem trójkątów czy też ornamentem paznokciowym, a w tej ostatniej kompozycji niejednokrotnie

w połączeniu z nalepianymi guzami. Wśród ceramiki delikatnej roboty nie odnotowano krawędzi wylewu karbowanej nacięciami.

W obrębie analizowanego zbioru stwierdzono 8 rodzajów ornamentu. Stanowią je w kolejności frekwencji następujące wątki i elementy zdobnicze.

Pierwszy jest ornament nutowy czyli zwielokrotniona linia ryta wyłącznie w motywach prostolinijnych (poziomych i pionowych), które na ogół trudno jest zrekonstruować, gdyż został zarejestrowany na drobnych ułamkach brzuśców i na których komponowane są owalne

Rys. J. Kędelska

Ryc. 4. Pierzchno, gm. Kórnik, pow. poznański, woj. wielkopolskie, stan. 18 (AZP 55-29/66). Wybór ceramiki naczyniowej KCWR (1-2, 4-6, 8-9 – obiekt nr 1; 3, 7, 10-11 – obiekt nr 2).

wzgl. trójkątne dołki nutowe (ryc. 4:1-6, 9). Dołki te kończą linie ryte albo podkreślają załamania linii prostych. Na kilku fragmentach linie proste są też przerywane dołkami nutowymi (np. ryc. 4:1, 9). Ten rodzaj zdobienia wystąpił na 4 fragmentach naczyń. Najbardziej reprezentatywnymi przykładami tego rodzaju ornamentu są czary kuliste z jamy nr 1 (ryc. 4:1, 9).

Drugim typem wątku nutowego jest dekoracja złożona również z linii rytej, ale występująca w wątku kątowym, w tym w postaci trójkątów wsuwanych w siebie (ryc. 4:3-4), bądź też zwisających, ale także z dołkami nutowymi (ryc. 4:5). Zarejestrowano go na czarach kulistych w obu jamach.

Kolejnym elementem zdobniczym zanotowanym w analizowanym zbiorze ceramiki są płytkie wątki paznokciowe, zarejestrowane na 4 fragmentach. Fragmenty zdobione w ten sposób to: pojedynczy względnie podwójny układ pionowo ustawionych odcisków, zlokalizowanych tuż pod krawędzią (ryc. 4:10) lub w dwóch przypadkach w postaci niezbyt regularnego układu, który pokrywał pierwotnie zapewne w 2/3 powierzchnię brzuśca (ryc. 4:7-8). Na dwóch ostatnich fragmentach wątek ten wystąpił w towarzystwie nalepianych guzów.

Ornament tzw. wstęg wypełnianych, to kolejny rodzaj występującego w tym zbiorze zdobnictwa. Wyodrębniono go na jednym drobnym fragmencie z jamy 1 (ryc. 4:2). Ukośne wstęgi, biegną tu pomiędzy dwoma liniami rytymi, które są ulokowane zapewne w górnej części brzuśca.

Ostatnim elementem zdobniczym, jaki odnotowano w tym zbiorze ceramiki jest nalepiany plastyczny guz, występujący w kompozycji z wątkiem odcisków paznokciowych. Zarejestrowano go dwukrotnie na ceramice grubej roboty. Oba guzy są duże, ale zróżnicowane, zlokalizowane pod krawędzią i występujące zapewne w układzie segmentowanym. Jeden jest owalny ustawiony podłużnie (ryc. 4:7), zaś drugi okrągły i stożkowaty (ryc. 4:10). Ten ostatni nie posiada charakterystycznego pośrodku wgniczenia w postaci dołka.

Krzemienie

Reprezentuje je 9 przedmiotów krzemiennych odkrytych wyłącznie w jamie 1. Są to:

- bliżej nieokreślone narzędzie krzemienne (może półtyłczak ?), wykonane z odłupka, mikro-retuszowaną jedną z krawędzi bocznych, o prostej podstawie, surowiec barwy jasnobrązowej (prześwitujący), może czekoladowy (?), wym. 2,6 (dł.)×1,4 (szer.)×0,5 (grub.) cm (ryc. 5:4),

- odłupek doborowy, odbity od rdzenia 2-piętowego, z przygotowanymi pierwotnie dwoma piętami, z płaską piętką, bez sęczonek, zapewne jako odnawiając odłupni, surowiec bałtycki barwy szaro-popielatej, miejscami zwapniały, wym.: 4,7×5,2×1,0 cm (ryc. 5:1),

- odłupek odbity od rdzenia 1-piętowego (?), z piętką krawędziową, brak sęczonek, surowiec bałtycki, barwy szaro-popielatej, wym.: 5,0×3,1×1,7 cm (ryc. 5:3), z różnych faz obróbki rdzeni, w tym jeden złamany (brak partii dystalnej), surowiec bałtycki nieotoczakowy, barwy szarej, szaro-popielatej, w dwóch przypadkach lekko zwapniały, o wym.: 5,4×3,2×1,0 cm; 4,2×2,7×1,3 cm; 3,0×2,5×1,1 cm; 2,1×2,7×0,4 cm (okaz złamany),

- dwupiętek, odbity od rdzenia 2-piętowego, z piętką punktową, brak sęczonek, surowiec bałtycki nieotoczakowy, barwy ciemnoszarej, wym.: 3,8×1,5×1,3 cm (ryc. 5:2),

- wiór nieokreślony, surowiec bałtycki nieotoczakowy, barwy szaro-popielatej, wym.: 3,6×1,2×0,5 cm.

Poza jednym okazem krzemienia, które być może wykonano z surowca czekoladowego, do „produkcji” pozostałych wyrobów użyto miejscowego surowca bałtyckiego. Mimo małej liczebności krzemieni, jego struktura wskazuje na miejscową obróbkę. Zestaw krzemieni jest

niewielki, stąd trudno jest na jego podstawie wyrokować o kierunku obróbki tego surowca, ale wydaje się, że była ona nastawiona zarówno na uzyskiwanie półsurowca odłupkowego (7 szt.), jak i wiórowego (2 szt.), w tym co znamienne pochodzących również z rdzeni dwupiętowych. Ubogi jest także zestaw narzędzi. Stanowi go zaledwie jeden okaz, być może półtylczaka, wykonanego z odłupka. Kategoria tych narzędzi znana jest z innych stanowisk tej kultury, w tym także z faz wczesnych KCWR (J. K. Kozłowski 1970, s. 76-88; J. Lech 1981, s. 39-45; 1985, s. 79).

Inne

Z jamy nr 1 pochodzi ponadto 5 grudek polepy, o wadze 65 g. Wszystkie są o wypale ceglastym, z domieszką piasku, słomy i bliżej nieokreślonego składnika mineralnego o barwie białej, też z licznymi odciskami części roślinnych. Najmniejszy okaz ma wymiary: $2,1 \times 1,8 \times 1,0$ cm, zaś okaz największy: $6,7 \times 5,4 \times 3,2$ cm.

W tym samym obiekcie znaleziono jeszcze 9 fragmentów drobnych kości zwierzęcych, których nie udało się rozpoznać gatunkowo (ekspertyzę wykonał dr inż. D. Makowiecki z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN Oddział w Poznaniu).

Funkcja i chronologia zespołu

Cechy diagnostyczne źródeł KCWR z tego stanowiska, na podstawie których można ustalić ich pozycję chronologiczną to:

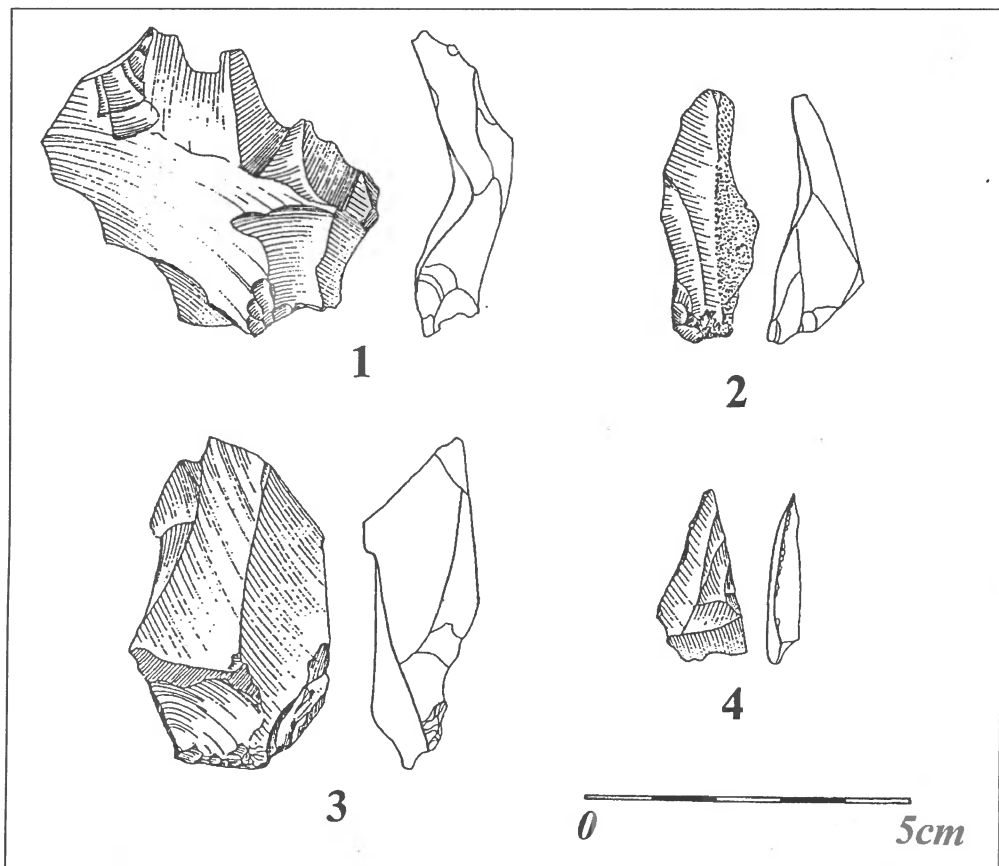
1. W zakresie cech technologicznych ceramiki to możliwość wyróżnienia dwóch jej kategorii, charakterystycznych dla tej społeczności, tj. ceramiki delikatnej i grubej roboty.

2. W technice formowania naczyń istnieje przewaga okazów wykonanych z gliny tłustej z niewielkim udziałem domieszki schudzającej w postaci drobnoziarnistego piasku; odnotowano ponadto pojedynczy fragment z udziałem domieszki z potłuczonych skorup, podobnie jeden fragment był pozbawiony całkowicie domieszki.

Udziały poszczególnych typów domieszek schudzających – w porównaniu do innych zbiorów KCWR na Niżu – wskazują mimo, iż nie jest to zbiór miarodajny pod względem statystycznym – że można prawdopodobnie umiejscowić w „młodszy odcinek” fazy nutowej, gdzie udział domieszek mineralnych przewyższa udział domieszek organicznych i z szamotu (Ł. Smoczyńska 1953; T. Wiślański 1959; 1974; A. Kulczycka-Leciejewiczowa 1981; A. Kulczycka-Leciejewiczowa, J. Romanow 1985; R. Grygiel 1976; L. Czerniak 1994; W. Wojciechowski, P. Cholewa 1995; D. Jankowska 2005).

3. W przypadku typów naczyń to najliczniej w tym zbiorze występują nieprofilowane czary w kształcie odcinka kuli oraz prawdopodobnie jedna misa. Czary kuliste z ich stylistyką ornamentacyjną – przy jednoczesnym braku w tej kolekcji pucharów na pustej nóżce czy naczyń dwustożkowatych – wyznaczają chronologię tego zbioru na „klasyczną” fazę nutową KCWR (R. Grygiel 1976; L. Czerniak 1994; R. Kirkowski 1994; W. Wojciechowski, P. Cholewa 1995).

4. O przynależności tych źródeł do tej fazy decydujące znaczenie ma zdobnictwo naczyń, w tym udział wątku nutowego. Wystąpił on tutaj w dwojakim rodzaju: w postaci linii prostej przerywanej dołkami nutowymi i w układzie kątów wsuwanych w siebie. W zbiorze stwierdzono natomiast brak klasycznej linii rytej w układzie wolutowym, choć tego też nie można wykluczyć z uwagi na fragmentaryczność zachowanych ułamków. Najbliższe analogie do wątk-

Ryc. 5. Pierzchno, gm. Kórnik, pow. poznański, woj. wielkopolskie, stan. 18 (AZP 55-29/66). Wybór przedmiotów krzemiennych; 1 – odłupek od rdzenia 2-piętowego; 2 – dwupiętek; 3 – odłupek od rdzenia 1-piętowego?; 4 – półtylczak ?

Rys. J. Sawicka

ków nutowych zbudowanych z linii prostej pochodzą m.in. ze Strzelc (T. Wiślański 1959, ryc. 12:1-5; A. Kulczycka-Leciejewiczowa 1979, ryc. 12:1-2, 13), Brześcia Kujawskiego (R. Grygiel 1976, tabl.II:3, 5; IX:2, XXIII:1), Grabioniej (W. Rączkowski 1987, tabl.III:7-8, 12, 14-15), a z kolei w układzie kątów wsuwanych w siebie także ze Strzelc (T. Wiślański 1959, ryc.12:12-19, 23- 25; 18:1), ale też z Miechowic (L. Czerniak 1994, ryc. 8:1-2, 4, 12, 14; 9:1-2), Łojewa (L. Czerniak 1994, ryc. 12:8-9), Brześcia Kujawskiego (R. Grygiel 1976, tabl.II:1, 4; III:1; XII:2-3, 7; XV:6, 9; XIX:10).

Kolejnym elementem zdobniczym mającym walor chronologiczny jest ornament „wstęg wypełnianych”, zanotowany na jednym z fragmentów w obiekcie 1 (ryc. 4:2). Wątek ten pojawia się w fazie starszej KCWR, ale wówczas nie występuje wspólnie z ornamentyką nutową, z kolei w fazie młodszej obydwa motywy zdobnicze występują razem, ale w większości w kombinacji z wątkami szareckimi lub żeliezowskimi (R. Grygiel 1976, s. 34-36; XXXIII:2-7, 10; W. Wojciechowski, P. Cholewa 1995, s. 102-104); do okazji z Pierzchna znajdujemy analogie m.in. z cytowanych wyżej stanowisk kujawskich (L. Czerniak 1994, ryc. 8:7; 9:6; 10:11; 12:20). Część badaczy uważa z kolei, że naczynia wypełnione tego rodzaju nakłuciami

są typowe dopiero dla środkowej fazy tej kultury (A. Kulczycka-Leciejewiczowa, J. Romanow 1981, s. 62). Do tego ostatniego horyzontu chronologicznego, tj. do II fazy, tzw. nutowej można w chwili obecnej zakwalifikować materiały KCWR z Pierzchna.

Z obserwacji topograficzno-fizjograficznych najbliższego otoczenia stanowiska, położenia wykopu w obrębie tego stanowiska, a także odkrytych obiektów i źródeł zebranych z ich wypełnisk (niestety nie udało się zebrać materiału z powierzchni stanowiska) – nie można na obecnym etapie rozpoznania archeologicznego obiektu wnioskować o ewentualnej koncentracji materiału archeologicznego na tym stanowisku, a także o wielkości tej interesującej osady najstarszej społeczności pierwszych rolników na terenie Wielkopolski.

Bibliografia

CZERNIAK L.

1994 *Wczesny i środkowy okres neolitu na Kujawach 5400-3650 p.n.e.*, Poznań.

GRYGIEL R.

1976 *Osady kultury ceramiki wstęgowej rytej w Brześciu Kujawskim koło Włocławka*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”, S.A., nr 23, s. 5-111.

JANKOWSKA D.

2005 *Z badań nad osadnictwem późnowstęgowym w Wielkopolsce*, <http://www.archeologia.prv.pl>

KIRKOWSKI R.

1994 *Kultura ceramiki wstęgowej rytej na ziemi chełmińskiej. Zarys systematyki chronologiczno-genetycznej*, (w:) *Neolit i początki epoki brązu na ziemi chełmińskiej*, Grudziądz, s. 57-99.

KONDRACKI J.

1978 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.

KOZŁOWSKI J. K.

1970 *Z badań nad wytwórczością krzemieniarską w kulturze ceramiki wstęgowej rytej*, [w:] J. K. Kozłowski (red.), *Z badań nad kulturą ceramiki wstęgowej rytej*, Kraków, s. 73-94.

KRZYSZOWSKI A.

2004 Wyniki badań archeologicznych na inwestycji: „Budowa gazociągu wysokociśnieniowej relacji Kórnik – Środa Wlkp., w woj. wielkopolskim”, cz. I-II, Poznań. opracowanie w maszynopisie w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu

KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA A.

1979 *Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich. Kultury kregu naddunajskiego*, [w:] W. Hensel, T. Wiślański (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. II, Neolit, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, s. 19-164.

1981 *Wczesnoneolityczne osadnictwo w Niemczy*, „Silesia Antiqua”, t. 23, s. 19-38.

KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA A., ROMANOW J.

1985 *Wczesnoneolityczne osiedla w Gniewchowicach i Starym Zamku*, „Silesia Antiqua”, t. 27, s. 9-68.

LECH J.

1981 *Materiały krzemienne z osad społeczności wstęgowych w Niemczy, woj. Wałbrzych. Badania z lat 1971-1972*, „Silesia Antiqua”, t. 23, s. 39-45.

1985 *Najstarszy przemysł krzemienno-współnot wczesnorolniczych w dorzeczu Odry. Materiały kultury ceramiki wstęgowej rytej z Gniechowic i Starego Zamku*, „Silesia Antiqua”, t. 27, s. 69-81.

RĄCZKOWSKI W.

1987 *Kultury neolityczne na Pojezierzu Krajeńskim*, Poznań.

SMOCZYŃSKA Ł.

1953 *Kultura ceramiki wstęgowej w Wielkopolsce*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 3, s. 1-84.

WIŚLAŃSKI T.

1959 *Wyniki prac wykopaliskowych w Strzelcach w pow. mogileńskim w latach 1952 i 1954*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 10, s. 1-95.

1969 *Podstawy gospodarcze plemion neolitycznych w polsce północno-zachodniej*, Wrocław.

1974 *Kultura ceramiki wstęgowej rytej na ziemi pyrzyckiej*, [w:] F. J. Lachowicz (red.), *Studia Archaeologica Pomeranica*, Koszalin, s. 53-77.

WOJCIECHOWSKI W., CHOLEWA P.

1995 *Osady najwcześniejszych rolników i hodowców na stanowisku 16 w Strzelinie*, „Studia Archeologiczne”, t. 27.

Adres autora:

mgr Andrzej Krzyszowski

Muzeum Archeologiczne w Poznaniu

ul. Wodna 27, 61-781 Poznań

Die Siedlung der Linienbandkeramikultur in Pierzchno (Fst. 18) im Posener Kreis

Zusammenfassung

Während der archäologischen Aufsicht (in 2004) auf dem Bau der lokalen Gasleitung aus Komik nach Środa Wlkp., im Ort Pierzchno (Fst. 18) wurden zwei Gruben der LBK freigelegt. Die archäologischen Quellen ergänzt auch eine Sammlung der Gefäßkeramik bestehend aus nur 17 Fragmenten und 9 Feuersteingegenständen (u.a. Halb Halbrückenmesser?). Die Keramik vertreten fast ausschließlich halbkugelförmige Schalen, die mit Notenornament in Form einer mehrfachen Gerade, die mit notenkopffartige Vertiefungen durchgebrochen ist und in Form der ineinander eingeschobenen Winkel verziert werden. In der Sammlung gab es aber keine klassische eingeritzte Linie in schraubenförmiger Anordnung. Außerdem wurde die Form der „ausgefüllten Bänder“ und Kompositionen mit abgedrücktem Nagel gefunden, die mit plastischen Knöpfen ergänzt werden, gefunden. Die Ornamentik dieser Gefäße lässt das freigelegte Siedlungsfragment als aus der Zeit der II. (klassischen) Notenphase dieser Kultur vorläufig zu datieren.

Ähnlich wie in anderen Gebieten, welche die Gemeinschaft dieser Kultur im Tiefland besetzte, bildet den Boden auch auf der betreffenden Fundstelle eine Schicht der fruchtbaren

Schwarzerde auf dem aus Sanden und Geschiebelehmen bestehenden Untergrund. In physiographischer Hinsicht liegt diese Fundstelle im Bereich eines gut gestalteten, mit einem namenlosen Wasserlauf (von Süden) verbundenen Tals, am Abhang und wahrscheinlich auf der Kulmination einer Moräneerhöhung.

Abbildungen

- Abb. 1. Pierzchno, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 18 (AAP 55-29/66).
Lage der Fundstelle am Weg einer Gasleitung (1 – Gasleitung)
- Abb. 2. Pierzchno, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 18 (AAP 55-29/66).
Lageplan der Objekte der Linienbandkeramikultur (LBK) (Ob. 1-2; Ob. 3 – Przeworsk Kultur) (ohne Maßstab). Gez. J. Kędelska
- Abb. 3. Pierzchno, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 18 (Archäologische Aufnahme Polens (AAP) 55-29/66). Grund- und Aufrisse der Gruben aus der LBK (1 – Brandschicht; 2 – grauer Sand (ursprüngliche Humuserde); 3 – dunkelbrauner Sand (ursprüngliche Humuserde); 4 – Lehmewurf). Gez. J. Kędelska
- Abb. 4. Pierzchno, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 18 (AAP 55-29/66).
Gefäßkeramikauswahl aus der LBK (1-2, 4-6, 8-9 – Objekt Nr. 1; 3, 7, 10-11 – Objekt Nr. 2). Gez. J. Kędelska
- Abb. 5. Pierzchno, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 18 (AAP 55-29/66).
Auswahl von Feuersteingegenständen (1 – Abfalen vom Doppelschlagfläche Kern; 2 – Doppelschlagfläche Klinge; 3 – Abfalen vom Einschlagfläche Kern; 4 – Halbrückenmesser?).
Gez. J. Sawicka

MARCIN P. MACIEJEWSKI, RAFAŁ NIEDŹWIECKI

Szpile brązowe z Roska pow. czarnkowsko-trzcianecki

Podczas badań prowadzonych w 2003 roku na stanowisku wielokulturowym w Rosku stanowisko 4 gm. Wieleń, pow. czarnkowsko-trzcianecki wśród wielu innych znalezisk odkryto dwie szpile brązowe. Badania w rejonie Roska są prowadzone od 2001 roku przez Ekspedycję Nadnotecką Instytutu Prahistorii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza pod kierownictwem dr H. Machajewskiego. Celem badań jest rozpoznanie osadnictwa pradziejowego w pradolinie Noteci między ujściem Drawy i Gwdy (por. Machajewski 2002:7-25).

Stanowisko jest położone na niewielkim wzniesieniu znajdującym się na terasie zalewowej w pradolinie Noteci ok. 3 km na wschód od wsi (Durczewski, Śmigieński 1965:198). Wzniesienie tworzy drobny piasek aluwialny, w południowej części znacznym stopniu zniszczone. Od północy sąsiaduje ze starorzeczem Noteci, na wschód od stanowiska biegnie pomniejszany ciek wodny o nazwie Gulczanka, a od strony południowej otaczają je liczne zabagnione oczka wodne – pozostałości meandrów.

Jest to stanowisko wielokulturowe z osadnictwem od mezolitu po okres przedrzymski. Celem tego przyczynku jest omówienie dwóch szpil brązowych związanych z osadnictwem starszego okresu epoki brązu i wczesnej kultury łużyckiej.

Szpila z główką wătorowatą

Zabytek znaleziono w wykopie VI, w stropie III warstwy. Warstwa o miąższości około 20 cm barwy ciemnobrunatnej zawierająca materiał zabytkowy. Wraz ze szpilą pozyskano 21 fragmentów ceramiki, 24 zabytki krzemienne, 3 fragmenty kości. Ceramika była silnie rozdrobniona, technologicznie nawiązywała do ceramiki kultury łużyckiej, jednak nie tworzyła jednolitego zbioru. W przeważającej części fragmenty pochodziły z partii brzuścowej naczyń.

Prezentowany egzemplarz odznacza się doskonałym stopniem zachowania. Całkowita długość wynosi 44 cm, główka beczułkowata o maksymalnej średnicy 2,6 cm i wysokości 2,2 cm. Szpila składa się z dwóch elementów, główki i trzonka wykonanych oddzielnie, drugi element w połowie swej długości jest lekko zakrzywiony. Na kołnierzu główki i górnej części trzonka został wykonany ornament liniowo – kreskowy w konwencji strefowo-metopowej.

Zabytek zalicza się do typu szpil o główce wătorowatej w wariantcie Jeziora wg Gedla (1983:Tafel XIII, XIV, Gediga 1978:150). Egzemplarz ten nie wykazuje żadnych różnic formalnych z klasycznymi zabytkami tego typu.

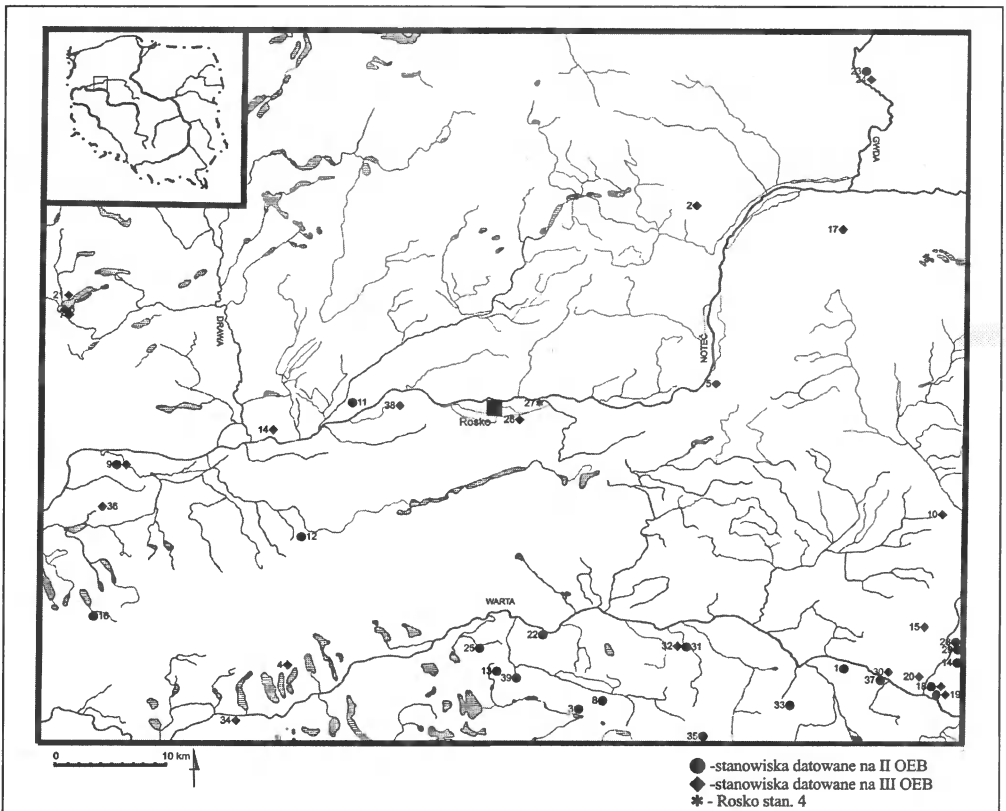
Zabytek z Roska wpisuje się w chronologię szpil wătorowatych wariantu Jeziora datowanych na starszy okres epoki brązu (Gedl 1983: 58-59).

Na terenie Polski znalezisko tej szpili należy do najbardziej wysuniętych na północ (Gedl 1983:Tafel 45:B). I jako jedyne posiada pewny kontekst osadowy. Najbliższe analogie

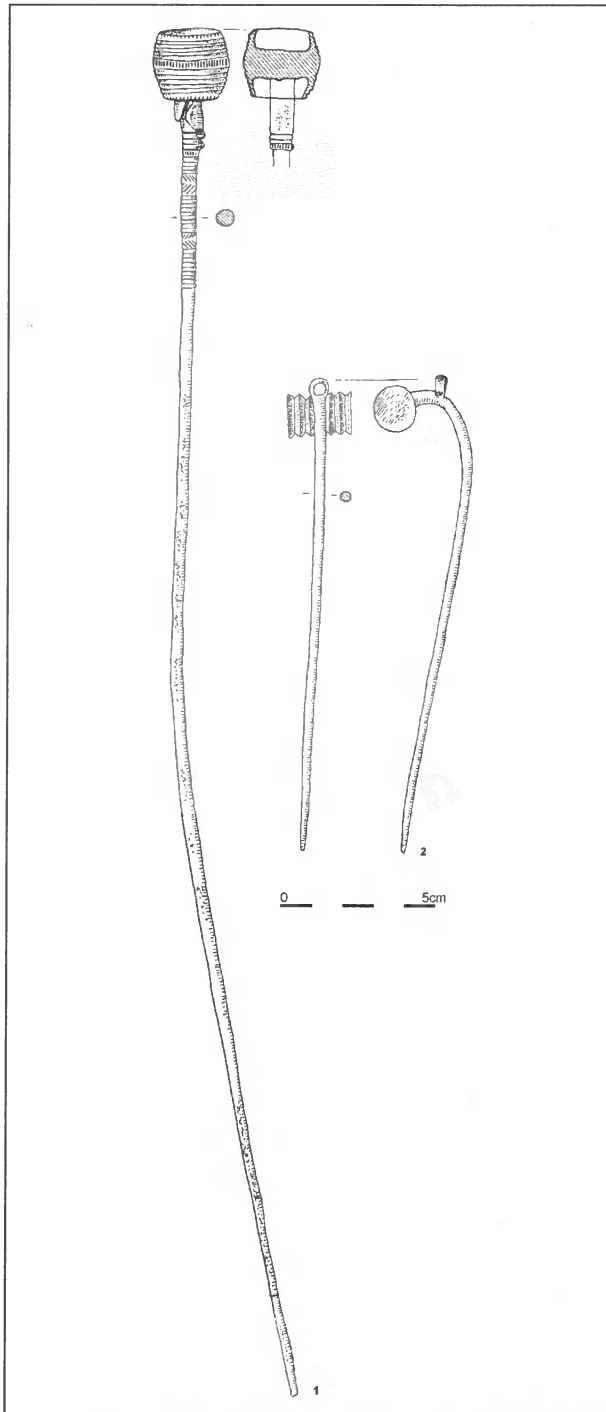
pochodzące z Dziewiczej Strugi, Garbatkowa gm. Rogoźno, pow. obornicki, woj. wielkopolskie mają charakter znalezisk pojedynczych. Jak się wydaje dominującym kontekstem dla tego typu zabytku są cmentarzyska (Siemianowice gm. Oborniki Śląskie pow. trzebnicki, woj. dolnośląskie, Wojda gm. Pakość, pow. inowrocławski, woj. kujawsko-pomorskie, Warocław-Księżę gm. Wrocław, woj. dolnośląskie, Węgrzyce gm. Wińsko, pow. wołoski, woj. dolnośląskie). Jeszcze jedna cecha charakteryzuje prezentowany egzemplarz, otóż jest on jednym z dłuższych z pośród liczby 15 znanych (Gedl 1983: 58-59).

Szpila uchata

Pochodzi z wykopu VII, stropu jamy (obiekt 93), w poziomie kształtu owalnego o wymiarach 97×78 cm, profilu nieckowatym i miąższości 36 cm i wypełniku spalenizny. Na inwentarz składa się 5 wiórków krzemiennych znajdujących się na złożu wtórnym oraz 35 fragmentów ceramiki. Była ona silnie rozdrobniona. Elementami dystyngtywnymi stylistycznie jest jeden fragment ornamentowany prostą linią rytą, zapewne dookołny oraz grupy prawo skośnych linii rytanych znajdujących się pod nią. Motyw wąskich linii rytanych na poziomie periodyzacyjnym zbieżnym z datowaniem szpili, znajduje analogie między innymi w materiałach wczesnołużyckich w Kietrzu gm. Kietrz, pow. głuźczycki, woj. opolskie. Dobrze datowane ze-

Ryc. 1. Dorzecze środkowej Noteci w II i III oknie epoki brązu

Ryc. 2. Rosko, gm. Wielki Wielki, pow. czarnkowsko-trzcianecki, woj. wielkopolskie, stan 4; szpile brązowe

Tabela 1. Stanowiska datowane na II i III OEB (por. Rys. 1)

L.p.	miejsowość	powiat	nr stan.	chronologia, rodzaj i inwentarz	literatura (najnowsza lub najobszerniejsza)	uwagi
1	Bąbolin	obornicki	-	kultura mogiłowa naczynie z odciskami tekstylnymi	Gedl 1975: 101, mapa 1, 3	-
2	Biała	czarnkowsko-trzcianecki	83	kultura lużycka cmentarzysko III OEB – początek HaC	MAP teczka nr 6022	-
3	Binino	szamotulski	-	kultura mogiłowa znalezisko pojedyncze – szpila brązowa(br.) typu Deinsdorf	Kaczmarek 2002: 279	-
4	Borowy Młyn	międzybódzki	-	kultura lużycka, III OEB cmentarzysko	Malinowski 1961: 50	-
5	Czarków	czarnkowsko-trzcianecki	-	kultura lużycka, III – IV OEB sierp br.	Kaczmarek 2002: 353	-
6	Dobiegiew	strzelecko-drezdeński	1	kultura lużycka, III OEB amfora z 4 uszkami	Malinowski 1961: 126	-
7	Dobiegiew	strzelecko-drezdeński	3	kultura lużycka, III OEB ceramika guzowa	-	arkusza AZP40 – 17
8	Dobrojewo	szamotulski	4	kultura mogiłowa, cmentarzysko ? fragmenty ceramiki (fr. cer.), przepalone kości	MAP, teczka nr 2955	-
9	Drezdenko	strzelecko-drezdeński	-	kultura mogiłowa siekierka br. z brzegami typu północnoniemieckiego	Gedl 1975: 106, mapa 1	-
10	Gorzewo	obornicki	1	kultura lużycka, III OEB skarb 3 groty strzał	Biajer 2001: 330, mapa 4	-
11	Herburtowo	czarnkowsko-trzcianecki	2	kultura mogiłowa, odpadki krzemienne	Gedl 1975: 109, mapa 1	-
12	Kaczaniec	czarnkowsko-trzcianecki	2	kultura mogiłowa fr. cer.	Kaczmarek 2002: 281	-
13	Kłodzisko	szamotulski	-	kultura mogiłowa siekierka br. z brzegami typu północnoniemieckiego	Gedl 1975: 111, mapa 1	-
14	Kowanówko	obornicki	12	kultura mogiłowa fr. cer.	Jasnosz 1982: 95	-
15	Lipa	obornicki	-	kultura lużycka, III OEB?fr. siekierki z piętką	Duraczewski, Śmigieński 1965: 14	-
16	Lubiatów	strzelecko-drezdeński	-	kultura mogiłowa Bransoleta br.	Kaczmarek 2002: 283	-
17	Nowa Wieś Ujska	piłski	9	wczesna III OEB badania AZP1 fr. Cer.	-	-
18	Oborniki Wielkopolskie	obornicki	-910	kultura mogiłowa sztylet br. z 4 nitami kultura lużycka, III OEB osada 7 naczyń, fr. bursztynu, rozcieracz 4 obrabiane kamienie, węgle drzewne, polepa, kości i kiel zwierzęcy, skorupy małż kultura lużycka, III OEB – HaC cmentarzysko inwentarz 2 grobów, materiał bezspolowy	Gedl 1975: 119, mapa 1 Kaczmarek 2002: 371 Kaczmarek 2002: 371	różne stanowiska bez dokładnej lokalizacji

19	Oborniki Wielkopolskie	obornicki	33	kultura mogiłowa cmentarzysko ? sztylet kultura luzycka, III – V OEB/HaC cmentarzysko materiał bezzespółowy	Jasnosz 1983: 109-110 Kaczmarek 2002: 371	–
20	Oborniki Wielkopolskie	obornicki	16	kultura luzycka, III OEB – Ha cmentarzysko inwentarz 14 grobów, materiał bez zespółowy	Kaczmarek 2002: 372	–
21	Osiek	stzelecko-drezdeński	6	kultura luzycka, III OEB ceramika guzowa	–	arkusza AZP40 – 17
22	Pierwoszewo	szamotulski		kultura mogiłowa, faza klasyczna zdobiona otwarta bransoleta brązowa	Gedl 1975: 121, mapa 1, 5	–
23	Piła	piłski		kultura mogiłowa siekierka brązowa z piętką typu wielkopolskiego	Gedl 1975: 122, mapa 1	–
24	Piła	piłski	93	kultura luzycka, III OEB naczynie	–	arkusza AZP37 – 26
25	Pożarowo	szamotulski	-	kultura mogiłowa cmentarzysko ? fr. przedmiotów br.	Kaczmarek 2002: 286	–
26	Rosko	czarnkowsko-trzcianecki	2	kultura luzycka, III OEB – WEZ cmentarzysko inwentarz 9 grobów, materiał bezzespółowy	Kaczmarek 2002: 379	–
27	Rosko	czarnkowsko-trzcianecki	4	Zabytki ze stanowiska opisane w artykule	–	–
28	Rożanowo	obornicki	8	kultura mogiłowa fr. cer.potwierdzone badaniami AZP	Kaczmarek 2002: 287	–
29	Rożanowo	obornicki	9	kultura mogiłowa fr. cer.potwierdzone badaniami AZP	Kaczmarek 2002: 287	–
30	Słonawy Młyn	obornicki	-	kultura luzycka, III OEB osadafr. cer., kości zwierzęce, próbki ziemi; polepa	Piaszykowa 1956 : 214	–
31	Słopanowo	szamotulski	1	kultura mogiłowa osadafr. cer.	Gedl 197: 127, mapa 1, 3	–
32	Słopanowo	szamotulski	-	kultura luzycka, III OEB naczynie	Maciejewski 1960 :211	–
33	Stare Osowo	szamotulski	2	kultura mogiłowa bransoleta br.	Kaczmarek 2002: 288	–
34	Stary Żątom	międzychodzki	-	kultura luzycka, III OEB cmentarzysko2 naczynia	Kaczmarek 2002: 384	–
35	Śmiłowo	szamotulski	2	kultura mogiłowa, faza późnazdobiona otwarta bransoleta br.	Gedl 1975:130, mapa 1, 6	–
36	Trzebicz	stzelecko-drezdeński	-	kultura luzycka, III OEB cmentarzysko fr. cer. min. ceramika guzowa	Kaczmarek 2002: 387	–
37	Uściskowiec	obornicki	-	kultura mogiłowa, II - III OEB cmentarzyskogrob ciałopalny	Jasnosz 1984: 148	–
38	Wieleń	czarnkowsko-trzcianecki	-	kultura luzycka, III OEB 3 naczynia	Kaczmarek 2002: 388	–
39	Wróblewo	szamotulski	-	kultura mogiłowa, faza późna2 szpile brązowe	Gedl 1975: 134, mapa 1, 2, 5, 6	–

społy grobowe zawierające naczynia z tego typu zdobieniami to między innymi groby 695, 1160, 1232 (Gedl 1991), 1392, 1448, 1462 (Gedl 1992) 1640, 1643, 1824, 2002 (Gedl 1996). Stylistycznie charakterystyczny jest również fragment wylewów misy znajdujący analogie we wczesnych materiałach kultury łużyckiej w Narkowie (Czebreszuk, Ignaczak, Łoś 1997: ryc. 9 poz. 4, 5). Natomiast technologia wykonania ceramiki z przewagą domieszki średnio i gruboziarnistego tłucznia, w niektórych przypadkach z niewielkim dodatkiem miki odpowiada sytuacji zaobserwowanej w ceramice z Narkowa gm. Dobre, pow. radziejowski, woj. kujawsko-pomorskie (cykle technologiczne IIa, IIc; Czebreszuk, Ignaczak Łoś 1997: 13).

Szpila wykonana jest z brązu, dobrze zachowana. Trzonek ma szablasto wygięty, na jego grzbiecie znajduje się uszko. Nietypowa dla dotychczas znanych szpil uchanych jest główka okazu z Roska – kształtu walca, nieco przewężającego się po środku. Ornamentowana jest poprzecznymi kanelurami. Główka łączy się z trzonkiem w taki sposób, iż wysokość walca ją tworzącego jest prostopadła do trzonka w część powyżej grzbiету. Długość całkowita przedmiotu – 14,75 cm, średnica maksymalna trzonka – 0,4 cm, wysokość główki – 2,05 cm, średnica maksymalna główki – 1,25 cm, maksymalna głębokość kanelurów – 0,2 cm.

Zabytek ten mieści się w ogólnym typie szpil uchanych. Pierwszego podziału tych szpil uchanych z terenów śląsko – wielkopolskich dokonał H. Seger (1909: 55-64), te założenia typologiczne i chronologiczne w świetle dotychczasowej wiedzy pozostają nadal aktualne (por. Gedl 1975: 28-32; Gediga 1979: 150-151; Gedl 1983: 74-94). Zróżnicowanie proponowane przez tegoż autora opiera się na podziale na trzy podstawowe typy. Typ A obejmuje zabytki o trzonku szablasto wygiętym, lub sporadycznie prostym i różnego rodzaju tarczowatych główkach. W typie B mieszczą się zabytki o podobnym ukształtowaniu trzonków, lecz z główkami cylindrycznymi, stożkowatymi i wrzecionowatymi. Dla typu C charakterystyczna jest kreza poniżej główki mająca otwór tworzący uszko. Uszczegółowienia tej typologii dokonał następnie M. Gedl (1983: 74-94, Tafel 23-28). Autor ten utrzymał podział wprowadzony przez Segera dodając do niego pojęcie wariantów definiowanych przez znane formy zabytków i nadając im nazwy od miejscowości, z których pochodzą wzorcowe zabytki.

Okaz z Roska mieści się w typie B wg. Segera, i nawiązuje do szpil wariantu Lubiatowo (Gedl 1983: 87, poz. 399-404, Tafel 26). Jednakowoż, odmienne uformowanie główki jest cechą powodującą, iż zaliczenie szpili tej do tego wariantu typologicznego byłoby błędne. Nawiązując do ogólnie akceptowanego podziału stosowanego M. Gedla i R. Essen proponujemy wprowadzić dla tego zabytku określenie typologiczne – szpili uchanej typu B wariant Rosko.

Ustalenie dokładnej chronologii tego zabytku jest kwestią dość trudną. Stanowisko Rosko 4 w swej specyfice jest stanowiskiem osadowym, mającym długą chronologię. Brak jest w bezpośrednim kontekście tego znaleziska elementów datujących mogących w pełni przekonywujący sposób uściślić chronologię tego zabytku. Proponowalibyśmy przyjęcie dla tego zabytku datowania zbieżnego do występowania szpil uchanych, czyli II OEB i początek III OEB. Charakter ceramiki odkrytej w kontekście szpili wskazywałby jednak na możliwość uściślenia datowania tego zabytku na okres krystalizowania się kultury łużyckiej na tych terenach czyli początek środkowej epoki brązu (Kaczmarek 2002: 291-293)

Ogólna dyspersja szpil uchanych to tereny Śląska i Wielkopolski, lecz znane są również zabytki tego rodzaju z Pomorza oraz Małopolski (Gedl 1983 74-94, Tafel 47), tak więc w sensie chorologicznym nie jest to znalezisko specyficzne.

Podsumowując zaprezentowane dwie szpile należą do zabytków efektownych i istotnych z punktu widzenia badań nad epoką brązu w północnej Wielkopolsce. Zabytki tego typu są znaleziskami niezwykle rzadkimi. Pozwalają one w połączeniu z analizami materiału ceram-

icznego wysnuć wnioski odnośnie początków zjawisk „łużyckich” w rejonie nadnoteckim. W związku z tym stanowią one ważne ogniwo poznawcze w problematyce badań starszej epoki brązu i kultury łużyckiej w dorzeczu Środkowej Noteci.

Wykaz skrótów: MAP – Muzeum Archeologiczne Poznań

Bibliografia:

- BLAJER W.
2001 *Skarby przedmiotów metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na Ziemiach polskich*, Kraków.
- CZEBRESZUK J., IGNACZAK M., ŁOŚ J.
1997 *Osadnictwo wczesnej kultury łużyckiej w Narkowie gmina Dobre stanowisko 9*, Poznań.
- DURCZEWSKI D., ŚMIGIELSKI W.
1965 *Materiały do osadnictwa ludności kultury łużyckiej w Wielkopolsce*. Część I, „Fontes Archaeologici Posnamenenses” t. XVI, s. 139 – 201.
- ESSEN R.
1985 *Die Nadeln in Polen II, Prähistorische Bronzefunde*, t. XIII, z. 9.
- GEDIGA B.
1979 *Starszy okres epoki brązu na zachodnich ziemiach polskich w zasięgu „kultury przedłużyckiej”*, w: Gardawski A., Kowalczyk (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. III, Wczesna epoka brązu, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, s. 137-172
- GEDL M.
1975 *Kultura przedłużycka*, Kraków.
1983 *Die Nadeln in Polen I [w:] Prähistorische Bronzefunde* t. XII, z. 7.
1991 *Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrze (I)*, Kraków.
1992 *Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrze (II)*, Kraków.
1996 *Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrze (III)*, Kraków.
- JASNOSZ S.
1982 *Materiały i studia do dziejów osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego Ziemi obornicko-rogozińskiej*, część 1, „Fontes Archaeologici Posnamenenses” t. 31, s. 1-144.
1983 *Materiały i studia do dziejów osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego Ziemi obornicko-rogozińskiej*, część 3, „Fontes Archaeologici Posnamenenses” t. 33, s. 55-166.
- KACZMAREK M.
2002 *Zachodniowielkopolskie spoteczności kultury łużyckiej w epoce brązu*, Poznań.
- MACHAJEWSKI H.
2002 *Ze studiów nad relacjami kulturowymi na przelomie epoki brązu i żelaza w dorzeczu środkowej Noteci*, „Wielkopolski Biuletyn Konserwatorski”, t.1, s. 7-25.
- MACIEJEWSKI F.
1960 *Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w latach 1940-1942*, „Fontes Archaeologici Posnamenenses” t. 11, s. 203-233.

MALINOWSKI T.

1961 *Katalog cmentarzysk ludności kultury lużyckiej w Polsce*, t. I, Warszawa.

PIASZYKOWA A.

1956 *Nabytki byłego działu przedhistorycznego Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu w latach 1933-1937*, „Fontes Archaeologici Posnamienses” t. 6, s. 162-233.

SEGER H.

1909 *Zur chronologie der ostdeutschen ösennadeln*, „Prähistorische Zeitschrift“, t. 1, s. 55-64.

Adres autorów:

mgr Marcin P. Maciejewski, mgr Rafał Niedźwiecki

Instytut Prahistorii UAM

ul. Św. Marcin 78

61-809 Poznań

Bronzenadeln aus Rosko, Kreis Czarnków-Trzcianka

Zusammenfassung

Während der im Jahr 2003 durchgeführten Untersuchungen auf einer Mehrkulturfundstelle in Rosko, Fst. 4, Gem. Wieleń, Kreis Czarnków-Trzcianka wurden, neben zahlreichen anderen Funden, auch zwei Bronzenadeln freigelegt.

Das erste Exemplar zählt zum Nadeltyp mit schmalem kimmenförmigem Kopf, Variante Jeziora nach Gedl. Dieser Fund ist mit der Besiedlung der Hügelgräberkultur in deren klassischer und später Zeit zu verbinden.

Das zweite Exemplar gehört zum Typ B der Ohrnadeln nach Seger und knüpft an die Nadeln Variante Lubiatowo an. Andere Kopfgestaltung, die keine Analogie unter den bisher bekannten Nadeln hat, gibt aber Grundlagen für die Einführung für diesen Fund der typologischen Bezeichnung - Ohrnadel vom Typ B, Variante Rosko. Eine Präzisierung der Chronologie dieses Funds ist durch die Analyse der Keramik, die sich im direkten Kontext dieser Nadel befindet, möglich und weist darauf hin, dass sie mit den frühen Phasen der Lausitzer Kultur zu verbinden ist.

Beide Funde weisen auf die Bedeutung der Fundstelle Rosko 4, Gem. Wieleń, Kreis Czarnków-Trzcianka für die Untersuchungen über die Anfänge der Lausitzer Kultur in Nordgroßpolen hin.

Abbildungen

Abb. 1. Die I, II. und III. Periode der Bronzezeit datierten Fundstellen. Gez. M. Maciejewski
Abb. 2. Rosko, Gem. Wieleń, Kreis Czarnków-Trzcianka, Woj. wielkopolskie, Fst. 4. Bronzenadel.

Tabellen

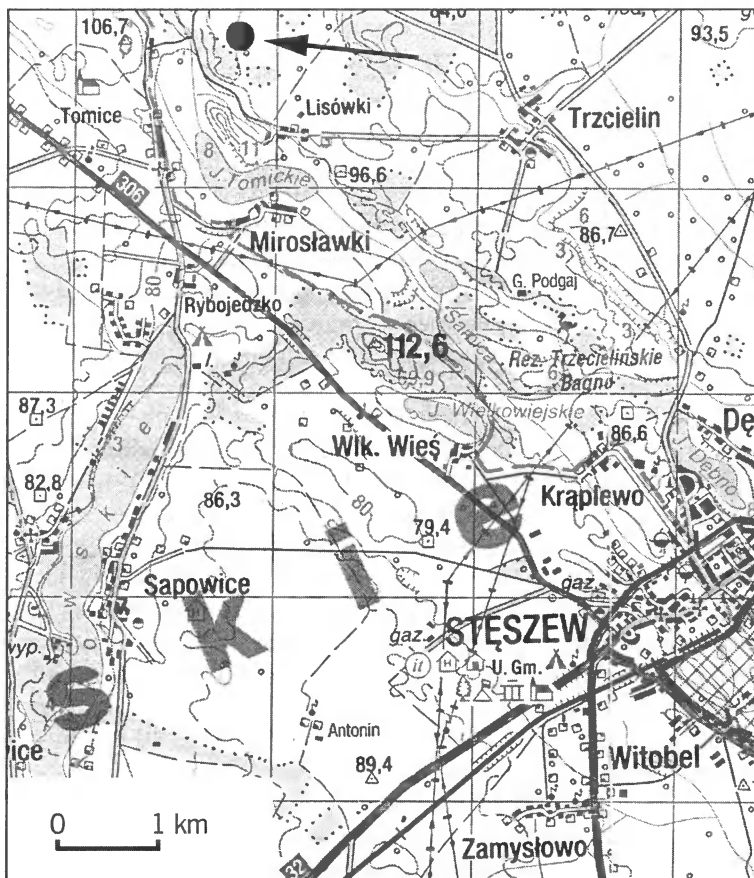
Tabelle 1. Die in II. und III. Periode der Bronzezeit datierten Fundstellen (vgl. Karte 1)

JUSTYNA ŻYCHLIŃSKA

Ciałopalny grób popielnicowy ludności kultury łużyckiej w Lisówkach, gm. Stęszew, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan.1

Stanowisko w Lisówkach położone jest około 0,5 km na północny-wschód od Jeziora Tomickiego i około 2,5 km na zachód od drogi Dopiewo-Stęszew. Usytuowane jest na lekkim wyniesieniu, na południowym skraju niewielkiego lasu (ryc. 1).

Cmentarzysko ciałałpalne ludności kultury łużyckiej w Lisówkach zostało odkryte na początku XX wieku. Wczesną wiosną 1910 roku badania przeprowadził E. Blume (1915, s. 154). Zarejestrował wówczas trzy groby, które datował na IV okres epoki brązu – dwa

Ryc. 1. Lisówka, gm. Stęszew, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 1
Lokalizacja stanowiska

ciałopalne bezpopielnicowe i jeden ciałopalny popielnicowy (E. Blume 1915, s. 154; T. Malinowski 1961, s. 287). Odkryte groby nie posiadały obwarowania kamiennego i zalegały na głębokości 35-50 cm od powierzchni ziemi. Grób nr 2, ze względu na niewielką ilość przepalonych kości ludzkich, został zinterpretował przez E. Blumego jako grób symboliczny.

W latach 80-tych XX w. uczniowie pobliskiej szkoły podstawowej w Dopiewie zebrali z powierzchni stanowiska liczne fragmenty ceramiki oraz przedmioty kamienne. W trakcie ich kolejnej „wizyty” na stanowisku został odkryty ciałopalny grób popielnicowy. Inwentarz tego grobu (oznaczony nr 4) był eksponowany na wystawie poświęconej pradziejom gmin Stęszew, Komorniki i Dopiewo, zorganizowanej w Muzeum Regionalnym w Stęszewie i w chwili obecnej znajduje się w magazynie Muzeum. Pozostałe zabytki ze stanowiska w Lisówkach są przechowywane w szkolnej Izbie Pamięci w Szkole Podstawowej w Dopiewie. Pieczę naukową nad nimi utrzymuje p. Rychlewska.

Lokalizacja grobu nr 4 w obrębie samego stanowiska jest niestety niemożliwa ze względu na jego odkrycie przez uczniów. Podobnie nie jest też możliwe ustalenie na jakiej głębokości grób zalegał oraz określenie czy towarzyszyło mu jakiegokolwiek zabezpieczenie w postaci konstrukcji kamiennych.

Wyposażenie grobu

– waza (popielnica). Wylew lekko wychylony na zewnątrz, szyjka zwężająca się ku górze, brzusiec baniasty, dno płaskie, niewyodrębnione. Na granicy szyjki i brzuśca ornament pojedynczej, poziomej linii rytej, powyżej załomu brzuśca ornament ukośnych żeberk zebranych w 4 grupy po 3 żeberka rozmieszczone symetrycznie na naczyniu. Powierzchnia gładka, poniżej załomu brzuśca chropowata, obmazywana wiechciem. Barwa jasnobrunatna, przełom jednobarwny, domieszka drobnoziarnistego tłucznia (ryc. 2:1);

– misa (przykrywająca popielnicę). Wylew nachylony do wewnątrz, krawędź karbowana, dno płaskie, niewyodrębnione. Jedno ucho wałeczkowate umieszczone w części przykrawędnej. Powierzchnia gładka, barwa jasnobrunatna, przełom jednobarwny, domieszka drobno- i średnioziarnistego tłucznia (ryc. 2:2);

– amfora (przystawka). Wylew prosty, szyjka zwężająca się ku górze, brzusiec baniasty, dno płaskie, niewyodrębnione, dwa ucha taśmowate umieszczone na granicy szyjki i brzuśca. Ornament pojedynczej, poziomej linii rytej w miejscu przejścia szyjki w brzusiec oraz guzka obwiedzonego od góry 2 półkolistymi żeberkami symetrycznie umieszczonego w 4 miejscach na naczyniu. Powierzchnia gładka, barwa brunatno-ceglasta, przełom jednobarwny, domieszka drobnoziarnistego tłucznia (ryc. 3:1);

– amfora (przystawka). Wylew wychylony na zewnątrz, szyjka zwężająca się ku górze, brzusiec baniasty, dno płaskie, niewyodrębnione, dwa ucha taśmowate umieszczone na granicy szyjki i brzuśca. Ornament analogiczny jak na amforze z ryc. 2:1. Powierzchnia gładka, barwa jasnobrunatna, przełom jednobarwny, domieszka drobnoziarnistego tłucznia z niewielką ilością domieszki organicznej (ryc. 3:4);

– garnek (przystawka). Morfologicznie nierozbudowany, wylew prosty, dno płaskie, niewyodrębnione. powierzchnia gładka, barwa jasnobrunatna, przełom jednobarwny, domieszka drobnoziarnistego tłucznia (ryc. 3:2);

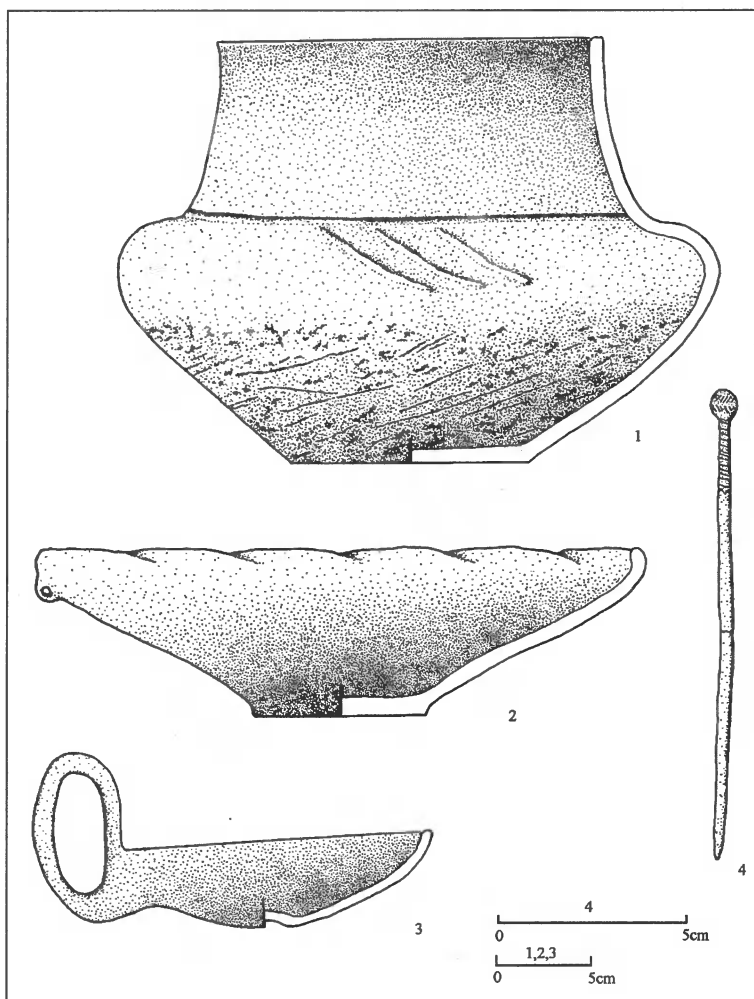
– czerpak (przystawka). Wylew prosty, dno wklęsło-wypukłe, niewyodrębnione, ucho taśmowate wystające ponad krawędź wylewu. Powierzchnia gładka, barwa jasnobrunatna, przełom jednobarwny, domieszka drobnoziarnistego tłucznia (ryc. 2:3);

– czerpak (przystawka). Wylew prosty, dno wklęsło-wypukłe, niewyodrębnione, ucho taśmowate wystające ponad krawędź wylewu. Powierzchnia gładka, barwa jasnokremowa, przełom jednobarwny, domieszka drobnoziarnistego tłucznia (ryc. 3:3);

– szpila brązowa. Główka kulista, trzpień o przekroju okrągłym. Ornament ukośnych karbów zebranych w 2 szeregi umieszczony na główce oraz ornament linii rytych poziomych ograniczonych zygzakiem w górnej części trzpienia (ryc. 2:4);

– toporek kamienny. Wykonany z granitu, w profilu prostokątny, w rzucie poziomym trójkątny, w partii ostrza trapezowaty, w partii obucha prosty (granie równomiernie rozłożone tak przy ostrzu, jak i obuchu) (ryc. 4:1);

– motyka kamienna (?). Wykonana z granitu, w profilu łódkowata, w rzucie poziomym trójkątna, część „pracująca” łagodnie zaokrąglona, uchwyt wyraźnie zaznaczony (ryc. 4:2).

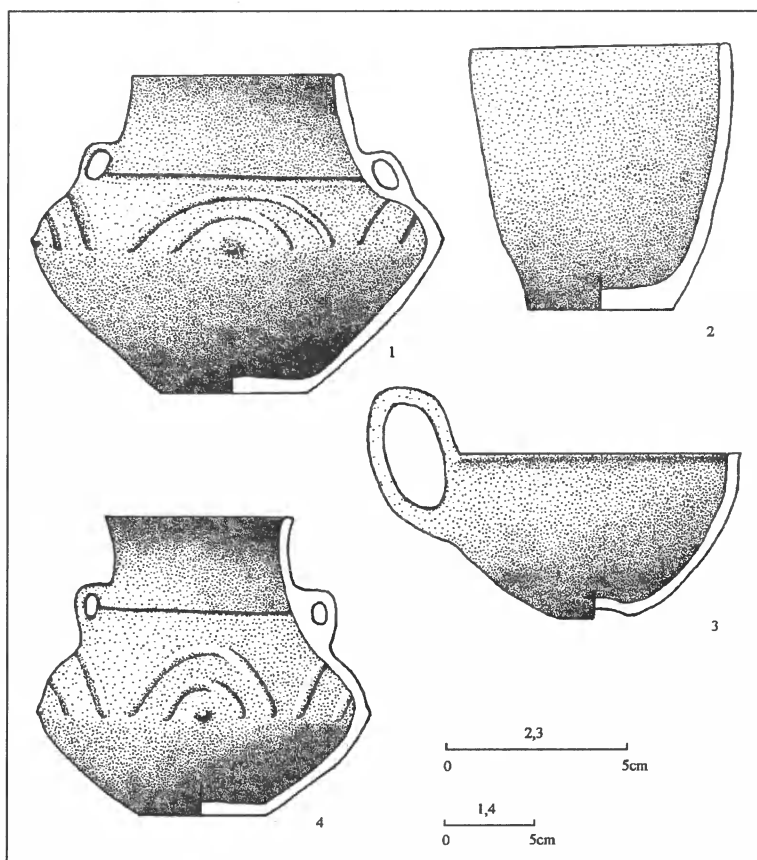
Rys. J. Żychlińska

Ryc. 2. Lisówki, gm. Stęszew, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan 1. Naczynia (popielnica, misa przykrywająca i przystawka) oraz szpila brązowa z grobu nr 4

Analiza materiału

Wazy. Grób zawierał jedno naczynie, zaliczane do waz z brzuścem baniastym. Podobne wazy często rejestrowane są na wielu cmentarzyskach ludności kultury łużyckiej. Analogiczne okazy, różniące się tylko w detalach ornamentu zostały odkryte na cmentarzysku w Sycynie, pow. Oborniki (S. Tabaczyński 1959, ryc. 12,5) czy Terespotockim, pow. Nowy Tomyśl (W. Śmigiel-ski 1960, ryc. 12). Natomiast wazy tego typu z identycznym ornamentem zostały odkryte min. na cmentarzysku w Drawsku, pow. Czarnków (J. Łopata 1963, ryc. 13a), Kaliszanach, pow. Piła (D. Durczewski 1986, ryc. 114,3) czy Kiekrzu, pow. Poznań (D. Durczewski 1972, ryc. 3,3). Naczynia te datowane są na IV okres epoki brązu z możliwością przeżywania się do V okresu epoki brązu.

Amfory. Zostały zarejestrowane dwa naczynia. Obie amfory (jeżeli nie liczyć odmiennie ukształtowanego wylewu) są identyczne tak pod względem swej formy jak i sposobu ornamentacji. Należą do typu amfor z brzuścem baniastym i podobnie, jak wazy z brzuścem baniastym, są często spotykane na cmentarzyskach ludności kultury łużyckiej (St. Tabaczyński 1959, ryc. 10,2, 16,2; J. Łopata 1963, ryc. 32b; D. Durczewski 1963, ryc. 11,13; 1986, ryc.

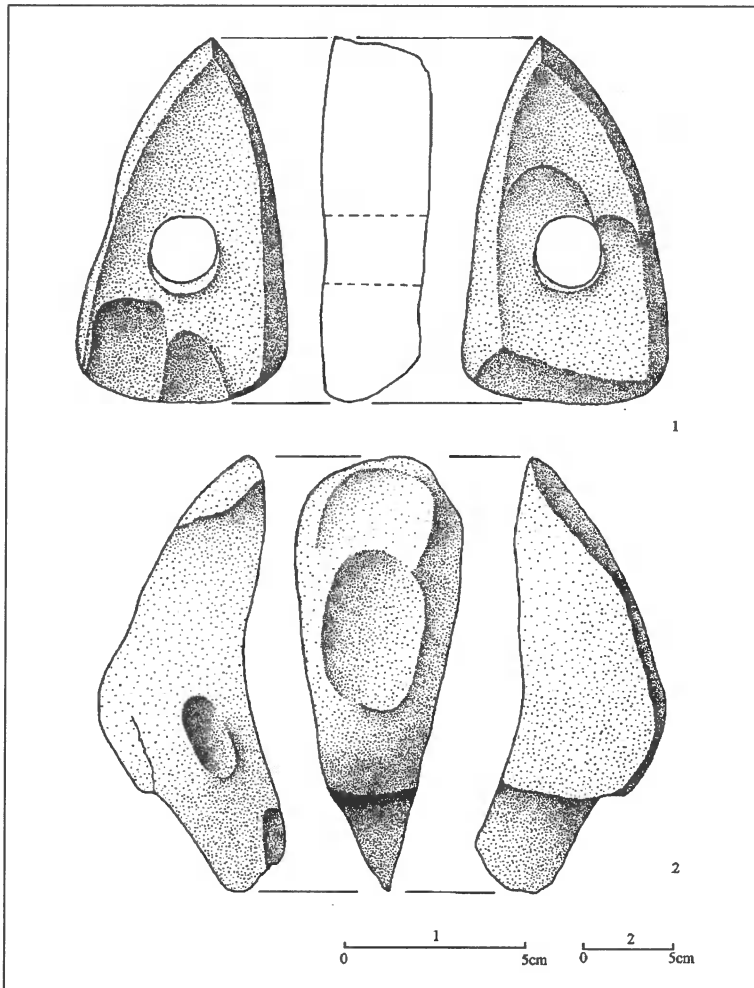

Rys. J. Żychlińska
Ryc. 3. Lisówki, gm. Stęszew, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan 1.
Naczynia (przystawki) z grobu nr 4 oraz szpila brązowa z grobu nr 4

44,13). Również datowanie jest zbliżone- IV okres EB z możliwością przeżywania się do początku V okresu EB (S. Jasnosz 1984, ryc. 209,16).

Misy. Grób zawierał jedno naczynie tego typu. Jest to egzemplarz ogólnie określany jako misa stożkowata z karbowaną krawędzią. Podobne okazy często występują na nekropolach łużyckich i datowane są na IV okres EB (D. Durczewski 1963, ryc. 5:9; 1986, ryc. 44,5, 46,2; D. Durczewski, W. Śmigielski 1965, tabl. 14:2; M. Perzyńska 1961, ryc. 64,2) lub IV/V EB (S. Jasnosz 1984, ryc. 201,16).

Czerpaki. Czerpaki są naczyniami stosunkowo mało czułymi chronologicznie. Z grobu nr 4 pochodzą dwa egzemplarze, jeden określany jako szerokootworowy (ryc. 2:1) oraz drugi określany jako donicowaty (ryc. 3:3). Naczynia tych typów licznie występują na cmentarzyskach kultury łużyckiej (J. Kostrzewski 1955, s. 106-117), od jej początku (E. Naumowiczówna 1959, ryc. 7,10) aż do jej zaniku (T. Wiślański 1959, ryc. 6,2; K. Jażdżewski 1931-35, s. 58,59).

Rys. J. Żychlińska
Ryc. 4. Lisówki, gm. Stęszew, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan 1.
Przedmioty kamienne z grobu nr 4

Garnki. Jedyny egzemplarz garnka odkryty w grobie nr 4 należy do typu donicowatych bezuchych. Podobnie jak czerpaki, garnki te są słabym wyznacznikiem chronologicznym. Zostały odkryte na wielu cmentarzyskach ludności kultury łużyckiej (M. Grabska 1985, s. 27; W. Śmigielski 1960, tabl. 13:28; 1963, tabl. 177:8; D. Durczewski, W. Śmigielski 1965, tabl. 12:4-14), min. na cmentarzysku w Wiałnowcu, pow. Chodzież (D. Durczewski, W. Śmigielski 1965, tabl. 12:19-22) czy w Dębiczku, pow. Środa (M. Zeylandowa 1968, ryc. 1:3). Datowane mogą być od IV okresu epoki brązu do okresu halsztackiego.

Szpila. Jedyny okaz znaleziony w grobie nr 4 należy do szpil z główką kulistą. Są one dość powszechne w kulturze łużyckiej. Pojawiają się już w III EB (R. Essen 1985, s. 72,73, tabl. 18,418) i trwają do V okresu epoki brązu (L. Krzyżaniak 1963, ryc. 112,12,13), a wg niektórych badaczy wysoce prawdopodobne jest ich przeżywanie się nawet do początków okresu halsztackiego (B. Gediga 1967, s. 150), jednakże najbardziej charakterystyczne są dla IV EB (L. J. Łuka 1951, s. 87, ryc. 51m na s.146), co wydaje się być właściwą chronologią dla okazu z Lisówek, zwłaszcza gdy uwzględnić ornament nawiązujący do zdobnictwa naczyń ceramicznych z tego właśnie okresu.

Przedmioty kamienne. Z kulturą łużycką łączy się przede wszystkim topory kamienne pięciokątne w zarysie, jednakże w grobach spotyka się także okazy o innym kształcie (M. Gedl 1962, s. 81). W literaturze przedmiotu zgodnie podkreśla się, że obecność przedmiotów kamiennych w inwentarzach kultury łużyckiej dotyczy niemal wyłącznie schyłku epoki brązu i początków okresu halsztackiego, jednakże ich obecność notuje się już od zespołów z IV EB (J. Fogel 1981, s. 167). Odnosnie drugiego przedmiotu kamiennego odkrytego w grobie nr 4 można jedynie domniemywać jego funkcji i określić go jako motykę, gdyż nie znaleziono żadnych analogii z zespołów „łużyckich”.

Podsumowanie

Określenie chronologii cmentarzyska na podstawie jednego tylko grobu jest sprawą niesłychanie trudną, na co nieraz już zwracano uwagę w literaturze przedmiotu (Gediga 1971, s. 423). Szpila z główką kulistą typowa jest dla IV EB, natomiast materiał ceramiczny wykazuje cechy tak IV jak i V brązowe. Biorąc pod uwagę to, a także występowanie na stanowisku przedmiotów kamiennych (ryc. 3), wydaje się, że słuszne byłoby przesunięcie chronologii samego cmentarzyska w Lisówkach na przełom IV i V okresu epoki. Problem ten mogły by niewątpliwie rozwiązać badania archeologiczne, które są tym bardziej wskazane, że stanowisko to, jak wiele cmentarzysk ludności kultury łużyckiej, zlokalizowanych w obrębie piaśnicy, narażone jest na zniszczenie tak ze względu na silne procesy erozji, jak i nielegalne wybieranie kruszywa. Dodatkowym argumentem przemawiającym za podjęciem natychmiastowych badań ratowniczych na tym stanowisku jest fakt prowadzenia „nielegalnych” wykopalisk prowadzonych przez miejscowe dzieci (informacja archiwalna w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu).

Bibliografia

BLUME E.

- 1915 *Aus der Provinz Posen; Erwerbungen des Kaiser-Friedrich-Museums zu Posen im Jahre 1910, Manus, Zeitschrift für deutsche Vorgeschichte*, s. 147-167.

DURCZEWSKI D.

- 1963 *Badania ratunkowe na cmentarzysku kultury łużyckiej z IV i V okresu epoki brązu w Śródcie, pow. Międzychód*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”, t. 13, s. 68-85.
1972 *Grób kloszowy ludności kultury łużyckiej z IV okresu epoki brązu w Kiekrzu, pow. Poznań*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”, t. 21, s. 68-72.
1986 *Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej z IV-V okresu epoki brązu w Kaliszanach, woj. piłskie*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”, t. 35, s. 41-99.

DURCZEWSKI D., ŚMIGIELSKI W.

- 1965 *Materiały do osadnictwa ludności kultury łużyckiej w Wielkopolsce*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”, t. 16, s. 139-239.

ESSEN R.

- 1985 *Nadeln in Polen II, Prähistorische Bronzefunde*, t. 13, z. 9.

FOGEL J.

- 1981 *Broń ochronna i okazjonalna ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisty*, „*Archeologia Polski*”, t. 26, z. 1, s. 147-190.

GEDIGA B.

- 1967 *Plemiona kultury łużyckiej w epoce brązu na Śląsku środkowym*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
1971 *Węzłowe problemy w badaniach dziejów społeczeństw epoki brązu na ziemiach polskich*, „*Sprawozdania Archeologiczne*”, t. 23, s. 422-431.

GEDL M.

- 1961 *Kultura łużycka na Górnym Śląsku*, Wrocław-Warszawa-Kraków.

GRABSKA M.

- 1985 *Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej z IV-V okresu epoki brązu w Wieleniu, woj. Piła*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”, t. 34, s. 8-37.

JASNOSZ S.

- 1984 *Materiały i studia do dziejów osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego Ziemi Obornicko-Rogozińskiej (Część III)*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*” t. 33, s. 55-167.

JAŹDŻEWSKI K.

- 1931-35 *Ciekawe cmentarzysko łużyckie z końca epoki brązu i początków epoki żelaznej w Praszcze w pow. wieluńskim (woj. łódzkie)*, *Z otchłani wieków*, r. 6, s. 58-59.

KOSTRZEWSKI J.

- 1955 *Wielkopolska w pradziejach*, wyd. III, Warszawa-Wrocław.

KRZYŻANIAK Ł.

- 1963 *Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Biernatkach, pow. Śrem*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”, t. 14, s. 45-112.

ŁOPATA J.

- 1963 *Cmentarzysko kultury łużyckiej z IV okresu epoki brązu z Drawsku, pow. Czarnków*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”, t. 13, s. 50-67.

ŁUKA L. J.

- 1951 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Czarnkowie z IV i V okresu epoki brązu*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”, t. 1, s.1-163.

MALINOWSKI T.

- 1961 *Katalog cmentarzysk ludności kultury łużyckiej*, cz. 1, Warszawa.

NAUMOWICZÓWNA E.

1959 *Cmentarzysko kultury lużyckiej w Dębówcu w pow. wolsztyńskim*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 10, s. 161-201.

PERZYŃSKA M.

1961 *Cmentarzysko kultury lużyckiej z młodziej epoki brązu w Nowym Mieście, pow. Jarocin*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 12, s. 56-147.

TABACZYŃSKI S.T.

1959 *Cmentarzysko ludności kultury lużyckiej Z IV i V okresu epoki brązu w Sycynie, w pow. obornickim*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 10, s. 126-142.

ŚMIGIELSKI W.

1960 *Cmentarzysko kultury lużyckiej w Terespotockim, pow. Nowy Tomysł*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 11, s. 1-34.

1963 *Materiały z cmentarzysk ludności kultury lużyckiej w Kępnie z badań w latach 1942-1943*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 13, s. 102-217.

WIŚLAŃSKI T.

1959 *Cmentarzysko ludności kultury lużyckiej z wczesnej epoki żelaznej w Jerzykowie w powiecie mogileńskim*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 10, s. 152-160.

ZEYLANDOWA M.

1959 *Cmentarzysko ludności kultury lużyckiej w Przyborowie, w pow. Nowa Sól*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 10, s. 143-151.

Adres autora:

dr Justyna Żychlińska

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

Instytut Historii, Katedra Archeologii i Cywilizacji Starożytnych

ul. Przemysłowa 34

85-758 Bydgoszcz

Ein Brandurnengrab der Bevölkerung der Lausitzer-Kultur In Lisówki, Gem. Stęszew, Kr. Poznań, Woi. Wielkopolskie

Zusammenfassung

In 80-ten Jahren der XX-Jahrhundert wird der Brandgrab der Bevölkerung der Lausitzer Kultur in Lisówki, ausgezeichnet nr 4 (die erste Gräber nr 1-3 werden von E. Blume in 1910 aufdeckt) entdeckt.

Infolge des Aufdeckung dieses Grabs durch die Schuler der Grundschule in Dopiewo ist die Feststellung seiner Lage im Rahme des Gräberfelds, sowie auch die nehere Bestimmung seines Zeichens (d.h. seiner Bau und die Einstellung der Bestattung) sehr schwierig.

Die Ausstattung

– die Urne–die Vase mit dem kuppelförmigen Bauch (Abb. 2:1)

– die Vorgelegen

:die kegelförmige Schüssel mit der kerben Kante und mit dem Ohr unter der Kante (Abb. 2:2)

:2 Amforen mit dem kuppelförmigen Buch (Abb. 3:1)

:der blumentopfförmigen Ton ohne Ohre (Abb. 3:2)

:der breitöffnenförmigen Schöpfer (Abb. 2:3)

:der blumentopfförmigen Schöpfer (Abb. 3:3)

– die bronzene Nadel mit kögelförmigem Kopf (Abb. 2:4)

– die steinernen Gegenstände- die Axt (Abb. 4:1) und die Hacke (Abb. 4:2).

An der Grundlage der Keramikinventaranalyse und der Analyse den bronzenen Gegenstände wird der Grab in IV EB datiert. Es scheint richtig zu sien, da die chronologischen Rahmen des Gräberfelds in die Wende IV i V EB verschieben können, woran das Austreten an dieser Fundstelle die steinernen Gägenstende ausdrücken.

Abbildungen

Abb. 1. Lisówki, Gem. Stęszew, Kr. Poznań, Woi. Wielkopolskie, Fst. 1. Lage der Fundstelle

Abb. 2. Lisówki, Gem. Stęszew, Kr. Poznań, Woi. wielkopolskie, Fst. 1. Die Gefässe (die Urne, die bedeckende Schüssel, die Vorgelege) und die bronzene Nadel aus dem Grab no 4. Gez. J. Żychlińska

Abb.3 Lisówki, Gem. Stęszew, Kr. Poznań, Woi. wielkopolskie, Fst. 1. Die Gefässe (die Vorgelegen) aus dem Grab no 4. Gez. J. Żychlińska

Abb.4. Lisówki, Gem. Stęszew, Kr. Poznań, Woi. wielkopolskie, Fst. 1. Die steinernen Gegenstände aus dem Grab no 4. Gez. J. Żychlińska

BARTŁOMIEJ ROGALSKI

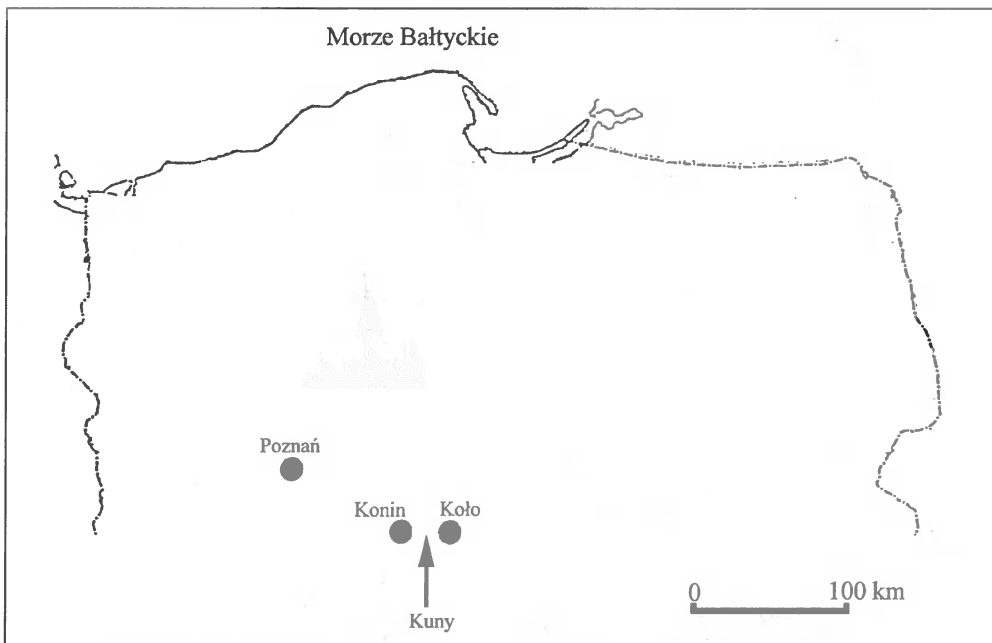
Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej z Kun, pow. Turek, stan. 19

Lokalizacja stanowiska

Stanowisko 19 w Kunach zlokalizowane jest na pograniczu Wysoczyzny Kolskiej i Wysoczyzny Tureckiej. Od południa natomiast górują nad stanowiskiem Wzgórza Władysławowskie, (ryc. 1; por. J. Kondracki 2000, s. 46, ryc. 9, s. 159 - 160). Cmentarzysko położone było południowo-zachodniej krawędzi podłużnej depresji będącej śladem po zbiorniku wodnym.

Historia badań

Stanowisko 19 w Kunach wykopaliskowo było badane w ramach prac poprzedzających budowę autostrady A2 (numer stanowiska na autostradzie: A2 – 396). Stanowisko zostało wcześniej zlokalizowane metodą badań powierzchniowych, które miały miejsce w 1998 r. Oszacowano wówczas powierzchnię stanowiska na 1,5 ha. Badania wykopaliskowe prowadzono przez dwa sezony : od września do października 2000 r. i od lipca do końca sierpnia 2003 r.

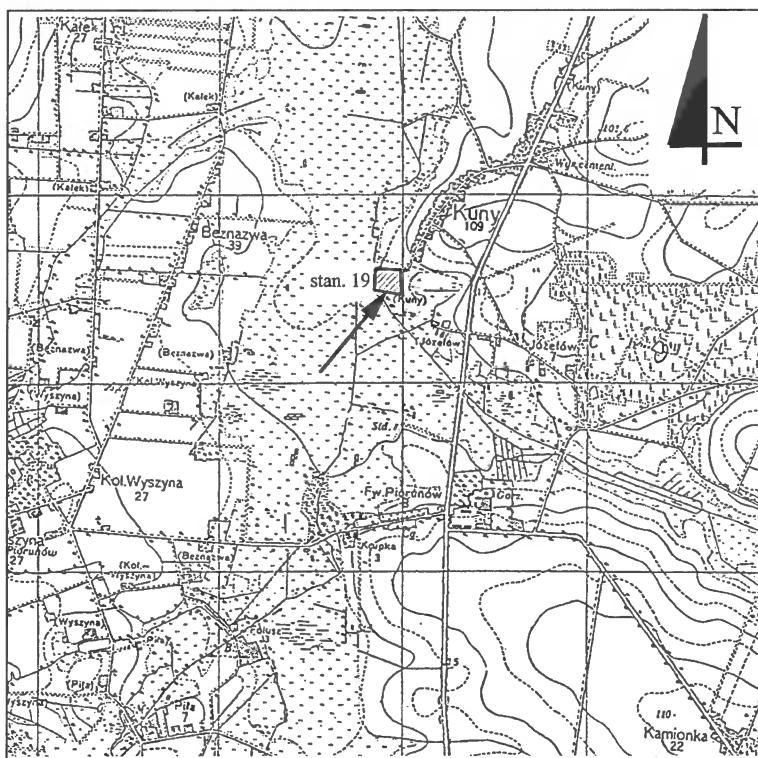
Ryc. 1. Kuny, stan. 19, gm. Władysławów. Lokalizacja stanowiska.

Badania prowadził mgr P. Pachulski (Ośrodek Naukowo-Konserwatorski PKZ sp. z o.o. w Poznaniu) z pomocą mgr mgr K. Lipki, B. Pachulskiego, B. Rogalskiego, A. i J. Sadowskich, M. Wołoszyńskiej-Far oraz pracowników technicznych : R. Chmarzyńskiego i M. Wojtczaka. Osobom tym winien jestem wdzięczność za udostępnienie mi materiałów, dokumentacji z badań i wszelkie niezbędne dla opracowania informacje.

Dokumentacja z badań terenowych oraz materiały znajdują się w Ośrodku Naukowo-Konserwatorskim PKZ sp. z o.o. w Poznaniu.

Wyniki badań

Ogółem na stanowisku 19 w Kunach przebadano w obu sezonach 170,5 ara rejestrując łącznie 666 obiektów archeologicznych. Z wyjątkiem dwóch obiektów składały się one na osadę wielokulturową, która jednak nie jest przedmiotem niniejszej pracy. Wspomnieć należy jednak, że osada ta najintensywniej użytkowana była przez ludność kultury przeworskiej, co widoczne jest w zdecydowanej przewadze liczebnej obiektów tejże ludności. Omawiane cmentarzysko łączyć należy zapewne tą osadą. Wspomniane wyżej dwa obiekty – 605 i 639 (ryc. 6) były grobami ciałopalnymi, jamowymi z resztkami stosu, co stanowi rzadką formę pochówku w kulturze łużyckiej (M. Kaczmarek 2002, s. 254). Oba groby położone były przy południowej krawędzi wykopu, co wstępnie pozwala postawić tezę o uchwyceniu krawędzi

Ryc. 2. Kuny, gm. Władysławów, pow. Turek, woj. wielkopolskie, stan. 19. Lokalizacja stanowiska. Skala 1:25 000. miejsce wystąpienia ob. 605 i 636 na obszarze badań

cmentarzyska istniejącego poza strefą badań, na południe od niej. Charakterystykę obu grobów przedstawia poniższa tabela :

Lp	Ob.	Kształt		Wymiary	Wypełnisko*	Inwentarz
		Plan płaski	Plan pionowy			
1	605	Owalny nieregularnie	Nieckowaty nieregularnie	78 x 64 x 20	pl / p+ / c,w+	20 fr. ceramiki, przepalone kości (13 g)
2	639	Owalny nieregularny	Lejkowaty nieregularny	80 x 80 x 28	pl / p+ / c, w	143 fr. ceramiki, przepalone kości (11,75g)

* Znakiem „/” oddzielono kolejne trzy czynniki kształtujące wypełnisko: szkielet mineralny / udział próchnicy / elementy kulturowe. Czynniki te oznaczono następująco : pl – piasek lekki; p – próchnica; w – spalenizna; c – fragmenty ceramiki; + – bardzo intensywny udział danego składnika w wypełnisku.

Forma obrządku pogrzebowego

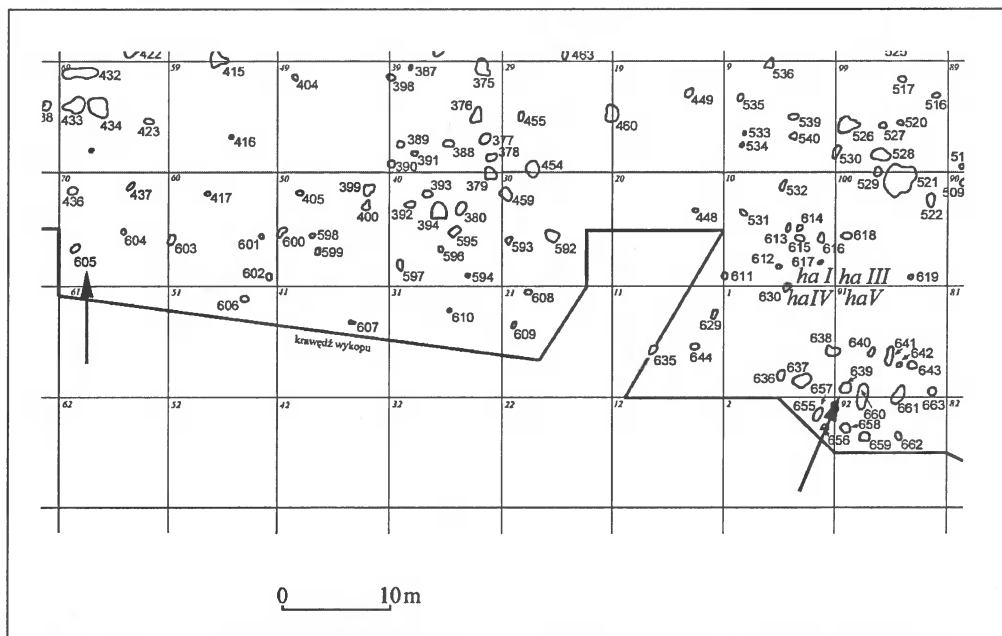
Oba groby (ryc. 5) zostały zniszczone przez głęboką orkę – obiekty zalegały zaledwie około 30 centymetrów od stropu humusu. Fragmenty ceramiki z obiektów były silnie rozdrobnione. Sądzić jednak można na podstawie bardzo intensywnej spalenizny w wypełniskach, że w obu przypadkach do czynienia mamy z grobami jamowymi z resztkami stosu. Groby nie posiadały konstrukcji kamiennych. Ta forma grobu, przynajmniej w Wielkopolsce zachodniej, nie jest często spotykana na cmentarzyskach ludności kultury łużyckiej (M. Kaczmarek 2002, s. 254–255). Oba groby z Kun, jak wspomniano, stanowią zapewne peryferię istniejącego cmentarzyska, nie sposób zatem rozstrzygać, czy reprezentują one przeważającą formę obrządku pogrzebowego. Niezmiernie interesująco w świetle powyższych ustaleń, przytoczonych za literaturą, przedstawiają się natomiast dane z odległego zaledwie o 12 km na wschód cmentarzyska w Daniszewie, pow. Koło, stan. 25 (A. Zarzycka 2001, s. 2-3, ryc. 1, s. 17-21). Nekropolia ta niestety nie została opublikowana. Na 76 zarejestrowanych pochówków aż 31 to groby jamowe bez konstrukcji kamiennych, 6 kolejnych to groby jamowe pod brukiem, zatem groby jamowe to niemal połowa pochówków na cmentarzysku (A. Zarzycka 2001, s. 2). Owe 31 grobów jamowych również zawierały w wypełnisku resztki stosu oraz fragmenty naczyń nie będących popielnicami (A. Zarzycka 2001, s. 18). Również obrysy jam grobowych tak w rzucie płaskim (owalne) jak w profilu (nieckowate) stanowiły analogie dla obiektów z Kun (A. Zarzycka 2001, s. 18).

Materiały

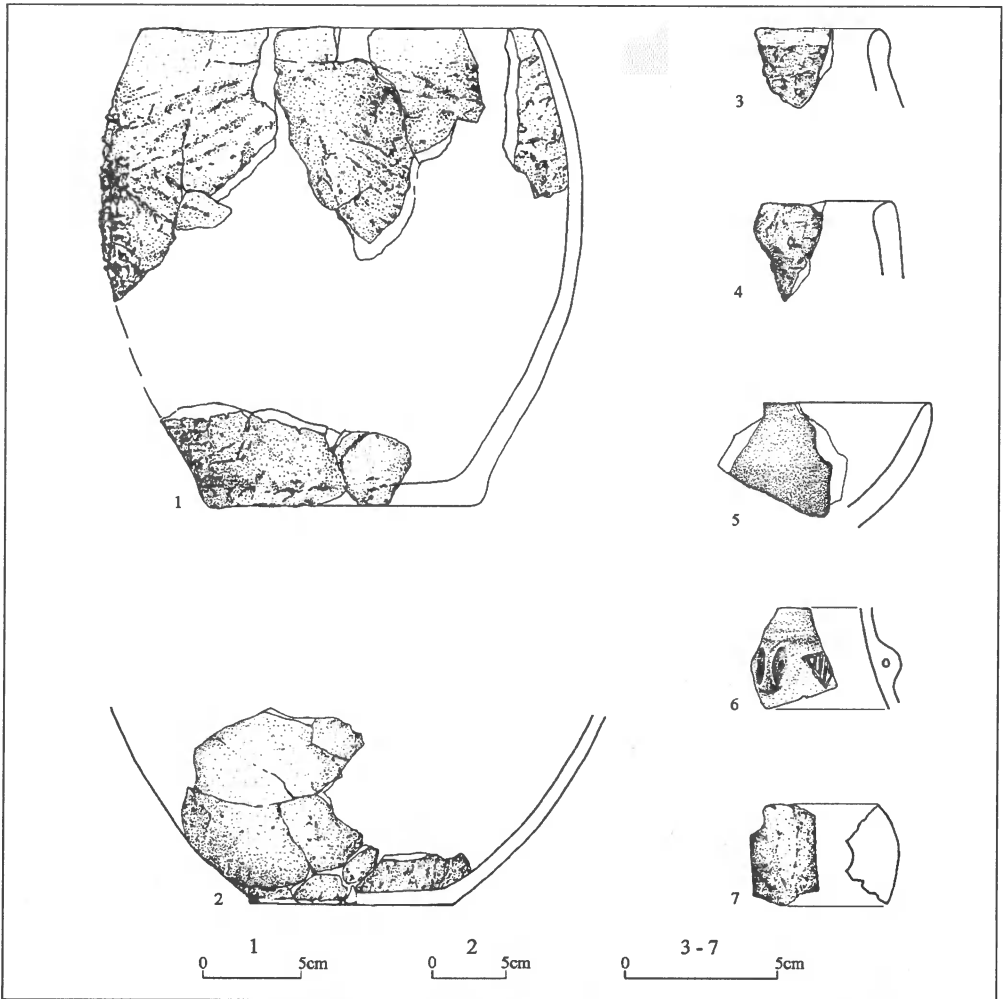
Ceramika z obu grobów była bardzo silnie rozdrobniona. Zdołano dokonać rekonstrukcji zaledwie jednej pełnej formy naczynia, z ob. 636 (ryc. 4: 1). Pozostałe zachowane fragmenty z tego obiektu pozwalają natomiast wskazać formy, do których należy je przypisać (ryc. 4: 3-7). Zrekonstruowane naczynie określić można jako garnek beczułkowaty (ryc. 4: 1). Posiadał on płaskie dno, wychylony łukowato do wnętrza wylew i prosty, niepogrubiony brzeg. Powierzchnia zewnętrzna, ciemno-brunatnej barwy, obrzucana. Wolna od tej techniki wykańczania powierzchni (szorstka) była jedynie strefa obejmująca wylew i brzeg naczynia. Faktura powierzchni zewnętrznej, tzn. wyraźne ślady w postaci smug palcowych, wskazują na nakładanie surowej masy ceramicznej poprzez obmazywanie nią powierzchni naczynia. Garnki beczułkowate i okazy nawiązujące do nich powszechne są w zespołach grobowych

i osadowych kultury łużyckiej. Jako najbliższe analogie wskazać można okazy tych naczyń z osady w Wyszynie, pow. Turek, stan. 11, ob. 24 i 86 (J. Żychlińska 2004, s. 9, ryc. 14: 5, 17: 5). Ponadto garnki beczułkowate wystąpiły licznie także na cmentarzysku w Daniszewie, pow. Koło, stan. 25. Różnią się one od okazu z Kun większą średnicą wylewu względem maksymalnej średnicy brzuśca oraz występowaniem obrzucania bądź chropowacenia na całej powierzchni naczynia. Garnki nawiązujące do form beczułkowatych wystąpiły w Daniszewie w liczbie 11 okazów, w dziewięciu grobach (A. Zarzycka 2001, tabl. 21: 5; 25: 2; 26: 2; 27: 2, 5; 30: 8; 31: 2, 4, 5; 33: 3; 35: 2), przy czym określone zostały częściowo jako garnki jajowate (A. Zarzycka 2001, s. 2, 5). Do rozważań pomocne będą szczególnie okazy z grobów A55 i A71. Pierwszy garnek wystąpił z naszyjnikiem żelaznym wykonanym z pręta żelaznego, datowany na późny okres halsztacki (A. Zarzycka 2001, s. 15, tam dalsza literatura, tabl. 26). Drugie z naczyń wystąpiło natomiast z fragmentem bransolety z brązowego drutu, datowanej na V okres epoki brązu (A. Zarzycka 2001, s. 14, tam dalsza literatura, tabl. 30: 7, 8). Garnki beczułkowate, nazywane w literaturze również donicowatymi lub jajowatymi (M. Kaczmarek 2002, s. 36) pojawiają się w materiałach ludności kultury łużyckiej zasadniczo od IV okresu epoki brązu i obecne są w zespołach aż po schyłek okresu halsztackiego (M. Kaczmarek 2002, s. 70). Nie jest to więc element wyposażenia pozwalający dokładnie datować zespół.

Gładzona misa o łukowatym profilu, której fragment wylewu znaleziono w ob. 636 (ryc. 5: 5) również należy do form spotykanych powszechnie w materiałach sepulkralnych i osadowych kultury łużyckiej. Okaz z Kun, jak wspomniano jest gładzony, o drobnej domieszce i ciemnoszarej barwie. Wylew naczynia jest wychylony do wnętrza a brzeg przewężony. Ceramika tego typu znana jest również z obu wymienionych stanowisk. Na wspomnianym

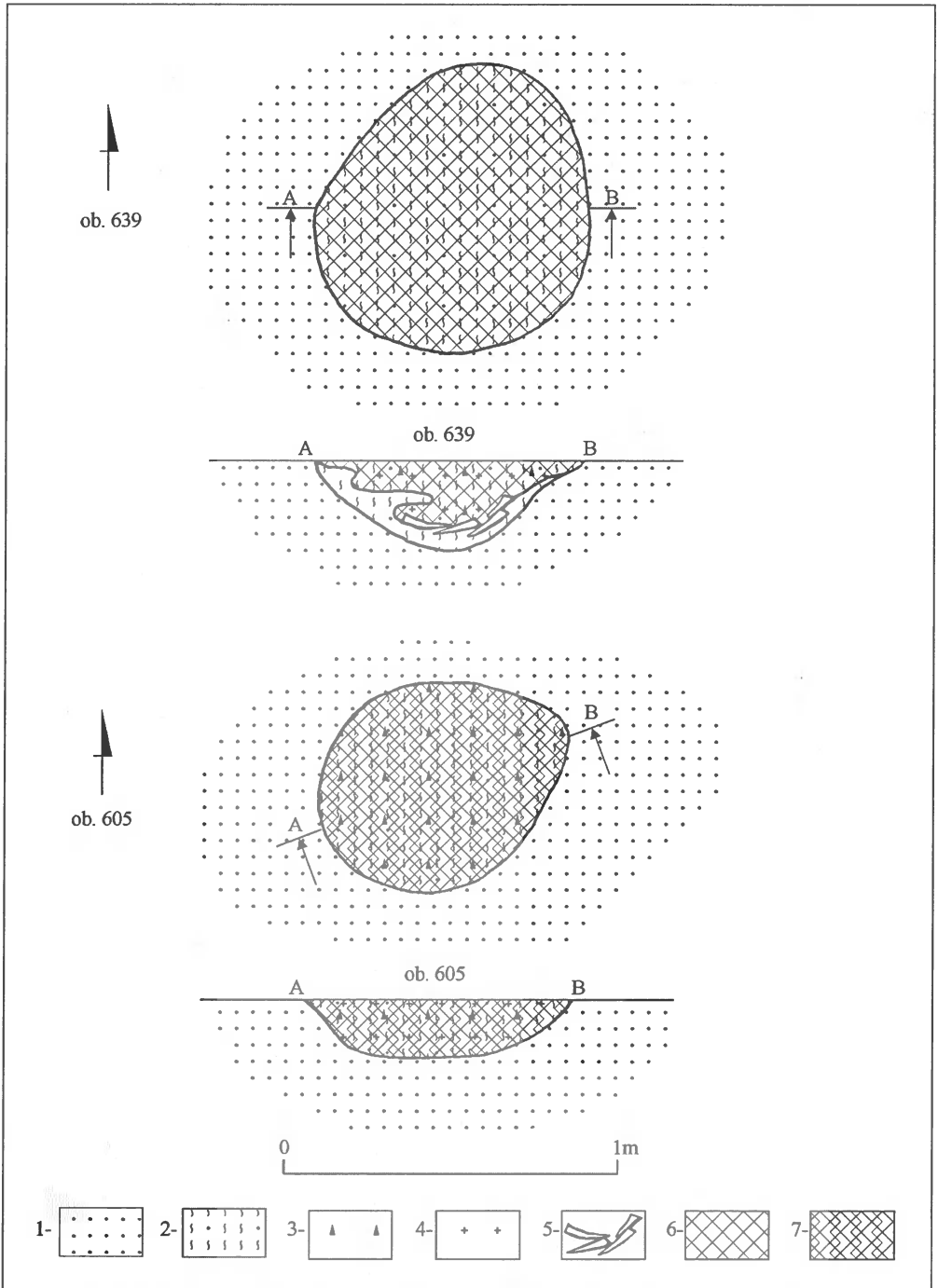
Ryc. 3. Kuny, gm. Władysławów pow. Turek, woj. wielkopolskie, stan. 19. Fragment planu zbiorczego stanowiska (część południowa) z zaznaczonymi grobami ludności kultury łużyckiej (ob. 605 i 636). Lokalizacja stanowiska. Skala 1:25 000. miejsce wystąpienia ob. 605 i 636 na obszarze badań.

Ryc. 4. Kuny, gm. Władysławów, pow. Turek, woj. wielkopolskie, stan. 19. Wybór ceramiki z 639 (1,3-7) i 605 (2)

cmentarzysku w Daniszewie misy tej formy w liczbie 11 okazów znane są z dziewięciu grobów (A. Zarzycka 2001, s. 4). W tym zbiorze istotne znaczenie dla rozważań mają zespoły nr A34 i A55. Groby A34 i A55 wyposażone były, o czym częściowo wspomniano wyżej, w żelazne naszyjniki ze skręconego pręta o haczykowatych zapięciach (A. Zarzycka 2001, tabl. 16: 8; 26: 6). Naszyjniki te, jak i analogiczne formy z brązu, uważa się w literaturze zasadniczo za schyłkowohalszackie (M. Gedl 1962, s. 101; M. Kaczmarek 2002, s. 170, tam dalsza literatura).

Jeden zaledwie fragment misy omawianej grupy wystąpił na osadzie w Wyszyńcu, pow. Turek w jamie, ob. 134, jednak bez materiałów pozwalających precyzyjnie datować zespół (J. Żychlińska 2004, s. 12, ryc. 19: 2). Misy omawianej grupy są relatywnie czułe chronologicznie wśród form ceramiki ludności kultury łużyckiej. W literaturze datuje się je zasadniczo na okres halszacki (Z. Kaszewski 1975, s. 141; R. Mikłaszewsk-Balcer 1991, s. 151; K. Szmałek 1987, s. 58).

Ryc. 5. Kuny, gm. Władysławów pow. Turek, woj. wielkopolskie, stan. 19. Rzuty poziome i pionowe obiektów 605 i 636. Legenda: 1 – piasek luźny; 2 – piasek luźny z intensywną próchnicą; 3 – ceramika; 4 – kości; 5 – fragment naczyń; 6 – spalenizna; 7 – intensywna spalenizna

Ob. 636 dostarczył również fragmentu czarnej, gładkiej amfory z pionowym uszkiem (ryc. 5: 6). Naczynie zdobione jest ornamentem linii rytych, układających się w skośnie zakreskowany trójkąt, prawdopodobnie wypełniony białą masą inkrustacyjną. W zespołach z przytaczanego już cmentarzyska w Daniszewie ceramika zdobiona tej grupy wystąpiła w niewielkiej liczbie, jakkolwiek przeważnie zdobiona była właśnie ryciem, co uznaje się za typowe dla grupy wschodniowielkopolskiej kultury łużyckiej (A. Zarzycka 2001, s. 9, 13). Na szczególną uwagę zasługuje natomiast amfora o analogicznej zapewne formie brzuśca jak i ornamentyce z grobu A51. Wystąpiła ona bowiem w zespole wraz z bransoletą z pręta brązowego o przekroju płasko-kulistym, zdobioną na końcach pionowymi żłobkami (A. Zarzycka 2001, s. 14, tabl. 23: 2-5). Bransolety te datowane są na V okres epoki brązu (A. Zarzycka 2001, s. 14, tam dalsza literatura). Pomimo tej analogii podkreślić należy, że fragment amfory z Kun wskazuje na brak szczególnej dbałości wykonania pod kątem techniki, co uznaje się w literaturze za cechę typową dla okresu HaD (H. Wiklak 1972, s. 52-53). Podobnie obecność ornamentu rytego, inkrustowanego białą masą, uznawana jest w literaturze za cechę charakterystyczną już dla okresu późnohalsztackiego (M. Gedl 1962, s. 28). Zakreskowany trójkąt, w różnych wariantach jest standardowym wątkiem ornamentacyjnym ceramiki schyłkowej epoki brązu i okresu halsztackiego w Wielkopolsce (M. Kaczmarek 2002, s. 73).

Znalezione w grobie 636 dwa fragmenty wylewów naczyń obrzucanych oraz wałkowate ucho (ryc. 4: 3, 4, 7) są mało charakterystyczne i nie poddają się w związku z tym szczegółowej analizie. Z dużą ostrożnością sądzić można, iż są to fragmenty garnków beczułkowatych.

Grob 605 dostarczył jedynie fragmentów silnie chropowatego naczynia, które pozwoliły na rekonstrukcję dna i dolnej partii brzuśca. Dno jest płaskie i nie zaznaczone w tektonice naczynia. Brak wylewu i strefy przejścia brzuśca w wylew nie pozwala stwierdzić jaką grupę ceramiki reprezentuje to naczynie, jednak sądzić można na podstawie proporcji dolnej partii brzuśca, że mamy do czynienia prawdopodobnie także z jakąś formą garnka.

Chronologia

Na podstawie przedstawionych wyżej analogii z cmentarzyska w Daniszewie, pow. Koło oraz opinii przedstawionych za literaturą cmentarzysko w Kunach, stan. 19 datować można generalnie na okres halsztacki, zapewne w jego późnym stadium.

Cmentarzysko w Kunach, stan. 19 na tle mikroregionu.

W miejscowości Kuny, pow. Turek poza omawianym cmentarzyskiem odkryto i badano wykopaliskowo następujące stanowiska ludności kultury łużyckiej :

a.wspomnianą przyległą doń osadę (także stan. 19), datowaną na późny okres wpływów rzymskich (badania P. Pachulskiego, materiały i dokumentacja w ONK PKZ). Wyniki tych badań po krótko przedstawiono wyżej.

b.osadę, stan. 4 (badania B. Rogalskiego; materiały i dokumentacja w ONK PKZ). Położona jest ona na wschód od stan. 19. Oba stanowiska dzieli jedynie depresja tereny o średnicy Badaniem objęto powierzchnię 244,9 ara, na której odkryto 1355 obiektów archeologicznych, z których zaledwie kilka przypisać można ludności kultury łużyckiej.

c.wymienić należy również przytaczaną osadę ludności kultury łużyckiej w Wyszynie, pow. Turek, stan. 11 (badania J. Skowrona, A. Pelisiaka, materiały i dokumentacja w ONK PKZ). Położona jest ona w odległości zaledwie około 2,5 km na zachód od Kun. Na osadę składały

się 102 obiekty archeologiczne na powierzchni 179, 5 ara, datowane zasadniczo na późną epokę brązu (J. Zychlińska 2004).

Wreszcie na ostatnim miejscu wskazać należy wspomniane wielokrotnie cmentarzysko z Daniszewa, pow. Koło, stan. 25 (badania R. Pietrzaka, A. Zarzyckiej, materiały i dokumentacja w Poznańskim Towarzystwie Prehistorycznym w Poznaniu). Stanowisko to położone jest około 12 km na wschód od Kun. na powierzchni 20,5 ara odkryto 76 grobów, datowanych zasadniczo na okres HaD (A. Zarzycka 2001).

Zakończenie

Przedstawione stanowisko jest jednym z nielicznych nekropoli ludności kultury łużyckiej z okresu halsztackiego we wschodniej Wielkopolsce. Niestety zakres prowadzonych prac, ograniczony pasem autostrady, nie pozwolił na objęcie badaniami całości stanowiska. Wnioskiem na przyszłość pozostaje zatem kontynuowanie prac terenowych. Ich celem winno być głównie rozpoznanie czasu użytkowania całej nekropolii. Stwierdzona w Kunach forma obrządku pogrzebowego, jak powiedziano, jest rzadka w kulturze łużyckiej i zasadniczo przeważa wśród starszych zespołów. Postulowane badania pozwoliłyby stwierdzić jaki jest udział grobów jamowych w Kunach 19 i przedstawić kontekst chronologiczny zagadnienia. To z kolei, obok przytoczonego cmentarzyska z Daniszewa 25, stanowiłoby przyczynek do badań nad ewentualną specyfiką przemian obrządku pogrzebowego u schyłku epoki brązu i w okresie halsztackim we wschodniej Wielkopolsce.

Bibliografia

- G E D L M.
1962 *Kultura łużycka na Górnym Śląsku*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- K A C Z M A R E K M.
2002 *Zachodniowielkopolskie społeczności kultury łużyckiej w epoce brązu*, Poznań.
- K A S Z E W S K I Z.
1975 *Kultura łużycka w Polsce środkowej*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”, SA nr 22, s. 123-167.
- M I K Ł A S Z E W S K A – B A L C E R R.
1991 *Ceramika kultury łużyckiej ze st. 4 w Biskupinie* [w:] J. Jaskanis (red.), *Prahistoryczny gród w Biskupinie. Problematyka osiedli obronnych na początku epoki żelaza*, Warszawa, s. 127-170.
- S Z A M A Ł E K K.
1987 *Kruszwicki zespół osadniczy w młodszej epoce brązu i w początkach epoki żelaza*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- W I K Ł A K H.
1972 *Późniejsze stadia rozwojowe środkowo – polskiej grupy kultury łużyckiej*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”, SA nr 19, s. 15-72.
- Z A R Z Y C K A A.
2001 *Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Daniszewie, gm. Kościelec, stan. 25*, nr aut. 412, praca w maszynopisie, złożona w Poznańskim Towarzystwie Prehistorycznym.

ŻYCHLIŃSKA J.

2004 *Ratownicze badania wykopaliskowe na autostradzie A - 2 w Wyszynie, stan. 11, gm. Władysławów, pow. Turek, woj. wielkopolskie (nr stanowiska na A2 – 390), praca w maszynopisie, złożona w Ośrodku Naukowo-Konserwatorskim PKZ sp. z o.o. w Poznaniu.*

Adres autora:

dr Bartłomiej Rogalski

Ośrodek Naukowo-Konserwatorski PKZ Sp. z o.o.

ul. Rubież 46

61 - 612 Poznań

bartek-rogalski@wp.pl

Das Gräberfeld der Bevölkerung der Lausitzer-Kultur aus Kuny, Kreis Turek, Fst. 19

Zusammenfassung

Die Mehrkulturschicht in Kuny, Gem. Władysławów, Kreis Turek, Fst. 19 wurde in zwei Kampagnen (2000 und 2002) untersucht und dabei hat man insgesamt 666 archäologischen Objekte gefunden. Unter ihnen wurden auch zwei Objekte Nummer 605 und 639 freigelegt, welche die Brandgräber - Grubengräber, mit Überresten des Brandhaufens waren. Diese Grabform tritt in der Kultur selten auf. Solche Gräber hatten keine Steinkonstruktionen. Diese Grabform trifft man, wenigstens in Westgroßpolen, auf den Gräberfeldern der Lausitzer-Kultur nicht oft. Grundsätzlich tritt sie zum größten Teil in älteren Phasen dieser Kultur auf. Die Gräber haben nur die Keramik geliefert. In ihnen wurden keine Metalle gefunden. Die Keramik aus beiden Gräbern war sehr stark zerkleinert. Es gelang, nur eine vollständige Gefäßform, aus dem Ob. 636, zu rekonstruieren. Die übrigen, erhaltenen Fragmente aus diesem Objekt lassen dagegen Formen anzuzeigen, zu den sie zugeschrieben werden können. Das rekonstruierte Gefäß ist ein fässchenförmiger Topf. Des Weiteren wurden im Ob. 636 die Fragmente einer Schüssel mit bogenförmigem Profil und einer schwarzen, glatten Amphora mit vertikalem Henkel gefunden. Das Grab 605 lieferte nur Fragmente eines stark gebrandten Gefäßes, welche die Rekonstruktion des Bodens und des unteren Bauchteils ermöglichten. Beide Gräber können generell nur in die Hallstattzeit datiert werden.

Abbildungen

Abb. 1. Kuny, Fst. 19, Gem. Władysławów. Lage der Fundstelle.

Abb. 2. Kuny, Gem. Władysławów, Kreis Turek, Woj. wielkopolskie, Fst. 19. Lage der Fundstelle. Maßstab 1:25 000. Auftrittsort der Ob. 605 und 636 auf dem untersuchten Gebiet

Abb. 3. Kuny, Gem. Władysławów Kreis Turek, Woj. wielkopolskie, Fst. 19. Fragment des Sammelplanes der Fundstelle (Südteil) mit kennzeichneten Gräbern der Bevölkerung der Lausitzer Kultur (Ob. 605 und 636)

Abb. 4. Kuny, Gem. Władysławów, Kreis Turek, Woj. wielkopolskie, Fst. 19. Keramikauswahl aus den Gräbern 639 (1,3-7) und 605 (2)

Abb. 5. Kuny, Gem. Władysławów, Kreis Turek, Woj. wielkopolskie, Fst. 19. Auf- und Grundrisse der Objekte 605 und 636. Legende: 1 – loser Sand; 2 – loser Sand mit intensiver Humuserde; 3 – Keramik; 4 – Knochen; 5 – Gefäßfragmente; 6 – Brandschicht; 7 – intensive Brandschicht

BARTŁOMIEJ ROGALSKI

Grób ludności kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego z Mściszewa, pow. Poznań, stan. 21.

Wstęp

W dniach 8-17 kwietnia 2000 r., przeprowadzono nadzór odhumusowania na terenie żwirowni „Mściszewo II”. Wcześniejsze badania powierzchniowe pozwalały oczekiwać w tym miejscu osady ludności kultury łużyckiej oraz śladów osadnictwa neolitycznego. Stanowisko to oznaczono jako Mściszewo 21. Nadzór przeprowadzili, poza autorem, dr dr J. i D. Żychlińscy oraz mgr mgr Z. Woźniak i J. Bączyński.

Lokalizacja

Stanowisko położone jest w miejscowości Mściszewo, pow. Poznań, około 20 km na północ od Poznania, a 7 km na północny-zachód od Murowanej Gośliny (ryc. 1:1). W ujęciu polskiej geografii regionalnej obszar ten należy do Poznańskiego Przełomu Warty (J. Kondracki 2000, s. 141-142, ryc. 23). Stanowisko położone jest na piaszczystej wydmie środkowego tarasu tej rzeki (ryc. 1:2), na piaszczystym wyniesieniu w widłach Warty i Trojanki.

Wyniki badań

Odkryto łącznie 39 obiektów archeologicznych. W tej liczbie 6 dostarczyło łącznie niewielkiej, liczącej 84 przedmioty krzemienne serii zabytków, datowanych ogólnie na neolit. Materiały te nie stanowią przedmiotu niniejszego opracowania.

Na stanowisku natrafiono także na grób popielnicowy z resztkami stosu ludności kultury przeworskiej (ob. 13), który stanowi właściwy przedmiot niniejszego opracowania (ryc. 2:2).

Grób posiadał jamę grobową kształtu nerkowatego, o wymiarach 244×108 cm w planie płaskim i miąższości 60 cm (ryc. 2:2). Kształt i rozmiary obiektu zostały mocno zdeformowane przez głęboką orkę. Wypełnisko obiektu stanowiła, poza ciałopaleniem silnie przepłukana pruchnica ze spalenizną. Na biegunach obiektu znajdowały się dwa skupiska intensywnej spalenizny z fragmentami węgla drzewnego. W skupisku zachodnim, o większych wymiarach, znajdowały się ponadto fragmenty naczyń oraz przepalone kości ludzkie (ryc. 2:1). Obiekt dostarczył 160 fragmentów ceramiki, które pozwoliły zrekonstruować całą formę naczynia (ryc. 2:1). Ponadto w grobie znaleziono także cztery fragmenty brzuśca naczynia grubościennego, chropowatego, barwy ciemnobrunatnej o grubej domieszce.

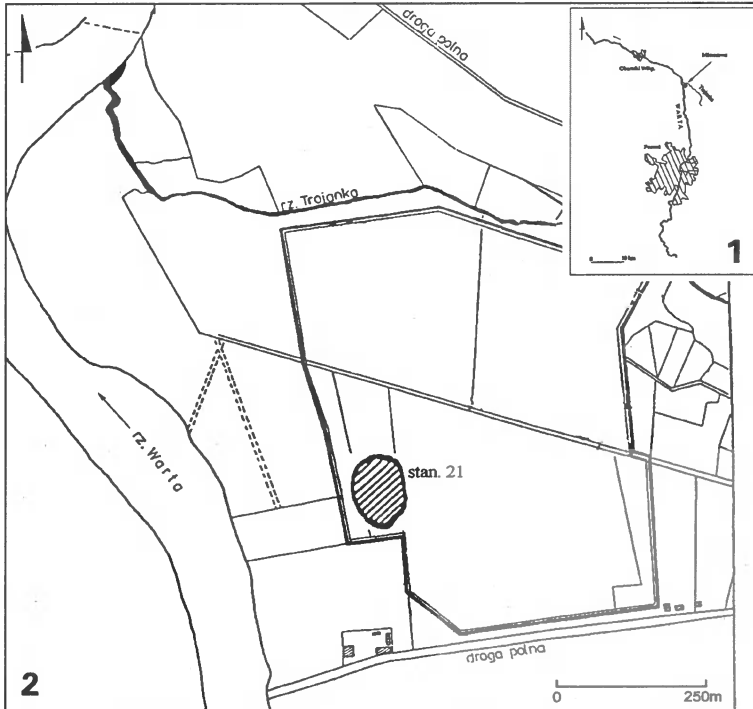
Zrekonstruowana waza posiada odwrotnie gruszkowaty brzusiec, podcięty w swjej dolnej partii. Wylew zachylony jest do wnętrza. Brzeg naczynia, wykonany bez dbałości o konsekwentne zachowanie kształtu określić można zasadniczo jako brzeg prosty, minimalnie pogrubiony,

zaokrąglony górą. Naczynie posiada taśmowate ucho umieszczone między załosem brzuśca, a wylewem (ryc. 2:2). Powierzchnia naczynia jest wygładzana, barwy ciemnobrunatnej. Domieszka mineralna bardzo drobna, o granulacji poniżej 0,1 mm, starannie przygotowana i wyselekcjonowana. Masa ceramiczna również odznacza się starannym przygotowaniem, glinę przed użyciem wyszlamowano. Naczynie jest dobrze wypalone, cechuje się dużą twardością powierzchniową.

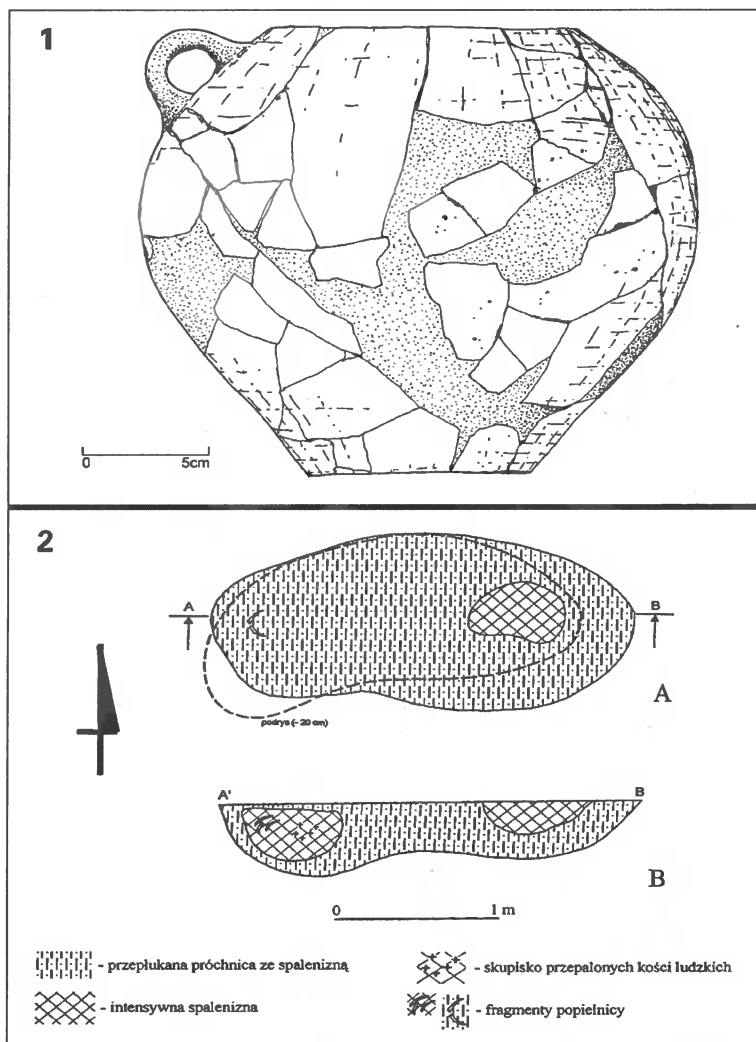
Identyfikacja kulturowa i chronologia pochówku.

Interpretacja kulturowa i ustalenie chronologii grobu jest nieco problematyczne. Grób nie dostarczył zabytków wydzielonych, dających podstawę do precyzyjnego datowania. Opisana tu odwrotnie gruszkowata forma naczynia powszechna jest w materiałach sepulkralnych ludności kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim (K. Godłowski 1981, s. 60). Waza z Mściszewa nawiązuje bowiem wyraźnie kształtem brzuśca do naczyń situlowatych, typowych w młodszym okresie przedrzymskim dla kultury przeworskiej i których obecność jest ponadto również dowodem jej wpływów poza rodzimym obszarem (por. K. Godłowski 1981, s. 60, H. Machajewski 1999, s. 237, ryc. 2: 2, 6, s. 240).

Uwagę zwraca natomiast nietypowy z pozoru dla naczyń odwrotnie gruszkowatych z młodszego okresu przedrzymskiego sposób ukształtowania brzegu. Jest on, jak wspomniano, minimalnie pogrubiony, lecz bez zachowania stałych proporcji na całości jego obwodu. Partia naczynia pod wylewem, na jego przejściu w brzusiec, jest natomiast nieznacznie podkreślona

Ryc. 1. Mściszewo, gm. Murowana Goślina, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 21. Lokalizacja stanowiska

Ryc. 2. Mściszewo, gm. Murowana Goślina, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 21. Grób ob. 13: 1. Popielnica z grobu (rekonstrukcja); 2. rzut poziomy (A) oraz profil (B) grobu

plastycznie przez płytką dookólną bruzdę. Brak natomiast zupełnie facetowania brzegu. Brzeg facetowany, przypomnijmy, obok odwrotnie gruszkowatego brzuśca, czy wręcz fuzja tych dwóch cech uważana jest w literaturze za elementarny wyznacznik w ceramice stylistyki młodszego okresu przedrzymskiego, zwłaszcza jego wczesnego stadium (K. Godłowski 1977, s. 171; 1981, s. 60).

Mimo nietypowego ukształtowania szczytowej partii wazy na terenie Wielkopolski można wskazać przykłady podobnie wykonanych naczyń. Wskazać można zespoły grobowe 20, 20A i 33 z cmentarzyska w Wesółkach, pow. Kalisz. Naczynia situlowate z tych pochówków pozbawione były pogrubionych, facetowanych brzegów, bezpośrednio pod wylewem opracowane były natomiast plastycznie w postaci dookólnych listew lub płytek bruzd (I. i K. Dąbrowscy 1967, s. 28, ryc. 23: 12, s. 30, ryc. 25: 21, s. 42, ryc. 39: 3). Dwa ostatnie

z wymienionych tu zespołów zawierały skorodowane zapinki typu geschweifte, co datuje je na fazę A3 młodszego okresu przedrzymskiego. Chronologię opisywanego grobu ustalić więc można na podstawie na podstawie cytowanej wcześniej literatury (K. Godłowski 1977, s. 171; 1981, s. 60) i przytoczonych analogii jedynie generalnie na młodszy okres przedrzymski.

Podsumowując stwierdzić należy, że grób ludności kultury przeworskiej odkryty w Mściszewie 21 wyposażony był w naczynie o cechach mikromorfologicznych, które nie były dotąd w literaturze podkreślane jako decydujące o chronologii i przynależności kulturowej (forma brzegu naczynia, sposób ukształtowania przejścia brzuśca w wylew).

Omawiany grób ciałałpalny nie stanowi pod żadnym względem novum w materiałach ludności kultury przeworskiej z Wielkopolski. Jest jednak ważnym przyczynkiem do dyskusji nad potrzebą szczegółowych badań okolic Mściszewa. Z Mściszewa, pow. Poznań znane są bowiem w literaturze odkryte jeszcze w latach 60-tych materiały z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich.

Materiały te, w tym grób popielnicowy, sygnalizowane są jako pochodzące z cmentarzysk, stan. 2 i 3 (W. Błaszczyk 1970, s. 18; D. Durczewski, Z. Pieczyński 1975, s. 20; S. Jasnosz 1982, s. 122; M. Kostrzevska 1966, s. 271, 276; H. Machajewski 1997, ryc. 8.). Kolejne odkrycie grobu w Mściszewie jest zatem ważnym sygnałem sugerującym istnienie ciekawego kompleksu cmentarzysk wzdłuż biegu rzeki Trojanki.

Bibliografia

BŁASZCZYK W.

1970 *Muzeum Archeologiczne w Poznaniu w 25-leciu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, vol. 20, s. 1-46.

DĄBROWSCY I. I K.

1967 *Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i wpływów rzymskich w Wesołkach, pow. Kalisz* [w:] Hensel W. (red.), *Polskie Badania Archeologiczne*, t. 15, Wrocław-Warszawa-Kraków.

DURCZEWSKI D., PIECZYŃSKI Z.

1975 *Z działalności konserwatora archeologicznego w Wielkopolsce do roku 1974*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, vol. 25, s. 14-28.

GODŁOWSKI K.

1977 *Okres lateński w Europie*, Kraków.

1981 *Kultura przeworska* [w:] J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria Ziemi Polskich*, t. V, s. 57-135, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

JASNOSZ S.

1982 *Materiały i studia do dziejów osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego Ziemi Obornicko-Rogozińskiej*. Część I, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, vol. 31, s. 1-145.

KONDRACKI J.

2000 *Geografia regionalna Polski*; Warszawa.

KOSTRZEWSKA M.

1966 Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w latach 1964-1965, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, vol. 17, s. 266-277.

MACHAJEWSKI H.

1997 *Z badań nad kulturą przeworską w Wielkopolsce północnej*, [w:] J. Gurba, A. Kokowski (red.) *Kultura przeworska*, t. III, s. 97-116, Lublin.

1999 *Stosunki kulturowe w dorzeczu Parsęty w młodszym okresie przedrzymskim* [w:] J. Andrzejowski (red), COMHLAN. *Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*, s. 233-245, Warszawa.

Adres autora:

dr Bartłomiej Rogalski

Ósrodek Naukowo - Konserwatorski PKZ Sp. z o.o.

ul. Rubież 46

61-612 Poznań

bartek-rogalski@wp.pl

Das Grab der Bevölkerung der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit aus Mściszewo, Kreis Poznań, Fst.21

Zusammenfassung

Im April 2000 wurde, während der Aufsicht in der Kiesgrube in Mściszewo, Gem. Murowana Goślina, Kreis Poznań, ein Urnengrab mit Überresten des Brandhaufens (Ob. 13) auf dem aus der archäologischen Landesaufnahme als Fundstelle Mściszewo 21 bekannten Gebiet freigelegt. Diese Fundstelle liegt ca. 20 km nördlich von Poznań und 7 km nordwestlich von Murowana Goślina. Das Grab hatte eine nierenförmige Grabgrube mit Abmessungen 244 x 108 cm im Flachplan und Mächtigkeit 60 cm. Die Grubenfüllung bildeten, neben den Brandresten, stark durchgespülte Humuserde mit Brandschicht. Das Objekt lieferte 160 Keramikfragmente, welche die Rekonstruktion einer ganzen Gefäßform ermöglichten. Mit der Form ihres Bauchs knüpft die Vase aus Mściszewo an die Situla-Gefäße an, die in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit für die Przeworsk-Kultur typisch waren. Ihre Anwesenheit ist auch ein Beweis der Einflüsse dieser Kultur außerhalb deren Heimatgebiets. Das betreffende Brandgrab ist in keiner Hinsicht ein Novum im Fundgut der Bevölkerung der Przeworsk-Kultur aus Großpolen. Es ist aber ein wichtiger Beitrag zur Diskussion über die Notwendigkeit der Durchführung ausführlicher Untersuchungen der Umgebung von Mściszewo. Aus Mściszewo, Kreis Poznań ist in der Literatur das noch in 60-er Jahren freigelegte Fundgut aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und der römischen Kaiserzeit bekannt. Diese Materialien, darin ein Urnengrab, werden als Funde aus den Gräberfeldern, Fst. 2 und 3, signalisiert. Die nächste Freilegung eines Grabs in Mściszewo ist also ein wichtiges Signal, welches das Bestehen eines interessanten Gräberfeldkomplexes entlang des Laufes des Flusses Trojanka suggeriert.

Abbildungen

Abb. 1. Mściszewo, Gem. Murowana Goślina, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 21. Lage der Fundstelle.

Abb. 2. Mściszewo, Gem. Murowana Goślina, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 21. Grab
Ob. 13: 1. Urne aus dem Grab (Rekonstruktion); 2. Grundriss (A) und Profil (B) des
Grabs

BARTŁOMIEJ ROGALSKI

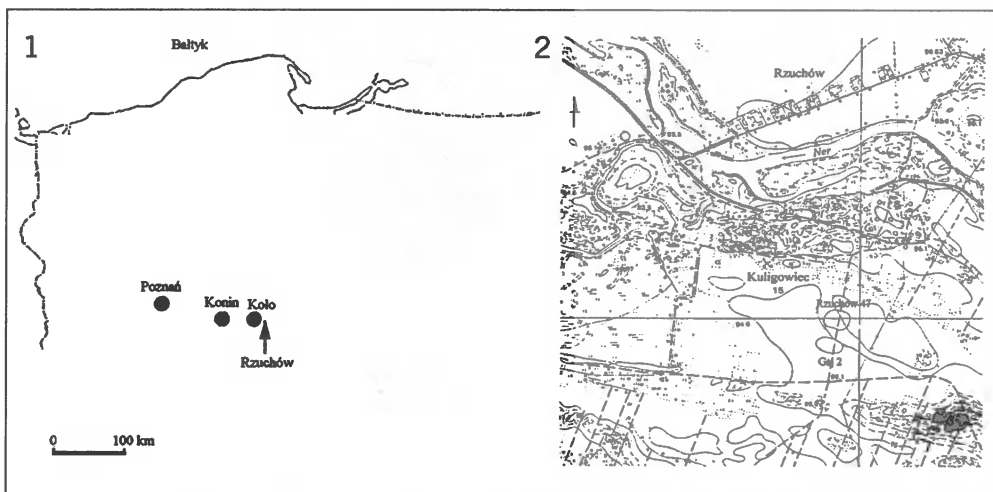
Grób ludności kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego z Rzuchowa/Gaju, pow. Koło, stan. 47/2

Wstęp

W dniach 11 stycznia – 4 maja 2005 r., przeprowadzono badania wykopaliskowe o ratowniczym charakterze na stanowisku Rzuchów/Gaj, pow. Koło, stan. 47/2. Badania te prowadzone w pasie budowanej autostrady A2. Wcześniej przeprowadzony nadzór przy odhumusowaniu tego odcinka budowy pozwolił odkryć tu stanowisko archeologiczne, wstępnie określone jako osada ludności kultury łużyckiej i zniszczone cmentarzysko popielnicowe tejże ludności. Pierwotnie sądzono, że są to dwa osobne stanowiska – Rzuchów 47 i Gaj 2, stąd podwójna nazwa i numeracja (ryc. 1:2). Badania terenowe wykazały jednak, że do czynienia mamy z jednym stanowiskiem archeologicznym.

Lokalizacja

Stanowisko położone jest w połowie drogi pomiędzy miejscowościami Rzuchów i Gaj, gm. Dąbie, pow. Koło (ryc. 1:1), około 10 km na wschód od Koła. Przecina je droga gruntowa łączące te miejscowości. Samo stanowisko znajduje się na tarasie zalewowej Neru, na południe od tej rzeki (ryc. 1:2), na płaskim, piaszczystym terenie, o zmienionej geomorfologii w skutek intensywnego zawiewania.

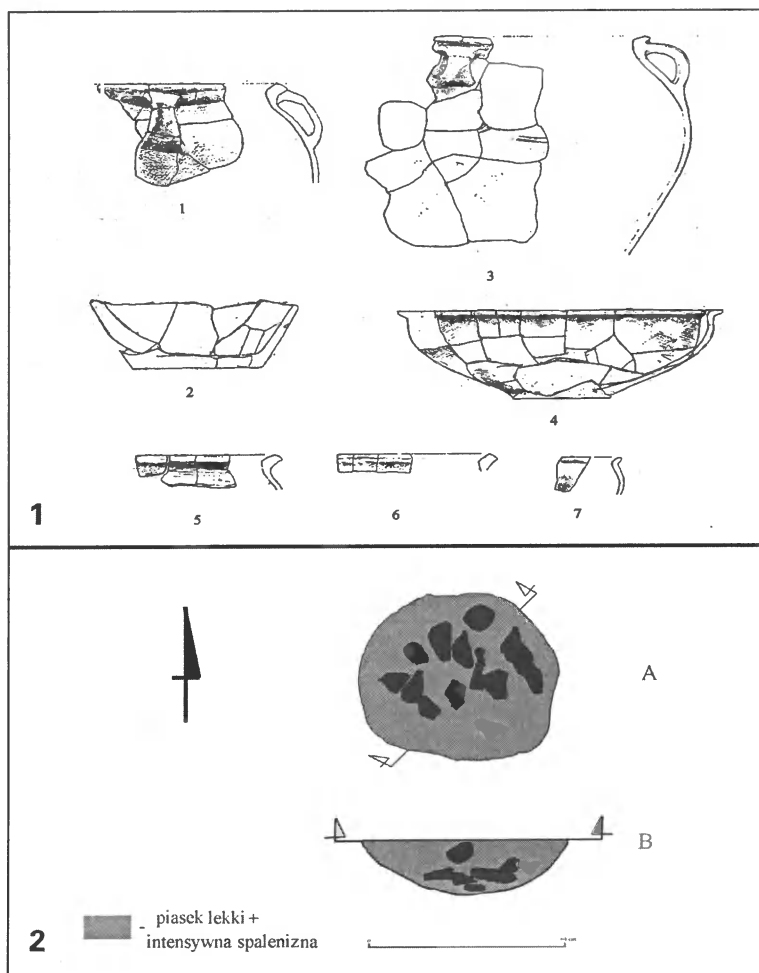
Ryc. 1. Rzuchów/Gaj, gm. Dąbie, pow. Koło, stan. 47. Lokalizacja stanowiska: 1: na obszarze kraju; 2: w skali 1: 20 000

Wyniki badań

Na powierzchni 97,75 ara odkryto łącznie 491 obiektów archeologicznych, w zdecydowanej większości składających się na osadę ludności kultury łużyckiej. Ponadto natrafiono również na pojedyncze jamy ludności kultury trzcinieckiej i obiekty wczesnośredniowieczne. Odkryto także pojedynczy, zniszczony grób popielnicowy z resztkami stosu ludności kultury przeworskiej, oznaczony jako ob. 288 (ryc. 2:2; ryc. 3-4).

Jama grobowa miała w planie płaskim regularny, owalny kształt, w profilu natomiast kształt misowaty o regularnych proporcjach. Wypełnisko obiektu zawierało duże ilości spalenizny oraz przepalone kości ludzkie, które zlegały równomiernie, nie tworząc skupiska (ryc. 2:2; ryc. 3; ryc. 4).

Grób nie dostarczył innych materiałów poza ceramiką. Ta z kolei reprezentuje stylistykę typową dla młodszego okresu przedrzymskiego. Zebrane fragmenty ceramiki pozwoliły

Ryc. 2. Rzuchów/Gaj, gm. Dąbie, pow. Koło, stan. 47/2. Obiekt 288: 1. plan płaski; 2. profil

Ryc. 3. Rzuchów, gm. Dąbie, pow. Koło, stan. 47/2. Obiekt 288: 1-7 ceramika ręcznie lepiona ludności kultury przeworskiej

Ryc. 4. Rzuchów/Gaj, gm. Dąbie, pow. Koło, stan. 47. Obiekt 288 rzut poziomy

zrekonstruować w pełni jedną misę (ryc. 2:1:4) oraz zidentyfikować dwie odwrótnie gruszkowate wazy o przewężonych uchach (ryc. 2:1:1; ryc. 2:1:3), oraz dwa naczynia miniaturowe (ryc. 2:1:5; ryc. 2:1:7). Formy te są typowe dla ceramiki kultury przeworskiej młodszego okresu przedrzymskiego, zwłaszcza w jego wczesnym odcinku (K. Godłowski 1981, s. 60, 61, Tabl. I: 1, 4, 11).

Także mikromorfologia naczyń wskazuje jednoznacznie na młodszy okres przedrzymski. Facetowanie pogrubionych brzegów naczyń (ryc. 2:1:1; ryc. 2:1:3-7) uważa się powszechnie za cechę stylistyczną charakterystyczną dla ceramiki młodszego okresu przedrzymskiego (T. Dąbrowska 1988, s. 30; K. Godłowski 1981, s. 60; P. Poleska, Z. Woźniak 1999, s. 384).

Prezentowany wyżej grób z Rzuchowa/Gaju nie stanowi anomalii ani pod względem obrządku pogrzebowego. Ceramika, jaką zawierał jest typowa dla kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim. Nie przeprowadzono, niestety, analizy antropologicznej materiału kostnego.

Pochówek ten traktować należy jednak jako przyczynek do smutnej refleksji nad stanem badań nad młodszym okresem przedrzymskim / okresem wpływów rzymskich w rejonie Konia-Koła. Obszar ten nie doczekał się dotąd opracowania materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich. Brak w literaturze nawet publikacji pojedynczych stanowisk i materiałów z tego obszaru mimo istnienia tu placówek muzealno-konserwatorskich.

Bibliografia

DĄBROWSKA T.

1988 *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*, Warszawa.

GODŁOWSKI K.

1981 *Kultura przeworska* [w:] J. Wielowiejski (red.), *Pradzieje Ziemi Polskiej*, t. V, *Późny okres lateński i okres rzymski*, s. 57-134, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

POLESKA P., WOŹNIAK Z.

1999 *Zabytki typu jastorfskiego z zachodniej Małopolski* [w:] J. Andrzejowski (red.), COMHLAN. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin, s. 379-394, Warszawa.

Adres autora:

dr Bartłomiej Rogalski

Ośrodek Naukowo-Konserwatorski PKZ Sp. z o.o.

ul. Rubież 46

61-612 Poznań

bartek-rogalski@wp.pl

Brandschüttungsgrab der Przeworsk – Kultur Bevölkerung aus der jüngere vorrömische Eisenzeit in Rzuchów/Gaj, Kr. Koło, Fdpl. 47/2

Zusammenfassung

Während der Ausgrabung in Rzuchów/Gaj, Kr. Koło, Woj. wielkopolskie, Fdpl. 47/2 wurde ein Brandschüttungsgrab der Przeworsk-Kultur entdeckt (Abb. 2). Die Makro- und Mikromorphologie der Keramik (Fragmente der zwei Situla-Vasen mit X-Henkeln; Schüssel und Fragmente der zwei Miniaturgefäße; stark fazettierte Ränder) lassen uns das Grab aus Rzuchów/Gaj in jüngere vorrömische Eisenzeit datieren. Das Grab ist keine Anomalie in für Przeworsk-Kultur aber es ist doch guter Beitrag, um Diskussion über dem Forschungsstand

der jüngere vorrömische Eisenzeit in Kreis Konin-Koło zu beginnen. Der stagniert doch seit Jahren.

Abbildungen

- Abb. 1. Rzuchów/Gaj, Gem. Dąbie, Kreis Koło, Woj. wielkopolskie, Fst. 47. Lage der Fundstelle: 1: im Gebiet des Landes; 2: Maßstab 1: 20 000
- Abb. 2. Rzuchów/Gaj, Gem. Dąbie, Kreis Koło, Woj. wielkopolskie, Fst. 47/2. Objekt 288: 1. Flachplan; 2. Profil
- Abb. 3. Rzuchów, Gem. Dąbie, Kreis Koło, Woj. wielkopolskie, Fst. 47/2. Objekt 288: 1-7 handgeformte Keramik der Bevölkerung der Przeworsk-Kultur
- Abb. 4. Rzuchów/Gaj, Gem. Dąbie, Kreis Koło, Woj. wielkopolskie, Fst. 47. Objekt 288 Grundriss
- Abb. 5. Rzuchów/Gaj, Gem. Dąbie, Kreis Koło, Woj. wielkopolskie, Fst. 47. Objekt 288 Aufriss

EWA PAWLAK, PAWEŁ PAWLAK

Badania archeologiczne na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku „szkieletowym” z Poznania-Śródki (Rynek Śródecki 4) w 2001 roku

Uwagi wstępne

W 2001 roku Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska z Poznania przeprowadziła badania na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku „szkieletowym” na Śródce w Poznaniu, przy posesji Rynek Śródecki 4 (ryc. 1). Prace finansowane były w całości przez Oddział Wojewódzkiej Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Poznaniu i kierowane przez mgr mgr Ewę i Pawła Pawlaków. Były one kontynuacją, prowadzonych na tym stanowisku od 1994 roku (por. Pawlak 1995), badań i stanowiły ich siódmy sezon. Do tej pory rozpoznano łącznie powierzchnię 169,4 m², rejestrując ogółem 259 pochówków.

W 2001 roku prace prowadzone były w wykopie X o powierzchni 10 m², w którym odkryto 12 pochówków. Należy zaznaczyć, że zamierzano początkowo rozpoznać obszar o dwukrotnie większej powierzchni, jednakże złe warunki pogodowe spowodowały ograniczenie zakresu badań¹. Teren objęty ostatnimi pracami stanowi więc miejsce wysunięte najbardziej na południowo-zachód całej rozpoznanej dotychczas połaci stanowiska (ryc. 2). Dzięki kontynuacji badań możliwe jest, jak do tej pory, lokowanie wykopów w takich miejscach, aby mogły tworzyć zwartą przestrzeń. Pozwala to na kompleksowe rozpoznanie terenu aktualnie dostępnego archeologicznie. Mimo, iż główny przedmiot badań stanowiło cmentarzysko wczesnośredniowieczne, interesujących danych dostarczyły również materiały związane z osadnictwem, zarejestrowano 23 obiekty oraz bardzo liczny materiał ruchomy. Istotny ilościowy udział stanowią relikty reprezentujące osadnictwo przedcmentarzyskowe, datowane na okres od schyłku fazy C do fazy D wczesnego średniowiecza (tj. X-X/XI w.) włącznie. Zarówno w trakcie wcześniejszych badań, jak i w ostatnim sezonie pozyskano pojedyncze fragmenty naczyń ceramicznych reprezentujące horyzont pradziejowy (kultura przeworska). Badania dostarczyły również materiałów późnośredniowiecznych oraz nowożytnych. Na terenie zajęтым wcześniej przez cmentarzysko, począwszy od połowy XIII wieku, miała miejsce szczególna intensyfikacja osadnictwa, którą wiązać należy z przejściem Śródki na własność biskupa poznańskiego, w wyniku zmian własnościowych, jakie nastąpiły w czasie lokowania miasta na lewym brzegu Warty (por. np. Likowski 1922, s. 28). Z pozyskanych źródeł archeologicznych, wnioskować można, iż w tym czasie miał miejsce rozwój osady o wyraźnym rzemieślniczym charakterze; w poprzednich sezonach odkryto obiekty, które z uwagi na konstrukcję, wypełnisko oraz materiał ruchomy uznano za pozostałość pracowni odlewniczej (por. E. Pawlak, M. Krzpekowski 2003).

¹ Badania rozpoczęto w wykopie o powierzchni około 20 m², dzieląc go na dwie części: południową i północną. Najpierw prace przeprowadzono w części północnej, w trakcie których na skutek znacznych opadów deszczu, nastąpiło osunięcie się ściany wschodniej wykopu i duże niebezpieczeństwo osunięcia się północnej. Fakt ten miał zasadnicze znaczenie dla ograniczenia zakresu prac.

Materiał antropologiczny. Kształt i wielkość jam grobowych

Mimo ograniczonego zakresu prac terenowych zarejestrowano łącznie 12 pochówków oznaczonych jako 156-161, 163-165 oraz 157a, 159a i 161a². Ich stan zachowania był zróżnicowany, choć zaznaczyć trzeba, iż licznie dominowały pochówki znacznie zniszczone przez młodsze groby lub późniejsze osadnictwo (np. 156, 158, 159a, 160, 161a, 163 oraz częściowo 165), lub zarejestrowane częściowo z uwagi na usytuowanie na granicy wykopu (np. 159, 164 i 165). Prawie wszystkie pochówki wydzielono *in situ*, w trakcie badań terenowych. Wyjątek stanowią 157a i 159a, reprezentowane przez luźny, nieliczny materiał antropologiczny, odkryte w obrębie młodszych grobów, wydzielone na etapie analizy szczątków kostnych.

Groby rejestrowano na całej powierzchni wykopu, nie odnotowując szczególnej koncentracji pochówków w jednym miejscu, choć stwierdzić trzeba typowy dla nekropoli śródeckiej wysoki wskaźnik nagromadzenia grobów w układzie wertykalnym, co pozwala stwierdzić intensywne użytkowanie cmentarzyska. W trakcie wcześniejszych badań odnotowano obecność kilku warstw pochówków (wyodrębniono trzy), a w niektórych miejscach cztery lub pięć warstw grobów (por. np. E. i P. Pawlakowie 2001).

Wyróżniono dwie zasadnicze grupy pochówków: pierwszą stanowią dzieci, drugą osobniki dorosłe³. W pierwszym przypadku mamy do czynienia wyłącznie z dziećmi młodszej kategorii wiekowej (*infans I*) (groby 159a, 161a oraz 163). W grobie 157 stwierdzono prawie kompletny szkielet noworodka lub płodu (7-9 miesięcy). W grupie osobników dorosłych wyróżniono 4 pochówki mężczyzn, zmarłych w wieku *maturus* (1), *senilis* (2) oraz bliżej nieokreślonym (1), natomiast spośród 3 pochówków kobiecych, 1 reprezentuje grupę wiekową *maturus*, zaś 2 są wiekowo bliżej nieokreślone (tab. 1).

Grupa dzieci	Grupa dorosłych					
	<i>maturus</i>		<i>senilis</i>	Wiek nieokreślony		
	K	M	M	K	M	N
157	158	161	159	164	156	157a
159a			160	165		
161a						
163						

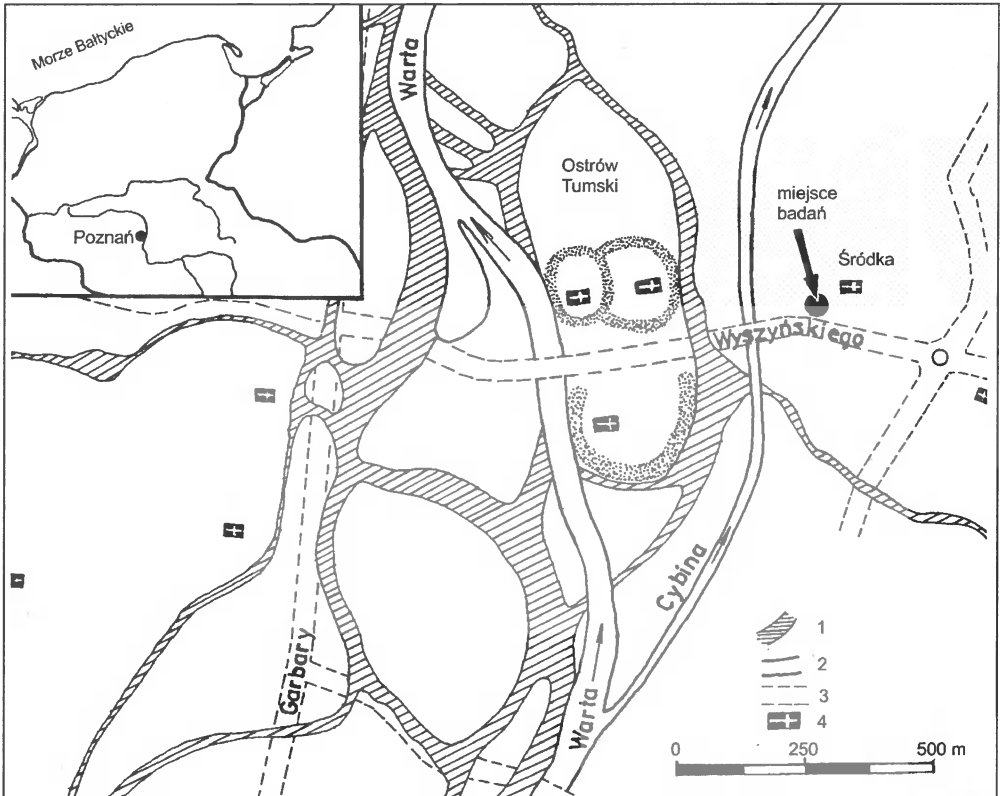
7 grobów, w których zarejestrowano szczątki kostne w układzie anatomicznym, możliwe było, choć przybliżone, określenie ułożenia zmarłego w jamie grobowej oraz uzyskanie informacji na temat orientacji pochówku. W przypadku pozostałych grobów, z uwagi na ich silne zniszczenie i przemieszczenie pierwotnej struktury, dokonanie takich obserwacji było niemożliwe. Liczba grobów objęta poniższą analizą stanowi nieco ponad połowę wszystkich pochówków zarejestrowanych w 2001 roku. Jest to wielkość zbliżona do ustaleń odnoszących się do wcześniejszych badań (por. E. i P. Pawlakowie 2001, s. 27) i obrazuje zarazem skalę

² W trakcie eksploracji grobu 160, luźne kości zalegające w obrębie powyższej jamy, oznaczono odrębnym numerem (162) sądząc, iż pochodzą one (przynajmniej w części) ze zniszczonego przez grób 160 pochówku. Analiza antropologiczna wykazała jednak obecność szczątków należących wyłącznie do jednego osobnika, stąd ostatecznie nie przypisano numeru 162 żadnemu z grobów.

³ Analizę antropologiczną szczątków kostnych pozyskanych w 2001 roku wykonał dr Artur Rewekant z Instytutu Antropologii UAM w Poznaniu.

zniszczeń dokonanych przez młodsze pochówki i osadnictwo. W grobach o anatomicznym układzie szkieletu, stwierdzono ułożenie zmarłego wyłącznie w pozycji wyprostowanej, na wznak⁴. Nie we wszystkich analizowanych tutaj przypadkach, czytelne było ułożenie rąk i głów zmarłych. Sądzić można, iż dominował układ rąk wzdłuż ciała, jedynie w grobie 164 lewa ręka była lekko ugięta w łokciu, a dłoń spoczywała na miednicy. Tylko w dwóch grobach (159 i 161) zarejestrowano czaszki w układzie nienaruszonym; w obydwu spoczywały one w pozycji wyprostowanej. Układ nóg nie odbiegał od reguły dominującej na nekropoli śródeckiej, wszędzie były one wyprostowane. W grobie 165 i być może 160, zwarty układ kości długich obydwu nóg, sugerować może, że zmarłych zawinięto w całuny, co nie musi stać w sprzeczności z obecnością w tych grobach relikwów drewnianych konstrukcji grobowych (por. Morawski, Zaitz 1977, s. 116).

Wszystkie pochówki, dla których możliwe było określenie orientacji w stosunku do stron świata, usytuowane były na osi W-E (głową na zachód). Jak wiadomo z wcześniejszych badań na tym stanowisku, orientacja zachodnia nie stanowi reguły, lecz jeden z wariantów, choć reprezentowany jest on najliczniej. Mimo analogicznego ułożenia zmarłych, wskazać można na

Rys. E. Pawlak

Ryc. 1. Poznań, Rynek Śródecki 4. Lokalizacja stanowiska. 1 – starsza sieć hydrograficzna, 2 – obecne koryta rzek, 3 – główne ulice, 4 – kościoły

⁴ Dotyczy to prawdopodobnie również pochówku 159, który odsłonięty został jedynie częściowo (zarejestrowano tylko czaszkę i kości barku). Układ czaszki i obecność drewnianej obstawy grobowej sugerują, iż zmarły w tym grobie pochowany został również w pozycji wyprostowanej, na wznak.

niewielkie różnice w tym względzie. Większość pochówków cechuje zbliżone odchylenie od osi W-E w kierunku północno-zachodnim, wynoszące 10° - 14° . Jedynie dwa groby odbiegają od tej reguły: w grobie 164 odchylenie w tym samym kierunku wynosiło 5° , natomiast w grobie 165 było największe i równało się 22° .

Wkopy grobowe widoczne były w siedmiu przypadkach (157, 158, 159, 160, 161, 164 i 165), a więc tam, gdzie zachowany był choć częściowo nienaruszony, pierwotny układ szkieletu. W pozostałych pięciu grobach, z uwagi na silne zniszczenie i przemieszczenie struktur, w tym szczątków kostnych, zarysy wkopów nie zachowały się. Poza grobem 157, wszystkie wkopy związane są z pochówkami osobników dorosłych. Kształt jam grobowych nie odbiegał od rejestrowanych dotychczas na tej nekropoli; we wszystkich przypadkach był prostokątny (157 i 165) bądź zbliżony do prostokątnego, z zaokrąglonymi narożami. Dla grobu 157, zawierającego szczątki prawdopodobnie płodu, wielkość jamy grobowej wynosiła: 32-35 (szerokość) \times 60-65 (długość) \times 10 cm (głębokość), natomiast w pozostałych przypadkach parametry wielkościowe zawarte były między: 60-110 \times 200-260 \times 12-55 (średnia ok. 32 cm)⁵. Nie stwierdzono, podobnie jak we wcześniejszych sezonach (E. i P. Pawlakowie 2001, s. 24) widocznych różnic w zakresie wielkości i głębokości jam grobowych między pochówkami żeńskimi i męskimi. Płytsze zaleganie pochówku dziecka (157) jest typowym zjawiskiem odnotowywanym bardzo często i na innych cmentarzyskach (por. Zoll-Adamikowa 1971, s. 27; Jaskanis 1998, s. 540), choć zaznaczyć trzeba, że prawidłowości tej nie zaobserwowano na przykład na nekropolach śląskich (Wachowski 1975, s. 25).

Konstrukcje drewniane

Obecność drewnianych konstrukcji stwierdzono w 7 grobach: 157, 158, 159, 160, 161, 164 i 165. Odsetek grobów zawierających owe pozostałości jest trudny do ustalenia, z uwagi na zniszczenie niektórych z nich, uniemożliwiające identyfikację tego typu relikwów. Lista wymienionych wyżej pochówków zawiera wszystkie przypadki, w których możliwe było dokonanie opisu drewnianych urządzeń. Na podstawie zachowanych szczątków drewnianych konstrukcji stwierdzić należy, że towarzyszyły one większości pochówków, o ile nie dotyczy to całego zbioru grobów, zarejestrowanych w wykopie X. Odsetek grobów zawierających drewnianą konstrukcję, ustalony dla rozpoznanej dotychczas części nekropoli, wynosi ok. 60% (por. Pawlak 1998a; 1999), co uznać należy za ilość znaczną. Zbliżoną wielkość stwierdzono na przykład na cmentarzysku przykościelnym w Czernsku – ok. 66% (por. Bronicka-Rauhut 1998, s. 13) oraz we Wrocławiu przy kościele św. Wojciecha (koniec XI-początek XIII w.) – 70,8% (Piszczalowski, Lissak, Karst, Zalewski 1994, s. 35-44). Z cmentarzysk poznańskich przytoczyć można dane, odnoszące się do nekropoli usytuowanej przy nieistniejącym kościele św. Gotarda, który lokowano około połowy XII w. w obrębie osady, wchodzącej w skład lewobrzeżnej, przedlokacyjnej sieci osadniczej. Na tym cmentarzysku, funkcjonującym od połowy XII do połowy XIII w., odsetek grobów z konstrukcją drewnianą ustalony na podstawie danych pochodzących ze starszych badań wynosił 61,8% (Błaszczuk 1973, s. 174), natomiast dla badań przeprowadzonych w 1994 roku – 61,5 % (Krenz, Stępnik 1996, s. 121-143)⁶. Podane wyżej wielkości uznać należy za zadziwiająco zbliżone, co może naszym zdaniem być odbiciem tendencji, odnoszących się do pewnej grupy cmentarzysk, posiadających atrybuty

⁵ Zaznaczyć trzeba, iż niektóre wartości odnoszące się do wielkości poszczególnych jam grobowych są orientacyjne, oparte na rekonstrukcji (w dwóch przypadkach była to szerokość, natomiast w czterech przypadkach długość).

⁶ Badania zostały przeprowadzone w 1994 roku przez Pracownię Archeologiczno-Konserwatorską.

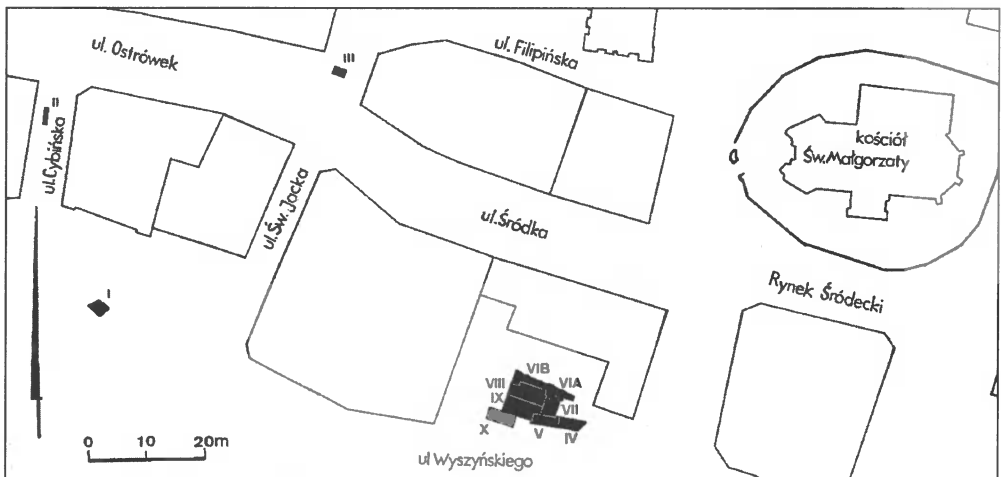
obiektów przykościelnych. Omawiane zagadnienie warto jest zapewne odrębnego omówienia, na szerszej podstawie źródłowej.

Nie stwierdzono w przypadku cmentarzyska śródeckiego prawidłowości, zaobserwowanej przez H. Zoll-Adamikową (1971, s. 32) na cmentarzyskach małopolskich, a odnoszącej się do częstszego wyposażania zmarłych pochowanych w trumnach w monety, niż w przypadku grobów nie zawierających takiej konstrukcji.

Konstrukcje zarejestrowane w wykopie X są znacznie zróżnicowane typologicznie – każda z nich reprezentuje odmienną formę. W większości przypadków mamy do czynienia z formami, których obecność odnotowano już na cmentarzysku śródeckim. Jedynie w grobie 158, z odkrytych pozostałości drewnianego urządzenia grobowego, wnosić można, że mamy do czynienia z nowym jakościowo przykładem, w grobie 160 natomiast zarejestrowano formę, stanowiącą odmianę przypadku, odnotowanego już na tej nekropoli. Zaprezentowana poniżej typologia uwzględnia wyniki dotychczasowych badań, w efekcie których przedstawiono zróżnicowanie formalne konstrukcji grobowych (P. Pawlak 1999). Przyrost źródeł, pozyskanych w trakcie prac prowadzonych na cmentarzysku w latach 1999–2000 (E. i P. Pawlakowie 2001), przyczynił się do poszerzenia typologii zaproponowanej w 1999 roku⁷.

Wszystkie zarejestrowane formy cechuje znaczne podobieństwo elementów, z których zostały wykonane. Konstrukcje grobowe wykonano z dranic o grubości 1-3 cm (średnio około 2-2,5 cm). Wyjątek stanowi grób 161, w którym jeden z boków dłuższych trumny miał grubość 5-6 cm.

W analizowanym materiale mamy do czynienia zarówno z konstrukcjami wykonanymi z pojedynczych elementów – na przykład z dranicą przykrywającą zmarłego, jak i z różnymi formami obstaw zbudowanych z kilku dranic. Najbardziej złożoną formę reprezentuje skrzynia trumienna z grobu 161. Łączenie dranic tworzących boki obstaw lub trumny odbywało się, podobnie jak w przypadku niemal wszystkich zarejestrowanych wcześniej form (Pawlak 1999, s. 121-122), bez użycia gwoździ. Poszczególne elementy konstrukcji spajano alterna-

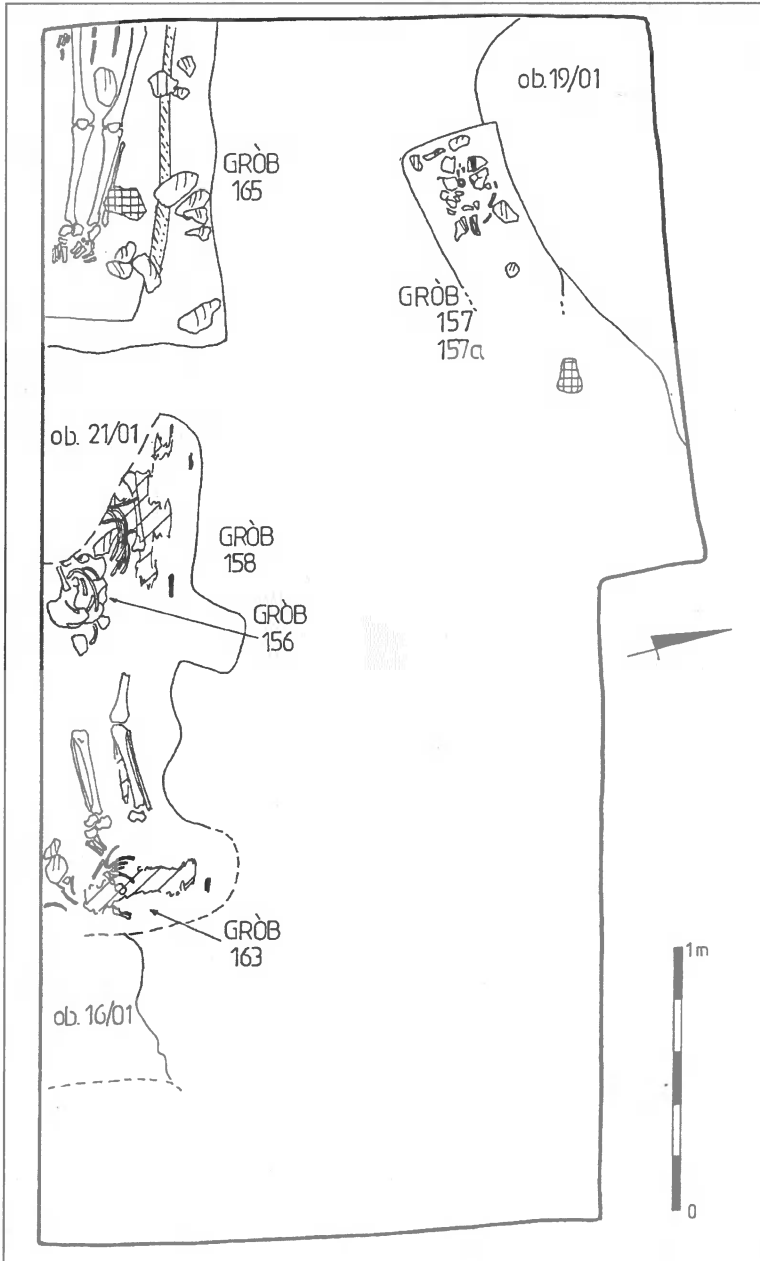

Rys. E. Pawlak

Ryc. 2. Poznań, Rynek Śródecki 4. Lokalizacja poszczególnych wykopów (I-X) za badań w latach 1994-2001

⁷ Podział typologiczny przedstawiony w publikacji (Pawlak 1999), uwzględniał wyniki badań prowadzonych w latach 1994-1997.

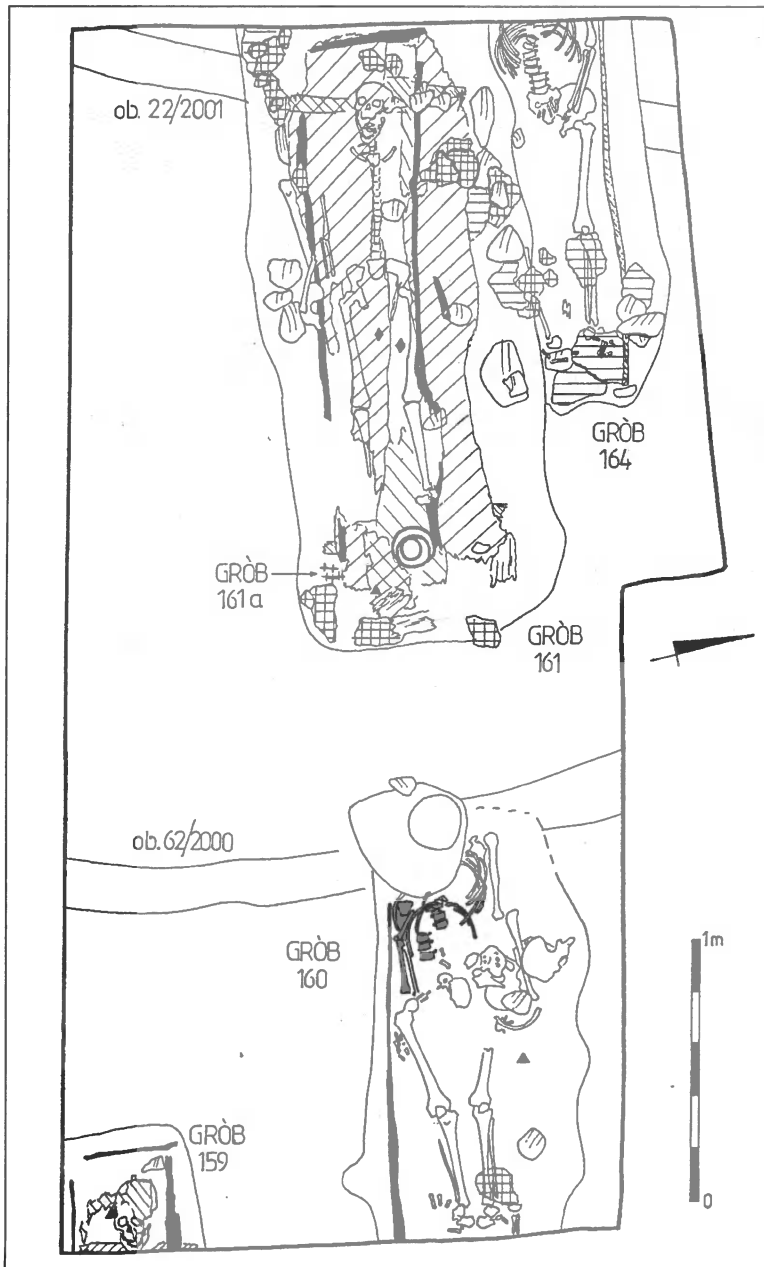
tywnymi sposobami (np. za pomocą czopów lub na wpust); w przypadku trumny zarejestrowanej w grobie 161 sądzić można, iż wieko nie było mocowane do skrzyni lecz wsparte na ściankach bocznych. Podobną sytuację zaobserwowano również w Przemyślu, gdzie odkryto bardzo dobrze zachowane formy trumienne (por. Kunysz 1968, s. 21). Często spotykane

Ryc. 3. Poznań, Rynek Śródecki 4. Wykop X. Wyższy poziom grobów

Rys. E. Pawlak

zaciemnienie, występujące pod szkieletem, w obrębie konstrukcji drewnianej, interpretowane jest niekiedy jako relikwiarz wyściółki pod zmarłym. Używano w tym celu słomy, pierza bądź wiórów, ale znane są też przypadki wyłożenia dna grobu faszyną (Świętosławski, Kurasiński, Wojtyła 1999, s. 31) lub korą (Kunysz 1968, s. 28). Cechą szczególną urządzeń grobowych

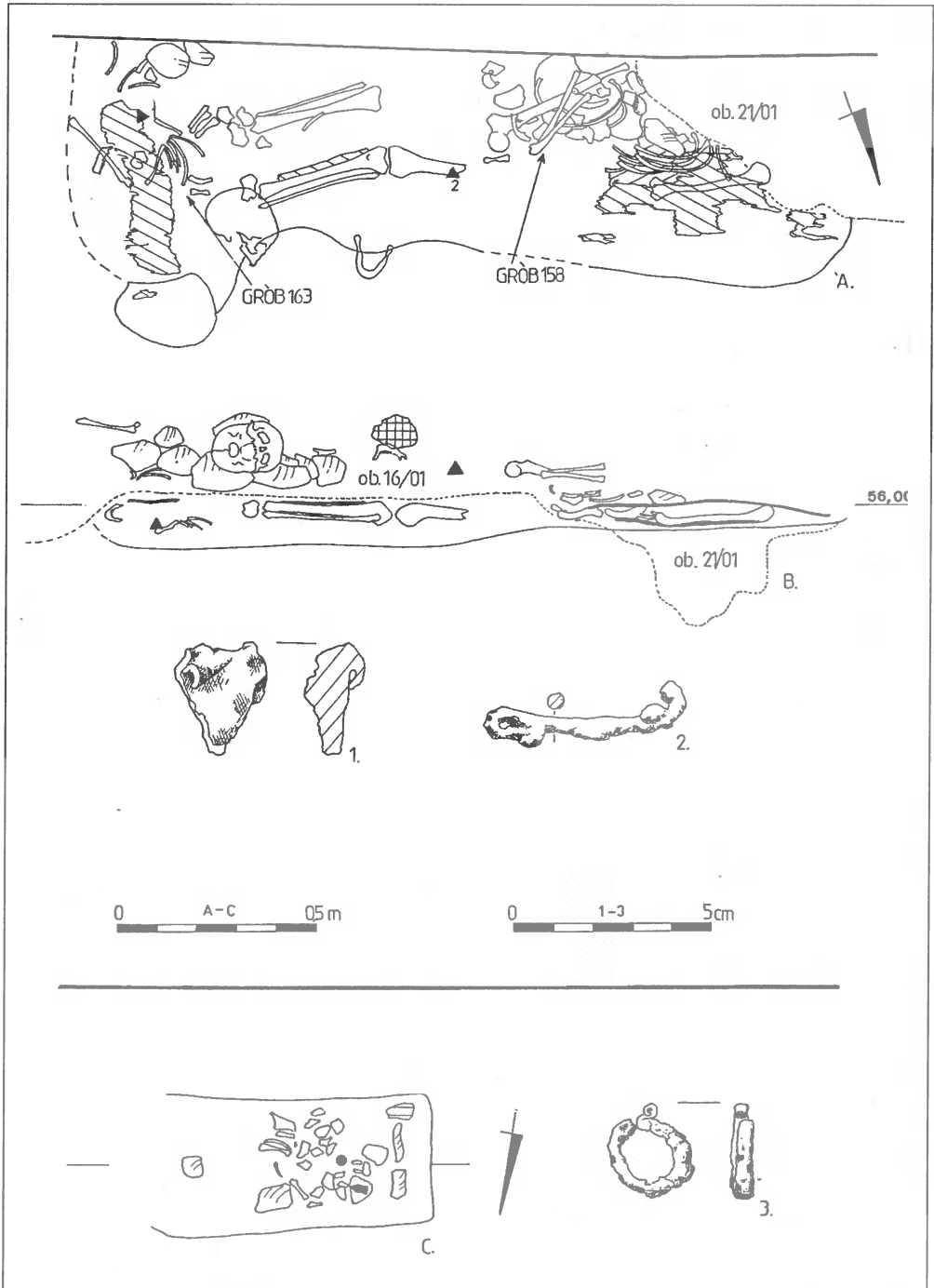
Rys. E. Pawlak

Ryc. 4. Poznań, Rynek Śródecki 4. Wykop X. Niższy poziom grobów

odkrytych na Śródcie jest zastosowanie wyłącznie drewna sosnowego⁸, co świadczy o pewnej standaryzacji w tym zakresie, związanej być może z jakimiś regulacjami odnośnie do niektórych elementów obrządku pogrzebowego, lub – co bardziej prawdopodobne – będącej przejawem reglamentacji określonych gatunków surowca drzewnego (np. dębu, używanego do budowy umocnień grodu). Nie można również wykluczyć lokalnego zwyczaju, podyktowanego względami natury obrzędowej.

Najprostsze formy drewnianych zabezpieczeń zmarłego stwierdzono w grobach 157 i 158. W pierwszym, zarejestrowano na czaszce pochowanego dziecka, fragment drewna, w układzie poziomym, co przy braku innych elementów konstrukcyjnych, sugeruje, że mamy do czynienia z przykryciem pojedynczą dranicą (ryc. 5C). W drugim z grobów odsłonięto natomiast dwa elementy konstrukcji: pozostałości dranicę stanowiącej dno oraz dranicę (bądź dranic) będącej reliktem wieka. Nie stwierdzono ewidentnych śladów ścianek bocznych, co nie pozwala zaliczyć omawianej konstrukcji do obstaw lub trumien (ryc. 5A, B). Obecność zróżnicowanych pod względem formy szalunków poświadczono w 4 grobach. W przypadku pochówka 160 odnotowano jedną z prostszych obstaw grobowych, w postaci pojedynczej dranicę ustawionej wzdłuż zmarłego oraz przynajmniej jednej podkładki, stwierdzonej pod kośćmi piszczelowymi i usytuowanej poprzecznie w stosunku do boku obstawy (ryc. 6C, D). Obstawa z grobu 165 zbudowana była z dwóch dranic, ustawionych wzdłuż szkieletu, po obydwu jego stronach oraz z wieka. Forma ta stanowi ściśle nawiązanie typologiczne do konstrukcji zarejestrowanej wcześniej na cmentarzysku śródeckim (por. np. grób 30 – Pawlak 1999, s. 123, 124). Konstrukcję tę różni od innych form tego typu, brak podkładek (poprzeczek) podłożonych pod zmarłego (ryc. 8C, D). Odmianą formę konstrukcyjną odsłonięto w grobie 164, jednakże częściowe zniszczenie pochówka oraz fakt, iż nie została wyeksplorowana jego część zachodnia, nie ułatwiają przeprowadzenia szczegółowego opisu. Zarejestrowano pozostałości jednej dłuższej dranicę, ustawionej wzdłuż zmarłego, stanowiącej północny bok obstawy oraz relikty spalonego (!) boku krótszego, zamykającego grób od strony wschodniej. Ścianka dłuższa wystawała kilka centymetrów poza zasadniczą długość konstrukcji, tworząc rodzaj uchwytu. Obecność dranicę poprzecznej pozwala sądzić, iż w południowej, zniszczonej przez inny pochówek (161), części grobu, istniała druga ścianka dłuższa, co pozwala przyjąć, że mamy tutaj do czynienia z prostokątną obstawą (ryc. 8A, B) W odsłoniętym jedynie częściowo grobie 159, odnotowano dobrze zachowane boki dłuższe obstawy i dostawiony do nich za głową zmarłego, bok krótszy oraz relikty wieka. Nie stwierdzono pozostałości dna, co nie pozwala zaliczyć powyższej konstrukcji do form trumiennych. Pod kręgami szyjnymi odsłonięto płasko położoną poprzeczkę, wystającą na ok. 4-5 cm od strony północnej, poza ściankę boczną konstrukcji (ryc. 6A, B). Podobny typ obstawy stwierdzono już wcześniej na tym cmentarzysku, w grobie 144. Jedyne przykłady trumny, czyli skrzyni zamkniętej z wszystkich sześciu stron, zarejestrowano w grobie 161. Nawiązuje ona do form prostokątnych w przekroju poprzecznym, rejestrowanych na cmentarzysku śródeckim, jak do tej pory najczęściej, bo aż dziewięciokrotnie. Pierwotne parametry skrzyni trumiennej z grobu 161, rekonstruowane w oparciu o rozmiary dna, wynosiły 55-60×200 cm, natomiast wymiary nieco większej pokrywy: 65-68×210 cm. Prawdopodobna wysokość całej konstrukcji mieściła się w przedziale: 21-24 cm (ryc. 7A-C). Przy bokach krótszych, pod dnem trumny, pod czaszką i pod stopami, stwierdzono poprzeczne podkładki o szerokości 5-6 cm i długości ok. 70 cm, które wystawały poza zasadniczą szerokość konstrukcji ok. 5-6 cm w części poniżej stóp oraz maksymalnie 14 cm po lewej stronie czaszki (ryc. 7A-C; fot. 1, 2).

⁸ Wszystkie oznaczenia taksonomiczne fragmentów drewna i węgla drzewnych wykonał dr Tomasz Stępnik z Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej z Poznania.

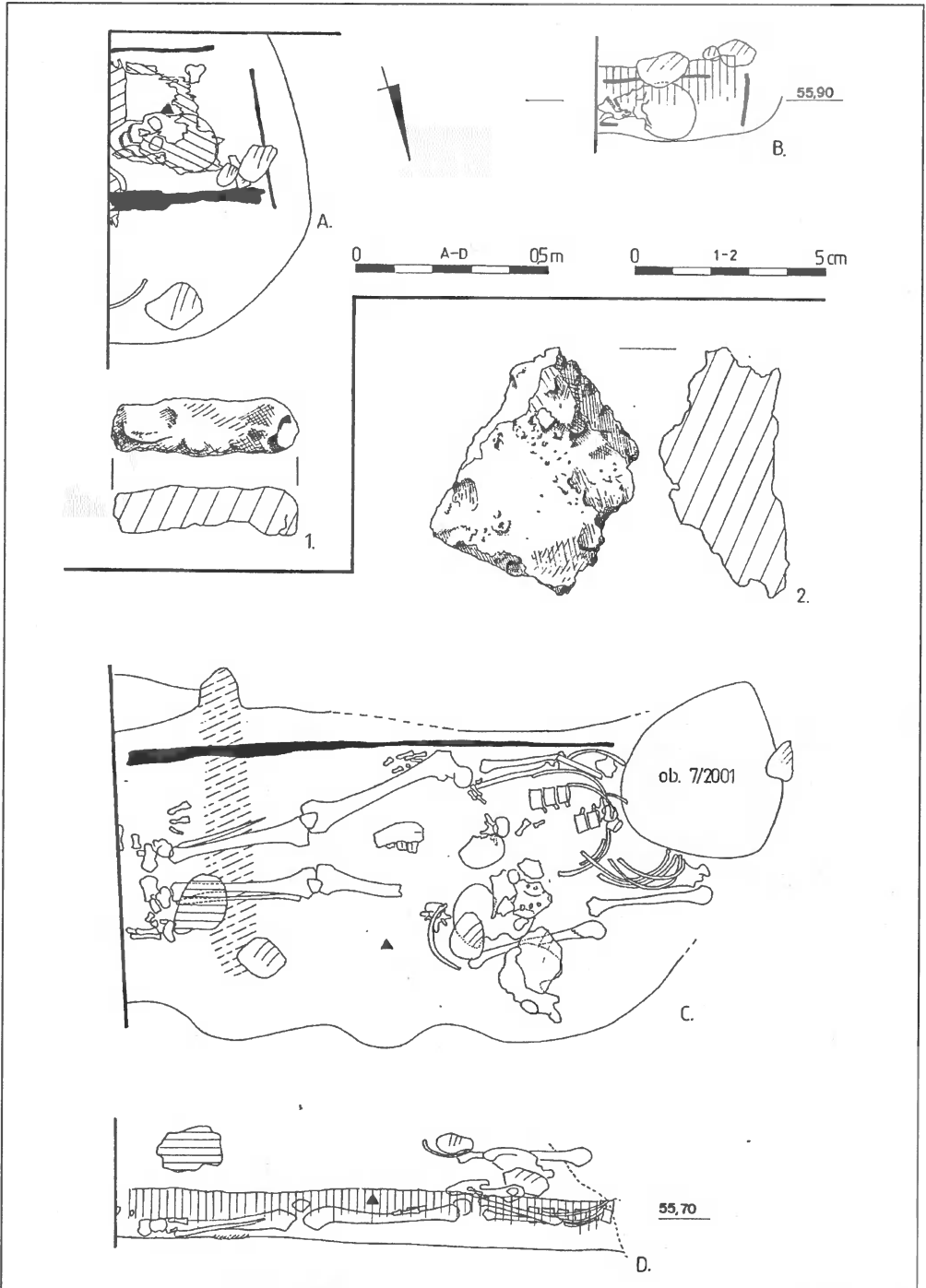
Rys. E. Pawlak

Ryc. 5. Poznań, Rynek Śródecki 4. Wykop X. Groby 158 i 163 oraz ob. 16/21/01: A – przekrój poziomy, B – przekrój pionowy, 1 – „kęs” żelaza z grobu 158, 2 – żelazny haczyk do wędki z grobu 158 lub ob. 16/21/01. Grób 157: C – przekrój poziomy, 3 – brązowy kabłączek skroniowy

Konstrukcje kamienne

Oprócz konstrukcji drewnianych, elementem, cechującym znaczną część pochówków na cmentarzysku śródeckim, jest obecność surowca kamiennego w obrębie jam grobowych. Zarówno rodzaj użytego materiału, jak i forma jego wykorzystania, wykazują dość znaczną różnorodność, stąd wymagana jest indywidualna prezentacja poszczególnych przykładów. Intencjonalne użycie surowca kamiennego stwierdzono w siedmiu grobach: 157, 159, 160, 161, 164 i 165 oraz być może 158. Jest to w zasadzie pełny zestaw grobów, których stan zachowania umożliwił dokonanie identyfikacji głównych cech obrządku pogrzebowego, w tym obecności konstrukcji kamiennej. W przypadku pozostałych pochówków, z uwagi na stopień ich zniszczenia, trudno stwierdzić istnienie obudowy kamiennej bądź bryku. W wymienionych grobach odnotowano zastosowanie kamieni polnych, wapieni oraz brył zaprawy wapiennej tworzących niekiedy mniej lub bardziej regularne obstawy. Znamienne, że we wszystkich przypadkach, w których odnotowano obecność kamieni bądź zaprawy, stanowiły one element uzupełniający konstrukcję drewnianą. W grobie dziecięcym 157 odkryto obstawę, którą tworzyło kilka kamieni oraz bryłka zaprawy wapiennej, ułożonych za czaszką, z lewej (tj. północnej) strony szkieletu oraz za nogami (ryc. 5C). W grobie 159, odsłoniętym jedynie w niewielkiej części, odnotowano obecność kilku kamieni, spoczywających na wieku obstawy grobowej, nad jej północno-zachodnim narożnikiem, a dodatkowo, luźno we wkopie zarejestrowano pojedynczy kamień (ryc. 6A). W grobie 165, z lewej (północnej) strony szkieletu, na poziomie stropu drewnianej konstrukcji, rodzaj obstawy tworzyło kilkanaście kamieni średniej wielkości i bryły zaprawy wapiennej (ryc. 8C, D). Luźno we wkopach grobowych 158 i 160 zarejestrowano po kilka kamieni małej i średniej wielkości, a w drugim z wymienionych grobów stwierdzono ponadto bryłę zaprawy wapiennej (ryc. 5A, B; 6C, D). W stropowej partii grobu 158, powyżej kości stóp, stwierdzono wprawdzie zwartą warstwę kamieni, jednak łączyć ją należy z paleniskiem 16/2001, choć nie jest wykluczony związek funkcjonalny tego obiektu z wymienionym pochówkiem. Najbardziej wymowne przykłady intencjonalnego użycia surowca kamiennego i zaprawy wapiennej stwierdzono jednak w grobach 161 i 164. W pierwszym z nich odkryto rodzaj prostokątnej obstawy, zbudowanej z kilkadziesiąt kamieni, głównie średniej i małej wielkości, ale też pojedynczych kamieni większych rozmiarów oraz z brył martwicy wapiennej i zaprawy wapiennej, niekiedy znacznej wielkości. Obstawa ta głównie w części zachodniej grobu nosiła charakter zwartej konstrukcji, a w części południowo-zachodniej dopasowane pod względem kształtu i wielkości kamienie polne, a szczególnie bryły wapienia i zaprawy wapiennej, tworzyły rodzaj litej ścianki. Dodatkowo kilka kamieni zarejestrowano bezpośrednio na wieku skrzyni trumiennej (ryc. 7A, C). W przypadku grobu 164 stwierdzono silną koncentrację brył zaprawy wapiennej i martwicy wapiennej o znacznych niekiedy rozmiarach (o średnicy do ok. 25 cm) oraz mniej licznych kamieni polnych małej i średniej wielkości. Elementy te zalegały w dość litej warstwie szczególnie na wschodnim skraju jamy grobowej oraz nad kośćmi piszczelowymi i udowymi, powyżej relikwów drewnianej konstrukcji grobowej. Obecność konstrukcji kamiennych nieco powyżej drewnianych obstaw, zaobserwowana w przypadku pochówków 164, 165, nasuwa przypuszczenie, że kamienie układano w trakcie zasypywania jam. Obstawę w grobie 161 zbudowano zapewne bezpośrednio po ustawieniu trumny i bezpośrednie przed zasypaniem jamy grobowej.

Konstruowanie w obrębie jam grobowych obstaw kamiennych nie ma jednoznacznej wymowy. Sądzić można, iż elementy te mogły pełnić dwojaką funkcję; z jednej strony traktować je można jako formę zabezpieczenia zwłok zmarłego przed obcym mu pośmiertnym środowiskiem, z drugiej zaś należy wziąć pod uwagę dążenie chowających nieboszczyka do za-

Rys. E. Pawlak

Ryc. 6. Poznań, Rynek Śródecki 4. Wykop X. Grób 159: A – przekrój poziomy, B – przekrój pionowy, 1 – przedmiot żelazny. Grób 160: C – przekrój poziomy, D – przekrój pionowy, 2 – żużel szklany

chowania bezpiecznego dystansu, dzielącego obydwie sfery egzystencji – tj. doczesną od pozagrobowej. Z próbami zabezpieczenia się żyjących przed negatywnym działaniem zmarłego możemy mieć do czynienia szczególnie w przypadku kamieni spoczywających na nieboszczyku. Jeżeli chodzi natomiast o konstrukcje grobowe w formie obstaw, chodziło być może o zamknięcie pochówku „w rytualnym kręgu grobu”, co miało stanowić symboliczną separację zmarłego od żywych (Zoll-Adamikowa 1979, s. 114, 115). Przypuszcza się, że czworoboczne obstawy kamienne spotykane często na wczesnośredniowiecznych cmentarzyskach ciałopalnych, symbolizować mogły chatę zbudowaną na potrzeby pośmiertnej egzystencji (Zoll-Adamikowa 1979, s. 114, 115).

Analiza inwentarzy grobowych

Wyposażenie zarejestrowano w 6 grobach, chociaż związek kilku przedmiotów z pochówkami, w sąsiedztwie których zostały odkryte, wydaje się problematyczny. Przeważają przypadki, w których zmarły wyposażony był w 1 przedmiot, choć zaznaczyć trzeba, iż w całości zarejestrowany został jedynie pochówek 161, pozostałe były usytuowane tylko częściowo w ramach wykopu (groby 159, 164 i 165) lub były zniszczone, niekiedy dość znacznie, co utrudnia analizę ilościową i jakościową elementów wyposażenia. Pamiętać należy również i o tym, że za element wyposażenia uznaje się z reguły przedmiot bądź przedmioty zdeponowane w jamie grobowej. Część z nich stanowić mogła osobistą własność zmarłego za życia (np. narzędzia związane z zajęciami, które wykonywał lub przedmioty o szczególnym przeznaczeniu, nie zawsze utylitarnym, a wyróżniające się specjalnym do nich stosunkiem ich właściciela), część natomiast to dary złożone do grobu razem ze zmarłym przez jego bliskich (np. różnego rodzaju pojemniki zawierające pożywienie). W tym ostatnim przypadku nie zawsze musimy mieć do czynienia z przedmiotami sensu stricto, stanowiącymi element materialny, którego rejestracja w analizie archeologicznej nie nastrocza specjalnych problemów, lecz z relikami o mniej trwałym charakterze, a co za tym idzie rzadziej stwierdzanymi. W tym ostatnim przypadku chodzi o różnego rodzaju szczątki zoologiczne lub botaniczne.

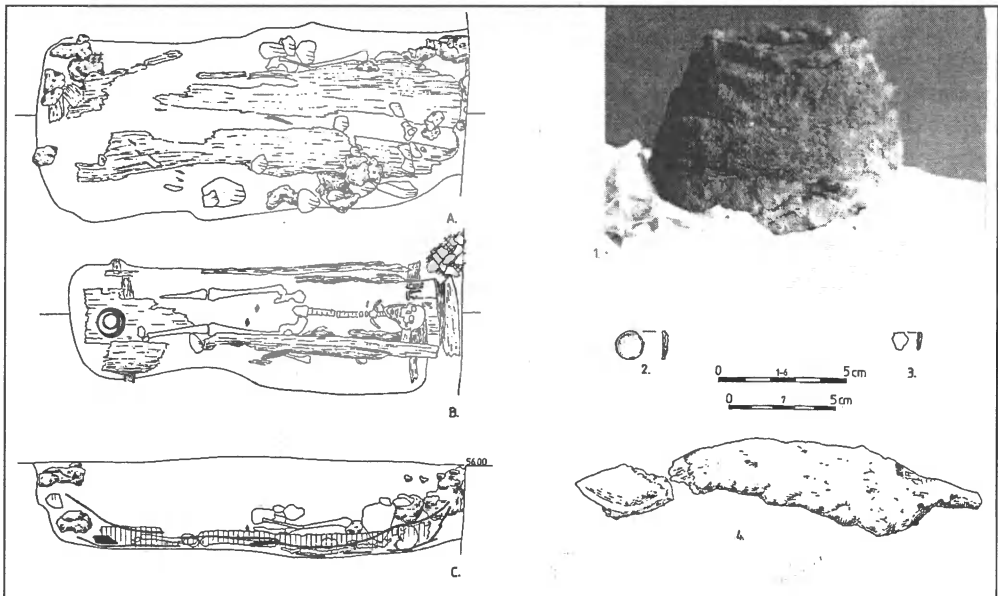
Ozdoby reprezentowane są przez kabłączek skroniowy oraz pierścionek. Pierwszy z wymienionych pochodzi z jamy grobowej 157. Jego związek z tym pochówkiem, mimo znalezienia go w pobliżu czaszki, trzeba jednoznacznie zakwestionować, z uwagi na to, iż mamy do czynienia z płodem lub noworodkiem. Dodatkowo uwzględnić należy obecność w zasy-pisku grobu szczątków kostnych pochodzących od osobnika dorosłego (oznaczonego jako 157a), między innymi wyraźnie zazielenionej piramidy kości skroniowej, co nasuwać może przypuszczenie o związku kabłączka z owym zniszczonym pochówkiem. Kabłączek został wykonany z drutu brązowego o średnicy ok. 0,25 cm (ryc. 5: 3)⁹. Ozdobę tę zaliczyć trzeba do typu III według K. Musianowicz (1949, s. 195–206), z gładkim, niezdobionym, uformowanym esowato, uszkiem. Pod względem metrycznym kabłączek (średnica wewnętrzna wynosi 1,2–1,4 cm) należy do odmiany A wg H. Kóćki-Krenz (1971, s. 102; teź 1993, s. 47), grupującej okazy o średnicy mniejszej niż 2 cm. Przyjmuje się, że kabłączki typu III, odmiany A używane były w okresie od 2 połowy X w. do 2 połowy XIII w. (Kóćka-Krenz 1993, s. 48), jednak szczególne nasilenie ich występowania zamyka się w okresie: 2 poł. X–XI/XII w. (Kóćka-Krenz 1971, s. 105). W przeprowadzonej analizie mikroskopowej¹⁰, na kabłączku zarejestrowano relikty tkaniny, zapewne była to materia, którą obciążnięto opaskę, wykonaną ze skóry lub kory.

⁹ Są to wymiary przed konserwacją.

¹⁰ Analizę wykonał mgr A. Sikorski z Instytutu Prahistorii UAM w Poznaniu.

Pierścionek reprezentuje jedyną formę tego typu ozdób rejestrowaną na cmentarzysku; jest wykonany z okrągłego w przekroju drutu brązowego o ściętych końcach, które przylegają do siebie tworząc jednak formę otwartą. Średnica drutu wynosi 0,15-0,4, natomiast średnica wewnętrzna pierścionka mieści się w przedziale 1,4-1,7 cm (ryc. 8: 1). Ozdoba ta znajdowała się w grobie 164, na palcu lewej dłoni kobiety zmarłej w wieku dorosłym (ryc. 8A). Występowanie podobnych pierścionków zamyka się w okresie od końca X do 1 poł. XIII wieku (Kóćka-Krenz 1993, s. 114, 115). Pierścionki wykonane z drutu stanowią bardzo częsty element wyposażenia, rejestrowany na cmentarzyskach wczesnośredniowiecznych, w różnych rejonach Polski (por. na przykład Leciejewicz, Łosiński 1960, s. 118, ryc. 22: 2; s. 129, ryc. 44: 2; s. 135, ryc. 50: 3; s. 152, ryc. 66: 3; Zoll-Adamikowa 1971, s. 100-108 oraz ryc. 24: d-g, 27: b, c; Wachowski 1975, s. 50-56; Malinowska-Łazarczyk 1982, s. 55-63 oraz tabl. VII: 2; XVI: 3, 4; XXII: 1; Bronicka-Rauhut 1998, s. 33-36 oraz tabl. 3: 5, 12). Niekiedy podkreśla się, że pierścionki tego typu, przez fakt, że reprezentują jedną z prostszych form, występują częściej w starszych zespołach funeralnych (por. Łęga 1930, s. 142; Leciejewicz, Łosiński 1960, s. 118;). Znajduje to na przykład potwierdzenie w materiałach śląskich, gdzie pierścionki druciane zamknięte lub otwarte występują głównie na cmentarzyskach datowanych od końca X do XI w. włącznie (por. Wachowski 1975, s. 52, tab. 21). Znaczący udział tej formy pierścionków, stwierdzono na XI-wiecznym cmentarzysku w Lutomiersku pod Łodzią (Nadolski, Abramowicz, Poklewski 1959, s. 78 oraz tabl. LXIII: 2-4). Zaznaczyć jednak trzeba, iż na innych nekropolach (np. w Cedyni), ozdoby tego typu rejestrowano również w zespołach grobowych datowanych na przełom XII i XIII w. (Malinowska-Łazarczyk 1982, s. 57).

Z innych elementów wyposażenia wymienić trzeba nóż żelazny, odkryty w grobie męskim 161, przy lewym boku zmarłego (ryc. 7B, C). Sądzić można, że był on pierwotnie przy-

Rys. E. Pawlak

Ryc. 7. Poznań, Rynek Śródecki 4. Wykop X. Grób 161: A – przekrój poziomy na wysokości wieka trumiennego, B – przekrój poziomy na wysokości szkieletu, C – przekrój pionowy, 1 – wiadro drewniane z żelaznymi obręczami, 2 – moneta srebrna, 3 – fragment monety srebrnej, 4 – nóż żelazny z brązowym trzewikiem

troczony do pasa, gdyż zwrócony był głownią w stronę stóp, co odpowiada sposobowi noszenia (por. na ten temat Kościelecki 2000, s. 63). Nóż znajdował się w pochewce, wykonanej z poroża¹¹ i okutej trzewikiem z blachy brązowej, zapewne zdobionej (ryc. 7: 4)¹². Analiza mikroskopowa wykonana przez A. Sikorskiego (por. przypis 10) wykazała obecność reliktyw tkaniny, którą prawdopodobnie został owinięty nóż przed włożeniem (?) go do pochewki. Nóż należy do okazów o średniej długości (całkowita, zachowana długość bez trzewika wynosi 14,5 cm) i charakteryzuje się dość znaczną masywnością (szerokość głowni – 3,5 cm).

W grobie 161 zarejestrowano również, za lewą stopą zmarłego, we wnętrzu trumny, relikty wiadra, wykonanego z drewna cisowego (*Taxus* sp.), (ryc. 7B, C). Jest to piąty egzemplarz wiadra odkryty na cmentarzysku śródeckim. Podobnie, jak pozostałe, reprezentuje ono formę stożkowatą i okute było czterema obręczami wykonanymi z płasko-wypukłego drutu-taśmy (ryc. 7: 1)¹³. Analogicznie do wcześniej odkrytych form, jest to naczynie o bardzo małej pojemności około 1-2 l¹⁴ (por. na ten temat Pawlak 1999), co wyklucza raczej możliwość używania tego typu pojemników w codziennych czynnościach. Sądzić należy, że wiadra niewielkich rozmiarów, podobnie zresztą, jak małe naczynia ceramiczne (por. na ten temat Gąsowski 1952, s. 161; Marciniak 1960, s. 167; Szymański 1963, s. 182; Zoll-Adamikowa 1971, s. 111; Wachowski 1975, s. 45) były pojemnikami o specjalnej, tj. grobowej funkcji. Były to zapewne naczynia dostosowane wielkością do indywidualnych potrzeb zmarłego. Wiadro znajdowało się we wnętrzu trumny, co stało się podstawą do przypuszczeń, że do grobu wstawiono otwartą trumnę, deponując w niej następnie drewniany pojemnik oraz być może pozostałe przedmioty (monetę i fragment innej monety oraz nóż w pochewce). Taką ewentualność tłumaczyć by można tym, że w wiadrze znajdował się napój, co wykluczałoby raczej obecność pojemnika w skrzyni trumiennej w trakcie jej transportu na cmentarz. Znaleziony w trakcie konserwacji we wnętrzu wiadra fragment szańskiej szczęki, świadczy dobitnie tym, że naczynia tego typu nie służyły wyłącznie do przechowywania płynów. Niewykluczone więc, że wszystkie przedmioty, łącznie z drewnianym wiadrem, włożone zostały do trumny jeszcze przed jej transportem na cmentarz. Przyjąć jednak można, że w trakcie obrzędowego palenia ognia w jamie grobowej, skrzynia trumiennej była otwarta, co stwarzało możliwość zdeponowania darów. Przy uwzględnieniu takiej hipotezy, trumnę nakryto by wiekiem już po odbyciu głównych obrzędów cmentarnych, bezpośrednio przed zasypaniem wkopu grobowego.

Z grobu 161 pozyskano, jak wspomniano już wcześniej, monetę srebrną oraz fragment („ćwiartkę”) innej (ryc. 7: 2, 3). Cała moneta, o średnicy 1,05 cm, znajdowała się między kośćmi udowymi, nieco poniżej miednicy, natomiast ułamek drugiego egzemplarza bliżej lewego uda (ryc. 7: B, C). Na całym okazie, na jednej ze stron, stwierdzono relikty tkaniny, która przywarła do jego powierzchni. Mamy tutaj zapewne do czynienia z pozostałością odzieży zmarłego, w której był złożony do grobu. Obydwie monety to denary krzyżowe. Na całym egzemplarzu widoczny jest na awersie pastorał w obwódce perełkowej, natomiast na rewersie – słabo widoczny krzyż kawalerski. Pozwoliło to zakwalifikować tę monetę do typu I (np. 324 CNP ?) i datować na ostatnią ćwierć XI wieku. Jest to niezmiernie ważne, z uwagi na chronologię pochówka, a przez to pozwala wyznaczyć przybliżoną metrykę kilku, najbli-

¹¹ Potwierdziła to wstępna analiza konserwatorska.

¹² Powyższy opis dotyczy stanu przed konserwacją, stąd trudno o bardziej szczegółowe dane, jednakże już na tym etapie badań stwierdzono nikłe ślady zdobienia w postaci nabijanych punktów.

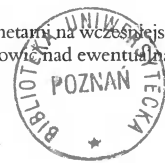
¹³ Trudno, na obecnym etapie badań, z racji trwających zabiegów konserwatorskich, podać dokładne parametry wiadra. Bliższe dane dostępne będą po ukończeniu konserwacji.

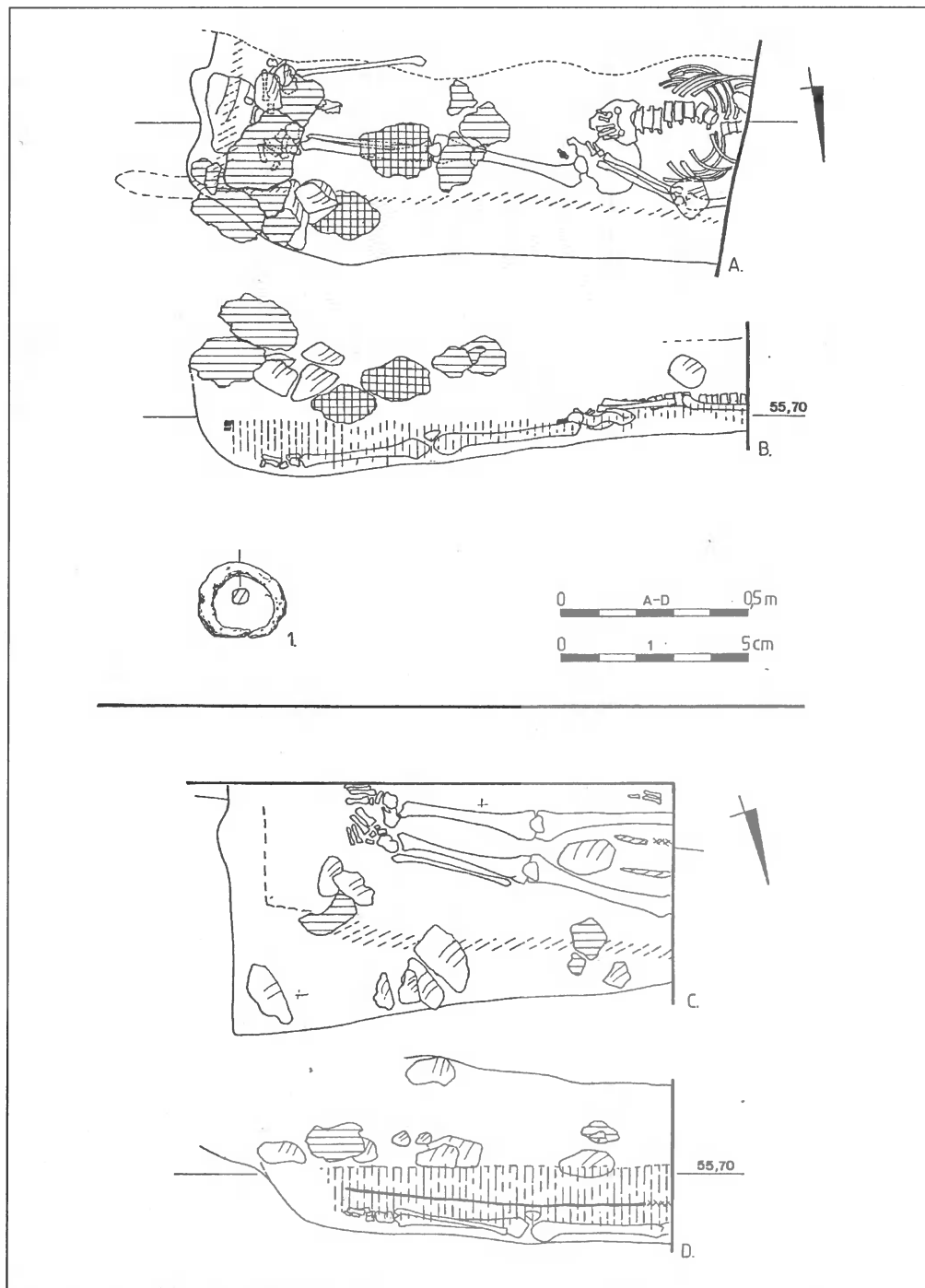
¹⁴ Średnica najwyższej obręczy wynosi 10-12 cm, natomiast najniższej około 14 cm. Wysokość wiadra in situ wynosiła około 7 cm.

szych grobów (np. 157, 157a, 164 i w pewnym stopniu 165). Druga z monet, zarejestrowana w postaci siekańca, jest trudna do określenia, jednakże dość dobrze widoczne na awersie perelki w układzie półkolistym (?) pozwoliły, z dużą ostrożnością, zaliczyć ją do typu VII, odmiany 985-988 CNP i datować ten egzemplarz być może na schyłek X wieku.

Podstawowy problem w przypadku grobów zawierających monety, odnosi się do różnicy w czasie, zawartej między momentem emisji a zdeponowaniem w grobie. Nie dotyczy to oczywiście jedynie znalezisk funeralnych, a odnosi się również do zespołów o innym charakterze (np. skarbów). Okres pozostawania monet w obiegu był zapewne różny, skąd wynikają rozbieżności w ustalaniu chronologii kontekstu archeologicznego, zawierającego numizmaty. Ostatnio S. Suchodolski (1998), zabierając głos w sprawie najstarszych przykładów obola zmarłych na terenie Wielkopolski, opowiedział się raczej za niezbyt długim okresem, w którym monety pozostawały w obiegu, czemu dał wyraz określając czas zdeponowania ich w niektórych zespołach grobowych. Nie wyklucza się oczywiście przypadków deponowania monet po stosunkowo długim okresie od momentu ich wybicia, co mogło być spowodowane innymi przyczynami (na przykład przechowywaniem numizmatów mających szczególne znaczenie dla konkretnej osoby bądź osób). Znamienne dla cmentarzyska śródeckiego jest to, że wszystkie zarejestrowane do tej pory monety, oprócz „ćwiartki”, pochodzącej z grobu 161, reprezentują ten sam pułap czasowy, odnoszący się do lat 70-tych lub 80-tych XI w. Wspomniany denar siekańcowy, pochodzący być może z końca X w., nie może być brany pod uwagę w rozważaniach na temat chronologii zarówno grobu, jak i samego zwyczaju deponowania monet na cmentarzysku, z uwagi na jego współwystępowanie z okazem datowanym na ostatnią ćwierć XI w. Świadczy to, iż na tej nekropoli monety pojawiają się w końcowym stadium jej funkcjonowania, w ostatniej ćwiartki XI i ewentualnie w samym początku XII w. Ze stosunkowo „krótką” chronologią monet, poza wspomnianym siekańcem, koresponduwałby brak wyraźnie młodszych elementów datujących (np. kabłączków późniejszych odmian B i C), reprezentujących późniejszy okres, a z drugiej strony, sygnalizowane już dość późne pojawienie się zwyczaju deponowania obola w formie monetarnej. Trudno sądzić, by w przypadku czterech pewnych i wydatowanych egzemplarzy monet, pochodzących z grobów śródeckich, zachodziło przypadkowe zdeponowanie numizmatów, cechujących się zbieżną metryką. Taki stan rzeczy wynikać może z kilku aspektów: 1) zwyczaj wyposażania zmarłych w monety na powyższym cmentarzysku odnieść można do przełomu 3. i 4. ćwiartki, względnie 4. ćwiartki XI w., co może odzwierciedlać lokalną (tj. typową dla owej nekropoli) cechę obrządku pogrzebowego¹⁵, 2) zbliżony czas emisji monet wynikać może z faktu, że znajdowały się one aktualnie, tj. w momencie ich zdeponowania w zespołach grobowych, w obiegu, 3) przyjmując, że pochówki zawierające monety reprezentują ten sam czas użytkowania nekropoli i odzwierciedlają moment upowszechnienia się obola zmarłych w formie monetarnej, to założyć można wstępnie, iż zbieżność emisji numizmatów wynikać może z ich „krótkiej” chronologii, przez co rozumieć należy stosunkowo niewielki czas dzielący moment ich zdeponowania od wybicia. Zakładając wydłużenie owego czasu, liczyć trzeba by się z obecnością monet zróżnicowanych chronologicznie oraz przedmiotów (głównie ozdób) o młodszej chronologii. Pamiętać należy i o tym, że z numizmatami stanowiącymi obol zmarłych łączyć się mogły inne, pozaracjonalne względy (np. tradycja), (por. Suchodolski 2000, s. 242), co stanowi poważną barierę interpretacyjną.

15 Nie wyklucza to oczywiście istnienia na cmentarzysku śródeckim grobów, datowanych monetami na wcześniejszy okres (np. na 1. poł. XI w.). Obecność czterech monet z 2. połowy XI w., każe się jednak zastanowić nad ewentualną prawidłowością, dotyczącą momentu pojawienia się numizmatów w zespołach grobowych.

Rys. E. Pawlak

Ryc. 8. Poznań, Rynek Śródecki 4. Wykop X. Grób 164: A – przekrój poziomy, B – przekrój pionowy, 1 – brązowy pierścienek. Grób 165: C – przekrój poziomy, D – przekrój pionowy

W przypadku cmentarzyska śródeckiego mamy często do czynienia z niemonetarnym „obolem zmarłych”. W analizowanym zespole pochówków, stwierdzono luźno, we wkopie grobu 158, lecz na poziomie szkieletu, nieokreślony kęs żelaza (ryc. 5: 1), natomiast w grobie 160, nieco powyżej stóp pochowanego osobnika, zarejestrowano dużych rozmiarów bryłę żuźla szklanego (ryc. 6: 2). Powyższe przypadki mogą stanowić przykład wykorzystania surowca żelaznego bądź szklanego w surowej, nieprzetworzonej postaci, jako elementu wyposażenia. O ile w tych dwóch przypadkach można mieć pewne zastrzeżenia, co do związku owych przedmiotów z pochówkami, o tyle liczba odnotowanych dotychczas grobów, zawierających bryły żuźla, sięgająca kilkudziesięciu, oddawać może skalę zjawiska. Dodać tutaj trzeba, że rejestrowane były przypadki, w których związek omawianych elementów z danym pochówkiem był bezdyskusyjny, bryły żuźla stwierdzano w najbliższym sąsiedztwie zmarłego, bezpośrednio przy szkielecie, zaś jednorazowo w jamie ustnej, co stanowi niewątpliwą analogię do monetarnej formy obola. Nie należy zapominać, że bryły żuźla żelaznego, a niekiedy inne przedmioty wykonane z żelaza (np. noże), pełnić mogły ewentualnie magiczną funkcję z uwagi na związek owych elementów z ogniem (por. na ten temat ostatnio Miśkiewicz 1998, s. 117).

Z innych przedmiotów wymienić należy haczyk żelazny do łowienia ryb, stwierdzony w stropowej partii grobu 158 (ryc. 5: 2). Jego pierwotny związek z tym pochówkiem jest raczej wykluczony, gdyż mamy w tym przypadku do czynienia z grobem kobiecym. Bardziej prawdopodobna jest natomiast przynależność tego przedmiotu do obiektu paleniskowego 16/21/01, tym bardziej, że w owym obiekcie stwierdzono bardzo duże nagromadzenie szczątków ryb w postaci łusek i ości. Z grobu 159 pozyskano natomiast bliżej nieokreślony przedmiot żelazny, zlokalizowany przy prawej skroni zmarłej (ryc. 6A; 6: 1). W pobliżu szczątków kostnych oznaczonych jako 163 zarejestrowano przedmiot żelazny o nieustalonej funkcji, wykonany ze spłaszczonego drutu, ścienionego z jednej strony (ryc. 9: 15). Niekompletny stan zachowania (przedmiot jest obustronnie ułamany) nie pozwala określić jego funkcji, natomiast występowanie w sąsiedztwie silnie przemieszczonych szczątków z grobu 163, stawia pod znakiem zapytania związek obu elementów.

Ceramika naczyniowa z jam grobowych

Z wkopów grobowych pozyskano łącznie 558 fragmentów naczyń¹⁶. Stanowią one zbiór różnorodny chronologicznie. 8,27% ułamków naczyń (47 fragm.) reprezentuje prądziejową wytwórczość ceramiczną, wszystkie pochodzą od naczyń kultury przeworskiej okresu lateńskiego. 502 ułamki (88,39 %), związanych jest z wczesnym średniowieczem, z czego 15 fragmentów reprezentuje naczynia o tzw. cechach „przejściowych” z przełomu faz C i D, 220 (38,75 %) natomiast wiązać można z fazą D2. Wydzielono również znaczną część materiału (264 fragm.), który z uwagi na duże zaawansowanie techno-stylistyczne, umieszczono na przełomie faz D i E (ryc. 9: 11). Marginalny udział reprezentują fragmenty o wyraźnie wtórnym charakterze, związane z młodszym osadnictwem: 17 ułamków naczyń stalowoszarych oraz 2 od form ceglanych. Zdecydowana większość materiałów, datowanych na fazę D lub przełom faz D i E, ma kapitalne znaczenie dla dokonania oceny chronologicznej cmentarzyska. Sądzić można, w oparciu o dotychczasowe spostrzeżenia dokonane na powyższej nekropoli, iż znaczna część materiału ruchomego, w tym ceramiki, uznana za zbieżną czasowo

16 Autorzy dziękują dr. Michałowi Kara z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Poznaniu za cenne uwagi, dotyczące datowania materiału ceramicznego z jam grobowych oraz z obiektów paleniskowych związanych z cmentarzyskiem, pozyskanego z wykopu X.

z cmentarzyskiem, została zdeponowana na terenie cmentarza w okresie jego funkcjonowania. Świadczyć to może o tym, że w miejscu wykorzystywanym do celów grzebalnych, miały miejsce obrzędy, poświęcone pamięci zmarłych, połączone przypuszczalnie z deponowaniem przy grobach pożywienia i wspólnym ucztowaniem.

Obiekty paleniskowe i węgle drzewne

Zarejestrowano trzy obiekty, które z uwagi na charakter wypełniska oraz relację stratyfikacyjną w stosunku do pochówków, można interpretować w łączności z cmentarzyskiem. Tylko w jednym przypadku mamy do czynienia z bezdyskusyjnym, „cmentarnym” przeznaczeniem paleniska. Jest to obiekt¹⁷, który funkcjonował jednorazowo, w obrębie jamy grobowej 161, przed jej zasypaniem. W dwóch pozostałych przypadkach (obiekty 16/21/01 oraz 19/01), określenie ich związku z cmentarzyskiem następuje pewne trudności wynikające ze stratygrafii. Nie brak jednakże przesłanek, skłaniających do uznania ich za elementy towarzyszące grobom, co każe interpretować je jako obiekty o cmentarnym, a nie osadniczym charakterze.

Palenisko związane z grobem 161 zostało odkryte w spągowej partii grobu, bezpośrednio na calcu, w południowo-zachodnim narożniku jamy. Obiekt ten tworzyła koncentracja spalenizny o średnicy ok. 40 cm oraz zwarty układ małych, częściowo przepalonych kamieni, głównie w jej spągowej partii (ryc. 7B). Lokalizacja paleniska na skraju jamy grobowej, na jej dnie, sugeruje, iż ogień rozpalono bezpośrednio po zdeponowaniu w grobie trumny ze zmarłym. Specyficzny układ kamieni, ułożonych półkoleście od strony trumny, w ten sposób, że oddzielały żar paleniska od drewnianej konstrukcji, zabezpieczały ją przed zetleniem. Rozmiary i struktura wypełniska sugerują, iż mamy prawdopodobnie do czynienia z obiektem wykorzystanym krótko, lecz intensywnie. Podobne przypadki rejestrowane były już na omawianym cmentarzysku (por. Pawlak 1999, s. 133-135) i odnotowywane są na innych nekropolach z tego okresu – ścisłą analogię znajdujemy na przykład w niedawno odkrytym pochówku na ul. św. Tomasza w Krakowie, w którym przy południowo-wschodnim narożniku drewnianej konstrukcji grobowej, za czaszką, stwierdzono koncentrację węgla drzewnych, będących pozostałością palonego ogniska (M. Mysza, R. Mysza 2000, s. 259, 260 oraz ryc. 2). Najbliższą, poznańską, analogię stanowić może grób 8 odkryty na ul. Wodnej, w którym pod szkieletem stwierdzono zwartą warstwę spalenizny, zaś za czaszką i częściowo pod nią zarejestrowano wieniec z małych, przepalonych otoczków oraz koncentrację spalenizny i węgla drzewnych, stanowiących relikty spalonej konstrukcji grobowej (Kara 1993, s. 346).

Z częściowym spaleniem drewnianej konstrukcji można się liczyć w przypadku grobu 164, w którym w miejscu krótszego boku obstawy, stwierdzono smugę intensywnej spalenizny i węgla drzewnych (bliżej nieokreślonych¹⁸ oraz dębu), (ryc. 8A, B). Świadczyłyby to o intencjonalnym wsypaniu żaru do jamy grobowej, za bok obstawy lub rozpaleniu ognia bezpośrednio za ścianką konstrukcji, co stało się przyczyną jej całkowitego zetlenia. Przykłady z obydwu grobów, świadczą o intencjonalnym użyciu ognia w celu oczyszczenia miejsca spoczynku zmarłego. Częściowe spalenie bądź opalenie konstrukcji grobowej znane jest z wcześniejszych badań na cmentarzysku śródeckim (por. Pawlak 1999) i nie jest zjawiskiem odosobnionym na tle innych stanowisk tego typu (por. Kordala 1992, s. 12; Kara 1993, s. 346).

¹⁷ Obiekt nie został oznaczony odrębnym numerem, tak jak w przypadku pozostałych obiektów „niegrobowych”, ze względu na jego bezsprzeczny związek z pochówkiem 161.

¹⁸ Stan zachowania węgla uniemożliwił dokonanie oceny gatunkowej.

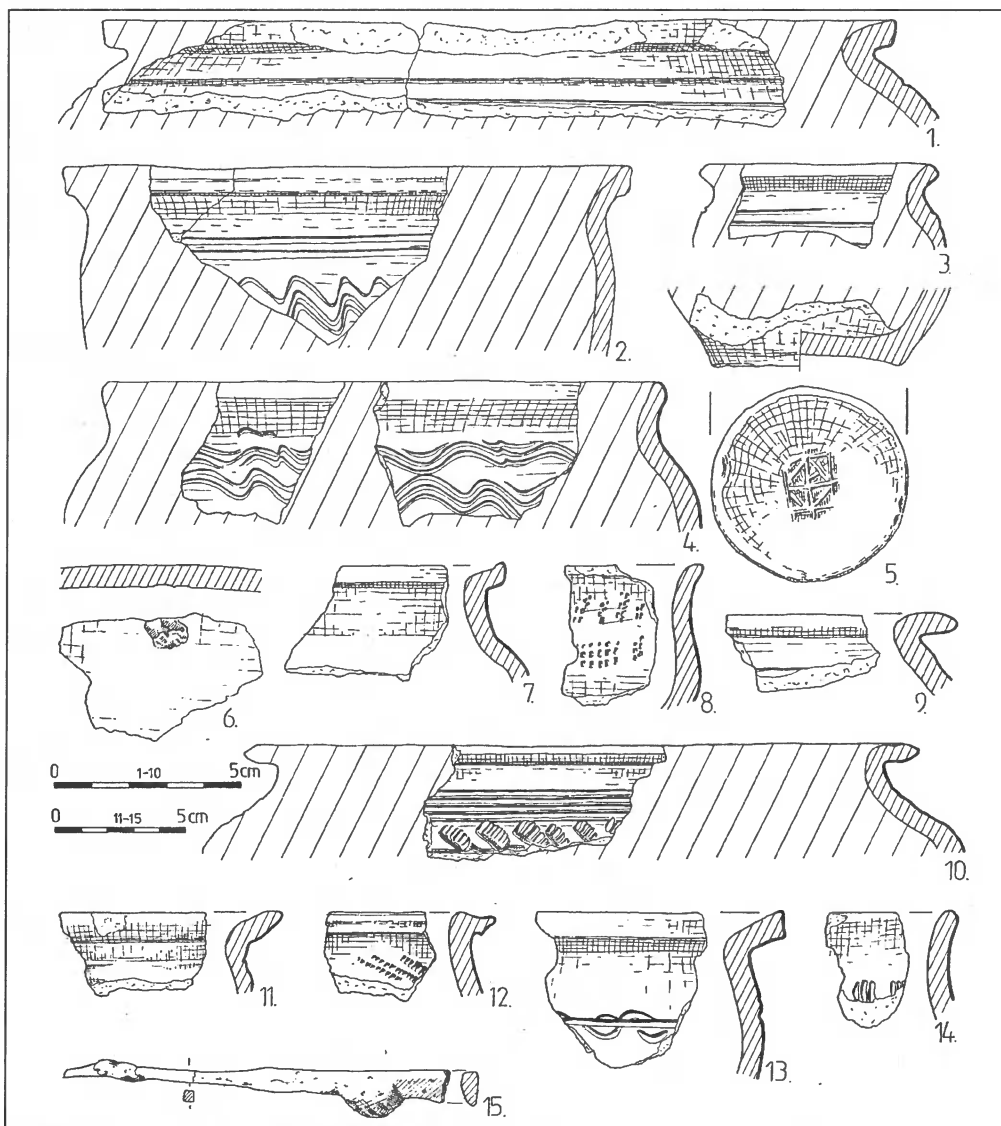
Określenie funkcji zaprezentowanych wyżej obiektów nastęrczało pewne trudności. Bezsporny jest jedynie charakter obiektu, stwierdzonego w spagu jamy grobowej 161; jego związek z powyższym pochówkiem, w świetle zaprezentowanej analizy, nie ulega bowiem wątpliwości. W przypadku dwóch pozostałych obiektów – palenisk, ich ewentualny związek z cmentarzyskiem nie był jednoznaczny; zastrzeżenia te dotyczą głównie obiektu 16/21/01. Zarejestrowany on został w narożniku południowo-wschodnim i wzdłuż ściany południowej wykopu. Obiekt składał się z dwóch części: zasadniczej oznaczonej jako 16/01 oraz z części znacznie przegłębionej, wkopanej w calec – 21/01¹⁹. Zarys obiektu, z uwagi na dość znaczne rozmycie struktury, głównie w stropowej partii, nie rysował się zbyt wyraźnie; jego granice wyznaczała koncentracja spalenizny i węgla drzewnych z domieszką brunatnego piasku, stanowiącego pierwotną warstwę humusową, w którą wkopywano również pochówki. Obiekt rejestrowano, w ramach wykopu, na długości maksymalnie 275 cm i szerokości około 55-80 cm. W jego części wschodniej (oznaczonej jako 16/01), zalegającej bezpośrednio nad grobem 158, w pasie o długości około 170-180 cm i miąższości około 25-30 cm, odnotowano skupisko kilkunastu średniej wielkości kamieni, usytuowanych nad kośćmi nóg. W stropowej partii obiektu 16/01 stwierdzono silne nagromadzenie popiołu oraz skupisko dużej ilości szczątków rybich. W sąsiedztwie kamieni zarejestrowano luźne kości (w tym czaszkę) pochodzące od osobnika pochowanego w wyżej wymienionym grobie, co łączyć należy z wkopaniem paleniska, jego części zachodniej, oznaczonej jako 21/01, zarówno w strukturę tego pochówku, jak i częściowo w calec (ryc. 5A, B). Z powyższego wynika, iż obiekt 16/21/01 jest młodszy od grobu 158. Nieco inaczej natomiast przedstawia się relacja stratyfikacyjna między analizowanym obiektem a innym z grobów (159), zarejestrowanym przy ścianie wschodniej wykopu. Jama grobowa przecięła w tym przypadku strukturę obiektu, co stanowi informację o jego młodszej metryce, zarówno w odniesieniu do paleniska, jak i grobu 158. Drugi z obiektów – 19/01, odsłonięty został w północno-zachodnim narożniku wykopu (ryc. 3). Jego strukturę stanowiła koncentracja spalenizny, węgla drzewnych i ciemnobrunatnego piasku oraz jasnobezowego, silnie przepalonego piasku. W stropowej części odnotowano szczególną koncentrację popiołu i węgla drzewnych. W palenisku odnotowano również obecność pojedynczych, przepalonych kamieni i brył martwicy wapiennej, nie tworzących jednak zwartego układu. Nie zarejestrowano całkowitych wymiarów obiektu; jego maksymalna długość w obrębie wykopu wynosiła 180 cm, natomiast szerokość około 70 cm, zaś miąższość 22-25 cm. Obiekt zalegał nad znaczną częścią grobu 164; spąg paleniska stwierdzono około 15-20 cm powyżej szczątków kostnych.

Ceramika zarejestrowana w obiektach 16/21/01 i 19/01 wykazuje znaczną zbieżność technologiczną z materiałem, pochodzącym z jam grobowych, co znalazło odbicie w ustaleniu pułapu chronologicznego dla wymienionych tutaj palenisk (ryc. 9: 1-10, 12-14). Na tej podstawie, sądzić należy, iż funkcjonowanie owych obiektów odnieść trzeba do przedziału czasowego wyznaczonego dla cmentarzyska. O ile obiekt 19/01 łączyć można, z uwagi na relacje stratyfikacyjne, z grobem 164, o tyle drugie z palenisk związane może być z grobem zlokalizowanym za południową granicą wykopu X. Przypuszczać można, że ogniska palono na grobach lub w bezpośrednim ich sąsiedztwie, jeszcze w trakcie pogrzebu. W przypadku ogni palonych w jamach grobowych (np. 19/01 ?), wzniesiono je zapewne po uprzednim, częściowym zasypaniu wkopu, natomiast w odniesieniu do paleniska sytuowanego na powierzchni

¹⁹ W trakcie badań terenowych obiekty 16/01 i 21/01 wydzielono, jako dwie odrębne jednostki, z uwagi na różnice wynikające z głębokości zalegania ich spagowych partii. Dopiero analiza profilu południowego wykopu, wykazała, iż mamy do czynienia z jednym obiektem.

(?), (np. 16/21/01), która stanowiła wczesnośredniowieczny poziom użytkowy, liczyć się można z częściowym wsypaniem treści obiektu do jamy grobowej, w trakcie jej zasypywania.

Z owymi obiektami związana jest zapewne część węgli drzewnych zarejestrowanych w wypełniskach jam grobowych. Stwierdzono je w sześciu grobach: 158, 159, 160, 161, 164 i 165. We wszystkich wymienionych pochówkach zidentyfikowano węgle drzewne dębu (*Quercus* sp.), w pięciu jamach grobowych – węgle sosny (*Pinus* sp.), w dwóch – wiązu (*Ulmus* sp.). Węgle drzewne brzozy (*Betula* sp.) i jesionu (*Fraxinus* sp.) stwierdzono w dwóch

Rys. E. Pawlak

Ryc. 9. Poznań, Rynek Śródecki 4. Wykop X. Ceramika naczyniowa z ob. 16/21/01 (1-4, 6, 8, 13, 14), ob. 19/01 (5, 9, 10), ob. 23/01 (7, 12), grobu 158 (11). 1-7, 9-13 – całkowicie obtaczana, 8, 14 – częściowo obtaczana. Przedmiot żelazny (15) z okolic grobu 163 (być może związany z ob. 16/21/01)

grobach (164 i 165), natomiast z jednego z nich (161) pozyskano węgle drzewne bliżej nieokreślonego gatunku reprezentującego wierzbowate (*Salicaceae*). W wypełniskach pięciu pochówków odnotowano obecność węgla z nieokreślonego gatunku (lub z nieokreślonych gatunków) liściastego. Z powyższego zestawienia wynika, iż do palenia ognisk wykorzystywano różne gatunki drewna, choć stwierdzić należy, że poza dębem i sosną, inne rodzaje paliwa reprezentowane są o wiele rzadziej. Może to być związane z ówczesnymi uwarunkowaniami terenowymi i odzwierciedlać dostępność do określonych gatunków drewna, pozyskiwanego zapewne z najbliższego otoczenia. Nie należy wykluczać motywów symbolicznych, związanych z użyciem określonego gatunku drewna oraz walorów kalorycznych (por. A. Wrześcińska, J. Wrześciński 1999, s. 240), choć wydaje się, że były to elementy raczej o wtórnym znaczeniu. Względy techniczne (kaloryczność) nie musiały być bowiem rygorystycznie przestrzegane w przypadku ognisk palonych w jamach grobowych bądź w ich pobliżu, stąd jako surowca używano również gatunków drewna nie zapewniających najwyższych wartości kalorycznych. Nie można wskazać, jak w przypadku konstrukcji drewnianych, które sporządzone były wyłącznie z drewna sosnowego, wyraźnych reguł dotyczących rodzaju użytego w paleniskach drewna.

Inne szczątki roślinne

W wypełniku trzech jam grobowych zarejestrowano ziarna zbóż. Z grobu 159 pozyskano 13 ziaren, które wystąpiły w okolicy czaszki, w grobie 161 stwierdzono luźno, w zasypisku 12 ziaren, natomiast przy szkielecie z grobu 160 stwierdzono 3 ziarna. Powyższe przypadki nie są zjawiskiem wyjątkowym na owej nekropoli, a obecność zbóż w jamach grobowych sugeruje, że możemy mieć do czynienia z intencjonalnym ich wysypaniem²⁰. Dość liczne przypadki odkrycia ziaren zbóż (spalonych?) oraz grochu w jamach grobowych – często w okolicy czaszki i klatki piersiowej zmarłego, stwierdzono na cmentarzyskach wczesnośredniowiecznych w Gieczu (Indycka 2000, s. 72, 76). Szczątki tego typu w grobach rejestrowane były również w Czersku (Bronicka-Rauhut 1998, s. 12). Zboże symbolizować mogło, przez fakt obumierania, przejście w inny stan – destrukcji, zniszczenia, a przez zdolność do odradzania się – wiarę w ciągłość egzystencji. Wart przypomnienia jest w tym miejscu fakt znany z obrzędowości pogrzebowej, poświadczony dla czasów nowożytnych, a odnoszący się do szczególnego znaczenia zboża, którym napełniano trumnę, stawianą w ustronnym miejscu (np. na strychu) często na długo przed śmiercią właściciela. Czas, kiedy na skutek niszczenia trumny, zboże zaczynało się z niej wysypywać, stanowić miał sygnał o zbliżającej się śmierci (Zadrożyńska 2000, s. 277, 278)²¹.

Szczątki zwierzęce

W siedmiu grobach (157, 158, 159, 160, 161, 163, 164 i 165) zarejestrowano łącznie 367 kości zwierzęcych. W zdecydowanej większości, wykazanie związku owych szczątków z obrzędkiem pogrzebowym jest niemożliwe. W przypadku grobu 160 można założyć z dużym

²⁰ Ziarna zbóż zostaną poddane analizie specjalistycznej.

²¹ Interesująca jest w tym aspekcie uwaga poczyniona przez A. Zadrożyńską, dotycząca szczególnego znaczenia zboża wysypanego do trumny, mającego zapewnić urodzaj i pomyślność. Być może w przypadku zboża wysypanego do grobu możemy mieć do czynienia z przejawem troski żyjących o własną egzystencję, w czym pomoc miała interwencja zmarłego; wysypanie do jamy grobowej ziarna miało dzięki szczególnej pozycji zmarłego, egzystującego na granicy dwóch światów, przynieść pomyślność członkom jego rodziny.

prawdopodobieństwem, iż szczęka zwierzęca (być może świńska²²), zarejestrowana między kośćmi udowymi pochowanego osobnika płci męskiej, stanowić może element wyposażenia zmarłego w porcję mięsa. Nie mamy wątpliwości również w przypadku grobu 161, w którym pochowano osobnika płci męskiej, zmarłego w wieku maturus i wyposażono między innymi w wiaderko drewniane, wewnątrz którego stwierdzono fragment szczęki świni. Wśród kości zwierzęcych zarejestrowanych w trzech grobach (157, 160 i 161), stwierdzono 8 przepalonych w ogniu, co może pozostawać w związku z obrzędami, które miały miejsce na cmentarzu w trakcie pogrzebu. Zwraca uwagę fakt, że w dwóch grobach, w których stwierdzono obecność takich kości, odnotowano również węgle drzewne. W czterech grobach (157, 160, 161 i 164), wystąpiły szczątki ichtiologiczne w postaci pojedynczych łusek. Nie są to przypadki odosobnione na nekropoli; przykłady stwierdzone w trakcie wcześniejszych badań, wymownie świadczą o intencjonalnym charakterze niektórych tego typu znalezisk²³. Obecność szczątków rybich poświadczana jest niekiedy na cmentarzyskach z tego okresu. Zarejestrowano je na przykład w Santoku, stan. 1 (W. Hensel, Z. Hilczer-Kurnatowska 1987, s. 26). Dość wymowny przykład stanowić może jeden z grobów, zarejestrowanych w Rokietnicy, woj. wielkopolskie, w którym stwierdzono obecność ości rybich w naczyniu glinianym (Rajewski 1937, s. 38).

Zaprawa wapienna, polepa oraz krzemień

Zaprawę wapienną i bryły wapienia stwierdzono w sześciu grobach: 157, 158, 160, 161, 164 i 165. Występowanie wymienionych surowców w grobach uznać trzeba za element o wtórnym charakterze. Zapewne mamy tutaj do czynienia z bliżej nieokreśloną akcją budowlaną(!)²⁴, która poprzedziła wkopanie przynajmniej znacznej części pochówków. Obecność dużej ilości martwicy wapiennej oraz zaprawy, stwierdzona na przykład w grobach 128 i 150, odkrytych w poprzednich sezonach, nasuwa przypuszczenie o związku tych elementów z bliżej nieokreśloną inwestycją budowlaną poprzedzającą założenie cmentarza, lub towarzyszącą jego początkowej fazie, tym bardziej, że wymienione dwa groby reprezentują najstarszy poziom chronologiczny funkcjonowania nekropoli.

Obecność polepy stwierdzono w pięciu jamach grobowych: 158 (3 bryłki), 160 (3), 161 (8), 164 (7) i 165 (3). Występowanie polepy w wypelniskach jam grobowych uznać należy za zjawisko częste na powyższej nekropoli. Jest to niewątpliwie związane z wkopaniem pochówków w strukturę starszego osadnictwa, stąd elementy tego typu uznać należy za wtórne.

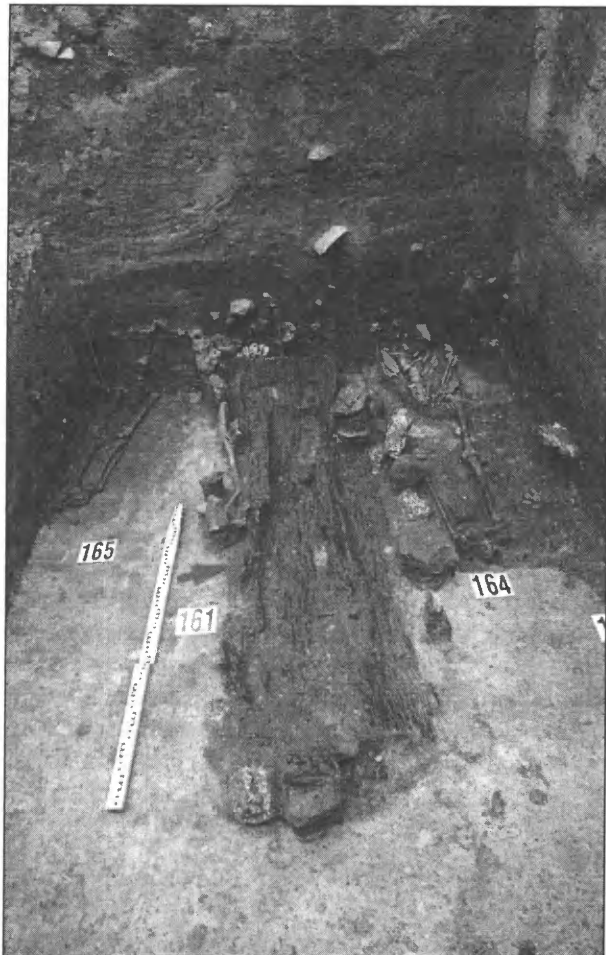
Chronologia i uwagi ogólne

Cmentarzysko ma charakter złożony, co starano się już wielokrotnie wykazać (por. Pawlak 1998a; 1998b; E. i P. Pawlakowie 2001). Przede wszystkim podkreślano wielowarstwowy układ grobów (rejestrowano od trzech do pięciu warstw), obecność drewnianych konstrukcji, w formie pojedynczych dranic, różnego rodzaju obstaw (szalunków) bądź trumien w kilku wariantach, co znamionuje nekropole usytuowane albo bezpośrednio przy obiektach sakralnych, albo będących w zasięgu oddziaływania ośrodka kościelnego o dużym znaczeniu (por.

²² Analiza zoologiczna szczątków zwierzęcych, pozwoli na dokładne określenie ich pochodzenia.

²³ Chodzi w tym przypadku o kilka znalezisk tzw. zębów gardłowych ryb karpiovatych, stwierdzonych w bezpośrednim sąsiedztwie niektórych szkieletów.

²⁴ Kwestie te omówione zostały bardziej szczegółowo w opracowaniu wyników badań przeprowadzonych w 2001 roku (E. Pawlak, P. Pawlak 2002) i będą przedmiotem odrębnej publikacji.

Fot. P. Pawlak

Ryc. 10. Poznań, Rynek Śródecki 4. Widok ogólny wykopu (widoczne groby 161, 164 i 165)

Pawlak 1999). Zwracano również uwagę na fakt występowania w grobach wyposażenia, również takiego, które znamionuje bardziej tradycyjny ryt pogrzebowy (np. naczynia ceramiczne, wiadra, noże). Na nekropoli będącej przedmiotem naszych badań obecne są również świadectwa związane z obrzędami cmentarnymi ku czci zmarłych; zarejestrowano kilka obiektów paleniskowych, będących pozostałością ognisk, przy których gromadziły się zapewne osoby bliskie zmarłemu (por. na ten temat np. Zoll-Adamikowa 1979, s. 202, 203).

Elementy te mają dość duże znaczenie przy próbie określenia ram chronologicznych cmentarzyska. Na podstawie ostatnio przeprowadzonych badań stwierdzić należy, iż czas funkcjonowania nekropoli zamyka się w przedziale wyznaczonym w oparciu o wyniki wcześniejszych prac, tj. mieści się w ogólnych ramach od X/XI w. do początku, względnie poł. XII w. W efekcie dotychczasowych ustaleń, dokonano bardziej szczegółowego podziału, wydzielając 5 faz użytkowania nekropoli, jednakże propozycja ta, na obecnym etapie badań, ma charakter wstępny (E. i P. Pawlakowie 2001, s. 60).

Wprawdzie elementów datujących, pozyskanych w trakcie ostatnich prac, jest niewiele, pomocne jednak są ustalenia dokonane wcześniej, w oparciu o większy zasób źródeł. Chronologię niektórych pochówków ustalić można ponadto analizując wzajemne relacje stratyfikacyjne. Główną pozycję w tym układzie zajmuje dość dobrze datowany grób 161, w którym zarejestrowano jedną całą monetę oraz fragment innej. Grób ten znajduje się w miejscu, w którym, z uwagi na znaczne nagromadzenie pochówków, odniesienia stratyfikacyjne są szczególnie widoczne. Wkopianie grobu 161 naruszyło strukturę starszego pochówka 164 oraz spowodowało zniszczenie grobu dziecięcego oznaczonego jako 161a. Niewątpliwie młodszy od grobu 161 jest pochówek, w którym zarejestrowano szczątki płodu (grób 157). Wkopianie grobu 161 było być może przyczyną całkowitego zniszczenia jeszcze jednego z grobów – 157a, z którym łączy się pojedyncze kości czaszki stwierdzone w sąsiedztwie jamy 157. Jak już wspomniano wcześniej, chronologię grobu 161 określają monety. Egzemplarz zachowany w całości datowany jest na ostatnią ćwierć XI wieku, natomiast siekaniec reprezentować może wcześniejszy pułap czasowy, odnoszący się nawet do końca X wieku. Ostatnią z monet wyłączyć więc należy z rozważań odnoszących się do chronologii. W oparciu o młodszy z numizmatów, pochówek ten datować można na schyłek XI w., ewentualnie na przełom XI/XII w. Grób 164, starszy od pochówka 161, datować by więc trzeba odpowiednio wcześniej, tj. na połowę, względnie 2 połowę XI w. Grób 157 reprezentuje natomiast młodszy horyzont, odnoszący się prawdopodobnie do XI/XII lub 1 połowy XII w. Grób 157a umieścić można by w czasie poprzedzającym wkopianie grobu 161; być może jest on współczesny grobowi 164. Nie znamy natomiast relacji czasowej między grobem 161 a 165; niewykluczone, że ostatni z wymienionych datować można podobnie jak grób 164 lub 161. Brak jednak w tym względzie przekonującej przesłanki. Warto dodać, iż kabłączek skroniowy znaleziony przy szczątkach płodu (157), a związany zapewne z całkowicie zniszczonym pochówkiem 157a, dzięki swoim para-

Ryc. 11. Poznań, Rynek Śródecki 4. Widok ogólny grobu 161

Fot. P. Pawlak

metrom (\emptyset wewnętrzna 1,2-1,4 cm), potwierdza datowanie samego grobu 157a, jak i sąsiednich pochówków. Podobny walor reprezentuje również pierścionek z grobu 164, pozwalający umieścić ów pochówek w ogólnych ramach XI w. W przypadku pozostałych grobów, określenie ich chronologii nastęrcza problemy, z uwagi na brak wyposażenia oraz mniej czytelne relacje stratyfikacyjne. Wydaje się, iż grób 159 reprezentuje młodszy pułap czasowy niż pochówek 158. Drugi z wymienionych jest natomiast młodszy od 156 i 163, o czym świadczą zniszczenia dokonane na tych ostatnich. Trudno wymienione przypadki, podobnie, jak grób 160, przyporządkować do określonych horyzontów czasowych cmentarzyska.

W świetle przedstawionej analizy, należy podtrzymać ustalone poprzednio ramy czasowe funkcjonowania nekropoli, tj. koniec X bądź X/XI do połowy XII wieku. Brak elementów o wyraźnie młodszej metryce (np. kabłączków skroniowych większych rozmiarów - odmian B i C oraz monet przynajmniej z połowy XII w.), nie pozwala na przesunięcie górnej granicy funkcjonowania nekropoli. Zastanowić się wręcz należy nad ewentualnością jej nieznacznej obniżenia, choć brak w tym względzie jednoznacznych przesłanek, tym bardziej, że znaczne, wielowarstwowe nagromadzenie pochówków, nakazywałoby dużą ostrożność przy próbie „zacieśniania” chronologii powyższego obiektu.

Badania przeprowadzone w 2001 roku na Śródce, na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku, dostarczyły nowych danych, które stanowią istotne rozszerzenie dotychczasowej bazy źródłowej. Wyniki ostatnich prac nie wniosły wprawdzie nowych informacji na temat zasięgu nekropoli, jednakże dysponujemy pewnymi przesłankami, na bazie których można formułować, na razie bardzo ogólne, hipotezy dotyczące powyższego zagadnienia. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na fakt, iż wykop X usytuowany był w miejscu wysuniętym najbardziej na południowo-zachód na całym rozpoznanym archeologicznie obszarze. Typowe dla całego cmentarzyska, w rozpoznanej jego części, znaczne nagromadzenie pochówków na małej powierzchni²⁵, jest również charakterystyczne dla wykopu z ostatniego sezonu. Sugerowałoby to, że granica cmentarzyska w części południowej i zachodniej przebiegać może w pewnym, odpowiednio dużym, oddaleniu od ostatniego miejsca badań (np. kilkadziesiąt metrów), jeżeli się przyjmie, że obrzeża charakteryzują się stopniową redukcją zagęszczenia grobów. Taki wariant obarczony może być jednak błędem, wynikającym z faktu przenoszenia na warunki śródeckie układów topograficznych, rejestrowanych często na datowanych analogicznie, typowych cmentarzyskach nieprzykościelnych. Należy bowiem tutaj uwzględnić charakter analizowanego obiektu, na którym pochówki rejestrowane są w kilku warstwach, co cechuje na przykład nekropole zlokalizowane w pobliżu obiektów sakralnych. Przyjmując taki wariant, niewykluczone, że teren zajęty przez groby rozciągał się na ograniczonej przestrzeni, która była ściśle określona już na samym początku funkcjonowania cmentarza. Mogło to nastąpić na przykład w efekcie sakralizacji miejsca grzebalnego (Zoll-Adamikowa 1967, s. 50, 51), stąd można się liczyć z intensywnym użytkowaniem całego terenu przeznaczanego na ten cel. Oczywiście należy zdawać sobie sprawę, z tego, iż zwyczaj święcenia ziemi, przeznaczonej na cele funeralne, nie musiał być wyłączną cechą tzw. cmentarzysk przykościelnych, nawet w późniejszych stadiach wczesnego średniowiecza, gdy wzrosło dążenie Kościoła do eliminacji lokowania cmentarzy w oddaleniu od obiektów sakralnych („inter paganos in silvis aut in campis”), (por. Zoll-Adamikowa 1988, s. 208, przypis 36)²⁶. Według E. Dąbrowskiej (1992, s. 88) wczesnośredniowieczna sieć kościołów nie zapewniała realizacji nakazu odnoszącego się do miej-

²⁵ Dla nekropoli śródeckiej zagęszczenie grobów jest znaczne i wynosi 1 grób na 1 m².

²⁶ Tendencja ta znalazła silne poparcie ze strony władzy świeckiej, czego wymownym przykładem są tzw. dekrety książąt czeskich Brzetysława I i Brzetysława II (por. Labuda 1961, s. 334, 335; Urbańczyk 1991, s. 171).

sca pochówku przy świątyni w odniesieniu do wszystkich ochrzczonych, stąd przypuszczenie, że z większą lub mniejszą ingerencją Kościoła (przejawiającą się np. w akcie sakralizacji miejsca grzebalnego) należy się liczyć również w przypadku tzw. pozakościelnych obiektów cmentarnych (a przynajmniej w przypadku części z nich). Zakładając jednak, że cmentarzysko śródeckie lokowane było na limitowanej przestrzeni, co mogło być wyznaczone na przykład przez ogrodzenie²⁷, nie można wykluczyć, że obiekt ten charakteryzuje w miarę równomierne zagęszczenie pochówków, na całym zajmowanym terenie. Na tej podstawie przypuszczać by można, że obrzeża nekropoli nie muszą się cechować mniejszym nagromadzeniem grobów, stąd nie należy traktować powyższego elementu jako przesłanki odnoszącej się do zasięgu cmentarzyska.

Na podstawie obecnej wiedzy, opartej na dotychczasowych badaniach, przeprowadzonych na terenie Śródk²⁸ oraz wykorzystując dane odnoszące się do warunków topograficznych, podać można przybliżone parametry wielkościowe cmentarzyska, które rozciągać się mogło na powierzchni o maksymalnych wymiarach: 60-65 (na osi E-W) × 70-75 m (na osi N-S), co daje powierzchnię nieco mniejszą niż 0,5 ha. Są to wyliczenia maksymalnego, oczywiście hipotetycznego, zasięgu cmentarzyska, które zajmowało teren na pewno nie mniejszy niż 400-450 m². Na obszarze objętym rekonstruowanym zasięgiem nekropoli mogła być pochowana znaczna liczba zmarłych. Oczywiście na tym etapie badań trudno podać przybliżoną wielkość populacji pochowanej w tym miejscu; nie wiadomo bowiem czy w innych, nie rozpoznanych strefach cmentarzyska, zagęszczenie pochówków jest porównywalne z tym, które rejestrowano do tej pory (tj. ok. 1 pochówek na 1 m²).

Obecne badania na stanowisku, nie dotyczą kwestii związanych wyłącznie z cmentarzyskiem. Mimo, iż stanowi ono najważniejszy składnik naszych zainteresowań, jego rozpoznanie implikuje szereg pytań odnoszących się do wzajemnych relacji między nekropolą a osadnictwem na tym terenie. Nie ulega wątpliwości, iż przed założeniem cmentarza, funkcjonowała na tym terenie osada (por. P. Pawlak 1995), z której wydzielono pewną część i przeznaczono na cele grzebalne. Na stanowisku nie odnotowano reliktywów aktywności osadniczej, prowadzonej w trakcie chowania zmarłych, stąd przypuszczenie, iż osadnictwo koncentrowało się wówczas wyłącznie na terenach, nie objętych cmentarzem. Nie pozyskano również dowodów na wzmożoną akcję osadniczą bezpośrednio po okresie użytkowania cmentarza; nastąpiło to dopiero około połowy XIII wieku.

Bibliografia:

BŁASZCZYK W.

1973 *Wyniki badań archeologicznych w strefie osady św. Gotarda na Starym Mieście w Poznaniu*, „Fontes Arcaeologici Posnanienses”, t. 23 (1972), s. 120-191.

²⁷ Przykład drewnianego ogrodzenia otaczającego cmentarz, istniejącego wokół drewnianego kościoła znany jest ze Świećka Strumian na wchodnim Mazowszu. Kompleks ten datowany jest na okres XII – poł. XIII w. (Jaskanis 1998, por. też podaną przez autorkę literaturę odnoszącą się do przykładów z terenu Czech).

²⁸ Poza badaniami Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej w latach 1994-2001, wymienić trzeba prace poprzedzające budowę ulicy Prymasa S. Wyszyńskiego, przeprowadzone na ul. Cybińskiej 5 (Perzyńska 1974), pomocne przy ustalaniu zachodniego zasięgu cmentarzyska oraz prace przy murze okalającym kościół św. Małgorzaty, przeprowadzone w 1999 roku (Kasprowicz, Krzyszowski 1999), pozwalające jednoznacznie wykluczyć związek analizowanego tu cmentarzyska z grobami znajdującymi się w ramach ogrodzenia kościoła. Pewną wskazówką odnoszącą się do południowego zasięgu nekropoli jest brak grobów po południowej stronie ul. Prymasa Stefana Wyszyńskiego, stwierdzony w trakcie nadzoru przeprowadzonego w 1994 roku przez Z. Karolczaka z Muzeum Archeologicznego w Poznaniu.

- BRONICKA-RAUHUT J.
1998 *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Czersku*, Warszawa.
- DĄBROWSKA E.
1992 „Groby uprzywilejowane” w Polsce średniowiecznej, *„Rocznik Historyczny”*, t. 58, s. 87-92.
- GĄSSOWSKI J.
1952 *Cmentarzysko w Końskich na tle zagadnienia południowej granicy Mazowsza we wczesnym średniowieczu*, *„Materiały Wczesnośredniowieczne”*, t. 2, s. 71-175.
- HENSEL W., HILCZER-KURNATOWSKA Z.
1987 *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. 6, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- INDYCKA E.
2000 *Z badań nad cmentarzyskami gieckiego kompleksu osadniczego*, *„Studia Lednickie”*, t. VI, s. 69-90.
- JASKANIS D.
1998 *Układ przestrzenny cmentarzyska we wczesnośredniowiecznym zespole osadniczym w Świątku Strumianach na wschodnim Mazowszu*, [w:] H. Kóčka-Krenz, W. Łosiński (red.), *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, Poznań, s. 536-548.
- KARA M.
1993 *Wstępne wyniki badań wczesnośredniowiecznego cmentarzyska szkieletowego z okresu Pierwszych Piastów z ul. Wodnej w Poznaniu*, *„Kronika Miasta Poznania”*, z. 3, 4, s. 343-351.
- KASPROWICZ T., KRZYSZOWSKI A.
1999 *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego przy budowie linii światłowodowej na terenie miasta Poznania na odcinkach ulic: Bydgoskiej, Gdańskiej, Filipińskiej, Śródka i Ostrówek*, maszynopis sprawozdania.
- KÓČKA-KRENZ H.
1971 *Esowate kabłączki skroniowe z terenów Polski północno-zachodniej*, *„Fontes Archaeologici Posnanienses”*, t. 22, s. 97-143.
1993 *Biżuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*, Poznań.
- KORDALA T.
1992 *Cmentarzysko z XI-XII wieku w Płocku-Podolszycach*, *„Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku”*, t. 15, s. 3-94.
- KOŚCIELECKI P.
2000 *Topografia wyposażenia grobów męskich na staromazowieckich cmentarzyskach z grobami w obudowach kamiennych z XI-XIII w.*, *„Studia i Materiały Archeologiczne”*, t. 10, s. 55-88.
- KRENZ M., STĘPNIK T.
1996 *Wyniki badań wczesnośredniowiecznej osady i cmentarzyska szkieletowego przy zbiegu ulic Garbary i Stawnej w Poznaniu*, *„Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne”*, t. 4, s. 121-143.
- KUNYSZ A.
1968 *Budownictwo drewniane i obróbka drewna w średniowiecznym Przemysłu*, *„Rocznik Przemyski”*, t. 12, s. 5-36.
- LABUDA G.
1961 *Dekrety Brzetysława I*, [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 1, cz. 2 (C-E), s. 334-335.

- LECIEJEWICZ L., ŁOSIŃSKI W.
1960 *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Młodzikowie, pow. Środa*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”, t. 11, s. 104-166.
- LIKOWSKI H.
1922 *Książęce miasto Śródka*, Poznań.
- ŁĘGA W.
1930 *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*, Toruń.
- MALINOWSKA-ŁAZARCZYK H.
1982 *Cmentarzysko średniowieczne w Cedyni*, t. 1, 2, Szczecin.
- MARCINIAK J.
1960 *Cmentarzysko szkieletowe z okresu wczesnośredniowiecznego w Strzemieszycach Wielkich, pow. Będzin*, „*Materiały Wczesnośredniowieczne*”, t. 5, s. 141-187.
- MIŚKIEWICZ M.
1998 *Mazowieckie pochówki szkieletowe w XI i XII wieku*, [w:] A. Buko (red.), *Studia z dziejów cywilizacji*, Warszawa, s. 115-118.
- MORAWSKI W., ZAITZ E.
1977 *Cmentarzysko szkieletowe w Krakowie na Zakrzówku*, „*Materiały Archeologiczne*”, t. 17, s. 53-171.
- MUSIANOWICZ K.
1949 *Kabłączki skroniowe – próba typologii i chronologii*, „*Światowit*”, t. 22, s. 115-232.
- MYSZKA M., MYSZKA R.
2000 *Wczesnośredniowieczny grób wojownika odkryty w Krakowie*, „*Sprawozdania Archeologiczne*”, t. 52, s. 357-371.
- NADOLSKI A., ABRAMOWICZ A., POKLEWSKI T.
1959 *Cmentarzysko z XI wieku w Lutomierniku pod Łodzią*, „*Acta Archaeologica Universitatis Lodziensis*”, t. 7, Łódź.
- PAWLAK E., KRZEPKOWSKI M.
2001 *Pracownia ludwisarska z XIII w. z Poznania-Śródki*, „*Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne*”, t. 6, s. 153-172.
- PAWLAK E., PAWLAK P.
2001 *Badania archeologiczne na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku szkieletowym w Poznaniu-Śródce w 2001 roku*, maszynopis w archiwum Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej w Poznaniu.
- PAWLAK P.
1995 *Wstępne wyniki badań archeologicznych na Śródce w Poznaniu w 1994 roku*, „*Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne*”, t. 3, s. 107-127.
1998a *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko „szkieletowe” w Poznaniu-Śródce w świetle badań z 1994 roku*, „*Slavia Antiqua*”, t. 39, s. 215-282.
1998b *Wyniki badań archeologicznych na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku „szkieletowym” na Śródce w Poznaniu w latach 1996-97*, Poznań, maszynopis w archiwum Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej w Poznaniu.
Formy wykorzystania surowca drzewnego w obrządku pogrzebowym na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku „szkieletowym” w Poznaniu-Śródce – przykłady i próby interpretacji, „*Przegląd Archeologiczny*”, t. 47, s. 115-139.
- PAWLAKOWIE E. I P.
2001 *Badania archeologiczne na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku szkieletowym*

w Poznaniu-Śródcie w latach 1999-2000, Poznań, maszynopis w Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej w Poznaniu.

PERZYŃSKA M.

1974 *Badania wykopaliskowe na Śródcie przy ul. Cybińskiej 5 w 1962 r.*, [w:] W. Hensel, J. Zak (red.), *Poznań we wczesnym średniowieczu*, t. IV, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, s. 193-201.

PISZCZAŁOWSKI W., LISSAK S., KARST M., ZALEWSKI S.

1994 *Sprawozdanie z badań w obrębie dawnych posesji plac Dominikański 3, 5, 7/9 oraz Zaulek Niski 6, 8, 10, 12*, „Silesia Antiqua”, t. 35, s. 35-60.

RAJEWSKI Z. A.

1937 *Wielkopolskie cmentarzyska rzędowe okresu wczesnodziejowego*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 6, s. 28-85.

SUCHODOLSKI S.

1998 *Początki obola zmarłych w Wielkopolsce*, [w:] H. Kóčka-Krenz, W. Łosiński (red.), *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, Poznań, s. 496-504.

2000 *O niektórych kontrowersjach archeologiczno-numizmatycznych, czyli czas obiegu monet we wczesnym średniowieczu*, [w:] A. Buko, P. Urbańczyk (red.), *Archeologia w teorii i praktyce*, Warszawa 2000, s. 229-246.

SZYMAŃSKI W.

1963 *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Gorzławicach, pow. Busko*, [w:] W. Antoniewicz, P. Biegański (red.), *Rozprawy Zespołu Badań nad Polskim Średniowieczem Uniwersytetu Warszawskiego i Politechniki Warszawskiej*, t. 2, s. 137-199.

ŚWIĘTOSŁAWSKI W., KURASIŃSKI, WOJTYŁA J.

1999 *Wyniki badań ratowniczych wielokulturowego stanowiska nr 13 w Nowym Dworze, woj. pomorskie*, „Łódzkie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 5, s. 21-103.

URBAŃCZYK S.

1991 *Dawni Słowianie. Wiara i kult*, Wrocław-Warszawa-Kraków.

WACHOWSKI K.

1975 *Cmentarzyska doby wczesnopiastowskiej na Śląsku*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

WRZESIŃSKA A., WRZESIŃSKI J.

1999 *Wykorzystanie analiz gatunkowych drewna z grobów wczesnośredniowiecznych (przykład z Dziekanowic, stanowisko 22)*, [w:] L. Babiński (red.), *Drewno archeologiczne. Badania i konserwacja*. Sympozjum Biskupin-Wenecja, 22-24 czerwca 1999, Biskupin, s. 237-246.

ZADROŻYŃSKA A.

2000 *Świąty, zaświaty. O tradycji świętowań w Polsce*, Warszawa.

ZOLL-ADAMIKOWA H.

1967 *Małopolskie cmentarzyska z X-XII w. a kwestia recepcji chrześcijaństwa w Małopolsce*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t. 15, nr 1, s. 41-55.

1971 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski, cz. 2. Analiza*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

1979 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski, cz. 2. Analiza. Wnioski*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

1988 *Przyczyny i formy recepcji rytuału szkieletowego u Słowian nadbałtyckich we wczesnym średniowieczu*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 35, s. 183-229.

Adres autorów:
mgr Ewa Pawlak, mgr Paweł Pawlak
Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska
ul. Langiewicza 19/1
61-502 Poznań

Archäologische Untersuchungen auf dem frühmittelalterlichen “Skelettgräberfeld” aus Poznań-Śródka (Rynek Śródecki 4) in 2001

Zusammenfassung

In 2001 hat die Werkstatt für Archäologie und Denkmalpflege aus Poznań die Untersuchungen auf dem frühmittelalterlichen “Skelettgräberfeld” in Poznań-Śródka, Parzelle Rynek Śródecki 4 durchgeführt. Sie waren eine Fortführung der auf dieser Fundstelle seit 1994 geführten Untersuchungen und die siebte Kampagne an diesem Ort. In 2001 waren die Arbeiten in der Grabungsfläche X mit 10m² geführt. Obwohl der Bereich der Geländearbeiten beschränkt war, wurden insgesamt 12 Gräber freigelegt, die mit Nummern 156-161, 163-165 und 157a, 159a und 161a bezeichnet sind. Fast alle Gräber, außer 157a und 159a, wurden in situ abgesondert. Beide, durch das lose, geringe anthropologische Material vertretenen Gräber, wurden im Bereich der jüngeren Gräber freigelegt und ihre Absonderung erfolgte in der Etappe einer Analyse der Knochenüberreste.

Die Gräber waren in der ganzen Grabungsfläche gefunden. Die Untersuchungen bestätigten hohe Kennziffer der Grabansammlung in vertikaler Anordnung. Es wurden zwei Gräbergruppen abgesondert: die erste bilden die Kindergräber (infans I), die zweite - die Erwachsenen (maturus, senilis).

Die Schurfgruben waren in sieben Fällen ersichtlich (157, 158, 159, 160, 161, 164 und 165). Die Form der Grabgruben war rechteckig (157 und 165) fast rechteckig, mit abgerundeten Ecken. Die Holzkonstruktionen wurden in 7 Gräbern festgestellt: 157, 158, 159, 160, 161, 164 und 165. Dort haben wir sowohl mit Konstruktionen aus einzelnen Elementen (Grab 157 und 158), als auch mit verschiedenen Setzungstypen (Gräber 159, 160, 164, 165) zu tun. Ein besonderes Merkmal der in Śródka freigelegten Grabeinrichtungen ist die Verwendung ausschließlich des Kieferholzes, was von gewisser Standardisierung in diesem Bereich zeugt. Neben den Holzkonstruktionen ist die Anwesenheit des Steinrohstoffs im Rahmen der Grabgruben das charakteristische Element eines großen Teils der Gräber (157, 159, 160, 161, 164 und 165 sowie vielleicht 158). Er war ein Ergänzungselement für die Holzkonstruktion. Mit dem Gräberfeld können zweifellos die im Grab 161 freigelegte Herdstelle und vielleicht zwei anderen Objekte - 16/21/01 und 19/01, die in der Nähe der Gräber 158 und 164 gefunden sind, verbunden werden. Auf Grund der letztens durchgeführten Untersuchungen ist festzustellen, dass die Funktionierungszeit der Nekropole zwischen dem X/XI Jh. und dem Anfang oder Mitte des XII Jh. liegt.

Abbildungen

Abb. 1. Poznań-Nowe Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Rynek Śródecki 4. Lage der Fundstelle. 1 – älteres hydrographisches Netz, 2 – heutige Flussbette, 3 – Hauptstraßen,

- 4 – Kirchen. Gez. E. Pawlak
- Abb. 2. Poznań-Nowe Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Rynek Śródecki 4. Lage einzelner Grabungsflächen (I-X) aus den Untersuchungen in Jahren 1994-2001. Gez. E. Pawlak
- Abb. 3. Poznań-Nowe Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Rynek Śródecki 4. Grabungsfläche X. Höheres Gräberniveau. Gez. E. Pawlak
- Abb. 4. Poznań-Nowe Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Rynek Śródecki 4. Grabungsfläche X. Niedrigeres Gräberniveau. Gez. E. Pawlak
- Abb. 5. Poznań-Nowe Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Rynek Śródecki 4. Grabungsfläche X. Die Gräber 158 und 163 und Ob. 16/21/01: A – Querschnitt, B – Aufriss, 1 – „Eisenstückchen“ aus dem Grab 158, 2 – eiserner Angelhaken aus dem Grab 158 oder Ob. 16/21/01. Grab 157: C – Querschnitt, 3 – Schläfenring aus Bronze. Gez. E. Pawlak
- Abb. 6. Poznań-Nowe Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Rynek Śródecki 4. Grabungsfläche X. Grab 159: A – Querschnitt, B – Aufriss, 1 – eiserner Gegenstand. Grab 160: C – Querschnitt, D – Aufriss, 2 – Glasschlacke. Gez. E. Pawlak
- Abb. 7. Poznań-Nowe Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Rynek Śródecki 4. Grabungsfläche X. Grab 161: A – Querschnitt in Höhe des Sargdeckels, B – Querschnitt in Höhe des Skeletts, C – Aufriss, 1 – Holzeimer mit eisernen Reifen, 2 – silberne Münze, 3 – Fragment einer silbernen Münze, 4 – eisernes Messer mit Messerscheidenbeschlag aus Bronze. Gez. E. Pawlak
- Abb. 8. Poznań-Nowe Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Rynek Śródecki 4. Grabungsfläche X. Grab 164: A – Querschnitt, B-Aufriss, 1 – Ring aus Bronze. Grab 165: C – Querschnitt, D – Aufriss. Gez. E. Pawlak
- Abb. 9. Poznań-Nowe Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Rynek Śródecki 4. Grabungsfläche X. Gefäßkeramik aus Ob. 16/21/01 (1-4, 6, 8, 13, 14), Ob. 19/01 (5, 9, 10), Ob. 23/01 (7, 12), dem Grab 158 (11). 1-7, 9-13 – völlig abgedreht, 8, 14 – teilweise abgedreht. Eiserner Gegenstand (15) aus der Grabnähe 163 (kann mit Ob. 16/21/01 verbunden sein). Gez. E. Pawlak
- Abb. 10. Poznań-Nowe Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Rynek Śródecki 4. Allgemeine Ansicht der Grabungsfläche (ersichtlich sind die Gräber 161, 164 und 165). Photo: P. Pawlak
- Abb. 11. Poznań-Nowe Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Rynek Śródecki 4. Allgemeine Ansicht des Grabs 161. Photo: P. Pawlak

Tabellen

Tabelle 1. Aufteilung der Gräber nach Geschlecht und Alter

DIONIZY KOSIŃSKI

Gród kasztelański w Starymgradzie w świetle wstępnych badań archeologicznych

1. Wstęp

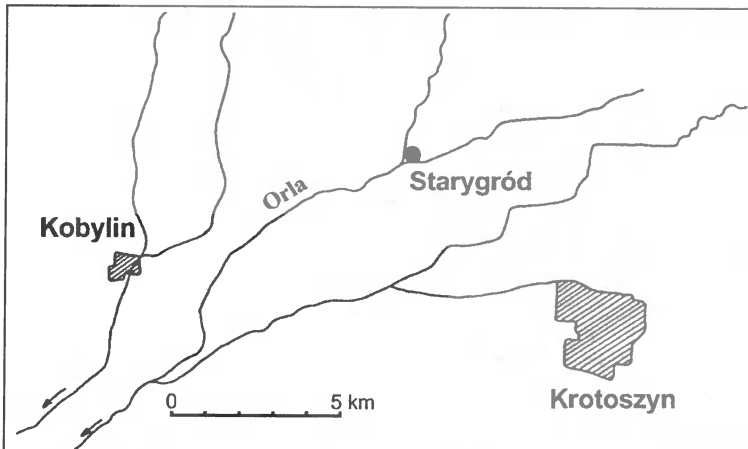
W roku 1996 rozpoczęto prace wykopaliskowe na grodzisku¹ w Starymgradzie (stan. 1 gm. Kobylin, pow. Krotoszyn; ryc. 1) od dawna uznawanym wraz z rozciągającą się przy nim osadą (stanowiska: 1a, 2, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12) (ryc. 2) za centrum znanej średniowiecznej kasztelani. Znajdujemy ją na podstawowych mapach Polski piastowskiej. Najpełniej problematyka kasztelani starogrodzkiej ujęta została przez M. Młynarską-Kaletynową (1973) w opisie pierwszych lokacji miejskich w dorzeczu Orli oraz przez D. Kosińskiego (1989) analizującego przemiany zasiedlenia na tym obszarze we wczesnym średniowieczu.

2. Stan wiedzy przed badaniami wykopaliskowymi

2.1. Źródła pisane

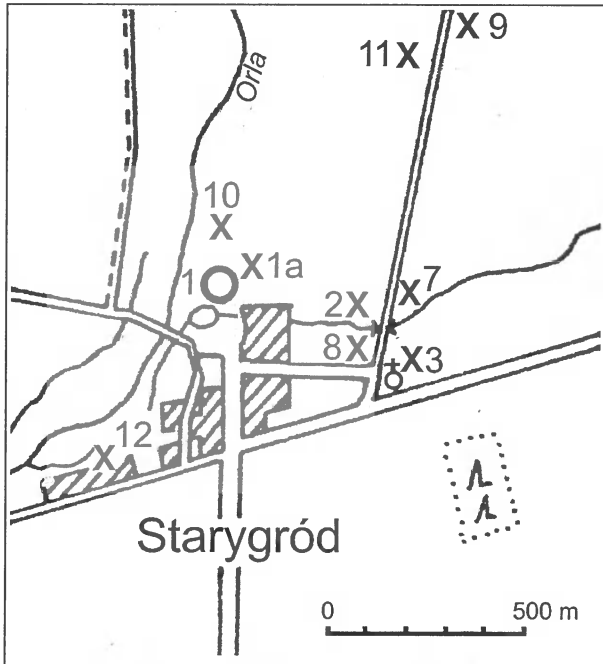
Historia Staregorodu według źródeł pisanych przedstawia się następująco:

1181 rok (!) – „Insuper Starigrod cum theloneo et tabernis et omni iure forensi et sortibus circum adiacentibus” (dokument podrobiony przed 1258, transumowany w tym roku). Powstanie falsyfikatu ustala się na lata 1210-1230 (Kozłowska-Budkowa, Repertorium ..., nr 104, s. 103, 104). Dotyczył majątku fundacyjnego opactwa w Lubiniu;

Ryc. 1. Położenie Staregorodu

¹ Badania wykopaliskowe w sezonach 1996 i 1998 prowadzono na zlecenie Państwowej Służby Ochrony Zabytków Oddział Wojewódzki w Lesznie.

Ryc. 2. Rozmieszczenie stanowisk w Starymgradzie

1229 – Daniel pomaga Konradowi Mazowieckiemu w walce z Władysławem Laskonogim. „[...] Daniel zaś i Wasylko przysli ku Konradowi i umówiwszy się z nim, poszli ku Kaliszowi. Nazajutrz zaś o świcie przeszli rzekę Prosnę i poszli ku grodowi. Tejże nocy był deszcz wielki. Widząc zaś, że nie było sprzeciwu, puścili się (wojska) pustoszyć i brać jeńców. Ruś dognała aż do Milicza i Staregrodu [...] i wzięła jeńców wielu” (kronika staroruska „Latopis halicko – wołyński”);

1232 – Stargard, Starigrod. Poświadczony jest Niestup kasztelan starogrodzki (KDW I nr 141, 142 i 168);

1234 – 12 września została zawarta umowa między Henrykiem Brodatym a Odonicem. Rozjemcy – arcybiskup gnieźnieński Pełka i biskup poznański Paweł zastrzegli w ugodzie, że Jeśli któryś z książąt złamie pokój zobowiązany będzie oddać jeden ze swych grodów. W przypadku naruszenia pokoju przez Henryka Brodatego biskup poznański miał otrzymać Starygród. Ośrodek ten jest zatem porównywalny z Ostrowem (Lednickim koło Gniezna) (KDW, 11, nr 141, 142, 168);

1252 – Odonic nadał klasztorowi w Henrykowie żreb w Ochli (KDW, 1.1, nr 340) i Sieraków „iuxta Starigrod” (KDW, t. I, nr 307);

1258 – osada targowa;

1262 – dokument Bolesława Pobożnego „villis omnibus beati lohannis, que in districtu castri Starigrod et circa vel etiam locabuntur” (KDW, t.I, nr 603 (399a);

1271 – skarga biskupa wrocławskiego Tomasza, m. in. do biskupa poznańskiego: „Wenceslaus frater eius castellanus de Starigrodi...” (KDW, t. I, nr 612 (443b);

1294 – przywilej lubiński „etiam si necessitate occurrente transitus hospitum ad alium quemunque locum via Thoruniensis seu Wratislaviensis transferatu”;

- 1406 – koniec kasztelani;
- 1412 – koniec własności benedyktynów;
- 1421 – wymieniony pierwszy proboszcz.

2.2. Badania powierzchniowe

Badania powierzchniowe na terenie grodziska w Starym grodzie prowadzili: H. Cichoszewska – 1922, T. Greczyński i W. Kowalenko – 1936 (W. Kowalenko 1938) oraz D. Kosiński – 1979. Przed rozpoczęciem prac wykopaliskowych stan wiedzy o grodzisku sprowadzał się do umieszczenia jego funkcjonowania w ramach czasowych przyjętych w datowaniu faz E-F

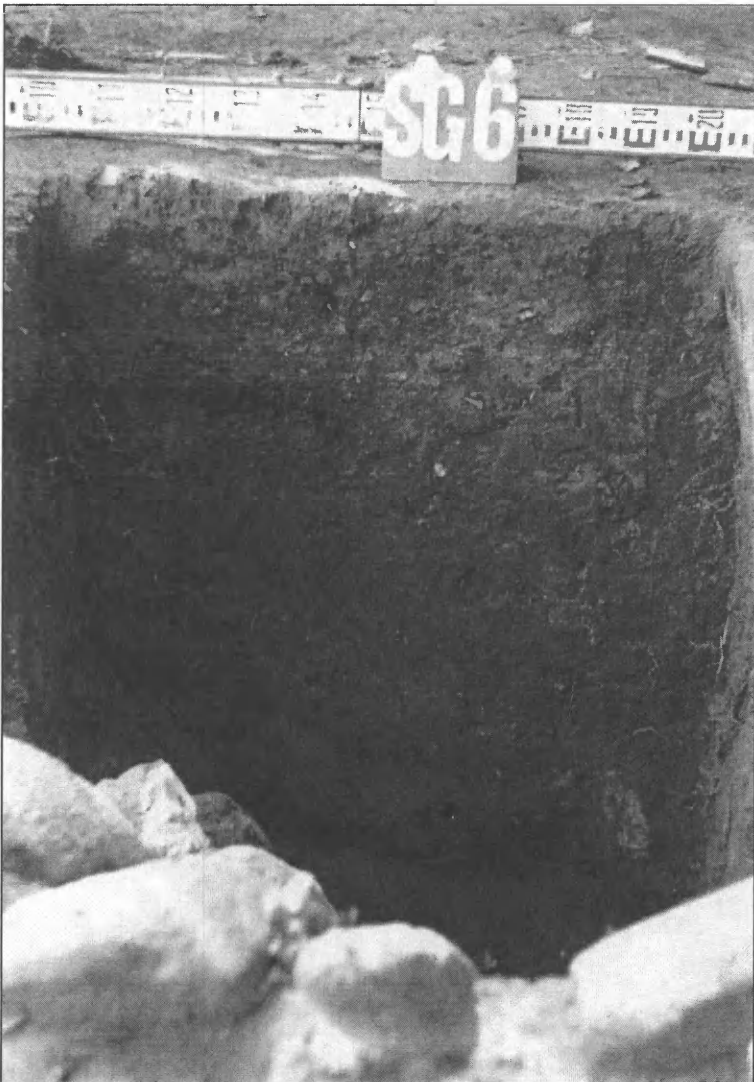

Foto. D. Kosiński

Ryc. 3. Starygród gm. Kobylin, pow. Krotoszyn, woj. wielkopolskie, stan.1.
Nasypisko na wale

Foto. D. Kosiński

Ryc. 4. Starygród gm. Kobylin, pow. Krotoszyn, woj. wielkopolskie, stan.1. Konstrukcja wału

Foto. D. Kosiński

Ryc. 5. Starygród gm. Kobylin, pow. Krotoszyn, woj. wielkopolskie, stan.1. Piec-palenisko

i pełnego średniowiecza. Rozpoznanie otoczenia wykazało istnienie przy nim rozległej osady w tym samym czasie. Jedynie stanowisko 10 datowane jest na fazę D/E.

2.3. Dotychczasowe ustalenia chronologii grodu

Wśród badaczy istniały dwa poglądy dotyczące czasu powstania grodu kasztelańskiego: jedni datowali gród na wiek XIII, inni na XI/XII wiek. Z analizy historyczno-osadniczej (M. Młynarska-Kaletynowa 1983, s.43) wynika, że Starygród należał już na przełomie XI/XII w. do trwale ustalonej organizacji kasztelańskiej i od XI/XII po XII/XIII wieku był ośrodkiem wymiany handlowej na odcinku pogranicza wielkopolsko-śląskiego w dorzeczu Orli. Przebiegał tędy „stary szlak toruński” biegnący ku Miliczowi i Koźminowi. W Starymgradzie krzyżował się on ze szlakiem ku Kaliszowi i na Głogów. O rozwoju Staregrodu decydowały również względy polityczne położenie na styku dwóch dzielnic – Śląska i Wielkopolski (M. Młynarska-Kaletynowa 1983, s. 114).

3. Cel badań

Mimo znajomości zabytkowego charakteru miejsca i późniejszych urzędowych zakazów teren grodziska zajęto pod uprawę celowo niwelując wały przy użyciu ciężkiego sprzętu.

Badania nad chronologią grodu są istotne dla problematyki odbudowy państwa piastowskiego po jego katastrofie dopełnionej w roku 1038 oraz rekonstrukcji jego organizacji. Wyjaśnienia wymaga np. jego relacja do kasztelani w Czestramiu. Ze względu na to, że należy on do grodów późniejszych, powstałych po kryzysie pierwszego państwa, które nie są w takim stopniu rozpoznane jak grody z fazy D, zamierzano uzyskać informacje o sposobie budowy wałów, oraz o rozplanowaniu wnętrza grodu. Jednym z powodów badań było też wyjaśnienie kwestii majątkowych opactwa lubińskiego, które uposażono w dochody z grodu w Starymgradzie (M. Młynarska-Kaletynowa 1983).

4. Położenie i opis grodziska

Grodzisko położone jest na skraju cypla wysoczyznowego utworzonego przez dolinę Orli i jej dopływ Czarną Wodę (Ośnicę, Rów Ustkowski) i zwisa nad stromą i wysoką skarpią doliny Orli². Zachowane jest do dziś w postaci regularnego wzniesienia kolistego z kotlinką, podwójnym wałem od północy i wschodu co widoczne jest też na starych mapach. Wymiary grodziska wynoszą 60×70 m, szerokość wału 15-20 m, zachowana wysokość wałów 2,5-2,8 m³, szerokość przykopy 9 m a jej głębokość 1,2 m.

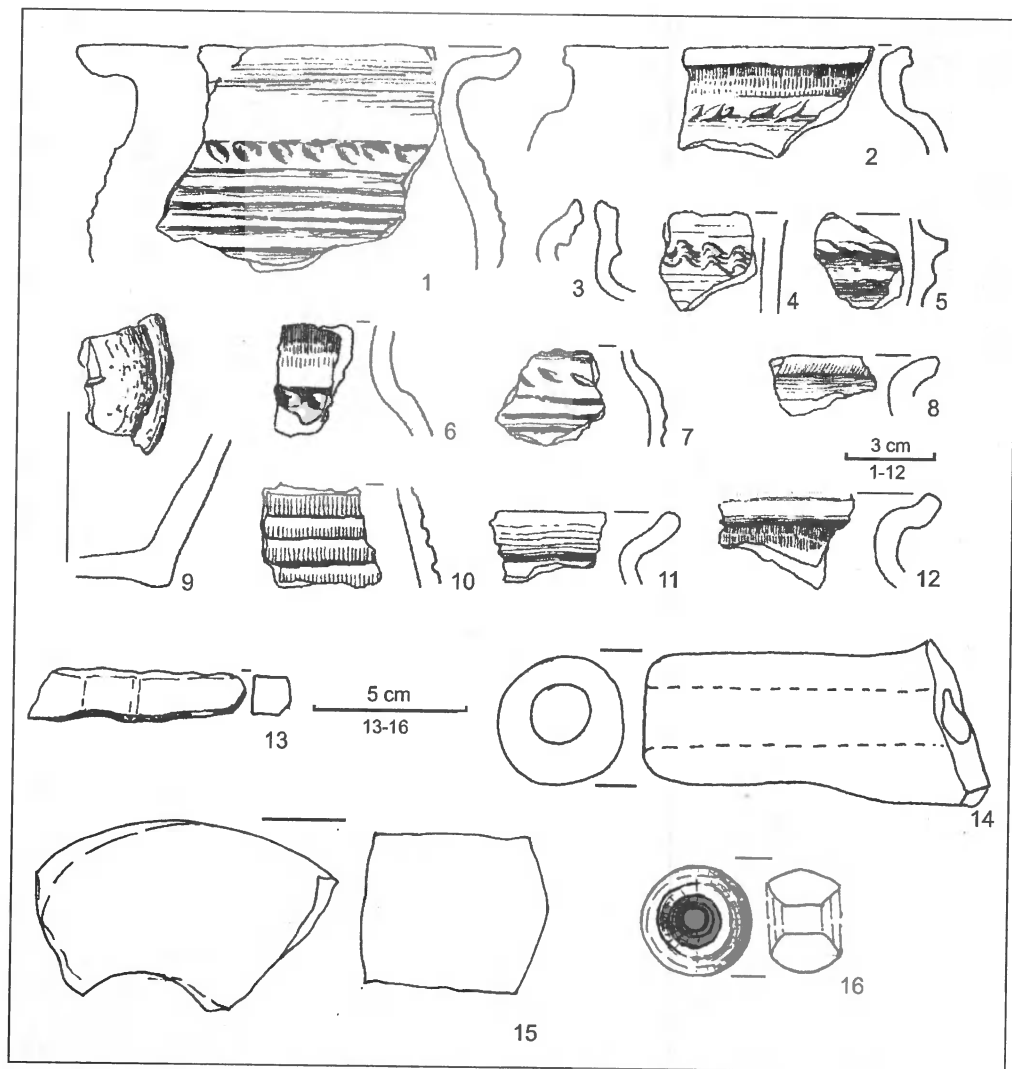
5. Wyniki badań

5.1. Rekonstrukcja grodu:

- potwierdzono podwójne obwałowanie (wał I - wewnętrzny, wał II – zewnętrzny).
- wał zewnętrzny (II) - szerokość u podstawy 12 m, – szerokość w koronie (zachowana) 8,5 m,
- wysokość uchwycona: od wewnątrz 1,5 m, od zewnątrz 1,6 m,
- w połowie wału wkop (od wschodu krawędź 3,0 m od zachodu 6,0 m, głębokość 1,1 m

² Informacje o regularnym drenowaniu pól w rejonie grodziska od ks. Alojzego Piszczka.

³ Przed pół wiekiem wg relacji ówczesnego proboszcza-historyka ks. Alojzego Piszczka były o około 2 m wyższe.

Ryc. 6. Starygród gm. Kobylin, pow. Krotoszyn, woj. wielkopolskie, stan. 1. 1-12. Fragmenty naczyń charakterystycznych dla faz E-F; 13, 15 osetki kamienne; 14 dysza gliniana; 15. przęślik

do calca z równej grubości warstwą popielatą o miąższości 0,3 m, w której środku (!) warstwa zbutwieliiny, szerokość 2,0 m). Interpretacja – ślad drenowania?!. Od wewnętrznej strony wału (II) stwierdzono zagłębienie o nieckowatym profilu. Zagłębienie zasypane zostało niwelowanym wałem wewnętrznym (?).

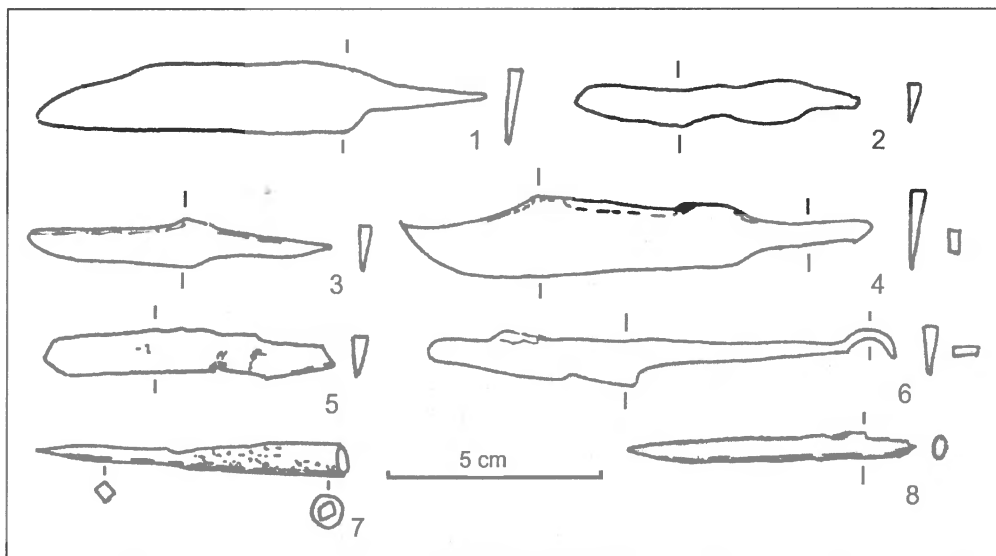
- wał wewnętrzny (I) zachowany do wysokości 1,4 m od poziomu majdanu zbudowany z belek prostopadłych do kierunku wału (ruszt ?) i gliny i licowany kamieniami;
- na majdanie - w części środkowej i południowej - zwarty bruk (?);
- na grodzisku obrabiano żelazo (przeukuwano) o czym świadczy o tym piec-palenisko

4 Analizy i opisu dokonał Adam Kędzierski.

Foto. D. Kosiński

Ryc. 7. Starygród gm. Kobylin, pow. Krotoszyn, woj. wielkopolskie, stan. 1. Denar krzyżowy: 1. awers; 2. rewers

Ryc. 8. Starygród gm. Kobylin, pow. Krotoszyn, woj. wielkopolskie, stan.1. 1.-5. noże; 6. fragment nożyczek; 7. grot do strzały; 8. igła kościana.

(ryc. 5), dysza gliniana (ryc. 6:14) i żuźle. Tłumaczyłoby to znaczną ilość przedmiotów żelaznych znajdujących na grodzisku.

Zalegająca na wałach warstwa pokruszonej przepalanej gliny (polepy) w temperaturze 700-900°C⁵ i zwęglone belki wskazują zdają się, że na grodzie był pożar (w nieokreślonym jeszcze czasie).

⁵ Według technika ceramika Mariusza Grobelnego.

5.2. Materiały ruchome

5.2.1. Ceramika

Materiał ceramiczny zebrany z warstw jest dość jednolity pod względem technicznym i technologicznym i odpowiada przyjętym cechom faz E i F średniowiecza (ryc. 6:1-12). Powierzchnowa analiza materiału ceramicznego wykazała, że skorupy pochodzą z naczyń całkowicie obtaczanych o ściankach cienkich i średniej grubości wykonanych z gliny schudzonej średnio- i gruboziarnistą domieszką. Naczynia w większości zdobi ornament żłobków i bruzd poziomych, odcisków patyka i wyjątkowo pasm falistych. Dotychczas nie stwierdzono występowania tego typu naczyń na pobliskich stanowiskach datowanych na fazę D (np. zespół osadniczy Piaski-Rochy, Sulmierzyce) z wyjątkiem fragmentu naczynia z ornamentem strefowym z wątkiem ukośnych rzędów dołków wyciśniętych grzebykiem występującego często w zespołach datowanych na schyłek tej fazy. Brzegi naczyń mają silnie profilowane krawędzie wygięte na zewnątrz.

5.2.2. Moneta

Na majdanie znaleziono monetę. Jest to denar krzyżowy typu VII z pastorałem na awersie w lewo przekrzywionym i wieńcem pereł w koło (ryc. 7:1) a na rewersie z krzyżem kawalerskim (ryc. 7:2) i W w jego kątach. Moneta jest datowana na ostatnią ćwierć XI wieku, a według skarbu ze Słuszkowa na przełom XI i XII wieku.

5.2.3. Inne zabytki

Z inwentarza wydzielono: przęślik gliniany, osełki, dyszę glinianą znaną z pobliżu pieca-paleniska (ryc. 6:14), igłę kościaną (ryc. 8:8) i fragment nożyczek (ryc. 8:6), poza tym wiele innych przedmiotów metalowych: grot do strzały (ryc. 8:7), różne noże (ryc. 8:1-5) a wśród nich z charakterystycznym wcięciem na końcu (ryc. 8:4) oraz gwoździe, blaszki i druty nieforemne.

Szczególnie na wałach, w znacznej ilości, występowały bryły przepalanej polepy niekiedy z odciskami drewna oraz zwęglone bierwiona. Znaleziono też kilka cegieł palcówek.

6. Chronologia w świetle badań wykopaliskowych

Znaleziona na grodzisku moneta datowana na około 1100 rok (inf. Adam Kędzierski) wraz z charakterystyczną dla fazy E ceramiką uzasadnia twierdzenie, że gród istniał na przełomie XI/XII wieku a być może budował go już Bolesław Śmiały, który fundował klasztor w Lubiniu i kontynuował odbudowę państwa piastowskiego rozpoczętą przez jego ojca Kazimierz Odnowiciela.

Bibliografia:

KOWALENKO W.

1938 *Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolski wczesnohistorycznej.*

KOSIŃSKI D.

1989 *Przemiany zasiedlenia w dorzeczu Orli od VI do połowy XIII wieku*, Poznań, maszynopis pracy doktorskiej w bibliotece IAIE Poznań.

MEYNARSKA-KALETYNOWA M.

1973 *Pierwsze lokacje miast w dorzeczu Orli w XIII wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

Kastellanburg in Starygród im Lichte der archäologischen Voruntersuchungen

Zusammenfassung

In 1996 wurden die Ausgrabungen auf dem Burgwall in Starygród (Fst.1 Gem. Kobylin, Kreis Krotoszyn) begonnen, der mit der neben ihm gelegenen Siedlung seit langem als Zentrum einer bekannten mittelalterlichen Kastellanei betrachtet wird. Aus einer historischen und Siedlungsanalyse ergibt sich, dass Starygród bereits um die Wende des XI/XII Jh. zur feststehender Kastellanorganisation gehörte und seit XI/XII bis XII/XIII Jh. ein Zentrum des Handelsaustausches an der Grenze zwischen Großpolen und Schlesien im Orla-Gebiet war. Dort verlief die „alte Toruń-Route“, die nach Milicz und Koźmin führte. In Starygród kreuzte sie sich mit dem Weg nach Kalisz und nach Głogów.

Die Untersuchungen über die Chronologie der Burg sind für die Problematik des Wiederaufbaus des piastischen Staates nach dessen Zerfall in 1038 und Rekonstruktion seiner Organisation von Bedeutung. Einer Erklärung bedürfen z.B. die Verhältnisse dieser Burg mit der Kastellanei in Czestram. Da Starygród zu späteren Burgen gehört, die nach der Krise des ersten Staates entstanden und nicht in solchem Grad untersucht sind, wie die Burgen aus Phase D, mochte man die Informationen über die Bauart der Wälle und Planung des Burginneren erhalten.

Abbildungen

Abb. 1. Lage von Starygród

Abb. 2. Anordnung der Fundstellen in Starygród

Abb. 3. Starygród Gem. Kobylin, Kreis Krotoszyn, Woj. wielkopolskie, Fst. 1. Aufschüttung auf dem Wall. Photo: D. Kosiński

Abb. 4. Starygród Gem. Kobylin, Kreis Krotoszyn, Woj. wielkopolskie, Fst. 1. Wallkonstruktion. Photo: D. Kosiński

Abb. 5. Starygród Gem. Kobylin, Kreis Krotoszyn, Woj. wielkopolskie, Fst. 1 Ofen – Herdstelle. Photo: D. Kosiński

Abb. 6. Starygród Gem. Kobylin, Kreis Krotoszyn, Woj. wielkopolskie, Fst. 1. 1-12 Fragmente der für die Phasen E-F charakteristischen Gefäße E-F; 13, 15 Wetzsteine; 14 Tondüse; 15 Spinnwirtel

Abb. 7. Starygród Gem. Kobylin, Kreis Krotoszyn, Woj. wielkopolskie, Fst. 1. Kreuzdenar: 1 Avers; 2 Revers. Photo: D. Kosiński

Abb. 8. Starygród Gem. Kobylin, Kreis Krotoszyn, Woj. wielkopolskie, Fst. 1 1-5 Messer; 6 Fragment einer Schere; 7 Pfeilspitze; 8 Knochennadel

ANDRZEJ KRZYSZOWSKI

Nowe materiały wczesnośredniowieczne ze Zbąszynia (ul. Rynek 14)

W sprawozdaniu omówiono wyniki wypadu archeologicznego¹, jaki wykonał w dniu 12 września 2003 r. autor niniejszej notatki na terenie działki nr 22274 położonej w Zbąszyniu, przy ulicy Rynek 14. Interwencja ta wynikała z postanowienia konserwatorskiego i była związana z rozbudową sklepu spożywczo-przemysłowego. Inwestor (K. i E. Sołtysikowie) zamierzał pod wylew fundamentowy przyszłej budowy usunąć warstwę ziemi z powierzchni około 30 m², o głębokości około 1 m.

Obszar, który miał być objęty nadzorem, obejmował południowo-zachodnią część ww. działki budowlanej; wymiary w tym miejscu wynosiły: 9 (dług.) × 3,30 m (szer.), lokalizację zilustrowano na ryc.1.

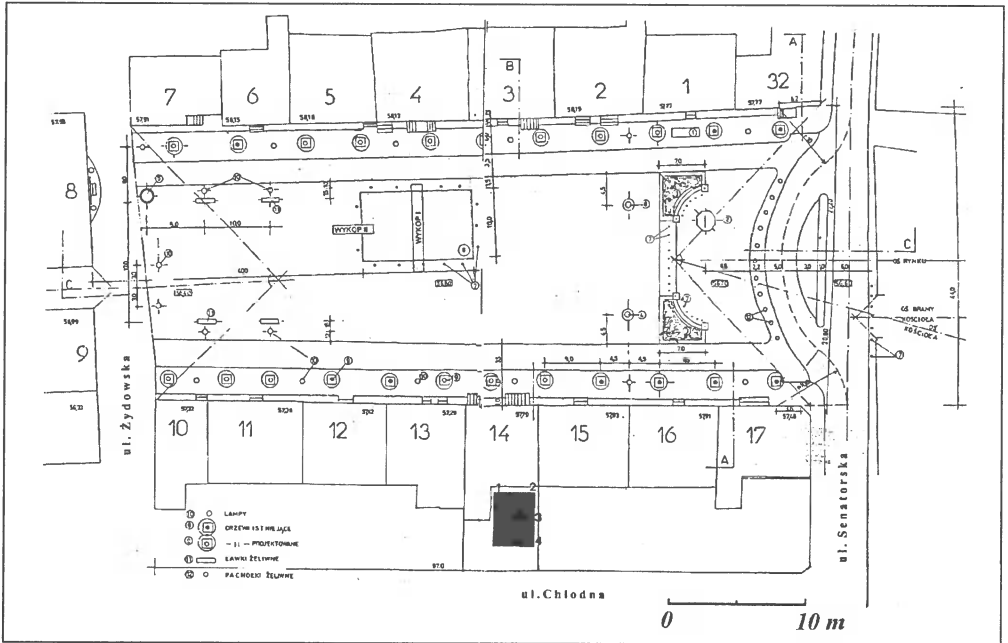
Z historii miasta i wykonanej przed wyjazdem terenowym kwerendy archiwalnej (w tym z dotychczas przeprowadzonych badań archeologicznych) – wynikało, iż w tym miejscu można spodziewać się przynajmniej relikwów średniowiecznego miasta. Przypuszczenia te w pełni potwierdziły wykonane w niewielkim zakresie prace archeologiczne. Mianowicie celem rozpoznania stratygrafii obiektu (jak i dla sporządzenia kosztorysu wykonawczego) autor w 4 miejscach oczyścił profil przyszłego wykopu budowlanego (por. ryc. 1, 2, 3) i zebrał materiał ruchomy.

Zarejestrowany układ stratygraficzny i wstępnie pozyskany materiał źródłowy (46 fragmentów ceramiki naczyniowej i 19 fragmentów kości zwierzęcych) jest celem niniejszej prezentacji. Znajdował się on w miejscu bezpośrednio zagrożonym realizowaną inwestycją. Materiał archeologiczny pochodzi więc bezpośrednio z oczyszczenia ww. profili przyszłego wykopu, których szczegółową lokalizację zaprezentowano na ryc.1. W ewidencji konserwatorskiej oznaczam tymczasowo ten materiał jako Zbąszyń, ul. Rynek 14.

Stratygrafia wykopu inwestycyjnego

Na podstawie oczyszczonych 4 profili przyszłego wykopu budowlanego stwierdzono następujący układ nawarstwień: nad I warstwą, współczesnej perturbacji (w postaci nawiezionej przez inwestora warstwy torfu o miąższości około 20 cm), zalegała II warstwa utworzona z jasnoszarej próchnicy, przemieszanej z fragmentami cegieł i nowożytnej ceramiki, o miąższości 18-35 cm, warstwę tę identyfikuję z osadnictwem nowożytnym z XVIII – pocz. XX w.; z kolei III warstwę tworzył jasnożółty drobnoziarnisty piasek, zarejestrowany we wszystkich profilach, o miąższości 2-10 cm, kolejną IV warstwę osadniczą tworzyła ciemnoszara próchnica, z elementami spalenizny i bardzo licznie występującą ceramiką naczyniową i fragmentami kości zwierzęcych, jej miąższość wynosiła od 44 cm (w profilu 2) do 68 cm (w profilu 1), należy zaznaczyć, iż

¹ Nadzór archeologiczny na terenie tej posesji wykonała Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska H. Klundera z Poznania.

Ryc. 1. Zbąszyń, gm. loco, pow. Nowy Tomyśl, woj. wielkopolskie. Rzut poziomy kamienic wokół współczesnego rynku z lokalizacją wykopu inwestycyjnego (czarną szrafurą zaznaczono przybliżony zarys wykopu inwestycyjnego, wraz z umiejscowieniem profili, które oznaczono kolejnymi cyframi arabskimi). Skala około 1:250

Oprac. A. Krzyszowski

nie osiągnięto spągu tej warstwy. Warstwę tę identyfikuję z poziomem osadnictwa wczesno- i późnośredniowiecznego z X-XVI w. W żadnym z prezentowanych profili przyszłego wykopu nie osiągnięto calca. Jedynie przy oczyszczaniu profilu nr 1, na głębokości około 1,33 cm od poziomu obecnego stropu wystąpiła warstwa żółtego piasku, ale jak się wydaje – prawdopodobnie rozdzielała ona jedynie w tym miejscu pozostałości dwóch warstw średniowiecznych.

Źródła archeologiczne

Morfologicznie, technologicznie i chronologicznie wśród pozyskanego materiału ceramicznego wyróżniono dwa typy ceramiki naczyniowej, natomiast spośród zbioru kości zwierzęcych wyróżniono 7 gatunków zwierząt i 1 fragment czaszki człowieka².

Materiał archeologiczny z profilu nr 1, warstwa IV (ryc. 1, 3):

Zarejestrowano 19 fragmentów ceramiki całkowicie obtaczanej³, o dobrym wypale, barwy brunatno-szarej i szarej, rzadziej ceglasto-brunatno-szarej, z przełomami 1-barwnymi (szare bądź „cementowe”), z domieszką tłuczni i piasku, spośród której wyróżniono:

² Analizę wszystkich kości zwierzęcych wykonał doc. dr hab. D. Makowiecki z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Poznaniu, z kolei analizę fragmentu kości ludzkiej dokonał dr J. Kozak z Instytutu Antropologii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, którym serdecznie dziękuję za koleżeńską pomoc.

³ Za pomoc w uściśleniu cech technologicznych i chronologicznych ceramiki dziękuję serdecznie Panu dr. Michałowi Karze z Pracowni Archeologii Wczesnego Średniowiecza Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, Oddział Poznański i Panu dr. Michałowi Brzostowiczowi z Muzeum Archeologicznego w Poznaniu.

a) 1 fragment brzegu (ryc.4:1), mocno wychylony na zewnątrz, z wrębem do osadzenia pokrywki, o grub. ścianki wynoszącej 8 mm;

b) 16 fragmentów części brzuśców, wśród których było 9 fragmentów ornamentowanych motywem zwielokrotnionych poziomych pasm żłobkowań, a u jednego okazu dodatkowo połączonego z układem wątku linii falistej (ryc.4:2), 2 fragmenty są wtórnie przepalone w ogniu, grub. ścianek: 6 (×2), 7 (×5), 8 (×4), 9 (×2), 10 i 12 mm;

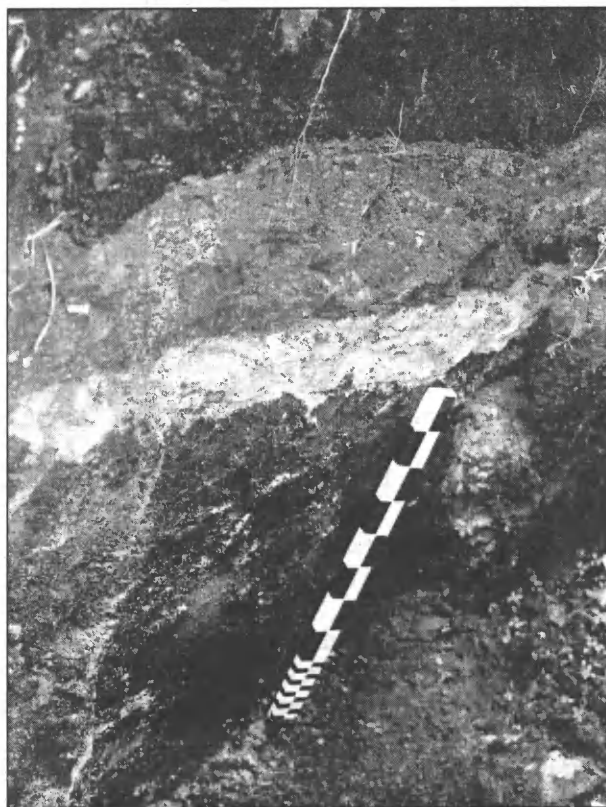
c) 2 fragmenty den, w jednym przypadku jest to fragment lekko wklęsłego krążka (o grub. 7 mm) z zachowaną częściowo dolną partią brzuśca, zaś w drugim przypadku wyłącznie mocno wklęsły krążek (o grub. 8 mm), ze słabo czytelnym na powierzchni zewnętrznej znakiem garncarskim w postaci krzyża (ryc.4:5);

d) 13 fragmentów kości zwierzęcych, wśród których wyróżniono: kości kury, świni, bydła, dzika i owcy i 1 fragment kości ludzkiej (por. tabela 1).

Materiał archeologiczny z profilu nr 2, warstwa IV (ryc. 1, 3):

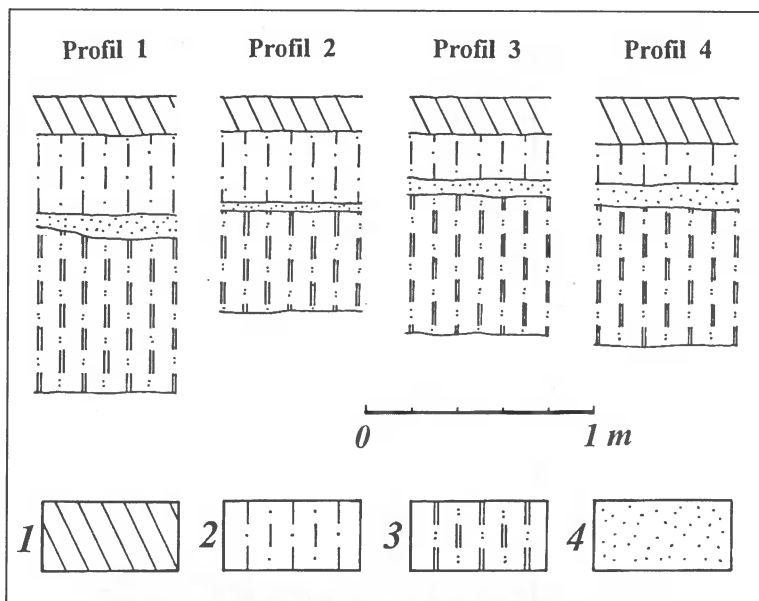
Wystąpiło tu łącznie 10 fragmentów ceramiki, pośród której wyróżniono:

a) 5 fragmentów całkowicie obtaczanej ceramiki, w tym 4 fragmenty to części brzuśców i 1 fragment dna; 2 fragmenty brzuśców są zdobione zwielokrotnionym pasmem poziomych

Fot. A. Krzyszowski

Ryc. 2. Zbąszyń, gm. loco, pow. Nowy Tomyśl, woj. wielkopolskie, ul. Rynek 14. Profil nr 4 przyszłego wykopu inwestycyjnego (układ warstw wg ryc. 3)

Rys. A. Krzyszowski

Ryc. 3. Zbąszyń, gm. loco, pow. Nowy Tomyśl, woj. wielkopolskie, ul. Rynek 14. Profile nr 1-4 przyszłego wykopu inwestycyjnego. 1 – warstwa współczesnej perturbacji; 2 – jasnoszara i szara próchnica, przemieszana z gruzem ceglany; 3 – żółty drobnziarnisty piasek; 4 – ciemnoszara próchnica przemieszana ze spalenizną, licznymi fragmentami ceramiki i kości zwierzęcych; 5 – żółty drobnziarnisty piasek (calec)

żłobkowań, dwa z nich są wypału ceglasto-brunatnego, jeden obustronnie stalowo-szarego i kolejny stalowo-szarego na powierzchni zew. i ceglastej na powierzchni wew., z kolei jedyne dno jest typu wklęsłego jest barwy obustronnie stalowo-szarej, o grubości ścianek: 5, 7, 8 i 9 mm i dna – 8 mm;

b) 5 fragmentów ceramiki toczonej, o wypale stalowo-szarym, w tym 2 brzegi, z których jeden pochodzi od pokrywki, o grubości 4 i 5 mm (ryc. 4:7,8) oraz 3 fragmenty brzuśców, o grubości ścianek 4,5 i 6 mm;

c) 3 fragmenty kości zwierzęcych: bydła (1 szt.) i owcy/kozy (2 szt.).

Materiał archeologiczny z profilu nr 3, warstwa III (ryc. 1, 3):

Wyróżniono 7 fragmentów ceramiki naczyniowej, całkowicie obtaczanej, barwy szaro-brunatnej, w tym:

a) 1 fragment brzegu, pochodzącego od płaskiej pokrywki, zdobionej na powierzchni zewnętrznej motywami: dookólnym pasmem linii falistej oraz zwielokrotnionym pasmem dookólnych pasm żłobków, dodatkowo zdobiona jest krawędź pokrywki przez karbowanie, grub. ścianki 8-9 mm (ryc. 4:6);

b) 6 fragmentów części brzuśców, z których wszystkie są zdobione zwielokrotnionym pasmem poziomych żłobkowań, a w jednym przypadku poprzedzonym motywem zygzaka, wykonanego narzędziem grzebykowym (ryc.4:3), grubości ścianek wynoszą: 6 (×2), 7, i 8 (×3) mm;

c) 2 fragmenty kości zwierzęcych, wśród których jedną nie rozpoznano gatunkowo, zaś w drugim przypadku była to kość bydła.

Materiał archeologiczny z profilu nr 4, warstwa IV (ryc. 1, 2, 3):

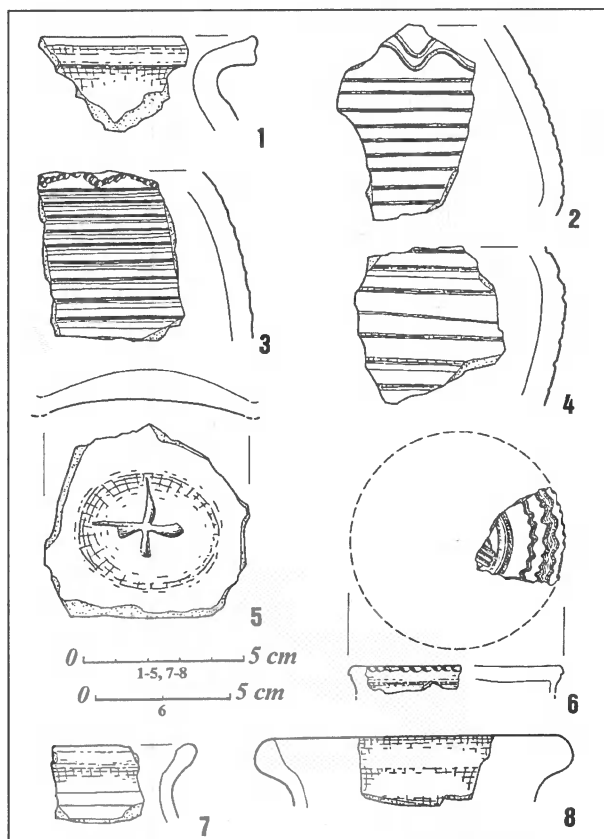
Z ostatniego profilu zebrano 5 fragmentów ceramiki, całkowicie obtaczanej, barwy szarej, ceglasto-brunatnej i brunatno-szarej, spośród których wyróżniono:

- a) 4 fragmenty części brzuśców (dwa pochodzą z dolnych partii brzuśca i dwa są okopoczone), wszystkie z dobrze czytelnymi pasmami poziomych żłobkowań; jeden z fragmentów o grubości ścianki 1,5-2,0 cm pochodzi od dużego naczynia zasobowego, grubość ścianek pozostałych fragmentów wynosi: 6 (×2) i 8 mm;
- b) 1 fragment dna typu wklęsłego (uszkodzone), pochodzącego z dużego naczynia, o grubości ścianki 9 mm;
- c) 1 fragment kości konia.

Funkcja i chronologia zespołu

Cechą dominującą większości ceramiki z analizowanego zbioru – charakterystyczną głównie, jak się wydaje dla X/XI wieku – jest:

- całkowite obtaczanie powierzchni zewnętrznej,

Rys. J. Kędelska

Ryc. 4. Zbąszyń, gm. loco, pow. Nowy Tomyśl, woj. wielkopolskie, ul. Rynek 14. Wybór wczesno- (1-6) i późnośredniowiecznej (7-8) ceramiki naczyniowej

- dominująco szaro-brunatny lub brunatny wypał,
- w masie ceramicznej dość liczna ilość intencjonalnej domieszki schudzającej (tłuczeń i piasek),
- cienkościemność ścianek (z reguły w przedziale 5-7 mm),
- zdobnictwo w postaci dominujących poziomych pasm żłobkowań.

Cechy te pozwalają umieścić analizowany zbiór ceramiki w regułach wytwórczości z okresu wczesnego średniowiecza, do poł. XII w. (w fazie E). O ceramice tej można nadto powiedzieć, iż jest ceramiką zestandaryzowaną, wykonaną niewątpliwie w stylu pomorskim. Z powyższym poziomem stratyfikacyjnym i chronologicznym należy łączyć też cały zbiór kości zwierzęcych i najprawdopodobniej fragment pojedynczej kości, pochodzącej z czaszki ludzkiej. W tym ostatnim przypadku – można wysunąć sugestię, iż być może jest to ślad cmentarzyska (?) lub też jednostkowego pochówka ludzkiego niemowlęcia. Za pierwszą z tych sugestii przemawia fakt, iż znalezisko to znajduje się w odległości zaledwie 40-60 m od pobliskiego kościoła p.w. Najświętszej Marii Panny. Stawia się hipotezę, że już w XI w. istniała w Zbąszyniu świątynia spełniająca rolę kościoła grodowego, którego początki mogą sięgać właśnie omawianego okresu chronologicznego (por. J. Jaskulski 1985, s.21; J. Nowacki 1964, s. 340, 351,456). Jest więc wielce prawdopodobne, że nadzorowany teren – może stanowić ślad po wczesnośredniowiecznym, być może przykościelnym cmentarzysku. Natomiast w przypadku drugiej sugestii można stwierdzić, iż może to być wyłącznie ślad jednostkowego pochówka niemowlęcia. Było bowiem praktykowane w tym okresie grzebanie zmarłych, ale jeszcze nieochrzczonych dzieci na terenie zamieszkiwanym bądź w jego obejściu⁴. Kwestię tę winien częściowo wyjaśnić podjęty nadzór nad tą inwestycją.

Z kolei drugi, późnośredniowieczny horyzont chronologiczny (prawdopodobnie z XV-XVI w.) reprezentuje zaledwie 5 fragmentów ceramiki (uzyskane z profilu 2) o wyższym, niż poprzedni zbiór ceramiki zaawansowaniu technologicznym, mianowicie jest to ceramika całkowicie toczona, z charakterystycznym dla tego okresu stalowo-szarym wypałem i niewielkim udziałem intencjonalnej domieszki (piasek i żwirek).

Tabela 1. Zbąszyn, gm. loco, pow. Nowy Tomyśl, woj. wielkopolskie, Rynek 14. Zestawienie inwentaryzacyjne zwierzęcych szczątków kostnych (oprac. D. Makowiecki)

Lokalizacja	Liczba	Gatunek zwierzęcia	Rodzaj kości	Uwagi
profil 1	1	kura	kość śródstopia	osobnik młody
	3	świnia	zębra	
	1	bydło	zębra	<i>subadultus</i> samiec, powyżej 17 miesięcy
	1	bydło	kość udowa	
	1	bydło	miednica	
	1	świnia	żuchwa	
	1	świnia	kość śródstopia	
	1	świnia	kość strzałkowa	
	1	dzik/świnia	cz. palcowy 1	
	1	człowiek	fragm. czaszki	
1	owca	żuchwa		
profil 2	1	bydło	kość krzyżowa	
	1	owca/koza	kość piszczelowa	
	1	owca/koza	zębra	
profil 3	1	nie rozpoznane	nie rozpoznane	
	1	bydło	żuchwa	
profil 4	1	koń	k. ramienna	

Wnioski konserwatorskie

W wyniku przeprowadzonego rekonesansu archeologicznego w miejscu przyszłej inwestycji odkryto źródła archeologiczne świadczące niewątpliwie o pozostałościach po wczesnośredniowiecznym zasiedleniu terenu późniejszego miasta. Stanowi je głównie ceramika naczyniowa, zbiór kości zwierzęcych i być może ludzkiej. Powyższe materiały niewątpliwie wzbogacą wiedzę o historii miasta Zbąszynia, a odkryty materiał archeologiczny skłania ponadto do refleksji, iż jakiegokolwiek ingerencje budowlane w mieście o co najmniej średniowiecznej metryce (przynajmniej w obrębie starego miasta, por. też: K. Dębska-Luty 1967, s. 68-74), powinny posiadać stały nadzór archeologiczny, połączony z badaniami o charakterze wykopaliskowym (aktualnie mam tu na uwadze teren sąsiedniej działki, położonej przy ul. Rynek 13, której właściciel rozpoczął inwestycję budowlaną, związaną z ingerencją wziemną).

Bibliografia

DĘBSKA-LUTY K.

1967 *Ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego w Zbąszyniu*, pow. Nowy Tomyśl, „Fontes Archaeologici Posnaniense”s, t. 18, s. 68-74.

JASKULSKI J.

1985 *Dzieje parafii zbąszyńskiej (do pocz. XVI w.)*, (w:) Zbąszyń. *Zarys historii dziejów miasta*, Zielona Góra, s. 21-28.

NOWACKI J.

1964 *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. II, Poznań.

Adres autora:

mgr Andrzej Krzyszowski

Muzeum Archeologiczne w Poznaniu

ul. Wodna 27

61-781 Poznań

Neues frühmittelalterliches Fundgut aus Zbąszyń (Rynek-Straße 14)

Zusammenfassung

In Folge einer archäologischen Erforschung in Zbąszyń, Rynek-Straße 14 wurden archäologische Quellen freigelegt, die von Überresten nach der frühmittelalterlichen Besiedlung des späteren Stadtgeländes zeugen. Sie bestehen vor allem aus der Gefäßkeramik (46 Fragmente), einer Sammlung von Tierknochen (19 Fragmente) und vielleicht einem menschlichen Knochen. Das freigelegte archäologische Fundgut macht darüber nachdenklich, dass bei irgendwelchen Baueingriffen in einer Stadt, die wenigstens aus dem Frühmittelalter stammt, ständige archäologische Aufsicht geführt werden soll, die mit Untersuchungen in Form von Ausgrabungen zu verbinden wäre.

Abbildungen

- Abb. 1. Zbąszyń. Gem. loco, Kreis Nowy Tomyśl, Woj. wielkopolskie. Grundriss der Wohnhäuser rundum des gegenwärtigen Marktes mit Lage der Investitionsgrabungsfläche (mit schwarzer Schraffur wurde der angenäherte Umriss der Investitionsgrabungsfläche mit Lage der mittels der nacheinander folgenden arabischen Ziffern bezeichneten Profile gekennzeichnet). Maßstab ca. 1:250. Erarbeitet von A. Krzyszowski
- Abb. 2. Zbąszyń, Gem. loco, Kreis Nowy Tomyśl, Woj. wielkopolskie, Rynek-Straße 14. Profil Nr. 4 der zukünftigen Investitionsgrabungsfläche (Schichtenanordnung nach Abb. 3). Photo: A. Krzyszowski
- Abb. 3. Zbąszyń, Gem. loco, Kreis Nowy Tomyśl, Woj. wielkopolskie, Rynek-Straße 14. Profile Nr. 1-4 der zukünftigen Investitionsgrabungsfläche. 1 – Schicht der gegenwärtigen Perturbation; 2 – hellgraue und graue Humuserde, vermischt mit Ziegelschutt; 3 – gelber feinkörniger Sand; 4 – dunkelgraue Humuserde vermischt mit der Brandschicht, zahlreichen Keramik- und Tierknochenfragmenten; 5 – gelber feinkörniger Sand (Untergrund). Gez. A. Krzyszowski
- Abb. 4. Zbąszyń, Gem. loco, Kreis Nowy Tomyśl, Woj. wielkopolskie, Rynek-Straße 14. Auswahl der frühmittelalterlichen (1-6) und spätmittelalterlichen (7-8) Gefäßkeramik. Gez. J. Kędelska

Tabellen

- Tabelle 1. Zbąszyń, Gem. loco, Kreis Nowy Tomyśl, Woj. wielkopolskie, Rynek-Straße 14. Inventuraufstellung der Tierknochenüberreste (erarbeitet von D. Makowiecki)

JAROSŁAW KOZŁOWSKI, MARCIN WOŹNIAK

Średniowieczne figurki szachowe znalezione w Inowrocławiu, stanowisko 125

W kwietniu 2000 roku przeprowadzono ratownicze badania archeologiczne w Inowrocławiu, st. 125, na nowo odkrytym podczas nadzorów archeologicznych późnośredniowiecznym stanowisku osadniczym. Badaniami kierowali archeolodzy z Muzeum im. Jana Kasprówicza w Inowrocławiu mgr mgr Jarosław Kozłowski i Marcin Woźniak. Z ramienia Służby Ochrony Zabytków, Delegatura w Bydgoszczy, w pracach brali także udział mgr mgr Anna i Wojciech Siwiakowie. Odkryte obiekty wskazują na gospodarczo-wytwórczy charakter stanowiska, zaś liczny materiał zabytkowy pozwala określić jego chronologię na schyłek XIII – 1 połowę XIV wieku. Jest ono położone poza granicami lokacyjnego Inowrocławia (około 850 metrów na północny wschód od jego centrum), który prawa miejskie uzyskał w latach 30. XIII wieku, w bezpośrednim sąsiedztwie romańskiego kościoła Najświętszej Marii Panny, na terenie tzw. Starego Miasta. Obszar ten jest jednym z najsłabiej rozpoznanych archeologicznie punktów Inowrocławia. Jak dotąd zarejestrowano tam ślady wczesnośredniowiecznej osady przemysłowo-handlowej, w tym relikty warzelnicy soli (Cofta-Broniewska 1974).

Najcenniejszymi zabytkami, pozyskanymi podczas prac na stanowisku 125, są dwie rogowe figurki szachowe, odkryte w dwóch jamach gospodarczych:

1. Forma walca o średnicy 40×38 mm. Wysokość 52 mm. Figurka zwieńczona guzkiem w kształcie nieforemnego wielościanu. Przód figurki zaznaczony półokrągłym wycięciem na wysokości 27 mm od podstawy, szerokości 36 mm i długości 20 mm. Powierzchnia wycięcia trójboczna; boki skrajne, o wysokości 18 i 19 mm, są ścięte pod kątem około 45° w kierunku podstawy. Na przedłużeniu wycięcia, w poprzek całej ścianki figurki, na wysokości najwyższego z boków, po linii jego cięcia, widniej wyraźny ślad, nacięcie, po ostrym narzędziu, powstały podczas formowania tego boku. Podobne, mniejsze trzy nacięcia widnieją na górnej, półokrągłej powierzchni figurki i stanowią ślady po formowaniu guzka. Z tyłu figurki, 3-4 mm poniżej górnej powierzchni, znajduje się ornament szerokości 12 mm, złożony z na przemian ułożonych ukośnych krzyży o końcach romboidalnych i ośmioramiennych figur kształtu gwiazdzystego, przedzielonych pionowymi prostokątami. Górna część ornamentu obwiedziona wcięciem, dolna wcięciem, zakończonym niewielkimi, gęsto ułożonymi trójkątnymi nacięciami. Dolna partia figurki jest obwiedziona przylegającym do siebie podwójnym ornamentem (2 mm od podstawy), szerokości 13-15 mm w części tylnej. Dolne pasmo, ograniczone wcięciem, składa się z 4 elementów ułożonych sekwencyjnie: krzyża kawalerskiego, ukośnego krzyża o romboidalnych końcach, pionowego prostokąta i zygzakowatego pasma o ostrych końcach; z przodu figurki, w części centralnej widniej zygzakowate pasmo u góry obwiedzione wcięciem, zakończonym niewielkimi, gęsto ułożonymi trójkątnymi nacięciami. Dalej posuwając się w prawo: prostokąt – ukośny krzyż – prostokąt – ukośny krzyż – zygzakowate pasmo – krzyż kawalerski – zygzakowate pasmo – krzyż kawalerski, krzyż ukośny – prostokąt – krzyż ukośny – prostokąt. Ornament drugi, węższe zygzakowate pasmo, w części tylnej figurki położony jest bezpośrednio nad opisanym

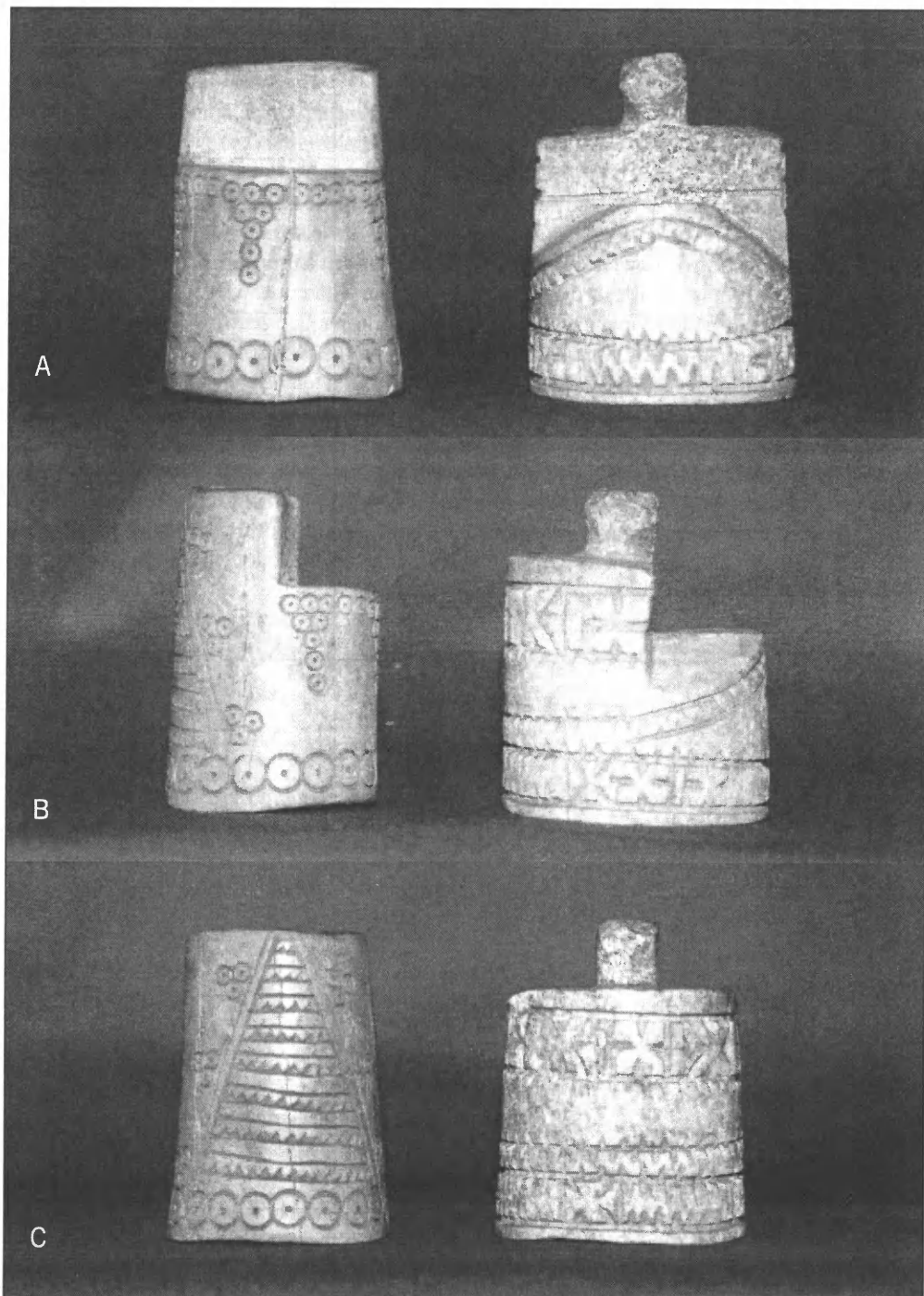

Rys. M. Woźniak

Ryc. 1. Inowrocław, gm. loco, pow. loco, woj. kujawsko-pomorskie, stan. 125. Lokalizacja stanowiska: 1 – położenie stan. 125; 2 – Kościół Najświętszej Marii Panny; 3 – gotycka fara pod wezwaniem św. Mikołaja

i u góry obwiedziony wcięciem, zakończonym niewielkimi, gęsto ułożonymi, trójkątnymi nacięciami, natomiast z przodu wzdłuż krawędzi (2 mm poniżej) półokrągłego wycięcia, dzięki czemu spłaszczony przód figurki ma kształt zbliżony do trójkąta. W części tej ornament od góry i dołu obwiedziony jest wcięciem. Stan zachowania figurki bardzo dobry.

2. Forma walca o średnicy 35×30 mm, wysokości 47 mm. Przód figurki zaznaczony półokrągłym wycięciem na wysokości 30 mm od podstawy, szerokości 29 mm i długości 14 mm. Dół figurki obwiedziony ornamentem przylegających do siebie oczek o średnicy 5 mm. Z przodu tuż pod wycięciem, wzdłuż jego krawędzi pasmo przylegających do siebie oczek, przy których na krańcach i w części środkowej umieszczone są po dwa oczka obok siebie, zaś pod nimi pionowo trzy kolejne, przypominające zwisające kiście winogrona; średnica oczek 2,5 mm. Tył figurki ozdobiony motywem trójkąta, gdzie jego lekko ścięty szczyt zbiega się z jej wierzchołkiem, zaś podstawa z linią dolnego ornamentu; długość podstawy 33 mm, długości boków 41 i 42 mm. Podstawa nie jest zaznaczona, natomiast boki podkreślono dwoma równoległymi nacięciami. Pole trójkąta podzielone jest poziomymi nacięciami na 16 wąskich pasków, w co drugim z nich w dolnej połowie widnieje pasmo niewielkich, trójkątnych nacięć. Tuż przy krawędziach dłuższych boków trójkąta – na końcach, po środku i w okolicy

Ryc. 2. Inowrocław, gm. loco, pow. loco, woj. kujawsko-pomorskie, stan. 125. Figurki szachowe (do lewej) hetman, król: a – przód; b – profil; c – tył

Fot. J. Kozłowski

wierzchołka znajdują się trzy grupy oczek (średnica oczek 3 mm). Każda z nich składa się z trzech przylegających do siebie oczek – dwa u góry i jedno na dole. Stan zachowania figurki bardzo dobry, podłużne spękania.

Figurki szachowe znalezione w Inowrocławiu reprezentują formę arabską. Kontekst znaleziska i zabytki towarzyszące pozwalają określić ich chronologię na przełom XIII i XIV wieku. Jedyne analogią na ziemiach polskich są dla nich wczesnośredniowieczne szachy, odkryte w 1962 roku w Sandomierzu (Gąssowska 1964). W oparciu o ich analizę określić można bliżej funkcję egzemplarzy inowrocławskich. Znajduje to potwierdzenie w przywołanych przez E. Gąssowską wczesnośredniowiecznych znaleziskach z terenu Europy Zachodniej. Szczególne podobieństwo wykazują: figurka króla z kości słoniowej z Châtenois w Wogezach z IX-X wieku, figurka króla lub hetmana, również z kości słoniowej, przechowywana w Berlinie w Museum Dahlem z VIII-IX wieku, oraz dwie kościane figurki króla i jedna hetmana, znalezione w Adelshofen nad Zenn w Bawarii, datowane na X wiek (Gąssowska 1964, s. 154).

Zainteresowanie, wywołane prezentacją omawianych zabytków w trakcie XIII Konferencji Sprawozdawczej w Poznaniu, w dniach 4-6 kwietnia 2001 roku, poświęconej badaniom archeologicznym na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej w latach 1998-2000, tłumaczy chęć szybkiego ich upowszechnienia, czego efektem jest prezentowany krótki komunikat. Właściwa publikacja inowrocławskich szachów, będących obecnie przedmiotem szczegółowej analizy, w kontekście innych znalezisk europejskich jak i obszernego katalogu źródeł odkrytych na stanowisku 125 w Inowrocławiu, jest przygotowywana.

Bibliografia

COFTA-BRONIEWSKA A.

1974 *Wczesnośredniowieczna warzelnia soli w Inowrocławiu*, „Ziemia Kujawska”, t. 4, s. 5-14.

GĄSSOWSKA E.

1964 *Wczesnośredniowieczne szachy z Sandomierza*, „Archeologia Polski”, t. 9, z. 1, s. 148-170.

adres autorów:

mgr Jarosław Kozłowski, mgr Marcin Woźniak
Muzeum im. Jana Kasprowicza
Plac Klasztorny 2
88-100 Inowrocław

Mittelalterliche Schachfiguren, die in Inowrocław, Fst. 125 freigelegt wurden

Zusammenfassung

Die bei den archäologischen Rettungsgrabungen auf der Fst. 125 in Inowrocław freigelegten Objekte weisen auf den Wirtschafts-Herstellungscharakter dieser Fundstelle hin. Das

zahlreiche Fundgut lässt zu, deren Chronologie als Ende des XIII. – 1. Hälfte des XIV. Jh. zu bestimmen.

Die wertvollsten Funde, die bei den Arbeiten auf der Fundstelle 125 gefunden sind, sind zwei Schachfiguren aus Geweih, die in zwei Wirtschaftsgruben freigelegt wurden. Die in Inowrocław gefundenen Schachfiguren vertreten die arabische Form. Erste Figur wurde also als König und die zweite als Dame identifiziert. Einzige Analogie für sie auf den polnischen Gebieten ist das frühmittelalterliche Schachspiel, das in 1962 in Sandomierz feigelegt wurde. Der Kontext des Funds und die begleitenden Funde lassen ihre Chronologie als Wende des XIII. zum XIV. Jahrhundert zu bestimmen.

Abbildungen

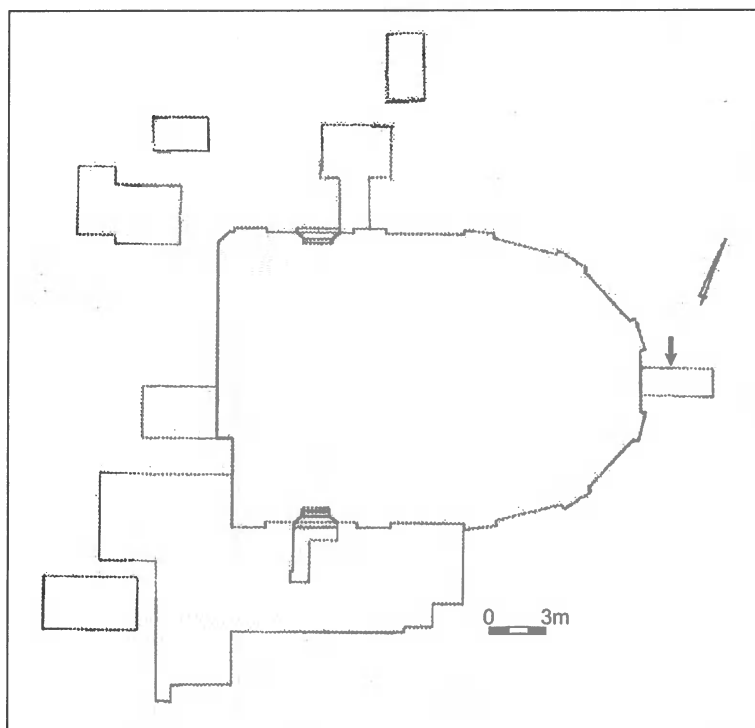
Abb. 1. Inowrocław, Gem. loco, Kreis loco, Woj. kujawsko – pomorskie, Fst. 125. Lage der Fundstelle: 1 – Lage der Fst. 125; 2 – Heilige Marienkirche; 3 – gotische St. Nikolaus-Pfarrkirche. Gez. M. Woźniak

Abb. 2. Inowrocław, Gem. loco, Kreis loco, Woj. kujawsko – pomorskie, Fst. 125. Schachfiguren (nach links) Dame, König: a – von vorne; b – Profil; c – von hinten. Photo: J. Kozłowski

MAREK KPIŃSKI, ANDRZEJ SIKORSKI

Odciski tkaniny „produkcyjnej” na przęśliku z Ostrowa Tumskiego w Poznaniu (stan. 9/10)

Przęśliki, obok ceramiki naczyniowej, należą do masowo rejestrowanej kategorii znalezisk ruchomych na osadach, grodziskach, w miastach i na cmentarzyskach (A. Niesiołowska-Wędzka 1970, s. 393-395). Najczęściej były to okazy gliniane, kamienne – choć sporadycznie wykonywano je także z innych surowców (T. Łaszczewska 1966, s. 69; K. Moszyński 1976, s. 317; J. Kamrowski 1994, s. 17). Liczne znaleziska przęślików znane są na naszych ziemiach od neolitu do XIV-XV w., czyli czasu zastosowania wydajniejszego kołowrotka (I. Turnau 1987, s. 21, 22) i później. Nigdy nie zarzucono tradycyjnych i zarazem pracochłonnych technik wyrobu przędzy „na wrzecionie z przęstykiem” (do poł. XX w. wrzeciona obciążano przęślikami ołowianymi, szklanymi, żelaznymi śrubami, a nawet wykonywanymi z ziemniaka –

Ryc. 1. Poznań-Ostrów Tumski, pow. loco, woj. wielkopolskie, stan, 9/10. Lokalizacja przęślika w wykopie XII na tle zbadanej wykopaliskowo powierzchni z lat 1999-2003

por. W. Sobisiak 1960, s. 391). Zróżnicowanie morfologiczne tychże zabytków, wykonanie, czasem zdobnictwo (lub znakowane), wielkość i ciężar, to cechy, mające dla archeologa jedynie walor porządkujący, który nie odgrywa większej roli w ich datowaniu (M. Brzostowicz 2002, s. 85-87). Równomierne obciążenie wrzeciona determinowało parametry i zastosowanie przęślika w procesie skręcania nici, jako że: „[...] Z nasadzonej na przęślice kity włókna długiego lub pakuł prządka wyciągała lewą ręką poszczególne pasemka włókien technicznych, przy czym dla nadania przędzy lepszą skrętu ślińła równocześnie palce albo maczała je w kleju tkackim [...] Prawą ręką prządka wprawiała w ruch wrzeciono, które w miarę przędzenia opadało powoli do ziemi. Po jego opadnięciu prządka nawijała wyprzędzoną nić na wrzecionie i powtarzała od nowa te same czynności [...]” (przędzenie dwufazowe – wg W. Sobisiak 1960, s. 392).

Najwięcej zachowało się okazów glinianych, które lepione były w gospodarstwach domowych, w warsztatach garncarskich lub – doraźnie – wykonywali je sami tkacze (razem z ciężarkami). Stosunkowo łatwe do wykonania z jednej strony były przedmiotem nietrwałym (i często gubionym przez prządki), z drugiej stanowiły „cenne” wyposażenie grobowe (W. Hensel 1950, s. 31; L. Leciejewicz, W. Łosiński 1960, s. 106, 109, ryc. 7:2; H. Zoll-Adamikowa 1966, tabl. XII, 5-7; M. Miśkiewicz 1969, s. 251).

Niniejszy artykuł stanowi przyczynek do zagadnień związanych z techniką wytwarzania obtaczanych przęślików glinianych, gdzie – jako gładzików i swego rodzaju pakuły – wykorzystywano m. in. szmaty, ułatwiające obróbkę małego plastycznego wyrobu. Analizowana próbka poszerza więc dotychczasową bazę danych o specyficznej grupie tekstyliów „produkcyjnych” i tym samym potwierdza – z pewnymi zastrzeżeniami – popularność splotów skośnych 2/2 w X-XI w. (J. Maik 1991, s.77).

Lokalizacja i opis przęślika

Gliniane, kamienne i robione „ze stłuczki” ceramicznej przęśliki rejestrowane były właściwie we wszystkich wykopach archeologicznych na Ostrowie Tumskim (w latach 1938-2003 – W. Hensel, A. Niesiołowska, J. Żak 1959, s. 22-39, tabl. IV:8, VI:1-6; M. Malinowska 1974, s. 14-24, tabl. III:8, XXIV:13-20). Tę kategorię znalezisk, uznawaną za najstarszą i często rejestrowaną na stanowiskach archeologicznych, a związaną z przygotowaniem przędzy (T. Łaszczewska 1966, s. 28 i n.), poświadczono również przy i/lub w bezpośrednim sąsiedztwie fundamentów palatium i reliktyw późniejszej architektury przy kościele NMP (por. H. Kóćka-Krenz 2002, 2003). Wśród ponad 30 egzemplarzy, odkrytych podczas badań prowadzonych przez IP UAM, na jednym zaobserwowano odciski tkaniny. Przęślik ten wydobyto z wykopu XII, z IX-X warstwy kulturowej, tj. poziomu osadniczego, datowanego roboczo na X-XI w. Omawiany wyrób zalegał we wschodnim sektorze badań, w którym nie odsłonięto żadnych reliktyw architektury romańskiej, lecz – na spągu – pojawiły się ślady po konstrukcjach drewnianych wału? (ryc. 1).

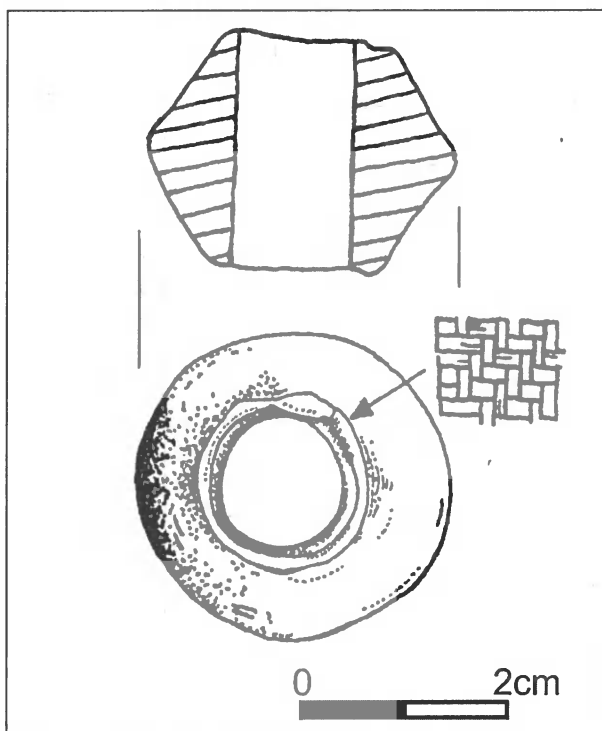
Standardowy przęślik dwustożkowaty (średnica – 3 cm; wysokość – 2,1 cm, średnica otworu – 1,3 cm; ciężar – 13 g), został wykonany z gliny (schudzonej wyselekcjonowanym piaskiem, o wielkości 0,8-1 mm) i wypalony w atmosferze utleniającej (odcien ciemnobrunatny – 7.5YR 4/2, 3/2 – Munsell 1973). Powierzchnia zewnętrzna obtaczana, starannie zagładzona szmatką (podłużne ciągi imitujące zdobiny). W otworze również zachowały się bardzo regularne ślady po tej samej tkaninie? Natomiast przy otworach, w zagłębieniach pozostałych po opuszkach palców wytwórcy, odcisnęły się względnie czytelne negatywy tekstyliów, któ-

rymi starano się nadać ostateczny kształt wyrobu (ryc. 2). Przęślik dobrze wykonany, o odpowiedniej twardości powierzchniowej ($> 3^\circ$ w skali Mosha), która „gwarantowała” większą trwałość – por. J. Kucharski 1973; A. Lindahl 1986, s. 30; A. Sikorski 1989, s. 235). Na przęśliku zaobserwowano starcia powierzchniowe wokół otworu, co – jak wolno przypuszczać – wskazuje na dłuższą eksploatację tego narzędzia.

Odciski tkaniny na przęśliku

Częściowo wytarte negatywy i niewielka powierzchnia odcisków ograniczyła wykonane pomiarów. Nasze dane, o czym pisaliśmy wcześniej, są orientacyjne, jako że odcisnięta na przęśliku szmatka (po wyschnięciu i zakończeniu procesu wypału) w małym stopniu odwzorowuje właściwości „dawnej” tkaniny (A. Sikorski 2003, s. 132). Przyjmując te zastrzeżenia postanowiliśmy przeprowadzić serię badań w Instytucie Biologii Środowiska UAM i Instytucie Prahistorii UAM. Wyniki obserwacji obejmują tylko obliczenia grubości włókien elementarnych, kierunku i grubości przędz oraz próbę określenia techniki i gatunku tkaniny.

Dokonano zaledwie kilku pomiarów odcisków włókien (grubość: 0,016-0,018 mm), które – ze zrozumiałych względów – nie przyporządkowano do żadnej z grup surowca. Średnica sugeruje zastosowanie, odpowiednio „obrobionych”, może nawet sortowanych włókien dobrej jakości (J. Maik 1988, s. 110-115, ryc. 77; 2001, s. 320 i n.). Dobór przędzy o różnym kierunku skrętu osnowy (O – pod kątem 280) w prawo (Z) i wątku (W) w lewo (S – 380)

Rys. K. Trawińska

Ryc. 2. Poznań-Ostrów Tumski, pow. loco, woj. wielkopolskie, stan, 9/10. Przęślik gliniany z odciskami tkaniny

oraz zróżnicowane grubości nici (O – 0,535 mm; W – 0,695 mm) miało niebagatelne znaczenie dla wyrazistej faktury tkaniny. Warto zaznaczyć, że wyroby ZS pojawiają się w inwentarzach od IX w. i sukcesywnie zwiększają udział w kolejnych stuleciach (np. w Gdańsku, w XIII w., poświadczone zostały w 94%, natomiast w XIV-XV w. w ok. 80% tkanin – por. Maik 1988, s. 123, 124, ryc. 79). Splot skośny 2/2 zwykły (?) był również popularny w zbiorach VIII-X i XII w (np. Santok, Wolin, Gdańsk, Kamień Pomorski, Nakło – J. Maik 1988, s. 128, 129, ryc. 80). Odcisk na przęśliku odpowiada też wczesnośredniowiecznej „normie” gatunkowej, gdyż w zasadzie wszędzie przeważają najgrubsze (najrzadziej tkane) wyroby IV i III gatunku (choć produkowane były i cieńsze gatunku II i I – np. w Santoku, Wolinie, Gdańsku czy Opolu – por. J. Maik 1988, s. 131, 132, ryc. 81; 1991, s. 79, 80). Zatem, odcisnięty fragment był – jak przypuszczamy – typowym wyrobem tkackim, który wtórnie, jako szmatka, został wykorzystany przez wytwórcę przęślika.

Rozpoznane odciski są przykładem powszechnego stosowania tekstyliów w wytwórczości glinianej, nie tylko we wczesnym średniowieczu. Tkanina lub inne wyroby pozatkackie obok funkcji praktycznych (wyglądanie, upychanie masy plastycznej w matrycy, podkład w czasie formowania lub suszenia, szmata ułatwiająca przenoszenie plastycznego wyrobu) spełniały również dekoracyjne, m. in. na naczyńiach (T. Łaszczewska 1966; T. Wiślański 1966, s. 25), jakkolwiek nie można wykluczyć zupełnie przypadkowego odcisnięcia się np. fragmentu odzieży roboczej wytwórcy. W naszym przypadku, osoba wykonująca przęślik: 1. obwiązała tkaninę na drewnianym (?) rdzeniu, po czym zabrała się do lepienia bryły; 2. po wstępnym uformowaniu rozpoczęła dopracowywanie plastycznych powierzchni mokrą szmatką (obtańczając wyrób „zaczopowany” na rdzeniu) do uzyskania względnie symetrycznego dwustożka; 3. po wyciągnięciu rdzenia – a zapewne ukruszyły się przyschnięte doń drobiny – zagładziła ubytki (pozostawiając w nierównościach odciski). Podobne czynności techniczne rozpoznano również na grzędziłach oraz na niektórych pojemnikach ceramicznych, gdzie przy pomocy tkaniny usiłowano zatuszować pewne niedoróbki produkcyjne (A. Sikorski 2000, s. 260).

Omówione ślady tkaniny, uzupełnione analizami z odcisków, jakie zachowały się po wypale na naczyńiach, grzędziłach, kaflach czy ceramice budowlanej, stanowią interesujący przyczynek dotyczący wykorzystania tekstyliów na etapie formowania i wyrównywania plastycznego wyrobu w warsztacie wytwórcy/garncarza (W. Hołubowicz 1950, 145, 161, 162; 1965, 23-26; T. Łaszczewska 1966, s. 23; K. Moszyński 1967, 362, 363). Z drugiej strony mogą być wskazówką nie tylko dla badaczy zajmujących się ceramiką i tkaninami wykorzystywanymi w pracowniach, by zwracali uwagę na jakiegokolwiek negatywy na przedmiotach z gliny, gdzie przecież łatwo „utrwalają się” także odciski stóp, dłoni oraz narzędzi garncarza, ozdób (będących elementem zdobniczym) czy łap i kopyt zwierząt, które wałęsały się przy schnącym urobku. Z tekstylnego punktu widzenia szmatka z tkaniny w splocie skośnym 2/2 stanowi kolejny przykład wtórnego wykorzystania popularnej – w X-XI w. – tkaniny przez niebogatego zapewne, acz dobrego fachowca.

Wyniki pomiarów odcisków tkaniny na przęśliku glinianym z X-XI w

Tabela 1. Poznań-Ostrów Tumski, pow. loco, woj. wielkopolskie, stan, 9/10

Osnowa-wątek	Gęstość	Grubość przędzy	Skret	Surowiec
Osnowa:	12 nici/1 cm	0,490-0,575 mm śred. 0,535 mm	Z 280	? wł. elem. 0.016-0,018 mm
Wątek:	10 nici/1cm	0,650-0,740 mm śred. 0,695 mm	S 380	? wł. elem. 0.016-0,018 mm

Na całej powierzchni przęślika wyraźne ślady wyrównywania jego powierzchni zewnętrznej, jak również w otworze (poziome „rysy” i zagłębienia). Bezpośrednio przy otworach, w zagłębieniach, odcisnęły się negatywy tkaniny, którą wykorzystano w warsztacie garncarskim. Powierzchnia próbek (przy otworze, z obydwóch stron): 2×5 i 3×6 mm. Zabarwienie? Budowa tkaniny: splot skośny 2/2, nie spiłsniona (?), typ 8? (J. Maik 1988, s. 75-77), gatunek III.

Bibliografia

- BRZOSTOWICZ M.
2002 *Bruszczewski zespół osadniczy we wczesnym średniowieczu*, Poznań.
- HENSEL W.
1950 *Biechowo*, [w:] W. Hensel (red.), *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. I, Poznań.
- HENSEL W., NIESIOŁOWSKA A., ŻAK J.
1959 *Badania na placu katedralnym w 1938 r.*, [w:] W. Hensel (red.), *Poznań we wczesnym średniowieczu*, t. I, Warszawa-Wrocław, s. 13-57.
- HOŁUBOWICZ W.
1950 *Garncarstwo wiejskie zachodnich terenów Białorusi*, Toruń.
1965 *Garncarstwo wczesnośredniowieczne Słowian*, „*Studia Archeologiczne*”, t. I.
- KAMROWSKI J.
1994 *Dawne tkactwo*, Gdańsk.
- KÓŃKA-KRENZ H.
2002 *Badania Instytutu Prahistorii UAM nad zespołem pałacowo-sakralnym na poznańskim grodzie*, „*Wielkopolski Biuletyn Konserwatorski*”, t. 1, s. 26-33.
2003 *Badania archeologiczno-architektoniczne na Ostrowie Tumskim w Poznaniu w 2001-2002 r.*, „*Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne*”, t. 6, s. 94-104.
- KUCHARSKI J.
1973 *Analiza twardości wyrobów ceramicznych na podstawie materiałów wykopaliskowych z Brześcia Kujawskiego, pow. Włocławek*, „*Wiadomości Archeologiczne*”, t. 38, z. 1, s. 91-101.
- LECIEJEWICZ L., ŁOSIŃSKI W.
1960 *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Młodzikowie, powiat Środa*, „*Fontes Archaeologici Posnaniensis*”, vol. 11, s. 104-165.
- LINDAHL A.
1986 *Information through sherds. A case study of the early glazed earthenware from Dalby, Scania*, „*Lund Studies in Medieval Archeology*”, t. 3, Lund.
- ŁASZCZEWSKA T.
1965 *Pradzieje włókiennictwa*, [w:] J. Kamińska, I. Turnau (red.), *Zarys historii włókiennictwa na ziemiach polskich do końca XVIII wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków, s. 21-53.
- MAIK J.
1988 *Wyroby włókiennicze na Pomorzu z okresu rzymskiego i ze średniowiecza*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
1991 *Tekstylnia wczesnośredniowieczne z wykopalisk w Opolu*, Warszawa-Łódź.

- 2001 *Wetna tkanin wykopaliskowych jako źródło do badań ras owiec*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 4, s. 311-326.
- MAKKAY J.
1998 *Textile impressions and related finds of the Early Neolithic Körös culture in Hungary. With an Appendix: The ritual spinning*, Budapest.
- MALINOWSKA M.
1974 *Badania wykopaliskowe na Placu Katedralnym w 1958-1959*, [w:] W. Hensel (red.), „*Poznań we wczesnym średniowieczu*”, t. IV, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, s. 7-47.
- MALINOWSKI T.
1985 *Wielkopolska w otchłani wieków*, Poznań.
- MIŚKIEWICZ M.
1969 *Wczesnośredniowieczny obrządek pogrzebowy na płaskich cmentarzyskach szkieletowych w Polsce*, „*Materiały Wczesnośredniowieczne*”, t. 6, s. 241-301.
- MOSZYŃSKI K.
1967 *Kultura ludowa Słowian. Kultura materialna*, t. I, Warszawa.
- MUNSELL
1973 *Munsell Soil Color Charts*, Baltimore.
- NIESIOŁOWSKA-WĘDZKA A.
1970 *Przędzalnictwo*, [w:] G. Labuda, Z. Stiebera (red.), *Słownik Starożytności Słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, t. 4, Wrocław-Warszawa-Kraków, s. 393-395.
- SIKORSKI A.
1989 *Duże naczynie ceramiczne z Łekna, gm. Wągrowiec, woj. pilskie. Wyniki badań laboratoryjnych: udatności, nasiąkliwości i twardości powierzchniowej w stanie naturalnym*, [w:] A. M. Wyrwa (red.), *Studia i materiały do dziejów Pałuk*, t. I, s. 225-239.
2000 *Wczesnośredniowieczne grzędła z Góry, stan. 18, gm. Pobiedziska, byłe woj. poznańskie*, „*Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne*”, t. 5, s. 259-270.
2003 *Nie tylko o tekstyliach wykopaliskowych z Wielkopolski*, „*Wielkopolski Biuletyn Konserwatorski*”, t. 2, s. 123-142.
- SOBISIAK W.
1960 *Przemysł włókienniczy*, [w:] J. Burszta (red.), *Kultura ludowa Wielkopolski*, t. I, Poznań, s. 363-406.
- TURNAU I.
1987 *Historia europejskiego włókiennictwa odzieżowego od XIII do XVIII w.*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- WIŚLAŃSKI T.
1966 *Kultura amfor kulistych w Polsce północno-zachodniej*, Warszawa-Kraków.
- ZOLL-ADAMIKOWA H.
1966 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Matopolski, cz. I. Źródła*, Wrocław-Warszawa-Kraków.

Adres autorów:

Marek Kpiński, mgr Andrzej Sikorski
Instytut Prahistorii UAM
ul. Św. Marcin 78
61-809 Poznań

Abdrucke des „Produktionsgewebes” auf dem Spinnwirtel aus Ostrów Tumski in Poznań (Fst. 9/10)

Zusammenfassung

Neben der Gefäßkeramik gehören die Spinnwirtel zur massenweise in den Siedlungen, Burgwällen, Städten und Gräberfeldern freigelegten Kategorie der beweglichen Funde. Meistens waren es die Ton- und Steinexemplare, obwohl sie sporadisch auch aus anderen Materialien ausgeführt waren. Der vorliegende Aufsatz ist ein Beitrag zu den Problemen, die mit der Herstellungstechnik der abgedrehten Tonspinnwirtel auf Ostrów Tumski in Poznań (Fst. 9/10 - Abb. 1) verbunden sind, wo als Polierwerkzeuge und eine gewisse Wergart u.a. die Lappen benutzt waren, welche die Bearbeitung der kleinen plastischen Produkte erleichterten. Die analysierte Probe erweitert also die bisherige Datenbasis über die spezifische Gruppe der „Produktionstextilien“ und bestätigt somit - mit gewissen Vorbehalten - die Popularität der Köperbindungen 2/2 im X-XI Jh.

Abbildungen

Abb. 1. Poznań-Ostrów Tumski, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Fst. 9/10. Lage des Spinnwirtels in der Grabungsfläche XII auf dem Hintergrund der mittels Ausgrabungen untersuchten Oberfläche aus den Jahren 1999-2003

Abb. 2. Poznań-Ostrów Tumski, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Fst. 9/10. Tonspinnwirtel mit Gewebeabdrucken – gez. K. Trawińska

Tabellen

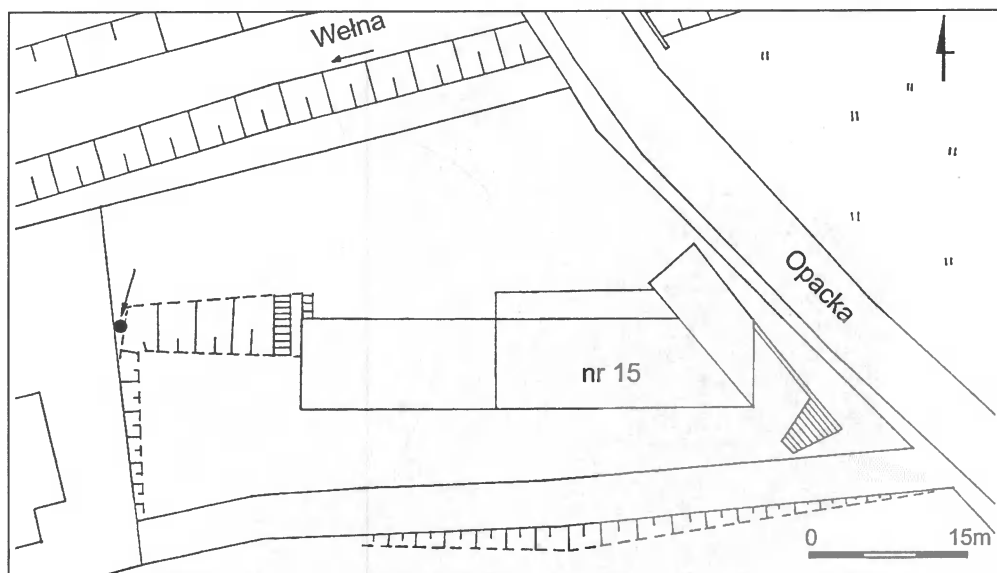
Tabelle 1. Poznań-Ostrów Tumski, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Fst. 9/10. Ergebnisse der Messungen der Gewebeabdrucke auf dem Tonspinnwirtel aus dem X-XI Jh.

MARCIN KRZEPKOWSKI, ANDRZEJ SIKORSKI

Szelągi litewskie Jana Kazimierza z Wągrowca, woj. wielkopolskie (ul. Opacka 15). Wyniki analizy numizmatycznej i odcisków tkaniny

We wrześniu 2003 r. w Wągrowcu, na posesji położonej przy ulicy Opackiej 15, dokonano przypadkowego odkrycia trzech zlepionych ze sobą monet, pokrytych zieloną patyną. Monety leżały na powierzchni ziemi, około 18 metrów na zachód od budynku dawnej „Opatówki”, a obecnie siedziby Muzeum Regionalnego w Wągrowcu (dziękujemy p. Z. Zawol, dyr. Muzeum Regionalnego w Wągrowcu za udostępnienie tych materiałów), przy ogrodzeniu sąsiedniej parceli (ryc. 1). W pobliżu znaleziska zalegały ułamki średnio-wiecznej i nowożytnej ceramiki naczyniowej (stalowszarez i ceglastej). Po przeprowadzeniu specjalistycznych badań włókien, monety rozdzielono, a następnie oczyszczono i zważono. Wszystkie trzy egzemplarze znalezione przy „Opatówce”, to dość silnie starte i skorodowane szelągi litewskie (boratynki) Jana Kazimierza (dar mgr. M. Krzepakowskiego dla tegoż muzeum; Rejestr Numizmatów nr inw. 534-536).

Trudno stwierdzić, w jaki sposób boratynki znalazły się na posesji Muzeum Regionalnego w Wągrowcu. Według kursu urzędowego szeląg stanowił 1/3 część grosza, jednakże według kursu rynkowego dopiero sześć do dwunastu boratynek dawało pełny grosz (J. A. Szwagrzyk

Rys. M. Krzepakowski

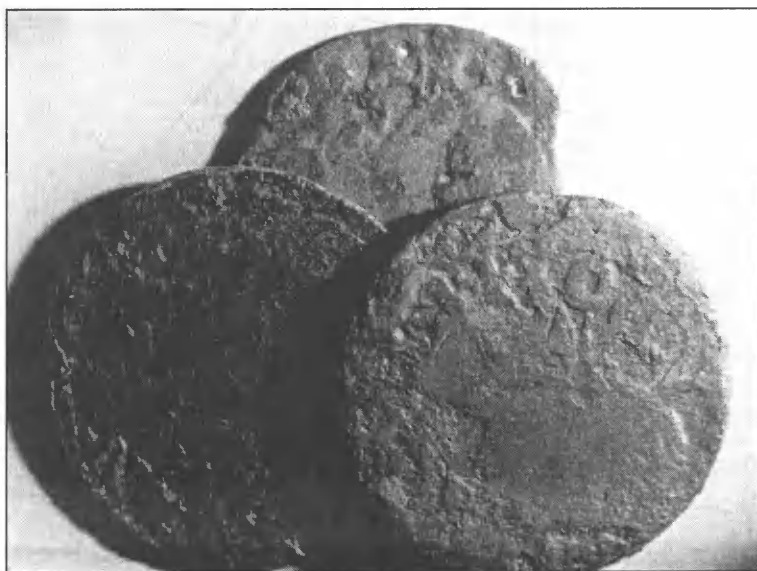
Ryc. 1. Wągrowiec, gm. loco, pow. loco, woj. wielkopolskie, ul. Opacka 15. Lokalizacja znaleziska szelągów litewskich Jana Kazimierza

1990, s. 142). Jak stosunkowo niewielką wartość nabywczą miały monety znalezione w Wągrowcu, mogą świadczyć dane o cenach niektórych produktów i wysokości wynagrodzeń. I tak, na przykład w 1700 r. litr mleka kosztował 1-3 groszy, zaś aby kupić w Krakowie parę zwykłych butów, należało przeznaczyć 45-65 groszy (J. A. Szwagrzyk 1990, s. 143, 144). Warto również prześledzić jak kształtowały się zarobki w interesującym nas okresie. W latach 1680-1700 robotnik browarniany w Małopolsce, mógł zarobić dziennie 10-12 groszy (w boratynkach), natomiast murarz – w większych miastach – za przepracowaną dniówkę otrzymywał od 20 do 50 groszy. W tym samym okresie, trębacz miejski w Krakowie, Lublinie, Poznaniu czy Toruniu, zarabiał tygodniowo 100-200 groszy.

Szelągi Jana Kazimierza – jak wiadomo – były bardzo długo w obiegu (od 1659 r. aż do reformy monetarnej Stanisława Augusta Poniatowskiego), co uniemożliwia uściślenie czasu zdeponowania boratynek (?). Najmłodsza z nich wyznacza lata po 1665 r., jednakże znaczny stopień zużycia uprawnia do przesunięcia tego momentu raczej na przełom XVII i XVIII w. lub na pierwszą poł. XVIII w. Z tego okresu pochodzą więc zachowane na monetach odciski tkaniny.

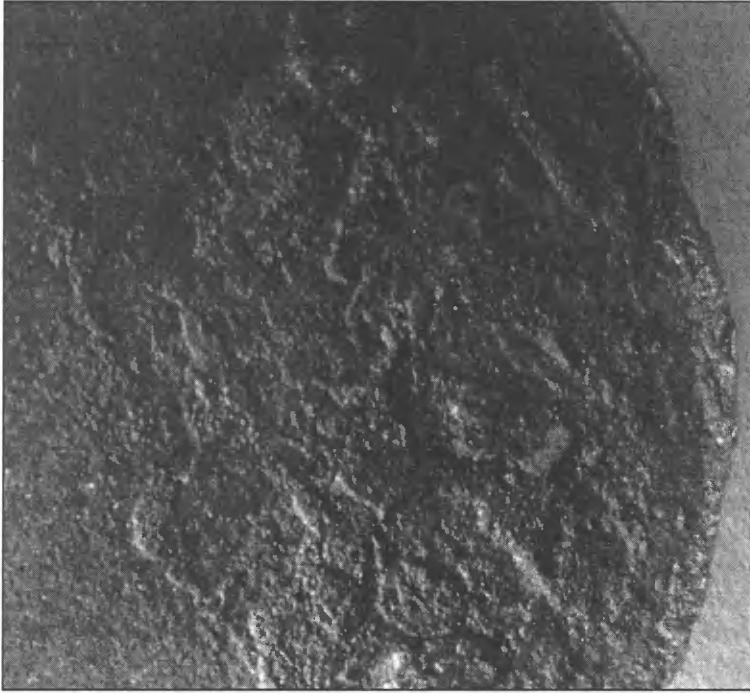
Analiza tkaniny

Resztki tkanin, które – niejako przy okazji – odkrywane są przed lub podczas rutynowych opracowań znalezisk monet, stanowią interesujące źródło nie tylko dla numizmatyków. Często wyroby wełniane lub wykonane z włókien roślinnych (pochodzenia miejscowego i importowane) „giną” bez śladu w warstwach lub obiektach archeologicznych, zniekształcając tym samym, nasze wyobrażenia o znaleziskach tekstylnych (J. Iwiński 1952). Odnosi się to również do „opakowań” organicznych, w które były zawijane lub chowane monety lub inne „cenności” (A. Mikołajczyk 1977; J. Maik 1988, s. 21, 22; 180-182; G. Horoszko, E. Wilgocki 1997, ryc. 4; M. Maciejowski, M. Pawłowski 1999, ryc. 4; J. Głosik 1999-2001, s. 232; J. Kowalewski

Fot. A. Sikorski

Ryc. 2. Wągrowiec, gm. loco, pow. loco, woj. wielkopolskie, ul. Opacka 15.
Monety po konserwacji

Fot. A. Sikorski

Ryc. 3. Wągrowiec, gm. loco, pow. loco, woj. wielkopolskie, ul. Opacka 15. Fragment jednego z szelągów z odciskami tkaniny (po konserwacji)

2001, s. 61.). Rejestracja każdej, nawet szczątkowo zachowanej próbki, poszerza bazę źródłową o nowe, organiczne i nieorganiczne odciski tkanin (i wyrobów pozatkackich) z średniowiecza i okresu nowożytnego (R. Buczek 1965, s. 526; W. Niemiryż 1973, s. 87; W. Łosiński 1993, s. 33; S. Suchodolski 1998, s. 499-502).

Rutynowanej analizie makro – i mikroskopowej poddano zatem silnie zmineralizowane resztki tkanin, które „przywarły” do 3 monet nowożytnych. Pozostałości te zbadano w Instytucie Biologii Środowiska UAM i w Instytucie Prahistorii UAM (na mikroskopie stereoskopowym NIKON SMZ 1000). Łącznie wykonano 34 pomiary i oznaczenia laboratoryjne – tab. 1. Wyniki i obserwacje omówimy zgodnie z przyjętym schematem wykonania tkaniny. Nie najlepszy stan zachowania próbki miał wpływ na ilość i dokładność pomiarów, co zaważyło – i mamy tego świadomość – na wnioskach. Wyjątkowa wartość poznawcza znaleziska (wg mgr. M. Krzepakowskiego) zdopingowała do przeprowadzenia analiz „szczątków”, które „zakonserwowały się przy monetach” (J. Kamińska, A. Nahlik 1958, s. 53-56; J. Maik 1988, s. 21, 22). Wydaje się bowiem, że pojemniki organiczne – nie tylko w średniowieczu – tworzą bowiem specyficzną grupę znalezisk, w których chowano „cennieści” (T. Daniel 1966, s. 275; A. Mikołajczyk 1977, s. 11; A. Sikorski, w druku). Odciski tekstyliów, rozpoznane właściwie na każdej z monet, mogą być przykładem zawiązania ich w węzełek (może chusteczkę?), odciskiem mieszka lub zawiniątka, które wciśnięto np. w drewnianą szparę (skrzynkę?).

Z „tekstylnego” punktu widzenia znalezisko z Wągrowca jest interesujące, jako że: /-/ na każdej z monet pozostały resztki tkaniny (awers, rewers, krawędzie); /-/ wyrób tekstylny będzie można względnie precyzyjnie datować; /-/ owinięcie? w szmatkę sugeruje szczególną

dbałość o depozyt lub planowanie dłuższego przechowywania „w drewnie?” (choć nie można wykluczyć innego przypadku).

Opis próbki

Silnie zmineralizowane resztki płótna zachowały się na 3. monetach (na awersach i/lub rewersach oraz na krawędziach). Właściwie na każdej monecie „czytelne” są ślady i odciski lekko sprasowanej (?) tkaniny (S. Mitschke 2001, s. 29). Niewielka powierzchnia próbki (max. 11×7 mm), nadto zapiaszczona powierzchnia i rozciągnięte układy nici nie ułatwiały ekspertyzy. Wydaje się, iż była to tkanina nie farbowana (aktualny odcień brązowy (10YR 5/3 – Munsell 1973 – z charakterystycznym nalotem tlenku miedzi).

Surowiec

Przypuszczalnie była to tkanina wełniana. Włókna elementarne, o grubości 0,021 mm (w obydwóch systemach przędzy), były poddane starannej obróbce wstępnej (?), może sortowane (Maik 1997, s. 37 in.). Nie rozstrzygnięto czy był to surowiec zgrzeblany, czy raczej czesankowy (I. Turnau 1987, s. 56-59) – zły stan zachowania tkaniny. Nasze wyniki są częściowo porównywalne z pomiarami grubości i jakością wełny ze średniowiecznych i nowożytnych stanowisk Pomorza, Wielkopolski, Mazowsza i Śląska (J. Maik 1988, s. 49; 1991, s. 64-67; 2001, s. 321). Poczynione obserwacje sugerują, iż właśnie taki gatunek wełny gwarantował uzyskanie delikatnej przędzy i – potem – płótna oraz tkanin „mieszanych” (z domieszką włókien roślinnych – J. Maik 1991, s. 64).

Przędza

Stwierdzono przędzę o zróżnicowanej grubości (w zależności od przeznaczenia nici). W osnowie (O) zastosowano więc przędzę cieńszą (średnia grubość nici: 0,275 mm) od przędzy wątku (W – średnia 0,345 mm), co stanowi niejako „normę” dla średniowiecznej i nowożytnej wytwórczości włókienniczej (J. Maik 1988, s. 119). W analizowanej próbce rozpoznano skręcanie przędzy jednokierunkowo, w prawo (ZZ – dzięki czemu uzyskiwano gładką powierzchnię). Wyroby z zastosowaniem przędzy ZZ nie były szczególnie popularne w średniowieczu i później (J. Maik 1991, s. 78; 1997, s. 32, 33). Przędza – pomimo podobnego skrętu – została wykonana różnie, tzn. w niciach O włókna układają się pod kątem 45 a w W 30 stopni, co – z dzisiejszego punktu widzenia – utrudnia ocenę umiejętności przędzalników (nici przygotowano już może na kołowrotku – por. J. Maik 1997, s. 44; I. Turnau 1999, s. 91).

Splot i gatunek

Resztki woreczka i/lub szmaty utkano w splotcie płóciennym 1/1. Fragmenty te zaliczono do tkanin typu 1 (J. Maik 1988, s. 62-65), które nieczęsto odnotowywane są w inwentarzach XIII-XVI w. (J. Maik 1997, s. 13-16, ryc. 1). Tkanina „utrwalona” na monetach – jak wolno przypuszczać – nie była folowana (I. Turnau 1987, s. 64-66).

Kolejną cechą jest gęstość, stanowiąca wypadkową grubości użytej przędzy i splotu tkackiego. Zapewne była to gruba tkanina (gatunku III). Podobne wyroby, szczególnie wełniane, znane są z całego średniowiecza (od XIV-XV w. obserwuje się większą frekwencję cieńszych tkanin –

por. J. Maik 1988, s. 131, 132). Kwestią otwartą pozostaje: czy wyrób ten wykonano na pewno na krośnie poziomym, czy jeszcze na pionowym (brak diagnostycznych elementów tkaniny).

Wnioski

Trudno stwierdzić, w jaki sposób boratynki znalazły się na posesji Muzeum Regionalnego w Wągrowcu. Przytoczone na wstępie fakty nie przeczą hipotezie, że nasze znalezisko mogło być celowym depozytem (liczne, kilku groszowe sumy związane z ubogim chłopstwem i mieszczaństwem, chowane w skarbach miedzianych szelągów są charakterystyczne dla 2 poł. XVII w. i wieku następnego – A. Mikołajczyk 1979, s. 167 – budynek „Opatówki” powstał dopiero w końcu XVIII w. – G. Patro 1982, s. 42 – i nic nie wiadomo o zagospodarowaniu tego miejsca w okresie wcześniejszym).

Monety, przed wsunięciem między jakieś elementy drewniane lub włożeniem do kuferka (?) zsypano do stosunkowo grubego woreczka (węzełka), który utkano w splocie płóciennym 1/1 – tabela 1. Resztki pojemnika organicznego, które przywarły do kilku monet (na awersach, rewersach i krawędziach) sugerują, że depozyt owinięty był tylko w jedną warstwę „płótna”. Niewykluczone, że pieniądze zupełnie przypadkowo znalazły się przy drewnie. Z kolei częściowe „sprasowanie” wierzchniej powierzchni przędz O i W może świadczyć o starannym upakowaniu monet w drewnianym schowku (?) przed zakopaniem w ziemi (?).

Wydaje się więc, że analiza tkaniny stanowi interesujący przyczynek do badań nad szczególnie przecięż kategorią tekstylnych pojemników „na skarby” i wykorzystywania „archaicznych” tkanin, w które bywały zawijane m. in. popularne i masowo bite boratynki (A. Mikołajczyk 1977, s. 11; A. Sikorski w druku).

Katalog monet

Nr inw.: MRW-RN/534

Szeląg litewski Jana Kazimierza

Av. pole: prawy profil króla w wieńcu laurowym, pod nim L•B;

otok: AN••CAS

Rv. pole: pogoń litewska, pod nią „Ślepowron” (?);

otok: SOLI•MA[...]C•LIT•166[6?]1•

Miedź, waga: 1,020 g, średnica: 16 mm

1100

Chronologia: 1661 (?)

Mennica: Ujazdów (?)

Analogia: podobne do Niemirycz 1973, nr 88 (?)

Nr inw.: MRW-RN/535

Szeląg litewski Jana Kazimierza.

Av. pole: prawy profil króla;

otok: OAN• CA[...]JEX

Rv. pole: pogoń litewska, pod nią HKPL;

otok: SOL•M[...]L[...]

Uwagi: ubytek krążka w kształcie półksiężyca.

Miedź, waga: 0,786 g, średnica: 15,2 mm.

1200

Chronologia: 1659-1666

Mennica: ?

Analogia: ?

Nr inw.: MRW-RN/536

Szeląg litewski Jana Kazimierza

Av. pole: prawy profil króla, pod nim T•L•B

otok: IOAN

Rv. pole: pogoń litewska, pod nią •HKPL•;

otok: SOLI•MAG•D[...]C•LI[...]1665

Miedź, waga: 1,283 g, średnica: 16 mm

630

Chronologia: 1665

Mennica: Brześć, lub Wilno

Analogia: podobne do Niemirycz 1973, nr 107a; Kopicki 1995, nr 3594.

Tabela 1. Wągrowiec, gm. loco, pow. loco, ul. Opacka 15, woj. wielkopolskie

Osnowa-wątek	Gęstość	Grubość przędzy	Skręt	Surowiec
Osnowa	14 nici/1 cm	0,250-0,350 mm śred. 0,275 mm	Z	włna?; grub. wł. 0,020-0,025 mm śred. 0,021 mm
Wątek	12 nici/1cm	0,250-0,500 mm śred. 0,345 mm	Z	włna?; grub. wł. 0,020-0,025 mm śred. 0,021 mm

Wyniki pomiarów silnie zmineralizowanej tkaniny na monetach (znalezisko luźne)

Rozpoznano fragmenty tkanin (-y) właściwie na wszystkich monetach, tzn. na awersie (?) i rewersie (?) pierwszej i trzeciej oraz na krawędziach każdej z nich. Ponad warstwą tkaniny, zachowały się ślady drewna! Silnie zmineralizowane tekstylia były – z jednej strony – wyraźnie sprasowane z drugiej rozciągnięte (przędza słabo skręcona). Wymiary próbki: 11×10 i 7×5 mm. Barwa ?. Budowa tkaniny: splot płócienny 1/1, typ 1 (por. Maik 1988, s. 62-65), gatunek III.

Lokalizacja: ok. 18 m na zachód od Muzeum Regionalnego w Wągrowcu, przy płocie sąsiedniej parceli – inf. mgr. Marcina Krzepakowskiego, który znalazł monety w dniu 28 IX 2003 r.

Datowanie: XVII – poł. XVIII w. (?)

Uwagi: znalezisko luźne; monety zdeponowane „w schowku” drewnianym (kuferek lub w szczelinie między dwiema belkami-deseczkami, np. w ścianie?).

Bibliografia

BUCZEK R.

1965 *Skarb monet zachodniopomorskich z Łagiewnik, pow. Łobez*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. 11, s. 525-542.

DANIEL T.

1966 *Skarby monet w zbiorach Muzeum w Częstochowie*, „Rocznik Muzeum w Częstochowie”, t. 2, s. 272-283.

GŁOSIK J.

1999-2001 *Katalog materiałów Pogotowia Archeologicznego za lata 1982-1991*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 55, s. 219-243.

HOROSZKO G., WILGOCKI E.

1997 *Skarb monet wczesnośredniowiecznych z Podzamcza w Szczecinie*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. 43, s. 253-272.

IWIŃSKI J.

1952 *Częściowa mineralizacja tkaniny wykopaliskowej z XIII wieku (Towaroznawcza ocena tkaniny wykopaliskowej z XIII wieku)*, „Studia wczesnośredniowieczne. Studia, materiały, sprawozdania”, t. 1, s. 83-84.

KAMIŃSKA J., NAHLIK A.

1958 *Włókiennictwo gdańskie w X-XIII w.*, Łódź.

KOPICKI E.

1995 *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych*, Warszawa.

KOWALEWSKI J.

- 2001 *Okoliczności deponowania wczesnośredniowiecznych skarbów srebrnych na obszarze Słowiańszczyzny Zachodniej. Próba reinterpretacji znaczenia*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”. Archeologia, t. 28, s. 59-97.

MACIEJOWSKI M., PAWŁOWSKI M.

- 1999 *Kontakty Pomorza Zachodniego z Zakonem Krzyżackim w późnym średniowieczu w świetle skarbu nonet XV w. z Kamienia Pomorskiego*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. 45, s. 455-485.

MAIK J.

- 1988 *Wyroby włókiennicze na Pomorzu z okresu rzymskiego i ze średniowiecza*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- 1991 *Tekstyliia wczesnośredniowieczne z wykopalisk w Opolu*, Warszawa-Łódź.
- 1997 *Sukiennictwo elbląskie w średniowieczu*, Łódź.
- 2001 *Wetna tkanin wykopaliskowych jako źródło do badań ras owiec*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 49, nr 4, s. 311-326.

MIKOŁAJCZYK A.

- 1977 *Naczynia datowane skarbami monet XIV-XVIII w., na ziemiach polskich*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- 1978 *Antyczne iluzje i ekonomiczna rzeczywistość skarbów monet z XVI-XVIII wieku: kilka przykładów środkowopolskich*, „Wiadomości Numizmatyczne”, t. 23, z. 3, s. 160-167.

MITSCHE S.

- 2001 *Zur Erfassung und Auswertung archäologischer Textilien an korrodiertem Metall. Eine Studie zu ausgewählten Funden aus dem Gräberfeld von Eltville, Rheingau-Taunus-Kreis (5.-8. Jh.n.Chr.)*, Marburg.

MUNSELL

- 1973 *Munsell Soil Color Charts*, Baltimore.

NIEMIRYCZ W.

- 1973 *Skarb boratynek z Przasnysza*, „Wiadomości Archeologiczne”, R. 17, z. 2, s. 87-112.

ŁOSIŃSKI W.

- 1993 *Chronologia, skala i drogi napływu monet arabskich do krajów europejskich u schyłku IX i w X w.*, „Slavia Antiqua”, t. 34, s. 1-41.

PATRO G.

- 1983 *Wągrowiec – zarys dziejów*, Warszawa.

SIKORSKI A.

- druk *Fragmenty płóciennego woreczka ze skarbu monet w Sługocinku (stan. 13)*, artykuł w maszynopisie

SUCHODOLSKI S.

- 1998 *Początki obola zmarłych w Wielkopolsce*, [w:] H. Kóčka-Krenz, W. Łosiński (red.), *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, Poznań, s. 496-504.

SZWAGRZYK J. A.

- 1991 *Pieniądz na ziemiach polskich X-XX w.*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.

TURNAU I.

- 1987 *Historia europejskiego włókiennictwa odzieżowego od XIII do XVIII w.*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.

1999 *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa.

Adres autorów:

mgr Marcin Krzepakowski, mgr Andrzej Sikorski

Instytut Prahistorii UAM

ul. Św. Marcin 78

61-809 Poznań

**Litauische Schillinge von Jan Kazimierz aus Wągrowiec,
Woj. wielkopolskie (Opacka-Straße 15). Ergebnisse
der numismatischen Analyse und der Gewebeabdrucke**

Zusammenfassung

Im September 2003 wurden auf der Pazelle in Opacka-Straße 15 zufällig drei miteinander zusammengeklebten, mit grüner Patine bedeckten Münzen (litauische Schillinge des Königs Jan Kazimierz) freigelegt. Vor dem Einschleiben zwischen irgendwelche Holzelemente oder Einlegen in einen kleinen Koffer (?) wurden sie in ein verhältnismäßig dickes Beutelchen (Bündel, III. Gattung) hineingeschüttet, das in Leinwandbindung 1/1 gewebt war. Die Reste eines organischen Behälters, die an einige Münzen (an den Aversen, Reversen und Rändern) angeklebt waren, suggerieren, dass das Depositum mit nur einer Schicht der "Leinwand" eingewickelt waren.

Es scheint also, dass die Analyse des Gewebes ein interessanter Beitrag zu den Untersuchungen der Sonderkategorie von Textilbehältern für die "Schätze" und Benutzung der "archaischen" Gewebe, in die u.a. die populären und massenweise geschlagenen Münzen von Jan Kazimierz umgewickelt waren, ist.

Abbildungen

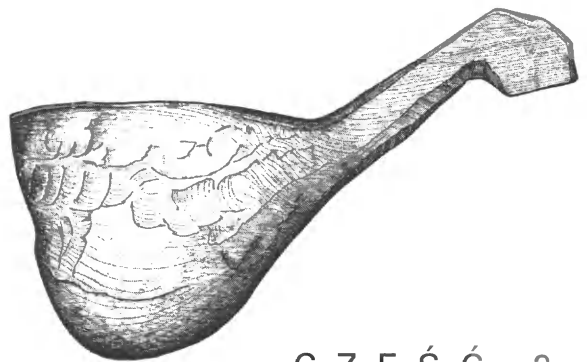
Abb. 1. Wągrowiec, Gem. loco, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Opacka-Straße 15. Lage der litauischen Schillinge des Königs Jan Kazimierz – gez. M. Krzepakowski

Abb. 2. Wągrowiec, Gem. loco, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Opacka-Straße 15. Münzen nach der Konservierung – Photo: A. Sikorski

Abb. 3. Wągrowiec, Gem. loco, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Opacka-Straße 15. Fragment eines Schillings mit Gewebeabdrucken (nach der Konservierung) – Photo: A. Sikorski

Tabellen

Tabelle 1. Wągrowiec, Gem. loco, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Opacka-Straße 15. Ergebnisse der Messungen des stark mineralisierten Gewebes auf den Münzen (loser Fund).

C Z Ę Ś Ć 2

Sprawozdania z badań terenowych

JANUSZ CZEBRESZUK, JOHANNES MÜLLER, PAULINA SUCHOWSKA

Badania wykopaliskowe na stanowisku archeologicznym w Bruszczewie 5, gm. Śmigiel, pow. Kościan woj. wielkopolskie w sezonie 2005

Historia badań stanowiska

Osada obronna w Bruszczewie w Wielkopolsce zalicza się do najważniejszych stanowisk archeologicznych w Europie Środkowej dla początków epoki brązu (ryc. 1). Stanowisko to było już w latach 60-tych celem badań wykopaliskowych prowadzonych przez Muzeum Archeologiczne w Poznaniu (J. Czebreszuk, J. Müller 2004, s. 9). Podjął się ich Z. Pieczyński, a trwały łącznie pięć sezonów – od roku 1964 do 1968 (Z. Pieczyński 1968, 1970).

W trakcie tych badań dzięki pozyskanemu materiałowi zabytkowemu udało się uściślić chronologię osady na przełom I i II okresu epoki brązu (J. Czebreszuk, J. Müller, P. Silska 2004, s. 15). Prace archeologiczne koncentrowały się wówczas na wyniesieniu, na obszarze szczególnie intensywnie niszczonego przez działalność rolniczą z drugiej połowy XIX i z początków XX wieku. Mowa tu o szeroko stosowanej wówczas orce parowej.

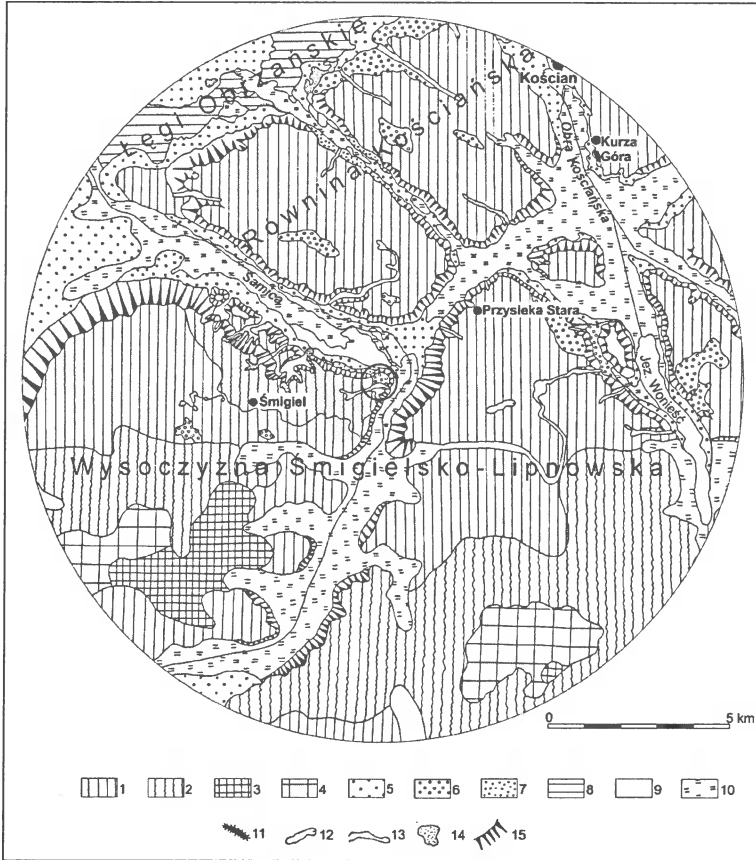
W latach 90-tych pojawiła się idea, aby w ramach współpracy między Muzeum Archeologicznym i Instytutem Prahistorii UAM dokonać pełnej analizy materiałów z Bruszczewa (J. Czebreszuk, J. Müller, P. Silska 2004, s. 22). Konieczne wówczas okazało się przeprowadzenie ograniczonych badań wykopaliskowych na stanowisku w celu weryfikacji dotychczasowych informacji znanych z badań Z. Pieczyńskiego. Dokonano tego w 1995 roku rozpoczynając tym samym drugi etap badań wykopaliskowych na stanowisku (ryc. 2). Wyniki tego sezonu w wielu podstawowych zakresach na tyle odbiegały od poglądów powielanych w literaturze, że kampania planowana na krótką i weryfikacyjną, zmieniła się w wieloletni program badawczy.

W roku 1999 sytuacja zmieniła się znacznie, bowiem osada w Bruszczewie stała się miejscem wspólnych, polsko-niemieckich badań wykopaliskowych (J. Czebreszuk, J. Müller, P. Silska 2004, s. 26), których kierownikami są: ze strony niemieckiej prof. dr hab. Johannes Müller, a prof. dr hab. Janusz Czebreszuk ze strony polskiej.

Wzmiankowany program współpracy polsko-niemieckiej ma na celu prezentację dynamiki przemian struktur społecznych w początkach epoki brązu, to znaczy na przełomie III i II tysiąclecia BC na Niżu Północnoeuropejskim. Drogą do jego realizacji są wieloaspektowe badania wybranego fragmentu w ramach tego arealu: osady obronnej w Bruszczewie wraz z otaczającym ją mikroregionem (osada znajduje się w pobliżu cmentarzyska grobów książęcych w Łękach Małych).

Z dotychczasowych badań osady bruszczewskiej znamy już ogólny zarys przebiegu umocnień, strukturę osady, po raz pierwszy tak szeroko udokumentowane materiały osadowe kultury unietyckiej, stratygrafię obejmującą warstwy od wczesnej po późną epokę brązu oraz zbadaną wykopaliskowo część torfową stanowiska.

Ze stanowiska pozyskano dotychczas 44 daty ¹⁴C, z czego 40 związanych jest z początkami epoki brązu, 2 z kulturą łużycką i również 2 z początkami wczesnego średniowiecza

Ryc. 1. Bruszczewo, gm. Śmigiel, pow. Kościan, woj. wielkopolskie, stan. 5.
Mapa okolicy

(J. Czebreszuk, J. Müller 2004, s. 293). Pochodzą one z różnych części stanowiska, zarówno z części zmineralizowanej jak i z torfowej. Na podstawie tych dat, danych dendrochronologicznych, stratygrafii i analizy typochronologicznej ceramiki, ustalono przedział użytkowania osady wczesnobrązowej na lata od 1900 do 1500 przed Chr (J. Czebreszuk, B. Ducke, J. Müller, P. Silska 2004, s. 77).

Sezon 2005 były dziewiątym (1995-97, 1999, 2000-01, 2003-05) w ramach drugiego etapu badań wykopaliskowych na stanowisku. Badania prowadzono w ramach polsko-niemieckiego projektu badawczego uniwersytetów w Poznaniu i Kilonii, koordynowanego przez Johannes Müllera i Janusza Czebreszuka. Brali w nich udział również Justyna Cieszewska, Benjamin Ducke, Jutta Kneisel, Agnieszka Matuszewska, Doris Mischka, Paulina Suchowska i Marcin Szydłowski oraz grupa studentów z uniwersytetów w Bambergu, Berlinie, Kilonii, Poznaniu i Warszawie (w sumie ok. 30 osób). Badania finansowały uniwersytety w Kilonii i Poznaniu, DFG, Poznańskie Towarzystwo Prehistoryczne oraz Urząd Konserwatora Generalnego i Wielkopolskiego, które dofinansowały badania części mineralizowanej, podlegającej stałym procesom niszczenia. Ponadto prace wspomagane były organizacyjnie przez Urząd Pracy w Kościanie i Urząd Miasta i Gminy Śmigiel.

Ryc. 2. Bruszczewo, gm. Śmigiel, pow. Kościan, woj. wielkopolskie, stan. 5. Zdjęcie lotnicze osady.

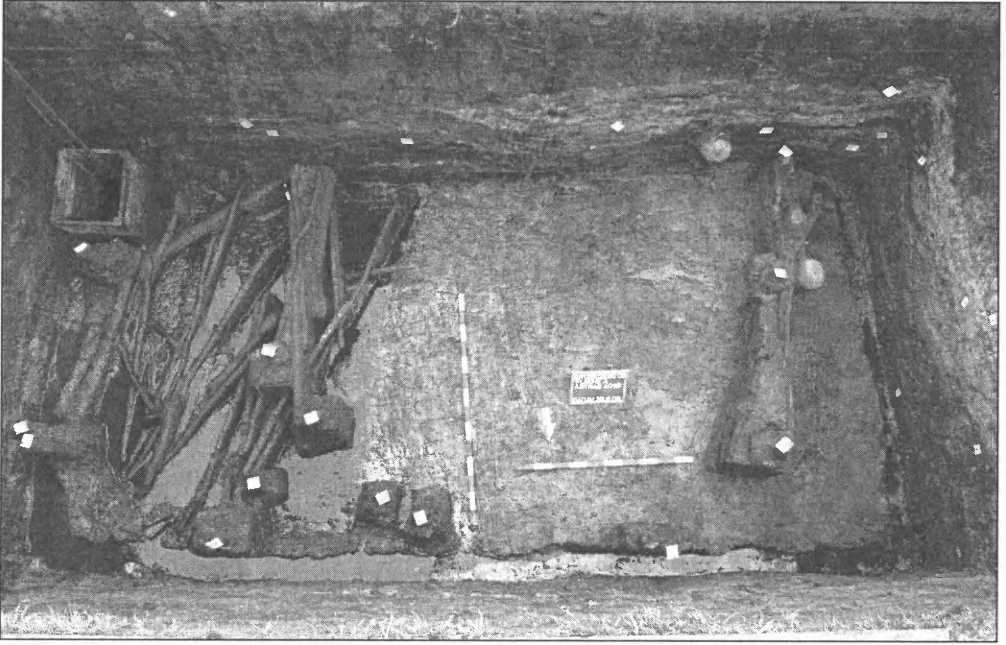
Tegoroczne badania koncentrowały się w południowo-wschodniej części stanowiska, zarówno w jej strefie mineralizowanej, jak i torfowej. Prace wykopaliskowe uzupełniane były ponadto prospekcją geomagnetyczną, dzięki czemu poszerzono obszar rozpoznany już w wcześniej, w poprzednich sezonach. Zastosowano ponadto zdjęcia z lotu ptaka, wykonane przy pomocy profesjonalnego latawca na uwięzi.

Strefa torfowa

W strefie torfowej kontynuowano badania w ramach wykopów 30 (który podzielony został na płaszczyzny 1, 2, 3 i 4) i 31 (płaszczyzna 5 oraz otwarta w tym sezonie płaszczyzna 7). W płaszczyznach 3 i 4 zarejestrowano układ umocnień w postaci dwóch rzędów ścian plecionkowych oraz założenia zewnętrznego. Było ono zbudowane z poziomych szczebli wsuwanych pomiędzy podwójnie wbijane słupy i miało zapewne odcinkowy przebieg. Badania ujawniły skomplikowaną konstrukcję układów plecionkowych, wskazującą zapewne na wielokrotne naprawianie i wzmacnianie pierwotnego założenia. W ich obrębie znaleziono ponadto liczne zabytki z surowców organicznych i wiele fragmentów obrobionego drewna (ryc. 3 i 4).

Inny charakter miały znaleziska z płaszczyzn 1, 2, 5 i 7. Udokumentowano w nich układy składające się z różnej grubości słupów, związanych z konstrukcjami (zapewne domowymi, choć nie można również wykluczyć pomostów itp.). W płaszczyznach 1 i 2 odsłonięto układ składający się z paleniska (okrąg wyłożony gliną), dwóch bardzo grubych słupów dębowych i wielu otaczających je słupów znacznie cieńszych. Elementy te tworzyły zapewne jedną całość funkcjonalną, której rekonstrukcja będzie możliwa po planowanym poszerzeniu wykopu w stronę zachodnią i północną. Ponadto w płaszczyźnie 2 znaleziono szczególnie cenne zabytki: okrągły, bardzo dobrze zachowany paciorek bursztynowy.

Nieco inaczej skonstruowane były układy z płaszczyzn 5 i 7. Obok różnej grubości zaostrzonych słupów tworzyły je układy poziomo zalegających belek, ułożonych prostopadłe

Ryc. 3. Bruszczewo, gm. Śmigiel, pow. Kościan, woj. wielkopolskie, stan. 5. Konstrukcje drewniane w części torfowej stanowiska. Wykop 30, płaszczyna 4

Ryc. 4. Bruszczewo, gm. Śmigiel, pow. Kościan, woj. wielkopolskie, stan. 5. Konstrukcje drewniane w części torfowej stanowiska. Wykop 30, płaszczyna 4. Detal

jedna na drugiej. Dokładniejsza charakterystyka funkcjonalna wzmiankowanych struktur będzie możliwa po ich pełnej analizie. Konieczne będzie zapewne i w tym przypadku poszerzenie wykopu w stronę zachodnią i północną.

Wszystkie konstrukcje drewniane, zróżnicowane funkcjonalnie fragmenty obrobionego drewna, przedmioty z kości i poroża, ceramika, jak i bursztyń znajdowały się w najniższych poziomach stratygraficznych, wiązanych z początkami epoki brązu. Z poczynionych w trakcie badań obserwacji wynika, że tylko nieliczne ze słupów mogą pochodzić z młodszych układów stratygraficznych (kultura łużycka?).

Z torfowej części stanowiska pobrano znaczną ilość próbek paleobotanicznych, mikro- i makroszczątków. Ponadto wzięto fragmenty drewna do analiz dendrochronologicznych i radiowęglowych.

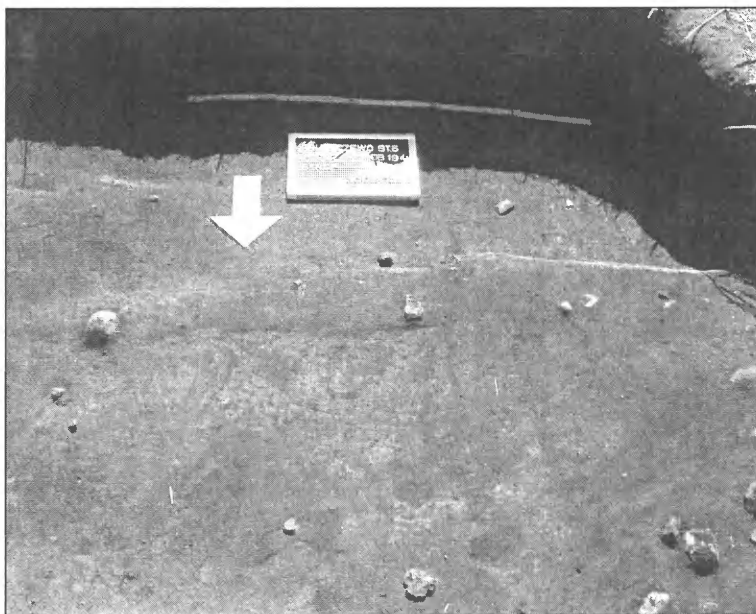
Strefa zmineralizowana.

W strefie zmineralizowanej zbadano obszar 705,5 m², podzielony na 15 wykopów (od 34 do 48). Wszystkie one miały wymiary 5×10 m, poza jednym (wykop 48), który miał wymiary 5×1,5 m. Zarejestrowano w sumie 47 obiektów, w większości jamy o niesprecyzowanej funkcji (ryc. 5). Drugie liczebnie były dołki posłupowe. Obiekty te pochodziły z trzech różnych faz zasiedlenia osady, tj: z wczesnej epoki brązu, z kultury łużyckiej i z wczesnego średniowiecza. Wśród wyeksplorowanych w sezonie 2005 obiektów na szczególną uwagę zasługuje rów, odkryty wzdłuż dolnej partii stoku oraz „warstwa kulturowa”, oba zlokalizowane w szczytowej części wzniesienia.

Rów o szerokości ok. 3 i głębokości 1,2 m (od współczesnej powierzchni) był już rozpoznany dzięki prospekcji geomagnetycznej w poprzednim sezonie wykopaliskowym. Jego

Ryc. 5. Bruszczewo, gm. Śmigiel, pow. Kościan, woj. wielkopolskie, stan. 5. Obiekty wczesnobrązowe ze strefy zmineralizowanej. Wykop 41, obiekty 174 i 175

Ryc. 6. Bruszczewo, gm. Śmigiel, pow. Kościan, woj. wielkopolskie, stan. 5.
Warstwa kulturowa. Wykop 47

wypełnisko miało jasny, piaszczysty charakter i tylko w partii przydennej zachował się układ o większej obecności frakcji humusowej i węgli drzewnych, co może wskazywać na fakt, iż był on odsłonięty przez pewien czas, wystarczający do uformowania się warstwy humusowej oraz zasypany raczej szybko w ramach jednego epizodu czasowego. W wypełnisku znaleziono bardzo nieliczne materiały różnogenetyczne (od wczesnobrązowych do wczesnośredniowiecznych włącznie), co może wskazywać na stosunkowo późną chronologię całego założenia. Dalsze analizy w następnych sezonach powinny wyjaśnić czas powstania rowu.

Drugim niezwykle ważnym znaleziskiem okazała się „warstwa kulturowa” na szczycie wzniesienia. Wzmianki o niej znajdowały się w publikacjach i dokumentacji wykopaliskowej z lat 60-tych 20 wieku autorstwa Z. Pieczyńskiego. W tym sezonie udało się pozytywnie zwerifikować jej istnienie na niewielkiej powierzchni w ramach wykopu 47. Jest to czarna zbita, piaszczysta warstwa o maksymalnej miąższości ok. 10 cm, gęsto wypełniona różnego rodzaju znaleziskami wyłącznie z epoki brązu. Pierwsze analizy wskazują, że w jej stropie występują materiały wczesnobrązowe i lużyckie, natomiast w partii spągowej – wyłącznie wczesnobrązowe (ryc. 6). Analiza przeprowadzonej na stanowisku szczegółowej planigrafii oraz dalsze badania omawianej warstwy mogą mieć kluczowe znaczenie dla interpretacji całej strefy mineralizowanej stanowiska. Fakt, że zachowała się ona wyłącznie w szczytowej partii wzniesienia jednoznacznie wskazuje, że użycie dla jej charakterystyki pojęcia „warstwa kulturowa” jest w pełni uzasadnione.

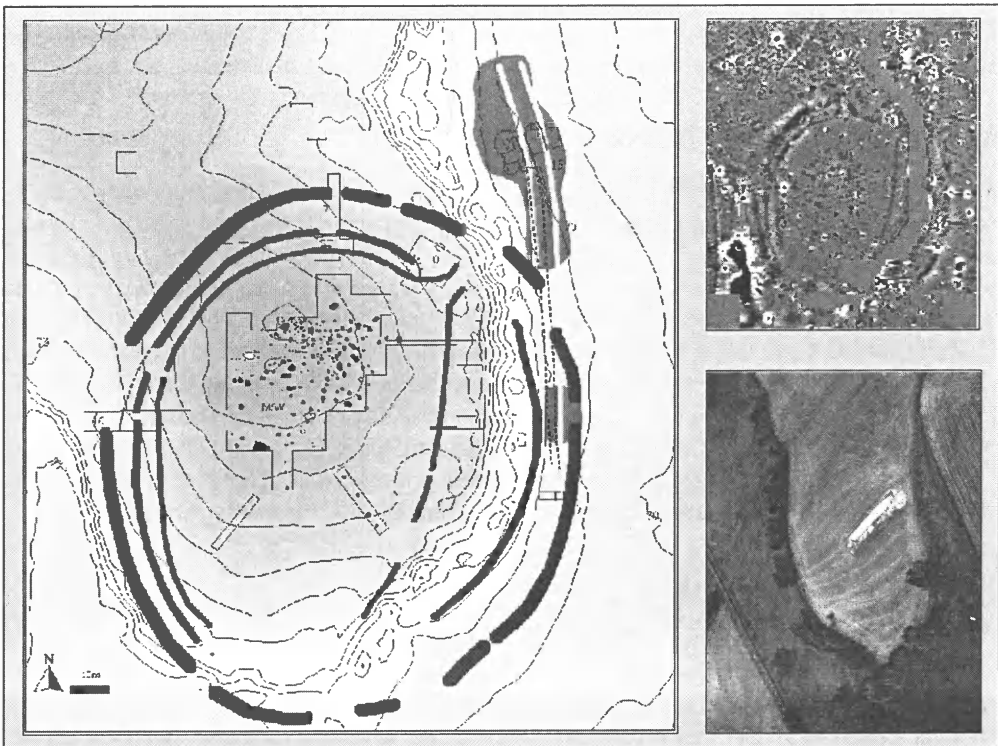
Z pozostałych obiektów pochodzą liczne depozyty ceramiki, kości zwierzęcych, kamieni i krzemieni. Ponadto odkryto rzadsze niż w sezonach poprzednich znaleziska przedmiotów metalowych (m.in. fragment siekiery unietyckiej, obręczy i rylec brązowy), krzemiennych i rogowych. Do ciekawostek należy bardzo dobrze zachowana moneta Jana Kazimierza z 1665 roku znaleziona w warstwie humusu jednego z wykopów.

Prospekcje i charakter interdyscyplinarny badań

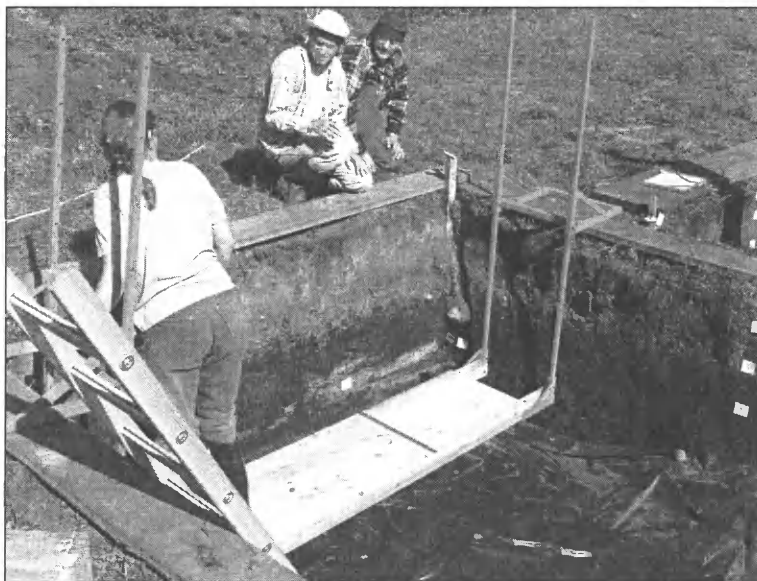
W bieżącym sezonie kontynuowano prospekcję geomagnetyczną okolic stanowiska (ryc. 7), w kierunku północno-wschodnim (łąka do rzeki), południowym (łąka do linii lasu) i wschodnim (krawędź i stok wysoczyzny przylegający do stanowiska). Po raz pierwszy zastosowano metodę wykonywania zdjęć z powietrza ze stacjonarnego latawca. Wykonano w ten sposób zdjęcia poszczególnych wykopów jak i całych części stanowiska.

Wykopiska były konsultowane na miejscu przez wielu specjalistów: palinologów (Jean-Nicolas Haas, Walter Dörfler), paleobotanika (Helmut Kroll), geomorfologa (Iwona Hildebrandt-Radke), dendrochronologa (Tomasz Ważny), specjalistki od bursztynu pradziejowego (Katarzyna Kwiatkowska i Krystyna Leciejewicz) oraz wielu archeologów (Marek Chłodnicki, Anthony Harding, Marcin Ignaczak, Jacek Kabaciński, Sławomir Kadrow, Andrzej Krzeszowski, Dariusz Monasterski, Agnieszka Przybył, Iwona Sobkowska-Tabaka, Adam Waluś).

W trakcie badań pobrano ponad 100 próbek dendrologicznych, z których większość jest użyteczna do analiz dendrochronologicznych. Z sezonami poprzednimi tworzy to w sumie zbiór liczący kilkaset pni i dranic, największy dla wczesnej epoki brązu w Europie Środkowej. Wielką wagę w trakcie badań przywiązywano również do badań paleobotanicznych. Całe wypełniska wszystkich obiektów ze mineralizowanej części stanowiska, pochodzących z epoki brązu (wczesnobrązowych i lużyckich) były szlamowane. Wstępne oględziny dokonane przez dra H. Krolla wskazują na bardzo dużą ilość makroszczątków różnorodnych roślin.

Ryc. 7. Bruszczewo, gm. Śmigiel, pow. Kościan, woj. wielkopolskie, stan. 5. Prospekcja geomagnetyczna stanowiska

Ryc. 8. Bruszczewo, gm. Śmigiel, pow. Kościan, woj. wielkopolskie, stan. 5. Platformy

W części torfowej pobrano kilkaset prób sedymentacyjnych wg ściśle zaplanowanej metodyki (np. z każdego metra kwadratowego każdej warstwy po jednej próbce).

Aspekt metodyczny badań

W bieżącym sezonie zastosowano kilka nowatorskich metod, często po raz pierwszy w badaniach na terenie Polski. Należała do nich eksploracja warstwy torfowej ze specjalnych platform, spuszcanych do wykopu, dzięki czemu eksploratorzy nie musieli poruszać się po powierzchni warstwy, tym samym niszcząc ją. Platformy te, zostały specjalnie wykonane dla potrzeb wykopalisk w Bruszczewie (ryc. 8).

Zastosowano również po raz pierwszy wykonywanie rysunków warstw bezpośrednio do komputera, przy pomocy tachymetra laserowego sprzężonego z laptopem, używając programu AutoCat (ryc. 9 i 10). Jeszcze inną nowością metodyczną było, wspomniane już, wykonywanie zdjęć z powietrza przy zastosowaniu profesjonalnego latawca.

Ponadto, wzorem lat ubiegłych stosowano fotogrametrię oraz wykonywano wszystkie pomiary tachymetrem laserowym, a dane przenoszono bezpośrednio do komputerowej bazy danych.

Aspekt konserwatorski

Niezwykle ważnym w sezonie 2005 był aspekt konserwatorski, któremu podporządkowany był w całości program badań w części mineralizowanej stanowiska. Odkryto ponad 40 obiektów pradziejowych, w części o miąższości tylko kilkucentymetrowej. Ta informacja świadczy o tym, że część z nich nie przetrwałaby następnego etapu działań agrotechnicznych. Kluczowe znaczenie konserwatorskie posiada jednak odkrycie na szczycie wzniesienia pozostałości warstwy kulturowej z epoki brązu, zalegającej w przestrzeniach między wykopami z lat 60-tych

20-tego wieku. Jest to niezwykle rzadkie znalezisko, które jest nienaruszonym depozytem bogatych biokulturowo informacji o kulturze mieszkańców z epoki brązu.

Podsumowanie

Sezon wykopaliskowy 2005 dostarczył nam wielu nowych danych o stanowisku w Bruszcze-
wie, które nie tylko w sposób istotny poszerzają dotychczasowe informacje, ale również ujawniają całkiem nowe aspekty. Mamy tu na myśli zwłaszcza odkrycie śladów po zabudowie pa-
lafitowej i zabytku bursztynowego w części torfowej oraz zlokalizowanie na szczycie wznie-
sienia warstwy kulturowej.

Dzięki prospekcji geomagnetycznej możemy podzielić osadę na trzy części: system fortyfi-
kacyjny w kształcie okręgu, umocnienia w strefie podmokłej (torfowej) oraz część centralną ze
śladami aktywności przetwórczej. Bowiem w poprzednich sezonach zlokalizowano jamę dzieg-
ciową i elementy świadczące o pracowni metarulgicznej.

Dalsze badania na stanowisku wydają się być konieczne, bowiem istnieją jeszcze ważne zagad-
nienia (np. założenie bramne) wymagające wyjaśnienia oraz uwarunkowania konserwatorskie, po-
legające na uchronieniu przed zagładą pozostałości obiektów ze mineralizowanej części stanowiska.

Nasze plany badawcze nie są związane tylko z obszarem stanowiska. Planujemy również kon-
tynuację prospekcji powierzchniowych wokół stanowiska oraz dalsze badania palinologiczne
w okolicy osady.

Bibliografia

- CZEBRESZUK J., DUCKE B., MÜLLER J., SILSKA P.
2004 *Struktura i topografia osiedla*, [w:] J. Czebreszuk, J. Müller (red.), *Badania mikro-
regionu osadniczego z terenu Wielkopolski. Stań badań-Pierwsze wyniki-Wschodnia, tor-
fowa część stanowiska*, Poznań-Kiel-Rahden, s. 71-77.
- CZEBRESZUK J., MÜLLER J.
2004 *Wstęp*, [w:] J. Czebreszuk, J. Müller (red.), *Badania mikroregionu osadniczego
z terenu Wielkopolski. Stań badań-Pierwsze wyniki-Wschodnia, torfowa część stanowi-
ska*, Poznań-Kiel-Rahden, s. 9-11.
- CZEBRESZUK J., MÜLLER J.
2004 *Chronologia bezwzględna osadnictwa pradziejowego*, [w:] J. Czebreszuk, J. Müller
(red.), *Badania mikroregionu osadniczego z terenu Wielkopolski. Stań badań – Pierwsze
wyniki – Wschodnia, torfowa część stanowiska*, Poznań-Kiel-Rahden, s. 293-310.
- CZEBRESZUK J., MÜLLER J., SILSKA, P.
2004 *Historia badań stanowiska*, [w:] J. Czebreszuk, J. Müller (red.), *Badania mikrore-
gionu osadniczego z terenu Wielkopolski. Stań badań – Pierwsze wyniki i – Wschodnia,
torfowa część stanowiska*, Poznań-Kiel-Rahden, s. 13-33.
- PIECZYŃSKI Z.
1968 *Bruszczewo, pow. Kościan*. „Informator Archeologiczny. Badania 1967”, s. 56-57.
- PIECZYŃSKI, Z.
1970 *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na osadzie z II okresu epoki brązu w Bruszcze-
wie, pow. Kościan, stan. 5*. „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 20, s. 268-271.

Adres autorów:

prof. dr hab. Janusz Czebreszuk, mgr Paulina Suchowska

Instytut Prahistorii UAM

ul. Św. Marcin 78

61-809 Poznań

prof. dr hab. Johannes Müller

Institut für Ur und Frühgeschichte

Christian-Albrechts-Universität zu Kiel

Johanna-Mastorf-Straße 2-6

D 24098 Kiel

**Ausgrabungen auf der archäologischen Fundstelle in Bruszczewo
5, Gem. Śmigiel, Kreis Kościan, Woj. wielkopolskie
in der Kampagne 2005**

Zusammenfassung

Die befestigte Siedlung in Bruszczewo, Woj. wielkopolskie wird zu den wichtigsten archäologischen Fundstellen in Mitteleuropa für die Anfänge der Bronzezeit gezählt. Sie war bereits in 60-er Jahren das Ziel der durch das Archäologische Museum in Poznań durchgeführten und von Z. Pieczyński geleiteten Ausgrabungen. In 90-er Jahren entstand die Idee, im Rahmen der Zusammenarbeit zwischen dem Archäologischen Museum und dem Institut für Urgeschichte der Adam Mickiewicz Universität zu Poznań vollständige Analyse des damals erhaltenen Fundguts durchzuführen. Damit wurde die zweite Etappe der Ausgrabungen auf der Fundstelle in Bruszczewo begonnen. Ab 1999 wurde die Siedlung in Bruszczewo zum Ort der gemeinsamen, polnisch-deutschen Ausgrabungen.

Aus den bisherigen Untersuchungen der Siedlung in Bruszczewo kennen wir schon den allgemeinen Verlauf der Befestigungen, die Struktur und Stratigraphie der Siedlung, welche die Schichten von der frühen bis zur späten Bronzezeit umfasst und den mittels Ausgrabungen untersuchten Torfteil der Fundstelle umfasst. Zum ersten mal wurde so umfangreich das Siedlungsmaterial der Aunjetitz Kultur belegt. Die Ausgrabungskampagne 2005 hat uns viele neue Daten über die Fundstelle geliefert, die nicht nur die bisherigen Informationen erweitern, sondern auch ganz neue Aspekte enthüllen. Vor allem handelt es sich hier um die Freilegung der Spuren von Pfahlbauten und eines Bernsteinfundes im Torfteil sowie um die Lokalisierung einer Kulturschicht in der mineralisierten Zone.

Abbildungen

Abb. 1. Bruszczewo, Gem. Śmigiel, Kreis Kościan, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Karte der Umgebung

Abb. 2. Bruszczewo, Gem. Śmigiel, Kreis Kościan, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Luftaufnahme der Siedlung

Abb. 3. Bruszczewo, Gem. Śmigiel, Kreis Kościan, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Holzkonstruktionen im torfigen Teil der Fundstelle. Grabungsfläche 30, Ebene 4

Abb. 4. Bruszczewo, Gem. Śmigiel, Kreis Kościan, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Holzkonstruktionen im torfigen Teil der Fundstelle. Grabungsfläche 30, Ebene 4. Detail

- Abb. 5. Bruszczewo, Gem. Śmigiel, Kreis Kościan, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Frühbronzeobjekte aus der mineralisierten Zone. Grabungsfläche 41, Objekte 174 und 175
- Abb. 6. Bruszczewo, Gem. Śmigiel, Kreis Kościan, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Kulturschicht. Grabungsfläche 47
- Abb. 7. Bruszczewo, Gem. Śmigiel, Kreis Kościan, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Geomagnetische Prospektion der Fundstelle
- Abb. 8. Bruszczewo, Gem. Śmigiel, Kreis Kościan, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Plattformen
- Abb. 9. Bruszczewo, Gem. Śmigiel, Kreis Kościan, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Computerausdruck der Zeichnung
- Abb. 10. Bruszczewo, Gem. Śmigiel, Kreis Kościan, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Computerausdruck der Zeichnung nach dem Auftragen der Farben

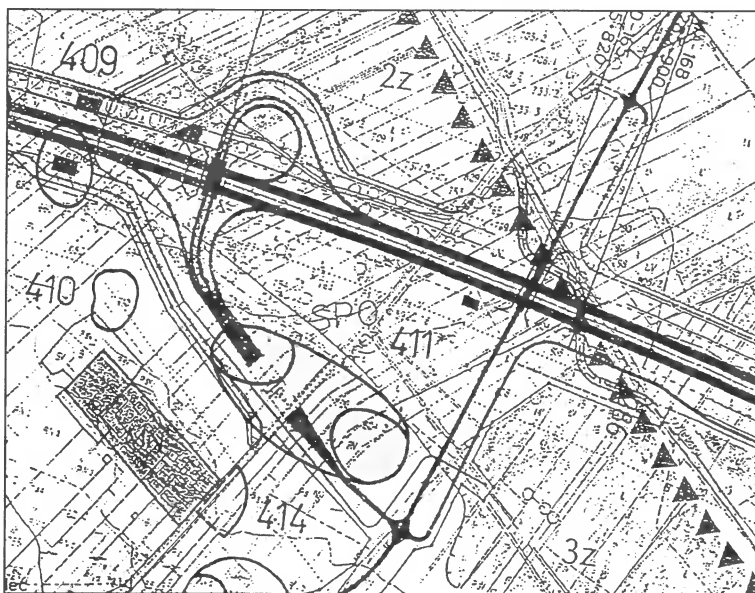
DANIEL ŻYCHLIŃSKI

Ratownicze badania wykopaliskowe na stan. 21 w Daniszewie, pow. Koło, woj. wielkopolskie (nr autostradowy A2 – 411) – komunikat z badań

Chociaż od badań w Daniszewie minęło już przeszło 5 lat ich wyniki do tej pory nie ujrzały światła dziennego. Materiały wtedy pozyskane mają bez wątpienia bardzo duże znaczenie poznawcze zwłaszcza dla zagadnień związanych ze kulturami schyłku starej ery oraz okresu wędrówek ludów w Wielkopolsce. Dlatego też w tym miejscu przedstawiony zostanie niewielki przyczynek, który, miejmy nadzieję, pozwoli gronu zainteresowanych badaczy zapoznać się chociażby tylko z wstępnymi wynikami badań omawianego stanowiska.

Badania na omawianym stanowisku prowadzono w związku z budową autostrady A2. Ich wykonawcą był Ośrodek Naukowo-Konserwatorski PKZ, z ramienia, którego pracami kierował autor niniejszego komunikatu.

Wieś Daniszew położona jest w Wielkopolsce wschodniej, w kolanie Warty, 7 kilometrów na południowy zachód od Koła, to jest w najbardziej na wschód aktualnie wysuniętej części województwa wielkopolskiego. W najnowszym ujęciu mezoregionalnym obszar ten określony został jako Kotlina Kolska, która wchodzi w skład makroregionu Niziny Południowowielkopolskiej (Kondracki 1994, s. 106, 108). Samo stanowisko nr 21 w Daniszewie zlokalizowane

Ryc. 1. Daniszew, gm. Kościelec, pow. Koło, woj. wielkopolskie, stan. 21.
Lokalizacja stanowiska na trasie autostrady A2

było na południowo-wschodnim krańcu wsi, około 350 metrów na południe od rzeki Kiełbaski, lewego dopływu Warty. Ponadto było ono przecięte drogą asfaltową biegnącą z Koła do Daniszewa (ryc. 1).

Zajmowało ono niewielkie wyniesienie w obrębie dna doliny, które ze wszystkich stron otoczone było terenami podmokłymi, często zalewanymi w momentach przyboru pobliskiego cieku. Teren stanowiska intensywnie użytkowano rolniczo, co nie pozostało bez wpływu na stan zachowania obiektów.

Na stanowisku zarejestrowano bardzo wysoki poziom wód gruntowych, który sprzyjał doskonałemu zachowaniu się drewnianych elementów konstrukcyjnych poszczególnych obiektów archeologicznych. Okoliczność ta była zapewne główną przyczyną, dla której ludność pradziejowa i wczesnośredniowieczna budowała tu liczne studnie.

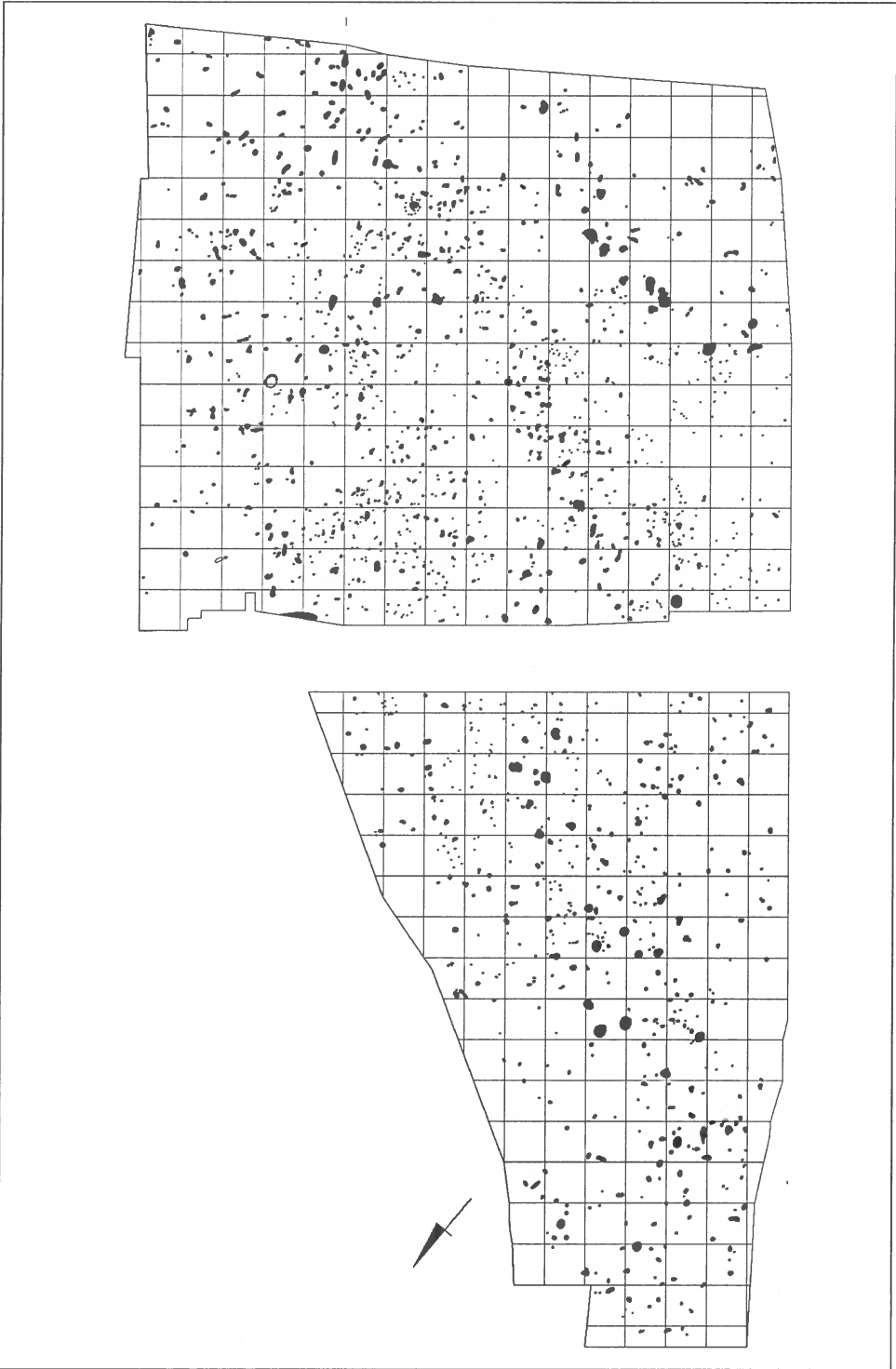
Stanowisko było badane ratowniczo w związku z planowaną budową autostrady A2, a odkryto je w trakcie wyprzedzających badań powierzchniowych prowadzonych wiosną 1999 roku (AZP 58-44/90). Na podstawie pozyskanego wtedy materiału zabytkowego stwierdzono na nim relikty świadczące o obecności tu ludności kultury lużyckiej z epoki brązu, ludności przeworskiej w okresie wpływów rzymskich oraz osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Ponadto zarejestrowano nieliczne ślady zasiedlenia tego terenu w późnym średniowieczu i czasach nowożytnych. W trakcie badań wydatnie poszerzono to spektrum kulturowe.

Do prac wykopaliskowych przystąpiono w miesiącu maju 2000 roku, a zakończono je we wrześniu. W tym czasie odsłonięto i zbadano 334 ary powierzchni, na których ujawniono 1741 obiektów nieruchomych (ryc. 2).

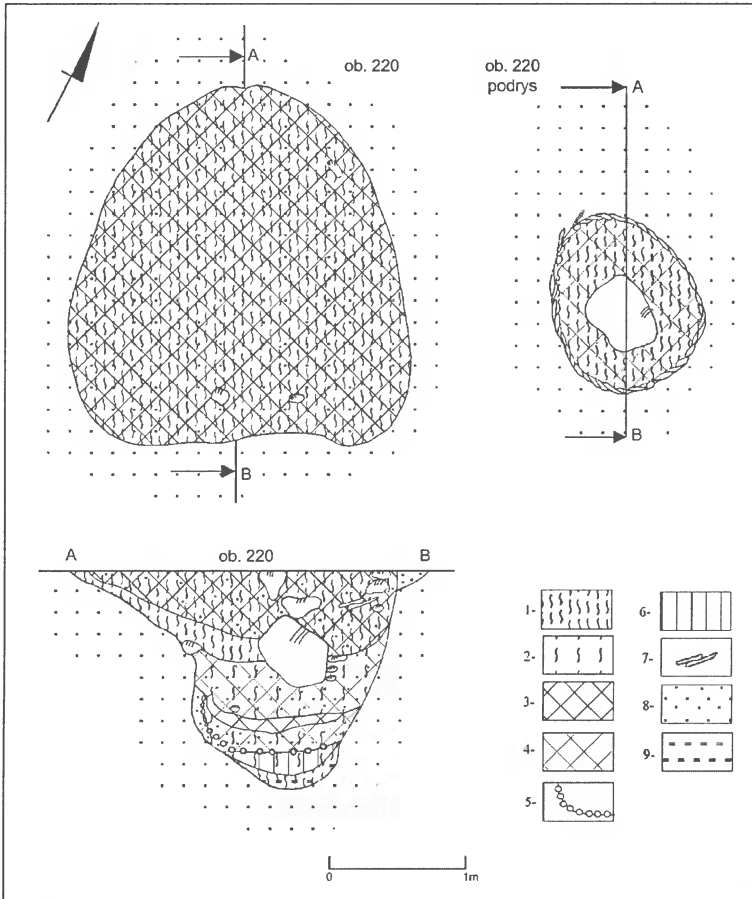
Najwcześniejsze ślady osadnictwa na omawianym stanowisku datują się na okres neolitu i wiązane były z ludnością kultury pucharów lejkowatych, która użytkowała ten teren jedynie w sposób marginalny, pozostawiając po sobie bardzo nieliczne ślady (6 obiektów i nieliczny materiał ceramiczny). Następny okres zasiedlenia terenu stanowiska przypadał na wczesną epokę brązu, która reprezentowana była nieco liczniejszymi obiektami (16) oraz interesującymi materiałami ceramicznymi, w tym kompletnie zachowanym naczyniem (ryc. 4:1, 5 – ob. 37). Kolejne etapy osadnicze mają miejsce, po dłuższej przerwie, dopiero w okresie przedrzymskim. Mowa tu o kulturze pomorskiej ze starszej części tego przedziału, gdzie zaliczono 35 obiektów, przede wszystkim jam o bliżej nieokreślonym charakterze oraz stosunkowo liczną serię fragmentów naczyń (ryc. 4:2).

Apogeeum osadnictwa na stanowisku w Daniszewie należy wiązać z pobylem tu ludności kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim. Odsłonięto 120 obiektów, które dostarczyły zabytków pozwalających pewnie je datować. Należy dodać, że w odkrytych tu materiałach „przeworskich” zarejestrowaną znaczną przymieszkę elementów jastorfskich, które najprawdopodobniej po przeprowadzeniu analizy wydzielią się osobną fazę osadniczą poprzedzającą tu opisywaną (ryc. 4:3,4).

Do najbardziej interesujących znalezisk nieruchomych wiązanych z tym okresem należał obiekt 220, który można interpretować najprawdopodobniej jako służący do obróbki łąnu. Zarysował się on na powierzchni jako owalna, nieregularna plama, barwy ciemnoszaroczarnej, o wymiarach 247×246 cm. Do pierwszego podrysu na poziomie dużego kamienia, obiekt był kształtu nieckowatego (por. ryc. 3). Następnie zwęził się i przybrał kształt workowaty. Pod kamieniem zarejestrowano zmurszałe fragmenty drewna. Na głębokości 95 cm w części północnej i 110cm w części południowej natrafiono na pozostałości drewnianej konstrukcji plecionej – najprawdopodobniej wzmocnienia ściany jamy. Opaska ta miała 30 cm szerokości i zbudowana była z pionowych kołków, średnicy 3-4 cm, zaciosanych i wbitych w schodzące

Ryc. 2. Daniszew, gm. Kościelec, pow. Koło, woj. wielkopolskie, stan. 21. Plan zbiorczy obiektów archeologicznych

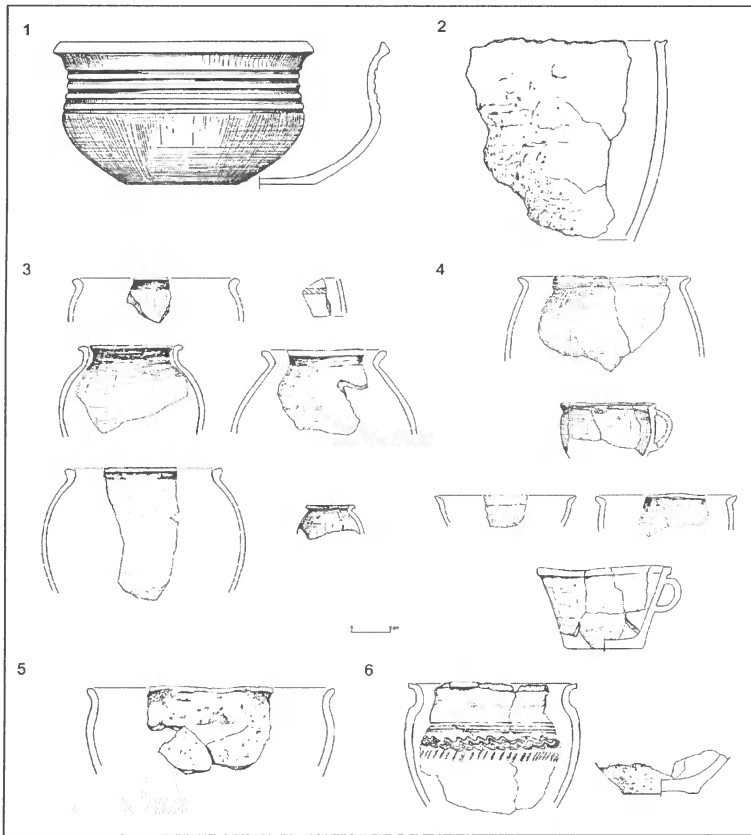

Ryc. 3. Daniszew, gm. Kościelec, pow. Koło, woj. wielkopolskie, stan. 21. Plan, podrys i profil obiektu 220

ku dnu ściany obiektu, na paliki te wplecione zostały witki o średnicy 2 cm. Opaska ta nie sięgała dna obiektu, osłaniała jedynie jego ściany. Na jego wypełnisko składała się: próchnica intensywna, także spalenizna oraz ceramika i liczna seria kości zwierzęcych: przede wszystkim bydło, ale także koń, owca i świnia, a z dzikich – jeleni¹. W profilu obiekt ten był wielowarstwowy, o złożonej stratygrafii, ze śladami warstw zaspiskowych. Materiał ceramiczny ze wszystkich poziomów był jednorodny i charakterystyczny dla kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego (fazy A2-A3 – ryc. 4:3). W trakcie prac natrafiono jeszcze na inny obiekt o podobnej konstrukcji i zapewne analogicznej funkcji (ob. 499).

Innym obiektem pochodzącym z tej fazy był piec wapienniczy, kształtu owalnego w rzucie i misowatym przekroju, o wymiarach 270×200×80cm. Miał on konstrukcję kamienną z glinianą kopułą i charakteryzował się skomplikowaną stratygrafią wewnętrzną (ryc. 5). Materiał ceramiczny pozyskany z jego wnętrza wiąże go jednoznacznie z kulturą przeworską omawianego tu okresu (ryc. 4:4).

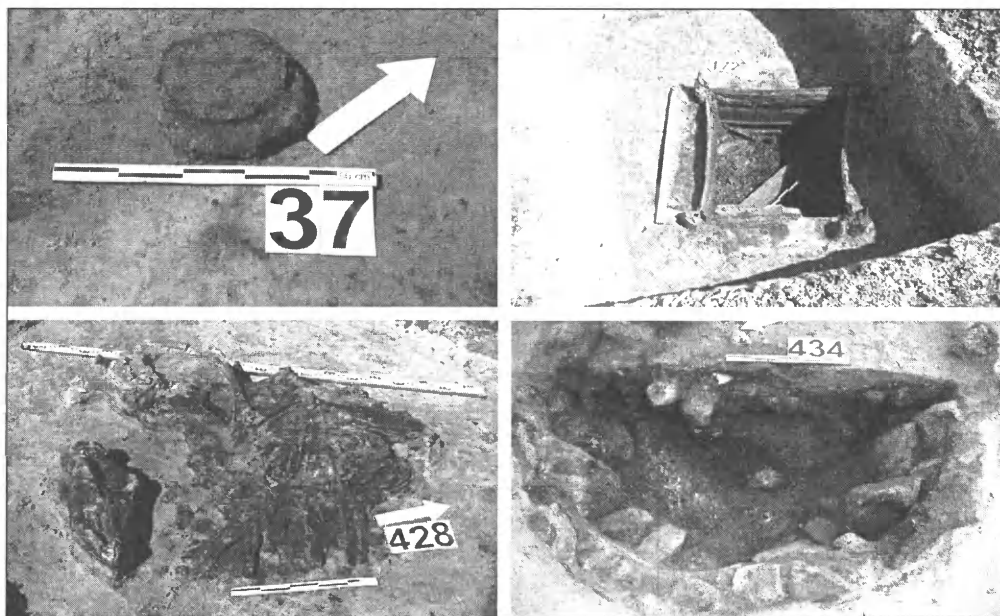
¹ Analizy wykonał mgr Piotr Pachulski, za co autor składa serdeczne podziękowania.

Ryc. 4. Daniszew, gm. Kościelec, pow. Koło, woj. wielkopolskie, stan. 21. Materiał ceramiczny: 1 – naczynie ludności kultury trzcinieckiej (ob. 260); 2 – fragment klosza ludności kultury pomorskiej (ob. 840); 3, 4 – fragmenty naczyń ludności kultury przeworskiej (3 – ob. 220, 4 – ob. 434); 5, 6 – fragmenty naczyń z wczesnego średniowiecza

Zdecydowanie mniej liczne relikty osadnictwa pozostawiła po sobie ludność przeworska, ale już w okresie wędrówek ludów. Zarejestrowano zaledwie 10 obiektów nieruchomych (o charakterze jam). Tylko jeden z nich wzbudza duże zainteresowanie, mianowicie pochówek konia (ob. 428). Zarysował się on słabo czytelnie na tle piasku luźnego jako plama barwy jasnożółto-białej z czarnoszarymi wtrętami. Na wypełnisko obiektu składał się piasek luźny oraz niewielka ilość intensywniej próchnicy przemieszanej ze spalenizną. Na kości natrafiono już w partii stropowej obiektu. Pierwsza ich warstwa składała się z luźnego rumowiska kości. Warstwa druga ujawniła szkielet dużego zwierzęcia, które po przeprowadzonej analizie² okazały się być koniem w wieku zaawansowanym. Jama rysująca się wokół pochówka była zdecydowanie za mała w stosunku do wielkości zwierzęcia, dlatego też zostało ono intencyjnie poćwiartowane przed zdeponowaniem. Ponadto natrafiono tylko na część przednią zwierzęcia, nie zarejestrowano obecności zadu (ryc. 5). Z dużym prawdopodobieństwem można określić ten obiekt jako ofiarny pochówek zwierzęcy. Pomimo, iż nie dostarczył innych zabytków, analiza radiowęglowa materiałów

² Analizy wykonał mgr Piotr Pachulski, za co autor składa serdeczne podziękowania.

Ryc. 5. Daniszew, gm. Kościelec, pow. Koło, woj. wielkopolskie, stan. 21. Fotografie obiektów 3, 172, 428, 434

kostnych wykazała daty w przedziale 430-560 AD³. W ujęciu chronologii względnej byłby to zakres od schyłku fazy D2 okresu wędrówek ludów, aż poza jego górną granicę.

Znacznie liczniej wystąpiły na omawianym stanowisku pozostałości osadnictwa wczesno-średniowiecznego – zarejestrowano 57 obiektów nieruchomych. Z reguły były to jamy o funkcjach śmietniskowych lub nieokreślonych. Natrafiono także na studnie datowane materiałem ceramiczny na ten właśnie okres oraz na stosunkowo liczne paleniska. Serie zabytków, przede wszystkim fragmenty ceramiki (ryc. 4:5, 6) pozwoliły określić, iż osadnictwo to trwało ze zmiennym natężeniem od wczesnych faz omawianej epoki (faza B) aż jej schyłku (faza E).

Dalszy spadek intensywności zasiedlenia rejestrowany był w okresie późnego średniowiecza. Zaliczono tu zaledwie 8 obiektów. Jednak w grupie tej natrafiono na bardzo dobrze zachowaną studnię (ob. 172). Zarysowała się ona jako plama nieregularnego kształtu, barwy ciemnobrązowoczarnej, o wymiarach 261×246×237 cm. Na wypełnisko składała się intensywna próchnica przemieszana z niewielką ilością spalenizny oraz piaskiem luźnym i gliniastym. Zarejestrowano w niej znikomą serię fragmentów ceramiki pochodzącą z różnych faz zasiedlenia stanowiska (od młodszego okresu przedrzymskiego po wczesne średniowiecze). Dzięki sprzyjającym warunkom zalegania obiekt ten zachował się w doskonałym stanie, co pozwoliło przeprowadzić jego rekonstrukcję.

Studnia ta zbudowana została na planie kwadratu o boku długości 110 cm (ryc. 5). Ściany wykonane były z desek sosnowych grubości ok. 4 cm, długości ok. 100 cm i szerokości 20-30 cm. W narożnikach posadowione były słupy dębowe o średnicy 16-18 cm, z wypazowanymi wpustami o głębokości 4 cm. Pale te zostały starannie zaostrome i wbite w dno jamy. Ich zachowana długość wyniosła ok. 160 cm. Przy dnie zarejestrowano ślady naprawy.

³ Analizy wykonało Poznańskie Laboratorium Radiowęglowe

Ściany dodatkowo wzmocniono kamieniami dociskającymi ostatnie deski od zewnątrz. Wnętrze obiektu zostało zarzucone kamieniami oraz odpadami drewna (niektóre z nich noszą ślady obróbki). Wśród nich natrafiono także na bliżej niesprecyzowane przedmioty drewniane oraz nóż żelazny i okucie wiadra. Ścisłe datowanie tego obiektu opierało się analizie dendrochronologicznej⁴. Studnię tą wzniesiono w 1356 AD.

Czas użytkowania obszaru stanowiska zamykają nieliczne (3 obiekty) pozostałości nowożytnie. Istotny problem stanowi bardzo duża liczba obiektów – 1478, które nie zawierały materiału ruchomego pozwalającego na datowanie.

Podsumowując, podkreślić należy, że dzięki lokalizacji w obrębie rozjazdu autostrady, udało się zbadać całą powierzchnię stanowiska. Ze wszystkich faz osadniczych zarejestrowanych na stanowisku najliczniej zachowały się relikty pobytu ludności kultury przeworskiej (zapewne też jastorfskiej) z młodszego okresu przedrzymskiego, z tego też względu reprezentują one największą nośność informacyjną. Założyć należy, że większa część nieokreślonych obiektów powinna być zaliczona do tej właśnie fazy osadniczej. Co ciekawe na stanowisku nie odkryto pozostałości budynków mieszkalnych, natomiast zarejestrowano obiekty gospodarcze: studnie, piec, a także bardzo dużą ilość dołków postępowych, będących najprawdopodobniej pozostałościami zagród. Stąd uzasadnione podejrzenie, że zbadany obszar stanowił zaplecze gospodarczo-hodowlano-produkcyjne osady, a raczej dużego kompleksu osad zlokalizowanych najprawdopodobniej na wyżej położonych terenach. Chociaż pozostałe fazy zasiedlenia nie dostarczyły licznych zbiorów tak obiektów nieruchomych, jak i zabytków, należy podkreślić duże znaczenie i nośność informacyjną wyników badań wykopaliskowych dla problematyki dotyczącej osadnictwa kultur je reprezentujących.

Bibliografia:

KONDRACKI J.

1994 *Geografia Polski, Mezoregiony fizyczno – geograficzne*, Warszawa.

Adres autora:

dr Daniel Żychliński

Ośrodek Naukowo-Konserwatorski PKZ Sp. z o.o.

ul. Rubież 46, 61-612 Poznań

e-mail: Daniel.Zychlinski@ppnt.poznan.pl

Die Rettungsgrabungen auf der Fst. 21 in Daniszewo, Kreis Koło, Woj. wielkopolskie (Autobahn-Nr. A2 – 411) – Untersuchungsbericht

Zusammenfassung

Im Zusammenhang mit dem Bau der Autobahn A2 wurden in 2000 die Rettungsgrabungen auf der Fundstelle 21 in Daniszewo durchgeführt. Diese Ausgrabungen führte das

⁴ Analizy dendrochronologiczne, jak również określenie gatunków drewna wykonał prof. Marek Krapiec

Wissenschaftliche und Denkmalpflegezentrum der Werkstätte für Denkmalpflege GmbH durch. Während der Arbeiten wurde ein 334 Ar großes Gebiet freigelegt und untersucht. Dort wurden 1741 unbeweglichen Objekte freigelegt und untersucht. Nach der Durchführung einer Voranalyse wurden einige Besiedlungsphasen des betreffenden Gebiets abgesondert. Die früheste Besiedlung mit wenig intensivem Charakter war mit der Bevölkerung der Trichterbecherkultur verbunden. Man hat auch wenige Relikte der Anwesenheit aus der frühen Bronzezeit gefunden. Zur Intensivierung der Besiedlungsprozesse kam es erst in der vorrömischen Eisenzeit. Diese Erscheinungen bezogen sich auf die Bevölkerung der Pommerschen-Kultur, vor allem der Przeworsk-Kultur und der Jastorf-Kultur. Nach diesem Apogäum erfolgt ein Schwund der Besiedlung auf der betreffenden Fundstelle, bis zur Völkerwanderungszeit (Przeworsk-Kultur) und Frühmittelalter. Sie erreicht aber die frühere Intensität nicht.

Zusammenfassend kann man feststellen, dass die Fundstelle 21 in Daniszewo einen hohen Erkenntniswert im ganzen dort freigelegten Kulturspektrum, unter besonderer Berücksichtigung der mit der „Przeworsk-Bevölkerung“ und „Jastorf-Bevölkerung“ verbundenen Besiedlungsphasen darstellt.

Abbildungen

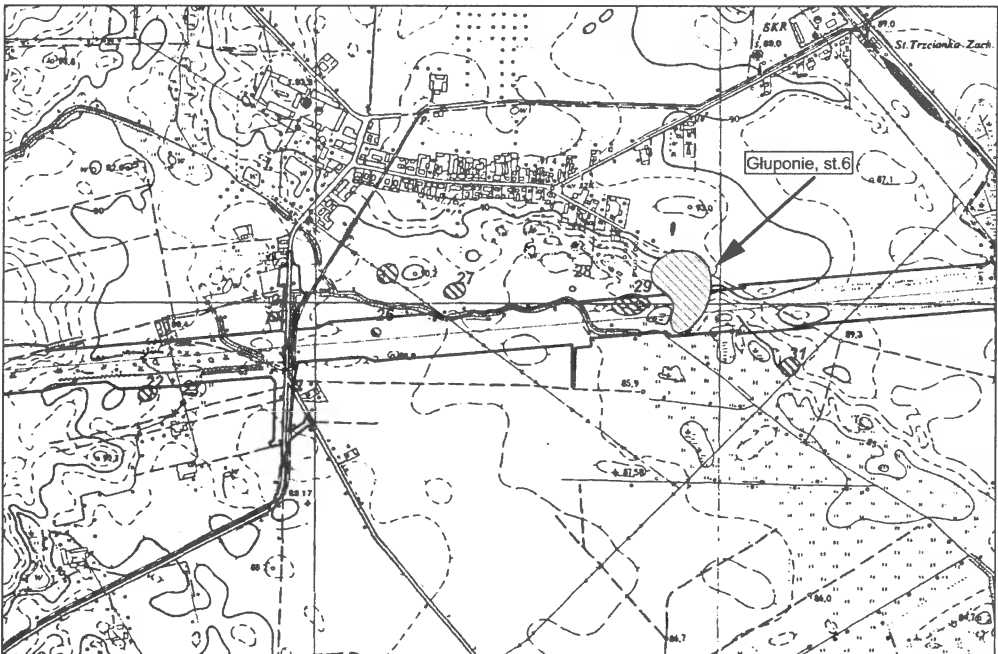
- Abb. 1. Daniszew, Gem. Kościelec, Kreis Koło, Woj. wielkopolskie, Fst. 21. Lage der Fundstelle am Weg der Autobahn A2
- Abb. 2. Daniszew, Gem. Kościelec, Kreis Koło, Woj. wielkopolskie, Fst. 21. Sammelplan der archäologischen Objekte
- Abb. 3. Daniszew, Gem. Kościelec, Kreis Koło, Woj. wielkopolskie, Fst. 21. Plan, Hintergrundzeichnung und Profil des Objekts 220
- Abb. 4. Daniszew, Gem. Kościelec, Kreis Koło, Woj. wielkopolskie, Fst. 21. Keramisches Material: 1 – Gefäß der Bevölkerung der Trzciniec-Kultur (Ob. 260); 2 – Glockenfragment der Bevölkerung der Pommerschen-Kultur (Ob. 840); 3,4 – Gefäßfragmente der Bevölkerung der Przeworsk-Kultur (3 – Ob. 220, 4 – Ob. 434); 5,6 – Gefäßfragmente aus dem Frühmittelalter
- Abb. 5. Daniszew, Gem. Kościelec, Kreis Koło, Woj. wielkopolskie, Fst. 21. Bilder der Objekte 3, 172, 428, 434

MONIKA WOŁOSZYŃSKA-FAR

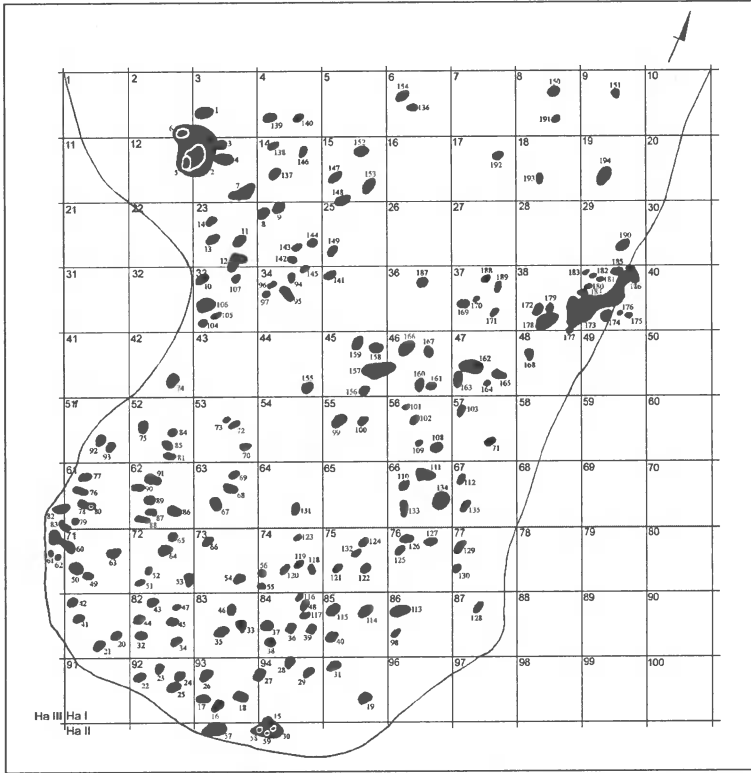
Archeologiczne badania ratownicze na stanowisku 6 w Głuponiach (A2 – 30), pow. Nowy Tomyśl, woj. Wielkopolskie. Komunikat z badań

Badania ratownicze na stanowisku 6, nr aut. 30 w Głuponiach, pow. Nowy Tomyśl, woj. Wielkopolskie, przeprowadzone zostały przez Ośrodek Naukowo-Konserwatorski PKZ Sp. z o.o. w związku z planowaną budową autostrady A2. Kierownikiem prac terenowych był mgr Daniel Zychliński a autorka niniejszego komunikatu brała udział w badaniach w charakterze zastępcy.

Omawiane stanowisko znane było wcześniej ze źródeł archiwalnych a w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski otrzymało nr 6 na arkuszu 53-22. Wiosną 1996 roku zostało pozytywnie zweryfikowane powierzchniowo. Pozyskane wtedy materiały zabytkowe wskazywały na obecność w tym miejscu punktu osadniczego z wczesnej epoki brązu, śladu osadniczego ludności kultury łużyckiej, kultury przeworskiej, fazy B wczesnego średniowiecza, osady z faz D-E wczesnego średniowiecza, punktu osadniczego z późnego średniowiecza i okresu nowożytnego. Na tej podstawie stanowisko zostało wytypowane do ratowniczych badań wykopaliskowych.

Ryc. 1. Głuponie, pow. Nowy Tomyśl, woj. wielkopolskie, stan. 6. Lokalizacja stanowiska na trasie autostrady A2

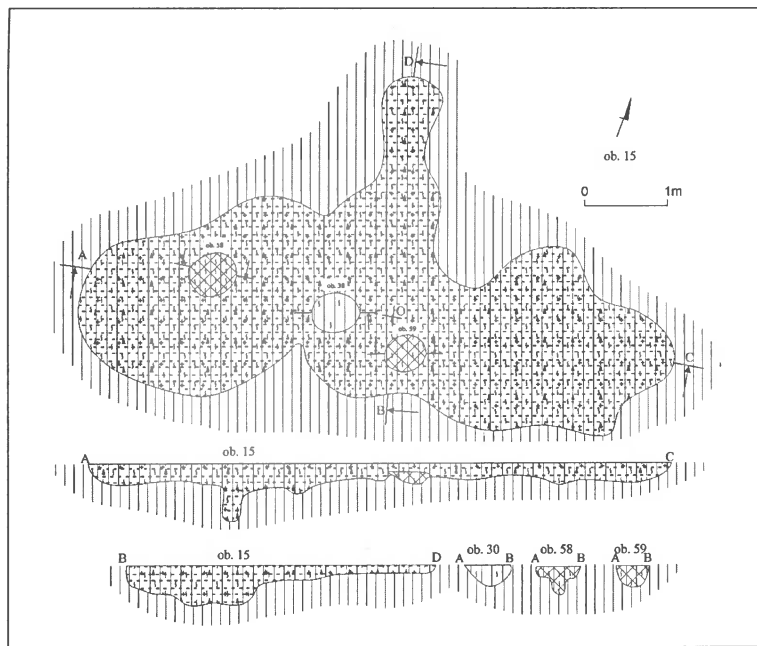
Ryc. 2. Głuponie, pow. Nowy Tomyśl, woj. wielkopolskie, stan. 6. Plan zbiorczy obiektów archeologicznych

Wieś Głuponie położona jest w Wielkopolsce północno-zachodniej, w środkowej partii wysoczyzny Pojezierza Poznańskiego, w zachodniej części mikroregionu Równiny Opalenickiej (Kondracki 1994, s. 87-89).

Stanowisko nr 6 w Głuponiach zlokalizowane było na południowy – wschód od zabudowań wsi, po południowej stronie drogi polnej do Michorzewa. Usytuowane było częściowo na stromym stoku doliny rzeki Mogielnicy oraz cyplu wbijającym się w tę formę, który otoczony jest od zachodu i wschodu pozostałościami większego zbiornika wodnego w postaci niewielkich zabagnionych oczek zarosłych roślinnością błotno-wodną. Od południa teren cypla zamyka koryto rzeczki Mogielnicy (ryc. 1).

Do prac wykopaliskowych przystąpiono w listopadzie 1998 roku. Ze względu na nieprzyjające warunki pogodowe: opady deszczu i śniegu, a wreszcie zamarznięcie powierzchni stanowiska, badania przerwano. W okresie tym udało się zbadać 6 arów, na których odsłonięto 7 obiektów archeologicznych związanych z osadnictwem wczesnośredniowiecznym.

Prace badawcze na stanowisku wznowiono 13 kwietnia 1999 roku, tj w momencie, gdy teren badań obsechł na tyle by można było rozpocząć prawidłową eksplorację pozostałości kulturowych. Ogółem na stanowisku odsłonięto 75 arów powierzchni i zbadano łącznie 194 obiekty nieruchome (ryc. 2), z czego w 87 przypadkach udało się określić chronologię a 13 obiektów warunkowo uznano za wczesnośredniowieczne. Wydzielono następujące jednostki chronologiczno-kulturowe: kultura przeworska – późny okres wpływów rzymskich

Ryc. 3. Głuponie, pow. Nowy Tomyśl, woj. wielkopolskie, stan. 6. Plan i profil obiektów 15, 30, 58 i 59

(8 obiektów), wczesne średniowiecze koniec fazy A-fazę B (25 obiektów), wczesne średniowiecze faza B/C-C-C/D (16 obiektów), wczesne średniowiecze faza D-E (38 obiektów), wczesne średniowiecze bez bliższego określenia (13 obiektów).¹

Rozkład obiektów miał charakter dość przypadkowy, nie udało wydzielić się stref kulturowych. Tylko w przypadku obiektu nr 173 (budynek mieszkalny) odkryto kilka obiektów towarzyszących.

W trakcie prac pozyskano 784 ułamki ceramiki, 714 fragmentów kości zwierzęcych, 2 krzemienie, 9 bryłek polepy, 5 fragmentów szkła, 3 fragmenty poroża oraz 6 zabytków wydzielonych: łyżwę kościaną, żelazne okucie uprząży końskiej, paciorek szklany, nóż żelazny, monetę brązową (Boratynka ?) oraz kółko żelazne.

Ze względu na silne zniszczenie stanowiska, zwłaszcza przez prace ziemne prowadzone w czasie minionej wojny (głównie w części wschodniej) oraz bardzo głęboką orkę, obiekty nieruchome zachowały się w swoich partiach spagowych a ich głębokość rzadko przekraczała 0,5 m. Tym też można tłumaczyć skromną ilość materiału zabytkowego pochodzącego ze stanowiska, a w szczególności z obiektów, co wpłynęło na liczbę określonych chronologicznie obiektów. Pozyskano natomiast dużą serię zwierzęcego materiału kostnego, dobrze zachowującego się w wilgotnych murszach, często wchodzących w skład wypełniisk.²

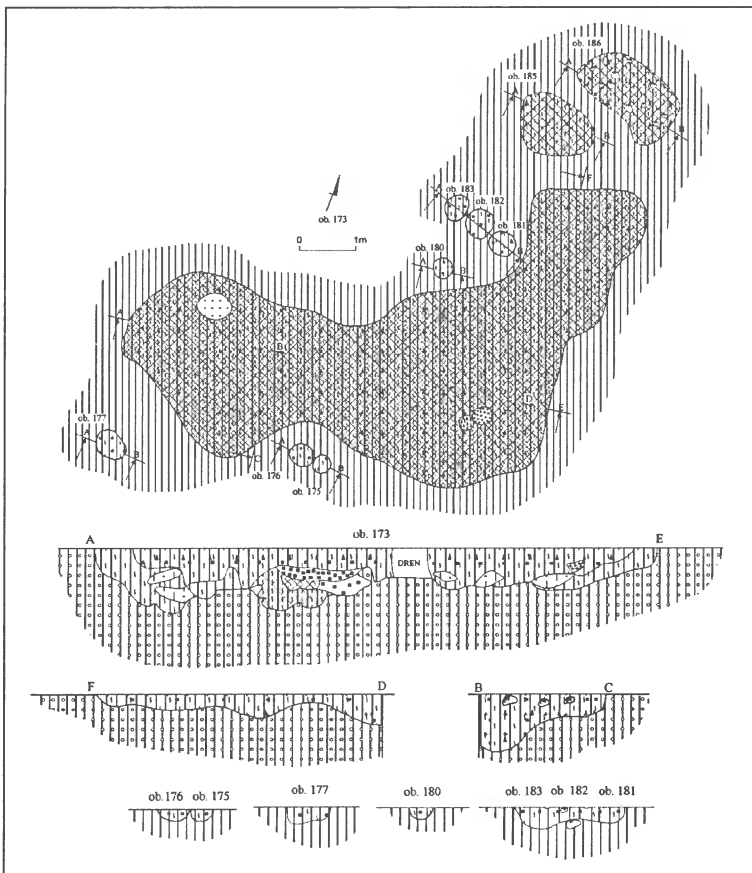
W południowej części stanowiska, na skraju cypla, natrafiono na obiekt nr 15 (ryc. 3) o konstrukcji słupowej będący najprawdopodobniej pozostałością budynku mieszkalnego. W planie płaskim zarysował się on mało czytelnie na tle ciemnej, przesyconej szczątkami ro-

¹ Dane z opracowania E. Krause, D. Żychliński „Ratownicze badania wykopaliskowe na autostradzie A2 w Głuponiach, stan. 6 (AZP 53-22/6), gm. Kuślin, pow. Nowy Tomyśl, woj. wielkopolskie (nr aut. A2-30)” w archiwum ONK PKZ.

² Analizy kości zwierzęcych wykonał mgr Piotr Pachulski

ślinnymi ziemi, jako nieco ciemniejsza, nieregularna plama kształtu wydłużonego, w obrębie której zarejestrowano przepalone kamienie, będące prawdopodobnie resztką rozwleczonego paleniska. Na wypełnisko składał się mursz przemieszany z gliną lekką oraz niewielką ilością próchnicy. W profilu obiekt ten nie był głęboki, maksymalna miąższość wyniosła 0,4 m. W trakcie prowadzonej warstwami eksploracji natrafiono na trzy dołki postępowe, tj. obiekty nr: 30, 58, 59. Również i one, podobnie jak i cały obiekt 15 uległy silnemu zniszczeniu i zachowały się tylko w partiach spągów. Wypełniska obiektów towarzyszących były analogiczne jak obiektu nr 15. Z wypełniska tego budynku pozyskano 73 fragmenty ceramiki oraz 38 kości zwierzęcych, natomiast w dołkach nie natrafiono na żadne pozostałości kulturowe. Poniżej obiektu zarejestrowano gytę jeziorną, stąd wniosek, że budynek ten był zlokalizowany nad brzegiem, bądź w niezbyt dużej odległości od zbiornika wodnego, egzystującego tu w przeszłości. Na podstawie materiału ceramicznego określono chronologię obiektu na fazę C wczesnego średniowiecza.

Podobny charakter miał też obiekt 173 wraz z obiektami towarzyszącymi (ryc. 4). Obiekty te zlokalizowane były we wschodniej partii stanowiska na lekkim stoku. Obiekt nr 173 to najprawdopodobniej dużych rozmiarów budynek mieszkalny z towarzyszącą mu piwniczką

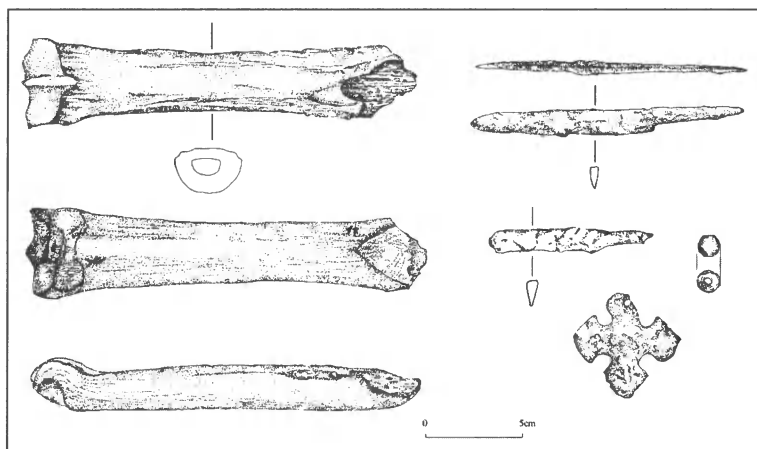
Ryc. 4. Głuponie, pow. Nowy Tomyśl, woj. wielkopolskie, stan. 6. Plan i profil obiektów 173, 175-177, 180-183

(ob. 178-179) oraz kilkoma dołkami postępowymi (ob. 174-177 oraz 180-185), które można interpretować jako pozostałości ogrodzeń, bądź zagród (?). W rzucie poziomym obiekt nr 173 prezentował się jako bardzo dużych rozmiarów, wydłużona plama barwy czarno-brunatnej, o wymiarach 7,0 m × 5,5 m. Na jego wypełnisko składała się glina lekka przemieszana z próchnicą oraz spalenizną. W profilu zarejestrowano dużą liczbę warstw zasypiskowych, zawierających spaleniznę oraz polepę. Maksymalna miąższość wyniosła 0,8 m. W południowo-zachodniej części obiektu natrafiono na ślad wewnętrznego paleniska, zniszczonego przez orkę. Z obiektu tego pozyskano 72 fragmenty ceramiki, 63 kości zwierzęce, w tym prawie kompletnie zachowaną czaszkę bydlęcą(?) oraz 3 bryłki polepy. Chronologię obiektu określono na podstawie ceramiki na fazę D wczesnego średniowiecza.

Bezpośrednio powiązany z obiektem nr 173 obiekt nr 178-79 interpretowany jako piwniczka, zlokalizowano najprawdopodobniej na zewnętrznej, północnej krawędzi obiektu nr 173. Wypełnisko tworzyła glina lekka przemieszana z próchnicą oraz murszem. W rzucie poziomym obiekt składał się z dwóch części; pierwsza (ob. 178) – południowa zarysowała się jako owalna, dość regularna plama barwy czarno-szaro-brunatnej, o wymiarach 2,18 × 2,20 m; druga (ob. 179) – północna zarysowała się jako dużo mniejsza, regularnie owalna plama barwy zbliżonej do części pierwszej, nieco jaśniejszej, o wymiarach 0,66 m × 0,54 m. Po odsłonięciu profilu stwierdzono, że obiekt nr 179 stanowi całość z obiektem nr 178 (ryc. 7). Profil ten był kształtu nieregularnie nieckowatego, z maksymalną miąższością wynoszącą 0,7 m. Na spągu zarejestrowano kilka kamieni oraz dno naczynia ceramicznego. Z obiektu pozyskano 8 fragmentów ceramiki, 41 kości zwierzęcych, 1 bryłkę polepy oraz 3 fragmenty poroża jelenia. Ten materiał ceramiczny wydatownao analogicznie jak pochodzący z obiektu nr 173.

Poza ceramiką na uwagę zasługuje kilka zabytków innego rodzaju. Z obiektu nr 5 pochodzi kościana łyżwa, w niewielkim stopniu uszkodzona (ryc. 5). Długość zabytku wynosi 19,7 cm, a szerokość 3,0 cm przy grubości 2,2 cm. Wykonana została z kości bydlęcej. Nosi ona dosyć słabe ślady starcia, można więc wnioskować, że była użytkowana niezbyt intensywnie.

W obiekcie nr 144 odkryto żelazny nóż z jednostronnie wyodrębnionym kolcem do rękojeści (ryc. 5). Dzięki zaleganiu w wilgotnej, organicznej ziemi zabytek szybko pokrył się

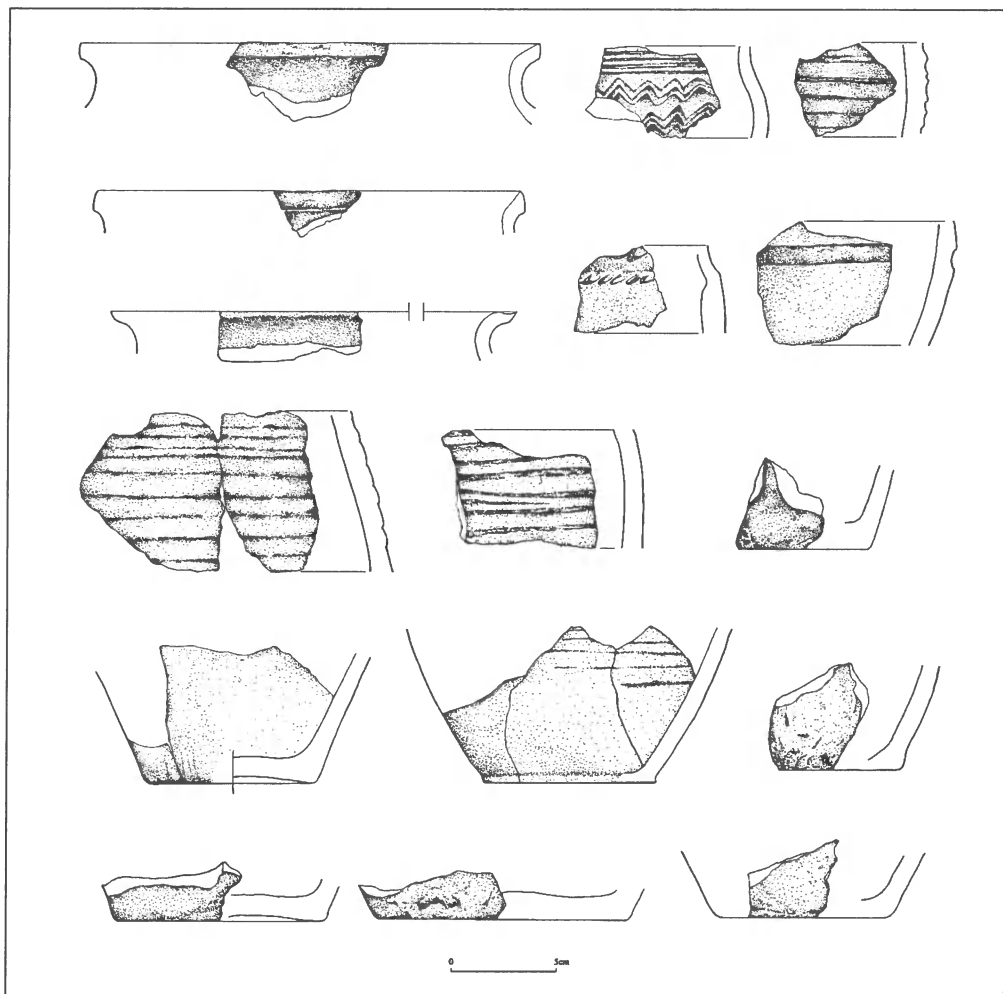
Ryc. 5. Głuponie, pow. Nowy Tomyśl, woj. wielkopolskie, stan. 6. Wybór zabytków ze stanowiska: 1 – łyżwa kościana (ob. 5); 2 – nóż żelazny (ob. 144); 3 – nóż żelazny (ob. 5); 4 – paciorek szklany z powierzchni stanowiska; 5 – żelazne okucie upręży końskiej z powierzchni stanowiska

warstwą rdzy, dzięki czemu zachował się w bardzo dobrym stanie. Jego długość wynosi 13,7 cm, szerokość ostrza 1,8 cm, a największa grubość tyłca 0,4 cm.

Luźno z powierzchni stanowiska pozyskano żelazne okucie, w kształcie krzyża równoramiennego, o rombowo ukształtowanych końcach ramion. Zabytek ten stanowił najprawdopodobniej element uprzęży końskiej (ryc. 5). Na końcach ramion krzyża zaobserwowano ślady po nitach, które można interpretować jako miejsca mocowania. Jego wymiary wynoszą 5,2 cm × 5,4 cm. Pierwotnie był z pewnością symetryczny. Stan jego zachowania można określić jako dość dobry.

Również luźno, ale z powierzchni ara 77C pozyskano paciorek szklany barwy turkusowej, kształtu kulistego, o spłaszczonych biegunach i kanale o dużej średnicy (ryc. 5). Średnica paciorka w poziomie wynosi 1,2 cm, w pionie 1,1 cm, a średnica kanału 0,2 cm.

Istotne znaczenie poznawcze ma liczna seria kości zwierzęcych związana ze wzmiankowanym wyżej osadnictwem wczesnośredniowiecznym. Na podstawie przeprowadzonych

Ryc. 6. Głuponie, pow. Nowy Tomyśl, woj. wielkopolskie, stan. 6. Wybór ceramiki z obiektu 173

Ryc. 7. Głuponie, pow. Nowy Tomyśl, woj. wielkopolskie, stan. 6. Profil obiektu 178 z widocznym fragmentem dna naczynia ceramicznego

analiz archeozoologicznych stwierdzono, że z tego okresu pochodzi największy zbiór kości, liczący 643 jednostki osteologiczne. W grupie pochodzącej z obiektów wczesnośredniowiecznych zidentyfikowano fragmenty szczątków konia, szkieletów bydła, świni, owcy/kozy, jelenia, sarny i kury. W takiej kolejności układa się udział ilościowy materiału kostnego. Zanalizowane kości pokazują jakie gatunki zwierząt były użytkowane przez społeczność zamieszkującą ten obszar w omawianym okresie (ponieważ ilość materiału kostnego z obiektów kultury przeworskiej była znikoma i niecharakterystyczna).

Podsumowując, podkreślić należy, że mimo częściowego zniszczenia zawartości kulturowej w efekcie prac budowlanych prowadzonych w okresie II wojny światowej stanowisko w Głuponiach nadal przedstawiało sobą wartość naukową zwłaszcza w odniesieniu do poznania osadnictwa związanego z okresem wczesnego średniowiecza a szczególnie jego najwcześniejszymi fazami.

Bibliografia

KONDRACKI J.

1994 *Geografia Polski, Mezoregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa.

Adres autora:

mgr Monika Wołoszyńska-Far

Ośrodek Naukowo-Konserwatorski PKZ Sp. z o.o

ul. Rubież 46

61-612 Poznań

Archäologische Rettungsgrabungen auf der Fundstelle 6 in Głuponie (A2 – 30), Kreis Nowy Tomyśl, Woj. wielkopolskie. Untersuchungsbericht

Zusammenfassung

Die Rettungsgrabungen auf der Fundstelle 6, Nr. 30 in Głuponie, Kreis Nowy Tomyśl, Woj. wielkopolskie hat das Wissenschaftliche und Denkmalpflegezentrum der Werkstätte für Denkmalpflege GmbH im November 1998 und April 1999 im Zusammenhang mit dem geplanten Bau der Autobahn A2 durchgeführt. Insgesamt wurden 75 Ar Fläche freigelegt und insgesamt 194 unbewegliche Objekte untersucht. Es wurden folgende chronologische Kultureinheiten abgeordnet: Przeworsk-Kultur - späte römische Kaiserzeit (8 Objekte), Frühmittelalter, Ende der Phase A – Phase B (25 Objekte), Frühmittelalter Phase B/C-C-C/D (16 Objekte), Frühmittelalter Phase D-E (38 Objekte), Frühmittelalter ohne nähere Bestimmung (13 Objekte).

Während der Arbeiten wurden 784 Keramikscherben, 714 Tierknochenfragmente, 2 Feuersteine, 9 Lehmewurfklumpen, 5 Glasfragmente, 3 Geweihfragmente und 6 abgeordnete Befunde: ein Knochenschlittschuh, ein eiserner Beschlag des Pferdegeschirrs, eine Glasperle, ein eisernes Messer, eine Bronzemünze (Münze von König Jan Kazimierz ??? boratynka) und ein eiserner Ring freigelegt.

Zusammenfassend ist zu betonen, dass die Fundstelle in Głuponie, trotz der teilweisen Vernichtung des Kulturinhalts infolge von Bauarbeiten während des II. Weltkrieges, weiter einen wissenschaftlichen Wert hat, besonders in Bezug auf die Erkenntnis der mit dem Frühmittelalter, insbesondere mit deren frühesten Phasen verbundenen Besiedlung.

Abbildungen

- Abb. 1. Głuponie, Gem. Kuślin, Kreis Nowy Tomyśl, Woj. wielkopolskie, Fst. 6. Lage der Fundstelle am Weg der Autobahn A2
- Abb. 2. Głuponie, Gem. Kuślin, Kreis Nowy Tomyśl, Woj. wielkopolskie, Fst. 6. Gesamtplan der archäologischen Objekte
- Abb. 3. Głuponie, Gem. Kuślin, Kreis Nowy Tomyśl, Woj. wielkopolskie, Fst. 6. Plan und Profil der Objekte 15, 30, 58 und 59
- Abb. 4. Głuponie, Gem. Kuślin, Kreis Nowy Tomyśl, Woj. wielkopolskie, Fst. 6. Plan und Profil der Objekte 173, 175-177, 180-183
- Abb. 5. Głuponie, Gem. Kuślin, Kreis Nowy Tomyśl, Woj. wielkopolskie, Fst. 6. Fundwahl aus der Fundstelle: 1 – Knochenschlittschuh (Ob. 5); 2 – eisernes Messer (Ob. 144); 3 – eisernes Messer (Ob. 5); 4 – Glasperle aus der Oberfläche der Fundstelle; 5 – eiserner Beschlag des Pferdegeschirrs aus der Oberfläche der Fundstelle
- Abb. 6. Głuponie, Gem. Kuślin, Kreis Nowy Tomyśl, Woj. wielkopolskie, Fst. 6. Keramikauswahl aus dem Objekt 173
- Abb. 7. Głuponie, Gem. Kuślin, Kreis Nowy Tomyśl, Woj. wielkopolskie, Fst. 6. Profil des Objekts 178 mit ersichtlichem Fragment eines keramischen Gefäßbodens

ARTUR BŁĄŻEJEWSKI, WOJCIECH MIROCHA

Badania pracowni garncarskiej kultury przeworskiej na stan. 5 w Kocinie, gm. Sośnie, pow. ostrowski, woj. wielkopolskie

Badania na stan. 5 w miejscowości Kocina, gm. Sośnie, pow. ostrowski przeprowadził zespół badawczy Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, kierowany przez dr. A. Błazejewskiego przy współpracy mgr. W. Mirochy. Wykopaliska stanowiły element poszukiwań terenowych obejmujących wschodnią część dorzecza Baryczy, na dzisiejszym pograniczu śląsko-wielkopolskim. Zarówno badania terenowe, jak i prace studyjne dotyczące kultury przeworskiej na tym obszarze prowadzone są przez Instytut Archeologii UWrocław od 1996 r. W ostatnich latach skupione były właśnie w źródłowej partii dorzecza Baryczy (A. Błazejewski 2004, s. 89), przy pomocy i przychylności dr. G. Teske z Delegatury Służby Ochrony Zabytków w Kaliszu.

Stanowisko 5 w Kocinie odkryte zostało w 2003 r. przez M. Paternogę podczas prospekcji obszaru porośniętego gęstym lasem. Wykrycie zabytków było możliwe jedynie dlatego, że prowadzono tam intensywną wycinkę drzew, podobnie jak było to w przypadku innych stanowisk

Ryc. 1. Kocina, gm. Sośnie, pow. ostrowski, woj. wielkopolskie, stan. 5. Lokalizacja stanowiska w kontekście znanych wcześniej stanowisk kultury przeworskiej z najbliższego sąsiedztwa (numeracja na mapie zgodna z numeracją w miejscowości): 2 – cmentarzysko, 3 – osada z wychodniami gliny, 4 – osada, 5 – omawiane stanowisko pracowniane

Ryc. 2. Kocina, gm. Sośnie, pow. ostrowski, woj. wielkopolskie, stan. 5.
Widok stanowiska od strony NW

kultury przeworskiej z tej samej miejscowości, odkrytych w latach wcześniejszych (A. Błażejowski 2004, s. 89-90).

Badane stanowisko zlokalizowane jest na obszarze silnie nawodnionym i zalesionym, ok. 300 m od linii północnych stoków Wzgórz Twardogórskich, stanowiących południową granicę dorzecza Baryczy (ryc. 1). Zajmowało ono niekłą pomiędzy piaszczystymi, wydmyowymi wzgórzami (ryc. 2). Warto nadmienić, iż podczas badań AZP w dość bliskim sąsiedztwie (na gruntach wsi Pawłów) natrafiono tylko na jedno stanowisko kultury przeworskiej, datowane na przełom okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich (chronologia nie została zweryfikowana w toku wykopalisk). Wszystkie pozostałe stanowiska (nr 2, 3 i 4 w miejscowości Kocina) odkryto podczas realizacji wspomnianego programu badawczego. Badania wykopaliskowe cmentarzyska na stan. 2 w Kocinie, pozwoliły określić jego chronologię. Najstarsze groby założono tam w fazie B2/C1 okresu rzymskiego, najmłodsze zaś zespoły pochodzą z fazy C2. Pierwotna powierzchnia nekropoli wynosiła najpewniej ok. 3 ha, przy czym zakładano tam niemal wyłącznie ciepłopalne groby warstwowe. Badania powierzchniowe na stanowiskach 3 i 4 pozwoliły ustalić, że były to osady współczesne cmentarzysku ze stanowiska 2.

Odkrycie stanowiska 5 ok. 500 m na południe od wcześniej wspomnianego cmentarzyska zrodziło szereg pytań. Po pierwsze, warto było ustalić, czy było to kolejne stanowisko osadnicze, funkcjonujące równoległe z nekropolą, a zatem stanowiące element wyraźnie już rysującego się skupiska osadniczego kultury przeworskiej w badanej okolicy. Po drugie, trudny był do określenia charakter nowoodkrytego stanowiska. Wykryte na powierzchni wyraźne skupiska silnie przepalonych polepy oraz kamieni, węgli drzewnych i grudek rudy żelaza zdawały się wskazywać na jego funkcję pracownianą, związaną z produkcją metalurgiczną. Rozprzestrzenienie zabytków ruchomych na obszarze ok. 3 ha dowodziłoby jego zwartej struktury przestrzennej. Zabytki te nie dawały podstaw do dokładnego ustalenia chronologii. Można więc było przypuszczać, że funkcjonowanie domniemanej pracowni przypadało na apogeum funkcjonowania cmentarzyska na stan. 2, a więc na fazę C1. Zarówno poczynione

podczas prospekcji spostrzeżenia, jak i bliskie sąsiedztwo wcześniej znanych stanowisk skłaniały do podjęcia prac wykopaliskowych na omawianym stanowisku.

Materiały pozyskane podczas miesięcznej eksploracji stanowiska znajdują się w opracowaniu, które ze względu na ich ilość i charakter jest żmudne i pracochłonne. Już teraz można jednak odpowiedzieć na większość postawionych tu pytań.

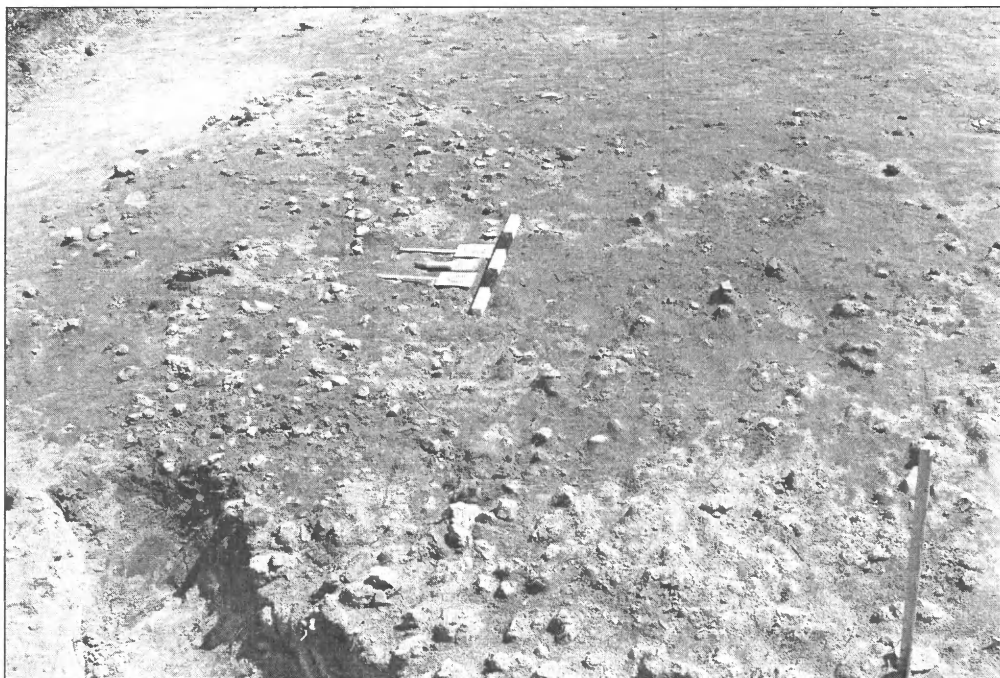
W celu dokładnego rozpoznania rozmiarów stanowiska założono trzy większe wykopy i 6 mniejszych sondaży, o łącznej powierzchni ok. 3,5 a, w miejscach gdzie stwierdzono najliczniejsze występowanie zabytków na powierzchni oraz przy domniemanych granicach stanowiska. Warto podkreślić, że możliwości penetracji ograniczone były jedynie do miejsc, gdzie nie odrodziła się uprawa leśna.

Udało się ustalić w zasadzie jedynie południową krawędź badanego stanowiska, która przebiegała wzdłuż nie istniejącego już cieku wodnego, którego niewielkie koryto było szczątkowo zachowane. Być może granice zachodnia i północna opierały się o szczyty wysokich wydm, jednak gęste runo leśne całkowicie przykrywa wszelkie ewentualnie znajdujące się tam zabytki. Planowana wycinka lasu na tychże wzgórzach powinna przynieść w przyszłości odkrycia kolejnych zabytków.

W wykopach i sondażach odsłonięto kilkanaście obiektów zabytkowych. Żaden z nich jednak nie okazał się być reliktem dymarki. Nie natrafiono też na ewidentne ślady zabudowy mieszkalnej, choć udało się wykryć i wyeksplorować dość liczne negatywy posłupowe. Wśród przebadanych obiektów były przede wszystkim małe paleniska (ryc. 3), na pewno nie związane z produkcją metalurgiczną. Odsłonięto natomiast dużych rozmiarów obiekt oznaczony nr 9, który jednoznacznie interpretować można jako piec garncarski (ryc. 4). Jego ruszt praktycznie nie zachował się, a tworząca go niegdyś glina zalegała w formie zwartej warstwy o intensywnej, pomarańczowej barwie. Natrafiono także na piece o trudnym do jednoznacznego określenia przeznaczeniu (ryc. 5).

Ryc. 3. Kocina, gm. Sośnie, pow. ostrowski, woj. wielkopolskie, stan. 5. Obiekt 6 (palenisko)

Ryc. 4. Kocina, gm. Sośnie, pow. ostrowski, woj. wielkopolskie, stan. 5. Strop obiektu 9 (pieca garn-carskiego)

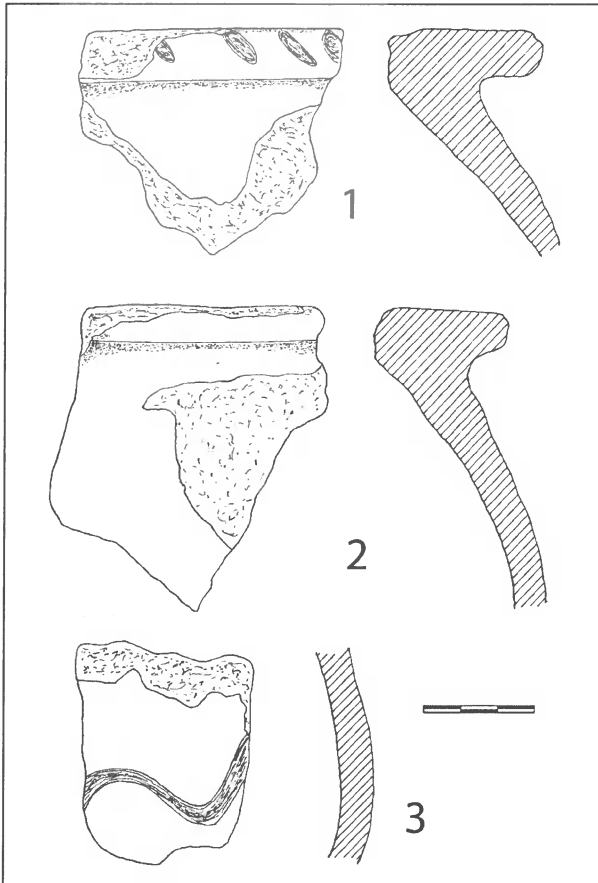

Ryc. 5. Kocina, gm. Sośnie, pow. ostrowski, woj. wielkopolskie, stan. 5. Obiekt 10 (piec)

Wykryte na stanowisku paleniska, zawierające grudki rudy darniowej, obficie występującej w okolicy, także związane były najprawdopodobniej z produkcją garncarską. Być może służyły do pozyskiwania żelazistego barwnika ciasta garncarskiego albo specyficznej domieszki schudzającej (zarówno pierwszą jak i drugą ewentualność zweryfikują badania specjalistyczne dr inż. H. Stoksika z Akademii Sztuk Pięknych we Wrocławiu oraz dr inż. B. Miazgi z Instytutu Archeologii UWŕ).

W pobliżu niektórych palenisk odkryto grudki przezroczystego szkliwa. Prawdopodobnie są one odpadem produkcyjnym, powstałym podczas wypału naczyń. Mogło się ono wytworzyć np. z zeszlonego piasku ze ścianek pieca garncarskiego. Zabytki te również będą jeszcze analizowane w laboratoriach specjalistycznych. Nie jest wykluczone, że szkliwo to było w jakiś sposób wykorzystywane. Podobnie też analizowana będzie kwestia pochodzenia surowca do przygotowania masy garncarskiej. Najprawdopodobniej pozyskiwano ją na pobliskim stanowisku 3 (ryc. 1, nr 3), gdzie stwierdzono zaleganie nadających się do tego ilów.

Na podstawie cech zabytków ruchomych pozyskanych z obiektów, można ustalić chronologiczne ramy funkcjonowania badanej pracowni. Okazało się, że są one inne niż przewi-

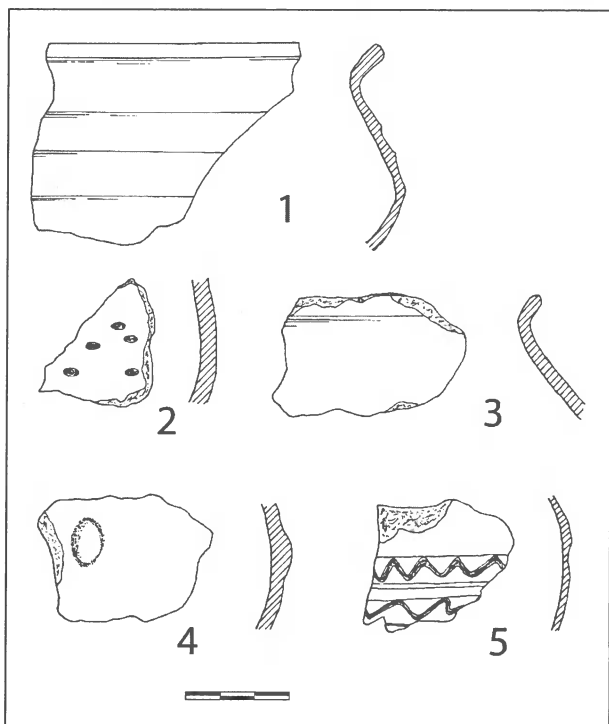

Ryc. 6. Kocina, gm. Sośnie, pow. ostrowski, woj. wielkopolskie, stan. 5. Wybór fragmentów naczyń zasobowych z obiektu 9

dywano. Cechy ceramiki, przede wszystkim obecność w pozyskanym zbiorze fragmentów naczyń zasobowych z kryzą (tzw. Krausengefässe), wskazuje na użytkowanie stanowiska w okresie wędrówek ludów (ryc. 6:1-3). Podkreślenia wymaga fakt, iż naczynia te mają wszystkie cechy typowe dla właściwych zasobowców z kryzą, określanych czasem w literaturze jako „typ śląski” (M. Mączyńska 1999, s. 25). Podobne naczynia zasobowe, lecz o mniej wysuniętym na zewnątrz wylewie i mniej wypukłym brzuścu, które nieraz, naszym zdaniem błędnie, zaliczane są do tej samej grupy, nie mogą być traktowane jako wyróżnik chronologiczny (por. S. Pazda 1994, s. 169).

Poza naczyniami zasobowymi odkryto liczne fragmenty naczyń delikatnej roboty, doskonałej jakości, wykonanych przy pomocy koła garncarskiego (najprawdopodobniej toczonych w całości). Pochodziły one przede wszystkim z wypełniska obiektu 9. Odpowiadałyby one pod względem technologicznym I grupie naczyń wykonanych na kole wydzielonych przez S. Pazdę (1980, s. 195). Były jednak wśród nich jedynie cienkościennie naczynia barwy ceglasczerwonej (ryc. 7). Nie stwierdzono ani jednego fragmentu o typowej dla lokalnego wytwórstwa przeworskiego barwie szarej czy czarnej. Wśród motywów zdobniczych widocznych na tych fragmentach najczęściej pojawiała się linia falista (ryc. 7:5), delikatne guzki (ryc. 7:4) oraz dołki wykonane zapewne specjalnie przygotowanym narzędziem, np. patyczkiem (ryc. 7:2).

Nie wykluczone, że pracownia zaczęła produkować naczynia wcześniej, tj. w fazie C2 okresu wpływów rzymskich. Można tak datować niektóre fragmenty naczyń cienkościennych. Nie ma zatem pewności, czy badane stanowisko było współczesne, przynajmniej przez krót-

Ryc. 7. Kocina, gm. Sośnie, pow. ostrowski, woj. wielkopolskie, stan. 5. Wybór fragmentów naczyń toczonych z obiektu 9

ki czas, nekropoli ze stan. 2. W każdym razie jego istnienie wyznacza ostatnia fazę skupiska osadniczego, wykrytego w okolicy Kocina w pow. ostrowskim.

Wstępne wyniki badań pracowni garncarskiej na stan. 5 w Kocinie skłaniają do kilku refleksji, na temat przemian osadniczych w południowo-wschodniej Wielkopolsce w okresie wpływów rzymskich. Po pierwsze, wydaje się pewnym, że apogeum osadnictwa kultury przeworskiej na tym obszarze przypadał na fazę C1 (zwłaszcza jej początek). Jest to zatem zupełnie inna sytuacja niż w przypadku sąsiednich obszarów Dolnego Śląska, gdzie na ten czas przypada spadek intensywności osadnictwa (por. K. Godłowski 1985, s. 99).

Warto jednak zauważyć, że ze wschodniej części dorzecza Baryczy znanych jest coraz więcej stanowisk o szerokiej chronologii, bo początkami sięgających fazy B2/C1, a opuszczonych dopiero w fazie D, czyli w okresie wędrówek ludów. Oprócz przytaczanego tu cmentarzyska z Kociny (którego monografia przygotowywana jest do druku), wspomnieć tu wypada także w dużej części zniszczone cmentarzysko ze stan. 5 w Gorzycach Wielkich (M. Olędzki, G. Teske 2004). Być może podobną rozpiętość czasową miało skupisko osadnicze, wykryte w miejscowości Kałkowskie, pow. ostrowski, które niewątpliwie związane były z produkcją żelaza (por. A. Błażejowski 2004, s. 91).

Istnienie dość dużej i zapewne zaawansowanej technologicznie pracowni garncarskiej wydaje się świadczyć o stabilności osadnictwa kultury przeworskiej na omawianym terenie jeszcze we wczesnym okresie wędrówek ludów. Jest to interesujące zważywszy na dwa fakty. Po pierwsze, w tym czasie (tj. już od fazy C2) dostrzegalna jest wyraźna tendencja do przesuwania się osadnictwa przeworskiego w kierunku południowym, na Przedgórze Sudeckie. Po drugie, na fazę D przypada na Śląsku upadek dużych, wyspecjalizowanych pracowni garncarskich na rzecz powstawania małych, półrzemieślniczych, produkujących ceramikę na dobrane potrzeby (S. Pazda 1980, s. 205). Odkrycie omawianej pracowni, dość zaawansowanej technologicznie, wskazywałoby na to, że w południowej części Wielkopolski zachodziły procesy kulturowe o zupełnie innym charakterze.

Bibliografia

BŁAŻEJOWSKI A.

2004 *Ze studiów nad osadnictwem z okresu wpływów rzymskich we wschodnim dorzeczu baryczy*, [w:] M. Olędzki, J. Skowron (red.), *Kultura przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy*, Łódź, s. 87-98.

GODŁOWSKI K.

1985 *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.

MACZYŃSKA M.

1999 *Schyłkowa faza kultury przeworskiej*, [w:] A. Kokowski (red.), *Kultura przeworska*, t. 4, s. 25-53.

OLĘDZKI M., TESKE G.

2004 *Materiały ze zniszczonego cmentarzyska kultury przeworskiej w Gorzycach Wielkich (stanowisko m5) woj. wielkopolskie oraz uwagi na temat fibul A.VI, 1 odmiany A.158/162*, [w:] M. Olędzki, J. Skowron (red.), *Kultura przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy*, Łódź, s. 147-164.

PAZDA S.

- 1980 *Studia nad rozwojem i zróżnicowaniem lokalnym kultury przeworskiej na Dolnym Śląsku*, *Studia Archeologiczne*, t. 10.
1994 *Brzeski rejon starożytnej produkcji żelaza (IV-V w. n.e.)*, *Studia Archeologiczne*, t. 25.

Adresy autorów:

dr Artur Błażejowski

Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego

ul. Szewska 48

50-139 Wrocław

mgr Wojciech Mirocha

Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego

ul. Szewska 49

50-139 Wrocław

Untersuchungen einer Topferei der Przeworsk-Kultur auf der Fst. 5 in Kocina, Gem. Sośnie, Kreis Ostrów, Woj. wielkopolskie

Zusammenfassung

Die Untersuchungen auf der Fst. 5 in Kocina, Gem. Sośnie, Kreis Ostrów hat ein Team des Instituts der Archäologie der Universität zu Wrocław im August 2005 durchgeführt. Die Fundstelle hat im Jahr 2003 M. Paternoga bei der Oberflächenprospektion in der Umgebung der Dörfer Kocina und Pawłów freigelegt.

Auf der Fundstelle wurden die Grabungsflächen mit Gesamtfläche von 3,5 ha angelegt, in den es gelang, einige zehn Objekte freizulegen und zu explorieren. In diesen Objekten wurde zahlreiches Fundgut, vor allem Keramik gefunden.

Es gelang festzulegen, dass die untersuchte Fundstelle das Relikt einer Töpferwerkstatt der Przeworsk-Kultur ist, die in der Völkerwanderungszeit (vielleicht auch am Ende der späten römischen Kaiserzeit) funktionierte. Davon zeugen deutlich die freigelegten Überreste eines Töpferofens, der als Objekt 9 bezeichnet ist. Ursprüngliche Fundstellenfläche betrug wahrscheinlich ca. 3,5-4 ha.

Es ist nicht klar, ob die Werkstatt noch wenigstens eine gewisse Zeit, gleichzeitig mit einem Gräberfeld funktionierte, das auf der nahe gelegenen Fundstelle Nr. 2 in demselben Ort freigelegt wurde und dessen Chronologie auf die Phasen B2/C1-C2 der römischen Kaiserzeit fällt. Jedenfalls ist die Fundstelle 5 schon die vierte Fundstelle der Przeworsk-Kultur, die in den letzten Jahren im östlichen Teil des Barycz-Gebiets durch das Team des Instituts der Archäologie der Universität zu Wrocław freigelegt und untersucht wurden.

Abbildungen

Abb. 1. Kocina, Gem. Sośnie, Kreis Ostrów, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Lage der Fundstelle im Kontext der früher bekannten Fundstellen der Przeworsk-Kultur aus der nächsten Umgebung (Nummerierung in der Karte stimmt mit der Nummerierung in diesem Ort überein): 2 – Gräberfeld, 3 – Siedlung mit Lehm Aufschlüssen, 4 – Siedlung, 5 – besprochene Werkstattfundstelle

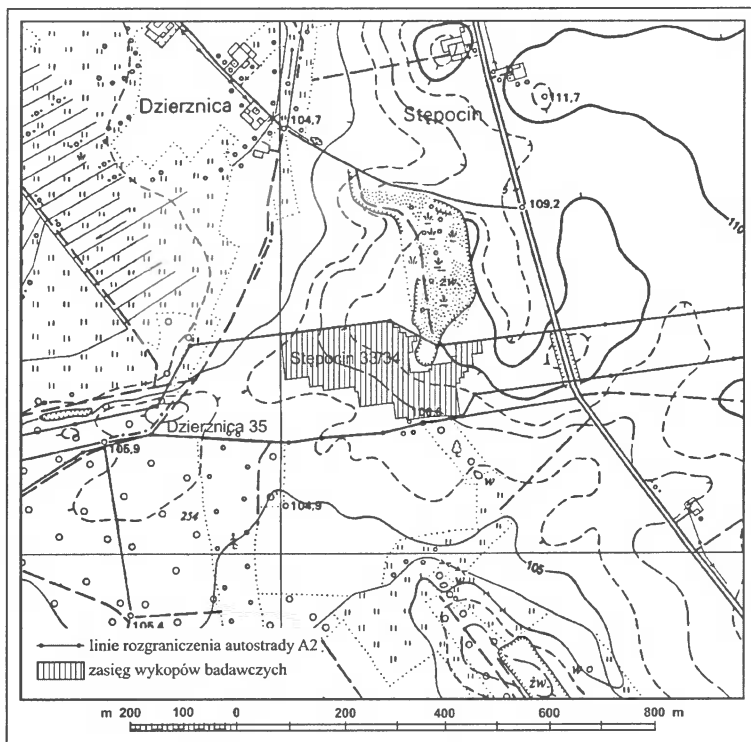
- Abb. 2. Kocina, Gem. Sośnie, Kreis Ostrów, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Aussicht auf die Fundstelle von Nordwesten
- Abb. 3. Kocina, Gem. Sośnie, Kreis Ostrów, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Objekt 6 (Herdstelle).
- Abb. 4. Kocina, Gem. Sośnie, Kreis Ostrów, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Decke des Objekts 9 (Töpferofen)
- Abb. 5. Kocina, Gem. Sośnie, Kreis Ostrów, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Objekt 10 (Ofen)
- Abb. 6. Kocina, Gem. Sośnie, Kreis Ostrów, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Auswahl von Fragmenten der Vorratsgefäße aus dem Objekt 9
- Abb. 7. Kocina, Gem. Sośnie, Kreis Ostrów, Woj. wielkopolskie, Fst. 5. Auswahl von Fragmenten der abgedrehten Gefäße aus dem Objekt 9

ZBIGNIEW WOŹNIAK

Archeologiczne badania ratownicze na wielokulturowym stanowisku nr 33/34 (A2-288) w Stępcinie, gm. Nekla, pow. Września, woj. Wielkopolskie. Komunikat z badań.

Badania archeologiczne na stanowisku 33/34 w Stępcinie przeprowadzone zostały przez Zespół Badań Archeologicznych Instytutu Prahistorii UAM działający w ramach Centrum Badań Archeologicznych przy Fundacji Uniwersytetu im Adama Mickiewicza w Poznaniu. Miały one miejsce w dniach 8 V-10 VII 1998, 20-24 X 1998 oraz 5 VI-25 X 2000. Podczas obydwu sezonów badawczych kierował nimi autor niniejszego komunikatu.

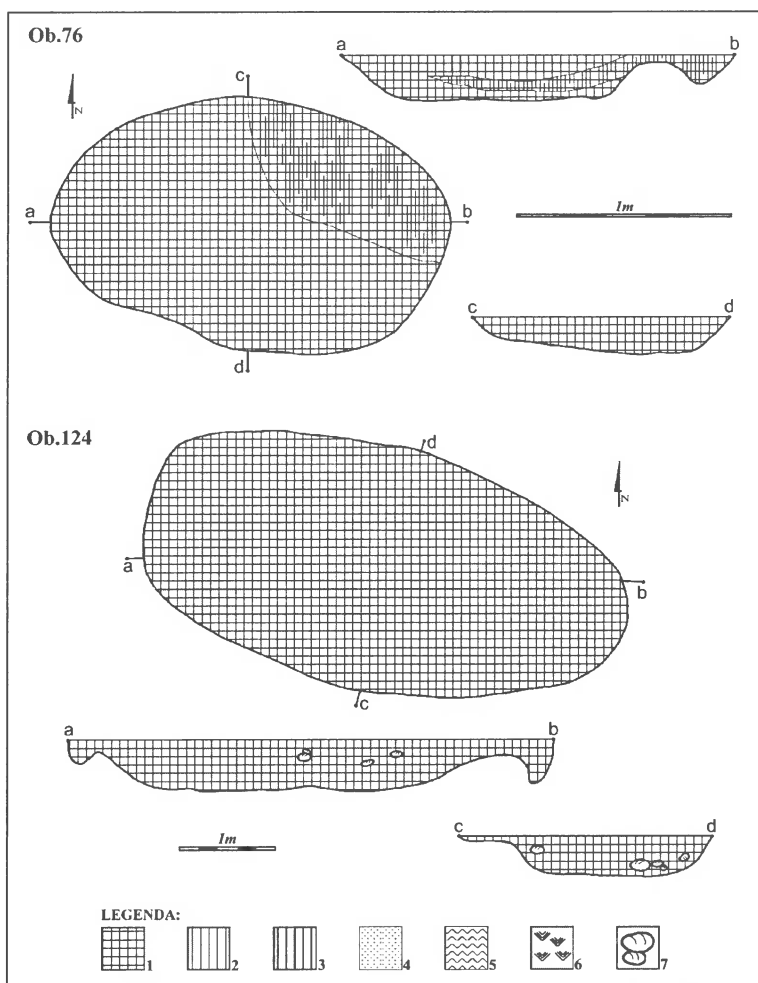
Omawiane tutaj stanowisko położone jest na obszarze eksponowanym obejmującym szczyt oraz południowy i zachodni skraj niewielkiego wyniesienia znajdującego się na północ

Rys. Marek Żółkiewski

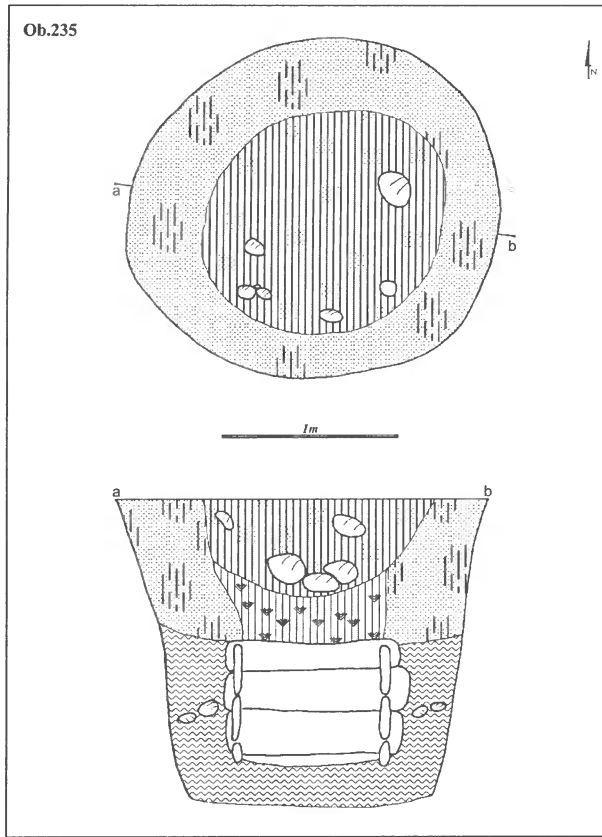
Ryc. 1. Stępcin, gm. Nekla, pow. Września, woj. wielkopolskie, stan. 33/34 (A2-288). Lokalizacja wykopów badawczych w obrębie linii rozgraniczenia autostrady A2

od istniejącej w trakcie badań polnej drogi łączącej wieś Giecz oraz Targowa Górka, w odległości około 3 km na wschód od zabudowań Giecza oraz około 0,5 km na południe od zabudowań wsi Stępczin. Stanowi ono część kompleksu osadniczego, w którego skład wchodzi także przylegające do niego od zachodu, rozległe i bardzo bogate stanowisko nr 35 w Dzierznicy (ryc.1). W ramach podziału Polski na mezoregiony fizyczno-geograficzne jest to obszar należący do Równiny Wrześnińskiej, stanowiącej część Pojezierzy Poznańskich (Kondracki 1994, s.96). Sytuacja stratygraficzna zaobserwowana na stanowisku miała prosty charakter. Pod warstwą humusu o miąższości wahającej się między 0,30 a 0,50 m zalegał piaszczysty w centrum stanowiska i gliniasty na pozostałym obszarze calec, w który zagłębione były obiekty archeologiczne. W trakcie badań nie zaobserwowano pozostałości warstwy kulturowej. Obszar stanowiska był w znacznym stopniu zniszczony i to zarówno poprzez inten-

Rys. Inga Helminiak

Ryc. 2. Stępczin, gm. Nekla, pow. Września, woj. wielkopolskie, stan. 33/34 (A2-288). Plany i profile obiektów z okresu wczesnego średniowiecza. 1 – apaleniżna, 2 – brunatne próchnice, 3 – szaro-brunatne próchnice, 4 – szary piasek, 5 – gytia, 6 – szczątki roślinne, 7 – kamienie

Rys. Inga Helminiak

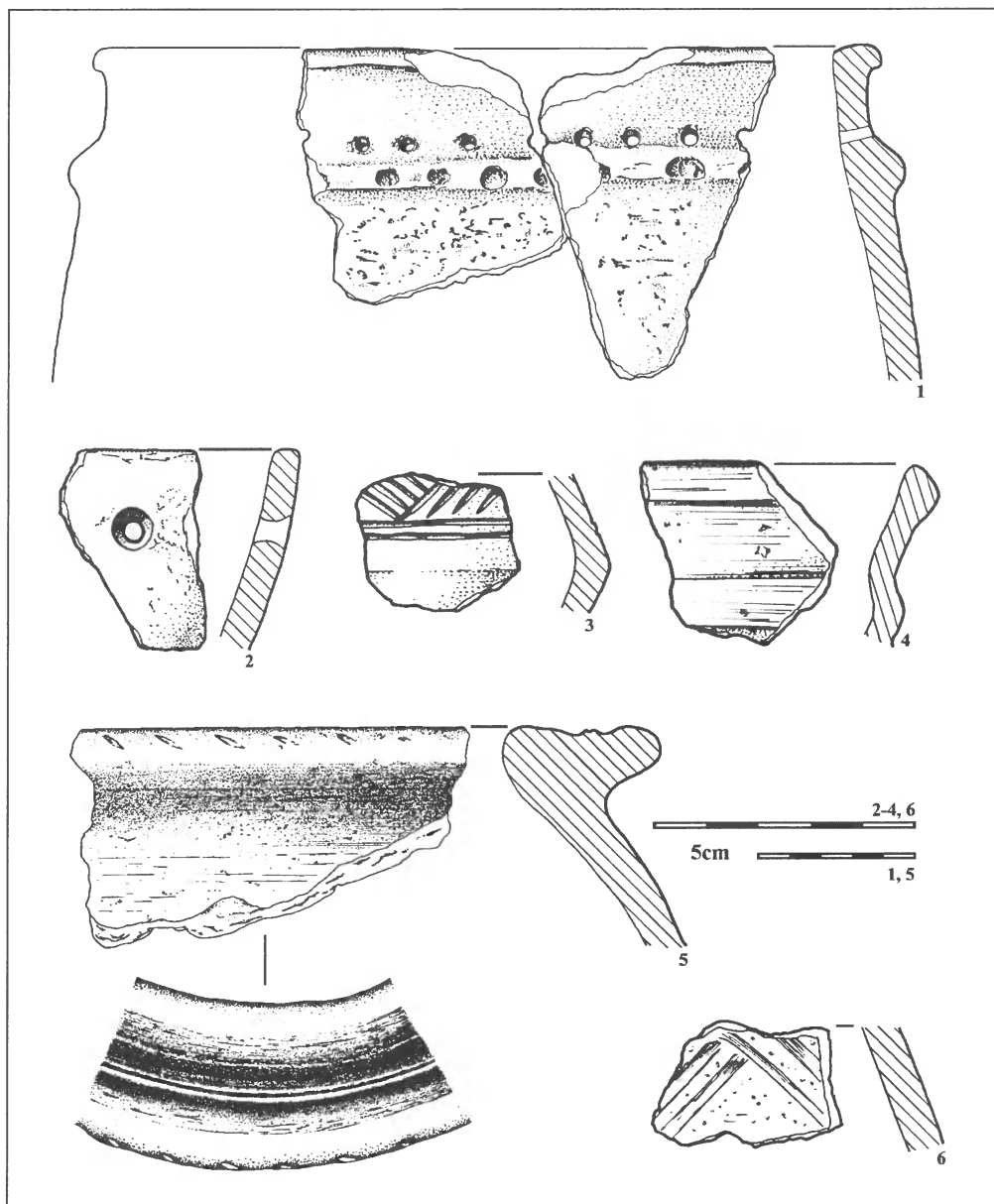
Ryc. 3 Stępcocin, gm. Nekla, pow. Września, woj. wielkopolskie, stan. 33/34 (A2-288). Plan i profil studni z okresu wczesnego średniowiecza

sywną działalność rolniczą, jak i w wyniku istnienia w jego centrum wybierzyska piasku a w części południowo-wschodniej śmietniska.

Przeprowadzone na stanowisku badania miały charakter ratowniczy i były częścią szeroko zakrojonych prac archeologicznych na terenach objętych budową autostrady A-2. Ich zakres przestrzenny był ograniczony bezpośrednim zagrożeniem inwestycją. Podstawą wytypowania stanowiska do wyprzedzających badań ratowniczych były zarówno dane archiwalne jak i wyniki badań powierzchniowych, jakie miały miejsce na jego obszarze w roku 1996. Pozyskany w ich trakcie materiał wskazywał na istnienie tutaj osadnictwa neolitycznego (5 fragmentów ceramiki KPL), osadnictwa ludności kultury łużyckiej (12 fragmentów ceramiki), osady kultury przeworskiej (39 fragmentów ceramiki), osady z okresu wczesnego średniowiecza (14 fragmentów ceramiki) oraz śladów osadnictwa późnośredniowiecznego i nowożytnego. Obraz osadnictwa zaobserwowany podczas badań powierzchniowych został w pełni potwierdzony i wzbogacony o dodatkowe elementy w trakcie omawianych tutaj szerokopłaszczyznowych badań wykopaliskowych. Objęły one obszar ponad 4 hektarów, na których zarejestrowano 674 obiekty archeologiczne, z których pozyskano niezbyt liczny, lecz interesujący materiał zabytkowy w postaci 1902 fragmentów ceramiki i nielicznego zbioru

zabytków wydzielonych. Tak mała liczba materialnych pozostałości osadnictwa jest w dużym stopniu wynikiem sygnalizowanego powyżej znacznego zniszczenia obszaru stanowiska.

Najstarsze fazy zasiedlenia stanowiska związane z okresami neolitu oraz wczesnego brązu są bardzo słabo reprezentowane. Pięć niedużych jam oraz nieliczny zbiór artefaktów krzemiennych i ceramiki neolitycznej nie tworzą na stanowisku zwartej terytorialnie i chronolo-

Ryc. 4 Stępocin, gm. Nekla, pow. Września, woj. wielkopolskie, stan. 33/34 (A2-288). Wybór ceramiki ze stanowiska

Rys. Marek Żółkiewski

gicznie grupy. Analiza materialnych pozostałości osadnictwa pozwoliła w niewielkim zbiorze 63 ułamków naczyń wydzielić fragmenty należące do dwóch jednostek kulturowych – kultury pucharów lejkowatych oraz kultury amfor kulistych. Podobnie przedstawia się sytuacja w przypadku osadnictwa z okresu wczesnego brązu, które koncentrowało się w centralnej i południowej partii wykopu badawczego, charakteryzującej się lekkim, piaszczystym podłożem. Wystąpiło tutaj siedem obiektów, wśród których były trzy, których wymiary mogą wskazywać na ich mieszkalną funkcję (ob. 201, 211, 339) oraz cztery niewielkie jamy gospodarcze. Pozyskany podczas ich eksploracji oraz z warstwy materiał ceramiczny (139 fragmentów ceramiki – ryc.4:1, 2) zawiera w sobie cechy, które pozwalają łączyć go z kulturą trzciniecką i umieszczać chronologicznie w końcowych fazach jej istnienia.

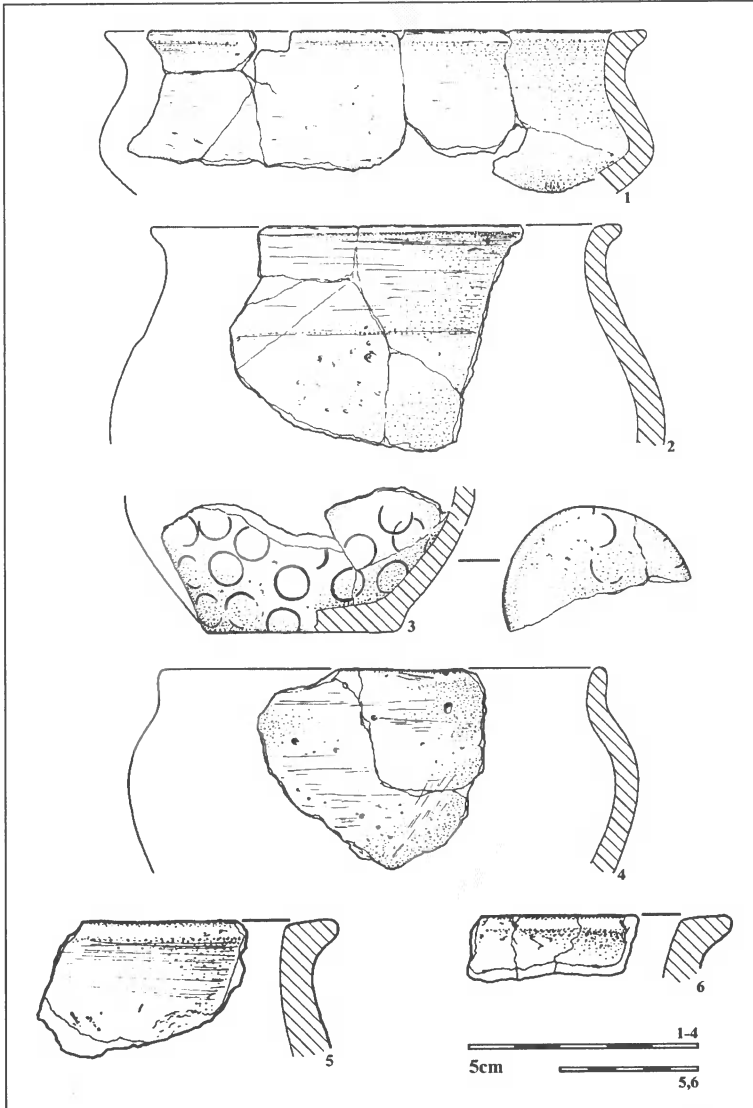
Dwanaście obiektów oraz zbiór 278 fragmentów ceramiki to pozostałości rozproszonego na całym obszarze stanowiska osadnictwa ludności kultury łużyckiej. Wśród obiektów dwa to założenia o charakterze mieszkalnym, jedno to skupisko ceramiki pozostałe zaś to niewielkie płytkie jamy. Materiał ceramiczny jakim dysponowaliśmy był bardzo silnie rozdrobniony i pozwalał jedynie na umieszczenie go w szerokich, obejmujących całość okresu halsztackiego ramach. Zaobserwowane ślady osadnictwa kultury łużyckiej to wschodnia peryferia osady, której centrum znajdowało się na obszarze sąsiedniego, bardzo bogatego stanowiska nr 35 w Dzierznicy, na którym obiekty tej jednostki kulturowej stanowiły wraz z obiektami kultury przeworskiej element dominujący i gdzie pozyskano bardzo liczny, liczący blisko 50 tysięcy fragmentów zbiór ceramiki do niej należący (informacja prowadzącego badania na tym stanowisku mgr Artura Sobuckiego).

Pozostałości osadnictwa kultury pomorskiej ograniczają się jedynie do zbioru 12 fragmentów ceramiki. Podobnie jak w wypadku kultury łużyckiej również ta jednostka ma swoją liczną reprezentację na stanowisku nr 35 w Dzierznicy, gdzie pojawiły się zarówno obiekty osadowe jak i groby ją reprezentujące (A. Sobucki 2003, s. 289).

Zdecydowanie liczniejsze od dotychczas omówionych są pozostałości osadnictwa ludności kultury przeworskiej. Do tej fazy zasiedlenia stanowiska zaliczono 80 obiektów, wśród których są zarówno obiekty mieszkalne, gospodarcze, produkcyjne (destrukcja pieca) jak i obiekty o szczególnym znaczeniu użytkowym (ob. 262 – studnia z cembrowiną w postaci wydrążonego pnia lipy). Zbiór 740 fragmentów ceramiki zawiera w sobie zarówno bardzo nieliczne elementy, które datować można na młodszy okres przedrzymski jak i zdecydowanie dominujące fragmenty naczyń z późnego okresu wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów. Wśród tych ostatnich znalazły się zarówno fragmenty naczyń ręcznie lepionych (ryc.4:3), tzw. ceramika „siwa” (ryc.4:4), 2 fragmenty naczyń typu „Krausengefäß (ryc 4:5,6), jak i fragment ceramiki, którą można określić jako „późnoantyczną” (T. Makiewicz, 2005).

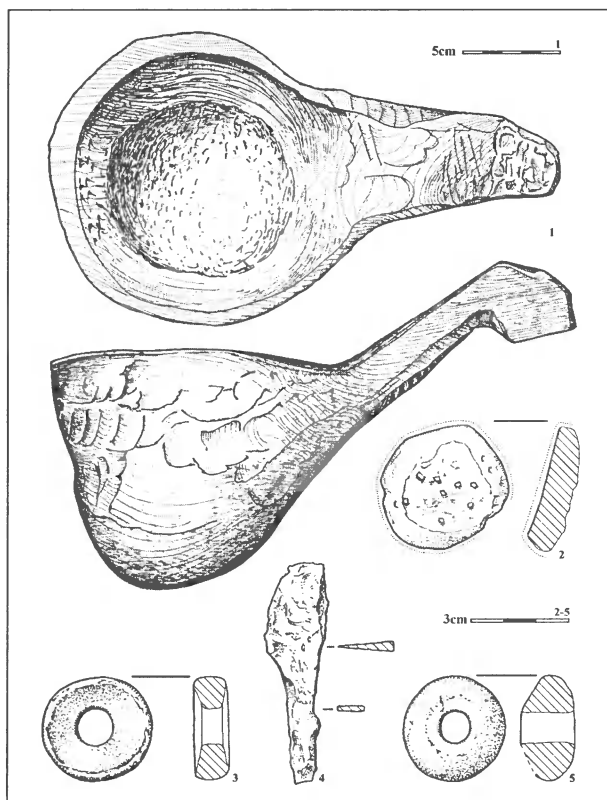
Okres wczesnego średniowiecza jest jedynym, który w ramach zespołu osadniczego Dzierznica- Stępcin ma swoją dominującą reprezentację na obszarze stanowiska nr 33/34 w Stępcinie. Związanych jest z nim 8 interesujących obiektów skoncentrowanych przy granicy wybierzyska piasku oraz zbiór zabytków liczący 634 fragmenty ceramiki oraz 5 zabytków wydzielonych (nożyk garncarski, 2 przęśliki, nożyk żelazny, czerpak drewniany). Lokalizacja obiektów jasno wskazuje na fakt zniszczenia znacznej części tej interesującej osady wczesnośredniowiecznej. Wśród odkrytych obiektów funkcję trzech można określić jako mieszkalną (ob. 47, 76, 124, ryc. 2), dwa kolejne to duże jamy o trudnej do jednoznacznego określenia funkcji (ob.78, 139), pozostałe zaś to dwa paleniska (ob.89, 107) ostatni studnia (ob. 235, ryc. 3). Wśród obiektów mieszkalnych wyróżnia się wymiarami i wyposażeniem ob.124. Jest to duża, owalna jama o wymiarach 5,10×2,60 m. W przekroju obiektu zaznaczyły się trzy

wyraźne segmenty- dwa stożkowe zagłębienia na zachodnim i wschodnim skraju obiektu o głębokości odpowiednio 0,20 oraz 0,40 m oraz zlokalizowane między nimi nieckowate zagłębienie o miąższości 0,40 m. Wypełnisko obiektu stanowiła spalenizna. Pochodził z niego liczny i interesujący formalnie zbiór blisko 350 fragmentów ceramiki oraz ceramiczny nożyk garncarski (ryc. 6:2). Innym zasługującym na opis obiektem jest studnia (ryc. 3) W partii stropowej obiekt ten miał kształt zbliżony do kolistego o średnicy około 1,40 m. Tak zarysowana jama zwężała się stopniowo do głębokości 0,60 m od stropu osiągając w tym miejscu średnicę 0,90 m. Do tej głębokości wypełnisko obiektu stanowiła szarobrunatna próchnica, piasek

Rys. Marek Żółkiewski

Ryc. 5 Stępczin, gm. Nekla, pow. Września, woj. wielkopolskie, stan. 33/34 (A2-288). Wybór ceramiki ze stanowiska

Rys. Marek Żółkiewski

Ryc. 6 Stępczin, gm. Nekla, pow. Września, woj. wielkopolskie, stan. 33/34 (A2-288). Zabytki z okresu wczesnego średniowiecza

oraz nieliczne średniej wielkości kamienie. Niżej obiekt schodził pionowo i na głębokości 1 m od stropu pojawił się zarys drewnianej cembrowiny. Zachowały się trzy poziomy dranie o długości około 1,30 m, szerokości 0,25 m i grubości 8–10 cm. Dranice były łączone ze sobą na zrąb. Na głębokości 1,40 m od stropu od strony zewnętrznej zrębowa konstrukcja studni była szczelnie obstawiona na ogół dość dużymi polnymi kamieniami. Całkowita głębokość obiektu wynosiła 1,90 m. Jedynym zabytkiem pochodzącym z jego eksploracji był bardzo dobrze zachowany czerpak drewniany (ryc. 6:1). Przeprowadzono analizę dendrologiczną i dendrochronologiczną obiektu, którą wykonał dr Marek Krapiec z Pracowni Dendrochronologicznej AGH w Krakowie. Ustalono w jej wyniku, że podstawowym surowcem było drewno dębowe (jedynie jedna dranica wykonana była z drewna jesionowego) a obiekt datować można na rok 813. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że dla czterech obiektów wczesnośredniowiecznych (ob. 47, 76, 89, 124) posiadamy serię dat radiowęglowych. Analizę kości pozyskanych z wypełniska tych obiektów wykonał prof. dr P.M. Grootes z Leibnitz Labor für Aletbestimmung und Isotopenforschung przy Uniwersytecie w Kilonii. Uzyskana seria 19 dat kalibrowanych zawiera się w przedziale 692-979 AD. Zarówno seria dat radiowęglowych jak i data dendrochronologiczna dobrze korespondują z wynikami analizy formalnej zbioru ceramiki, która pozwoliła datować go na początek fazy C wczesnego średniowiecza w Wielkopolsce.

Pozostałości osadnictwa późnośredniowiecznego oraz nowożytnego pojawiły się na stanowisku jedynie incydentalnie.

Dokładne omówienie wyników badań i szczegółowa analiza materiału zabytkowego zawarta jest w przygotowanym do druku opracowaniu wyników badań na stanowisku (Z. Woźniak, 2004)

Bibliografia

KONDRACKI J.

1994 *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa

MAKIEWICZ T.

2005 *O tak zwanej „ceramice pseudośredniowiecznej” w Polsce*, „Archaeologia Historica Polona”, t.15/2, s.169-186

SOBUCKI A.

2003 *Archeologiczne badania ratownicze na wielokulturowym stanowisku nr 35 w Dzierznicy, gm. Dominowo, woj. wielkopolskie przeprowadzone w roku 2002*, „Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne”, tom 6, s.286-292.

WOŹNIAK Z.

2004 *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku 33/34 w Stępcinie, pow. Września (A2-288)*, w druku

Adres autora

mgr Zbigniew Woźniak

Fundacja UAM

ul. Rubież 46

61-612 Poznań

Archäologische Rettungsgrabungen auf der Mehrkulturfundstelle Nr. 33/34 (A2-288) in Stepocin, Gem. Nekla, Kreis Września, Woj. wielkopolskie. Untersuchungsbericht

Zusammenfassung

Die archäologischen Rettungsgrabungen auf der Mehrkulturfundstelle Nr. 33/34 in Stepocin, Gem. Nekla wurden in Jahren 1998 und 2000 durchgeführt. Sie waren mit dem geplanten Bau der Autobahn A-2 verbunden. Sie hat das Team der Archäologischen Untersuchungen des Instituts für Urgeschichte der Adam Mickiewicz-Universität, das im Rahmen des Zentrums der Archäologischen Untersuchungen bei der Stiftung der Adam Mickiewicz-Universität handelt, durchgeführt. Die Arbeiten leitete der Verfasser des vorliegenden Berichts.

Diese Fundstelle ist ein Teil des Siedlungskomplexes, zu dem noch die westlich anliegende, reiche Fundstelle Nr. 35 in Dzierznica gehört. Während der Arbeiten wurde ein fast 4 ha großes Gebiet freigelegt, auf dem 674 archäologischen Objekte gefunden sind, welche die Überreste der Besiedlung aus dem Neolithikum, der frühen Bronzezeit, der Lausitzer-Kultur, der Pommerschen-Kultur, der Przeworsk-Kultur und aus dem Frühmittelalter, Spätmittelalter und aus der Neuzeit sind.

Unter den freigelegten Objekten befanden sich sowohl die Wohnobjekte, die Wirtschaftsobjekte, als auch diese mit besonderen Gebrauchsfunktionen (Brunnen). Die zahlreichste Objektgruppe ist mit dem Bestehen auf diesem Gebiet einer Siedlung der Przeworsk Kultur verbunden, die auf Grund des keramischen Materials ins Ende der späten römischen Kaiserzeit und in die Völkerwanderungszeit datiert wird. Sehr interessant erschienen auch die Überreste einer in großem Grad vernichteten frühmittelalterlichen Siedlung zu sein, die durch die Analyse des Materials, Radiokarbondatierung und dendrochronologische Datierung in die Phase C des Frühmittelalters in Großpolen datiert wird.

Abbildungen

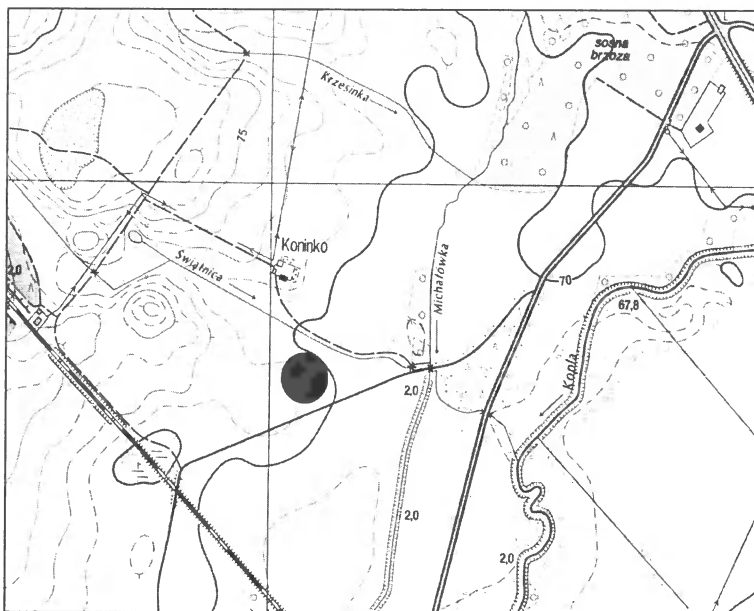
- Abb. 1. Stępcin, Gem. Nekla, Kreis Września, Woj. wielkopolskie, Fst.33/34 (A2-288). Lage der Forschungsgrabungsflächen innerhalb der Abgrenzungslinien der Autobahn A2. Gez. Marek Zólkiewski
- Abb. 2. Stępcin, Gem. Nekla, Kreis Września, Woj. wielkopolskie, Fst.33/34 (A2-288). Pläne und Profile der Objekte aus dem Frühmittelalter. Gez. Inga Hełminiak
- Abb. 3 Stępcin, Gem. Nekla, Kreis Września, Woj. wielkopolskie, Fst.33/34 (A2-288). Plan und Profil eines Brunnens aus dem Frühmittelalter. Gez. Inga Hełminiak
- Abb. 4 Stępcin, Gem. Nekla, Kreis Września, Woj. wielkopolskie, Fst.33/34 (A2-288). Keramikauswahl aus der Fundstelle. Gez. Marek Zólkiewski
- Abb. 5 Stępcin, Gem. Nekla, Kreis Września, Woj. wielkopolskie, Fst.33/34 (A2-288). Keramikauswahl aus der Fundstelle. Gez. Marek Zólkiewski
- Abb. 6 Stępcin, Gem. Nekla, Kreis Września, Woj. wielkopolskie, Fst.33/34 (A2-288). Funde aus dem Frühmittelalter. Gez. Marek Zólkiewski

TOMASZ STĘPNIK

Cmentarzysko wczesnośredniowieczne i pozostałości osady kultury łużyckiej na stanowisku 65 przy ul. Drukarskiej 61 w Koninku, gm. Kórnik.

W związku z budową placu składowego z halą warsztatową i budynkiem biurowym w Koninku przy ul. Drukarskiej 61 (działka 34/3)¹, Wojewódzki Konserwator Zabytków nakazał wykonanie prac archeologicznych obejmujących badania powierzchniowe, oraz w przypadku potwierdzenia obecności stanowiska archeologicznego, przeprowadzenie ratowniczych badań wykopaliskowych. Prace prowadziła Pracownia Archeologiczna Uni-Art, pod kierunkiem dra Tomasza Stępnika².

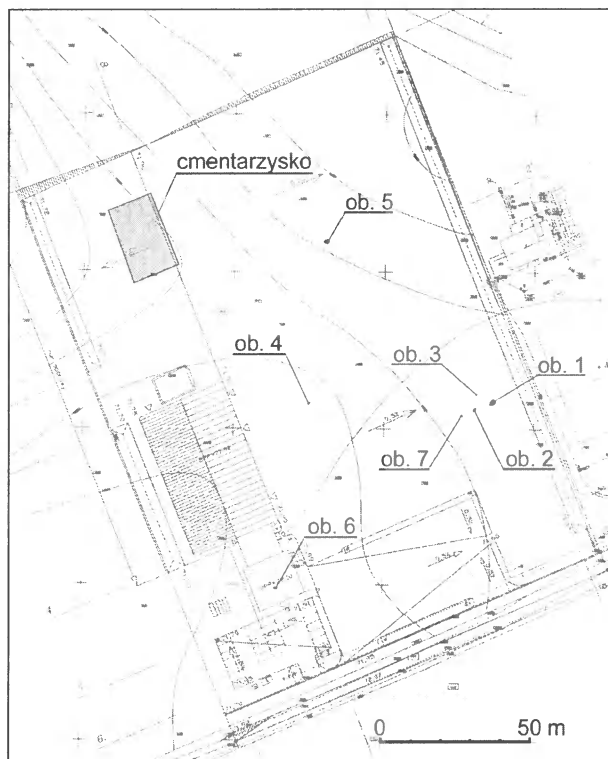
Nadzorowana inwestycja zlokalizowana była na północ od strumienia Kopli i na zachód od niewielkiego strumienia Świątnica na północno-wschodnim stoku niewielkiego wyniesienia, w obrębie działki 34/3, przy ulicy Drukarskiej 61 w Koninku, gm. Kórnik.

Ryc. 1. Koninko, gm. Kórnik, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 65, ul. Drukarska 61, dz. 34/3. Lokalizacja inwestycji

¹ Badania archeologiczne, konserwację zabytków oraz dodatkowe analizy sfinansowała PERI Polska Sp. z o.o.

² W ratowniczych badaniach archeologicznych na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku uczestniczyli: mgr Piotr Pawlak oraz studenci V roku archeologii UAM Jakub Dutkiewicz i Łukasz Gil. Ponadto na wcześniejszym etapie prac na tym stanowisku, w trakcie którego przebadano ślady osadnictwa kultury łużyckiej i nowożytnego także mgr Ryszard Mikoła i studenci Marcin Anders i Tomasz Bartoszewski.

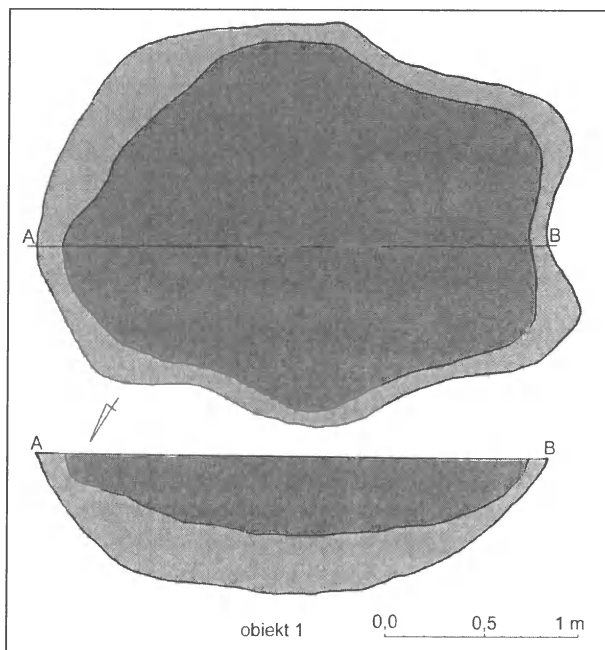

Ryc. 2 Koninko, gm. Kórnik, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 65, ul. Drukarska 61, dz. 34/3. Lokalizacja odkrytych obiektów archeologicznych i wczesnośredniowiecznego cmentarzyska

Z terenów wokół inwestycji znanych jest kilkanaście archiwalnych stanowisk archeologicznych, przy czym cztery (stan. 61, 63, 64 i 65) leżą w bezpośrednim sąsiedztwie budowy, a jedno z nich (stan. 65) częściowo obejmuje działkę 34/3 przy ul. Drukarskiej.

W trakcie prowadzonych prac archeologicznych na stanowisku 65 zarejestrowano wczesnośredniowieczne cmentarzysko oraz 7 osadniczych obiektów archeologicznych. Tylko w jednym z nich (ob. 1–największy) zarejestrowano w wypełniku obecność ceramiki naczyniowej, którą możemy wiązać z kulturą łużycką i datować na epokę brązu, ewentualnie przełom epoki brązu i epoki żelaza (V EB–Ha CD). W innych obiektach nie odnotowano materiału zabytkowego pozwalającego na precyzyjne ustalenie ich przynależności chronologiczno-kulturowej, jednakże ze względu na charakter wypełnika trzy kolejne możemy określić z dużą dozą prawdopodobieństwa jako pradziejowe (obiekty 2, 5, 6). Opierając się na wynikach badań powierzchniowych można próbować je łączyć z kulturami łużycką lub przeworską. Materiały obu kultur odnotowano w materiałach uzyskanych w badaniach powierzchniowych przeprowadzonych na tym stanowisku. Kolejny obiekt (ob. 7) możemy prawdopodobnie wiązać, podobnie jak poprzednie, z pradziejami lub ewentualnie ze średniowieczem. Ostatnie dwa obiekty (nr 3 i 4), jak się wydaje mają metrykę nowożytną.

Intensywność występowania obiektów na tym stanowisku była stosunkowo mała, obiekty nie tworzyły wyraźnych skupisk. Odnotowano je w obrębie górnych partii stoku, natomiast

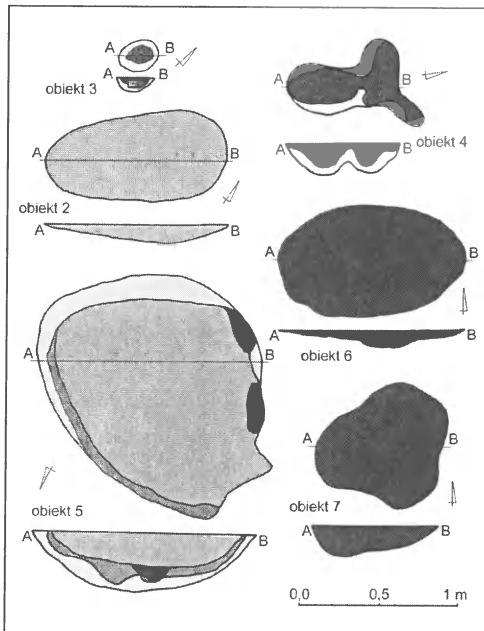

Ryc. 3. Koninko, gm. Kórnik, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 65, ul. Drukarska 61, dz. 34/3. Obiekt 1

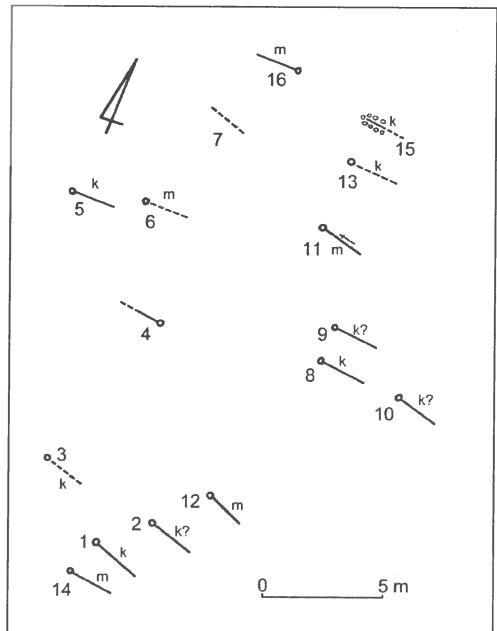
w dolnych partiach – w pobliżu strumienia odnotowano obecność charakterystycznych gleb torfowo-bagiennych, co świadczy o zalewowym charakterze tej części doliny, co w znacznym stopniu ograniczało walory osadnicze tego terenu.

Wczesnośredniowieczne cmentarzysko zarejestrowane zostało na ostatnim etapie prac budowlano-ziemnych w północno-zachodnim narożniku działki budowlanej, zlokalizowane było na północno-wschodnim stoku niewielkiego wzniesienia na południowy-zachód od niewielkiego strumienia Świątnica. Zostało ono przebadane najprawdopodobniej w całości. Groby wystąpiły stosunkowo płytko, w wielu przypadkach tuż pod warstwą humusu, co miało istotny wpływ na stan ich zachowania. W trakcie przeprowadzonych ratowniczych badań archeologicznych zarejestrowano szesnaście pochówków szkieletowych. Układ grobów był raczej chaotyczny, trudno wyróżnić na nim jednoznaczne rzędy czy skupiska. Część grobów w mniejszym lub większym stopniu była uszkodzona; istnieje uzasadnione prawdopodobieństwo, że niektóre mogły ulec całkowitemu zniszczeniu, czego przykładem jest grób dziecka³. Wnioskując z ilości zarejestrowanych, najczęściej w warstwie humusu, kości „luźnych”, których część z pewnością należała do zarejestrowanych, a niekompletnych pochówków, ilość dodatkowych nieoznaczonych grobów była niewielka i z pewnością nie przekraczała dwóch lub trzech, co nie mogło wpłynąć na charakter rozplanowania cmentarzyska. Nie zaobserwowano także wyraźnego wewnętrznego podziału przestrzeni cmentarnej, czy wyodrębniania osobnych kwater ze względu na płeć lub wyposażenie grobowe. Cmentarzysko w Koninku, na tle innych z tego okresu, należy do bardzo małych. Uwzględniając ewentualne zniszczone całkowicie pochówki, nie przekraczało ono 20 grobów.

³ Pojedynczą kość potyliczną dziecka odkryto w warstwie humusu

Ryc. 4. Koninko, gm. Kórnik, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 65, ul. Drukarska 61, dz. 34/3. Zestawienie obiektów 2-7

Rys. T. Stępnik
Ryc. 5. Koninko, gm. Kórnik, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 65, ul. Drukarska 61, dz. 34/3. Orientacja grobów i rozplanowanie cmentarzyska; literkami przy grobach oznaczono płeć zmarłego: k – kobieta, m – mężczyzna, natomiast cyframi – numerami grobów

Zmarli byli chowani w grobach pojedynczych, bezpośrednio w ziemi, nie odnotowano pozostałości trumien, w kilku przypadkach istnieje podejrzenie obecności drewnianych konstrukcji grobowych. Najbardziej czytelne były one w grobie 8. Powyżej głowy odkryto w miarę regularną smugę, która mogła być pozostałością po drewnianej obstawie. Ponadto ciemniejsze smugi, być może będące śladami po desce grobowej, zarejestrowano w okolicy czaszki, ramienia i bioder. Nie zarejestrowano natomiast w nim pozostałości jakichkolwiek metalowych okuć czy gwoździ. Ponadto ciemniejsze smugi pod szkieletem odnotowano również w grobach 9 i w niewielkim stopniu w 11 – mężczyzny z mieczem. Natomiast w częściowo zniszczonym grobie 4 czaszka ułożona była na boku, na prawej kości skroniowej, częścią twarzową zwróconą ku północy. Niewykluczone, że zarejestrowano w tym przypadku wtórną pozycję czaszki, spowodowaną rozkładem zwłok w przestrzeni nie wypełnionej zasympiskiem, co wskazywać może na obecność konstrukcji drewnianej nad zmarłym. W grobie 15 pojawiła się natomiast kamienna obstawa.

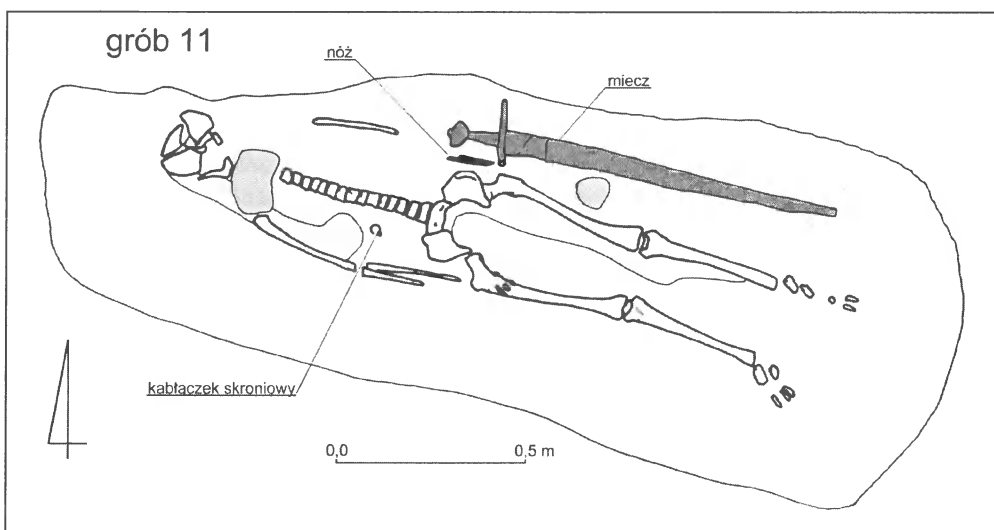
Szkielety ułożone były w pozycji wyprostowanej, z rękami wyciągniętym wzdłuż tułowia (groby 1, 11, 13 i 16), względnie, gdzie to się dało zaobserwować dzięki dobremu stanowi zachowania szkieletu, ręce były lekko ugięte łokciu i spoczywały na łonie (groby 8, 12, 14 i 15). W części grobów ze względu na stan zachowania szkieletów nie było możliwe ustalenie sposobu ułożenia rąk. Stosunkowo wąskie ułożenie kości tułowia, nóg oraz zgięte w kierunku łona kości rąk mogą sugerować, iż zwłoki zostały skrupowane całunem, w szczególności dotyczy grobów 8, 14 i ewentualnie 2. Zmarli głowami skierowani byli na zachód z odchyleniem

na północny-zachód (12 pochówków) lub na wschód z odchyleniem na południowy-wschód (4 pochówki). Nie zaobserwowano związku pomiędzy płcią zmarłego a orientacją grobu.

Trudno było określić pierwotne ułożenie głów na cmentarzysku w Koninku, gdyż czaszki w przeważającej większości uległy zniszczeniu. Wydaje się, że dominowało ułożenie z twarzą ku górze, ewentualnie z lekkim odchyleniem w prawą stronę.⁴ Nogi zmarłych były wyprostowane.

Wszystkie zarejestrowane groby zaliczyć należy do płaskich z jamami wziemnymi zagłębionymi pierwotnie w calcu. Jamy rysowały się w kształcie mniej lub bardziej regularnych prostokątów o lekko zaokrąglonych krótszych bokach. Wymiary jam uzależniano od wzrostu pochowanego osobnika, ale również, czego dowodzi grób 15, także od pozycji społecznej zmarłego. Pierwotna głębokość grobów jest obecnie trudna do ustalenia, ale wydaje się, że nie była ona zbyt duża, z pewnością nie przekraczała 1 m. Teren cmentarza był intensywnie wykorzystywany rolniczo, obejmował rejon lekkiego skłonu stoku, co mogło dodatkowo stymulować procesy erozji powierzchniowej. Należy pamiętać, że w wyniku intensywnej uprawy roli (orka) oraz procesów erozji powierzchniowej poziom humusu obniżał się, a groby pierwotnie usytuowane głębiej, występowały obecnie tuż pod warstwą orną. Zaobserwowano jednakże, że nie wszystkie groby były na tej samej głębokości, nawet przy uwzględnieniu nachylenia stoku. Ewidentnie groby 11 (z mieczem) oraz 15 (w obstawie kamiennej) były głębsze od innych, natomiast pochówek dziecka znajdował się znacznie płycej, co było przyczyną jego całkowitego zniszczenia przez głęboką orkę. Głębokość grobów na cmentarzysku w Koninku, podobnie jak i wielkość jamy grobowej, niewątpliwie wiązać można z pozycją społeczną zmarłego.

Dominują groby średniej głębokości, i są one w większości mniej lub bardziej uszkodzone. Na tym tle wyróżniają się groby 11 i 15. Pierwszy, w którym pochowany był osobnik tego cmentarzyska – złożono go razem z mieczem. Grób ten był głębszy i znacznie większy od innych. Jama grobowa była w zarysie prostokątna z zaokrąglonymi narożnikami, jej długość wynosiła około 2,5 m a szerokość około 1 m, nie odnotowano śladów trumny, aczkolwiek za-

Ryc. 6 Koninko, gm. Kórnik, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 65, ul. Drukarska 61, dz. 34/3.
Grób 11

Rys. T. Stępnik

⁴ Pisząc prawą stronę mam na myśli prawą stronę zmarłego.

Tabela 1. Koninko, gm. Kórnik, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 65.⁵

groby	orientacja grobu	ulożenie głowy	konstrukcje grobowe	wyposażenie	pleć	wiek	wzrost
1	NW-SE	NW	brak	brak	kobieta	55-65	–
2	NW-SE	NW	brak	brak	kobieta?	–	–
3	NW-SE?	NW?	–	–	kobieta	dorośla	–
4	W-E	E	konstrukcje grobowe nad szkieletem ??	szpila pierścieniowata nóż żelazny	osobnik młodociany	10-15	–
5	W-E	W	brak	brak	kobieta	20-25	–
6	W-E?	W	brak	brak	mężczyzna	65-70	–
7	NW-SE?	NW?	–	nóż żelazny	–	–	–
8	NW-SE	NW	obudowa drewniana	–	kobieta	65-70	154,5
9	W-E	W	deska grobowa	brak	kobieta?	dorośla	158,4
10	NW-SE	NW	brak	brak	kobieta?	35-40	155,2
11	NW-SE	NW	deska grobowa ?	miecz nóż żelazny w skórzanej pochwie z brązowymi okuciami, kabłączek skroniowy	mężczyzna	50-60	170,3
12	NW-SE	NW	brak	brak	mężczyzna	30-40	170,4
13	NW-SE	NW	brak	nóż żelazny	kobieta	dorośla	–
14	W-E	W	brak	brak	mężczyzna	20-25	170,2
15	NW-SE	SE	obstawa kamienna	nóż żelazny w skórzanej pochwie z brązowymi okuciami i nitami	kobieta	dorośla	–
16	W-E	E	brak	nóż żelazny w skórzanej pochwie z brązowymi okuciami	mężczyzna	30-40	173,8

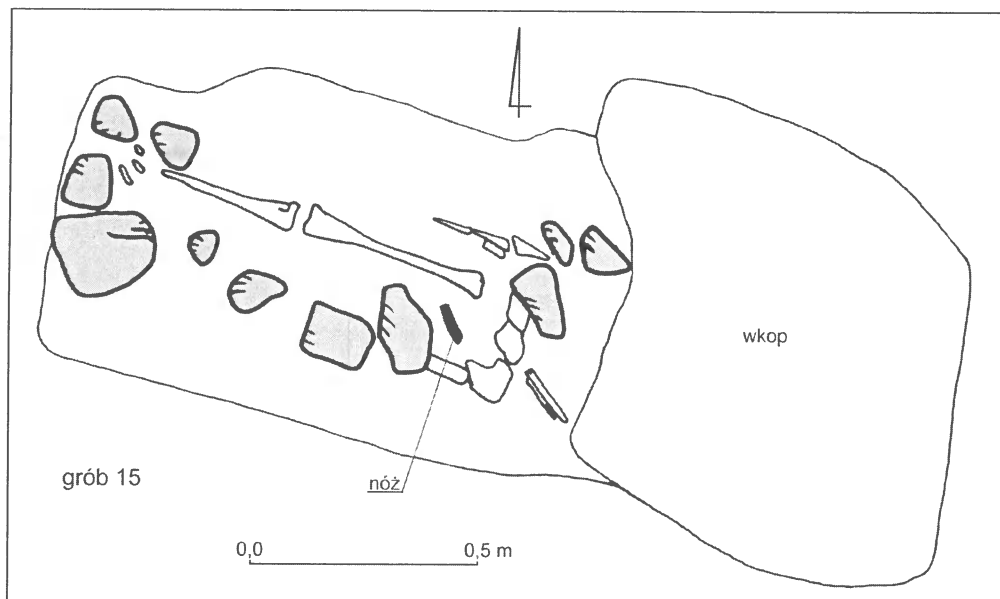
* W materiałach luźnych zebranych bez kontekstu zaobserwowano prócz kości, które mogły pochodzić z uszkodzonych, wymienionych powyżej grobów także jedną kość potyliczną dziecka.

rejestrowano pod szkieletem delikatne ciemniejsze przebarwienia. Być może były one śladem po np. desce grobowej, ale pewności niestety nie mamy. Grób zawierał szczątki dorosłego mężczyzny w wieku 50-60 lat, wzrostu 170,3 cm. Grób 15 wyróżniała natomiast obecność obstawy kamiennej, która miejscami przechodziła w rodzaj płaszcza i częściowo przykrywała zmarłą. Obydwa pochówki wyróżniają się także na tle innych także bogatszym wyposażeniem. Groby płytkie reprezentuje natomiast całkowicie zniszczony grób dziecka, które z natury rzeczy, zajmowało najniższą pozycję w ówczesnym społeczeństwie.

Wyposażenie grobów było stosunkowo ubogie, a zarazem charakterystyczne dla pochówków średniowiecznych, gdzie średnio ponad 50% pochówków jest bez jakiegokolwiek wyposażenia (Zoll-Adamikowa 1971a, s. 126, tabl. VIII i IX, s. 128-129). Dominowały żelazne nożyki (groby 4, 7, 11, 13, 15, 16) w pochewkach z brązowymi okuciami (groby 11, 15, 16). W przypadku grobu 4 żelaznemu nożykowi prawdopodobnie w kościanej pochwie towarzyszył żelazny widelec/szpila z kółkiem w podobnej pochwie. Poza wymienionymi, jedynie grób 11 posiadał dodatkowe bogatsze wyposażenie w postaci miecza⁶, srebrnego kabłączka skro-

⁵ Ekspertyzę szczątków kostnych z cmentarzyska wczesnośredniowiecznego w Koninku wykonała dr Marta Krenz-Niedbała z Zakładu Biologii Ewolucyjnej Człowieka Instytutu Antropologii UAM

⁶ Wymiary miecza: długość całkowita ok. 102 cm (zachowana 100 cm); długość rękojeści 15 cm; długość głowni ok. 87 cm (zachowana 85 cm); szerokość głowni u zastawy 5,3 cm; szerokość głowni przy sztychu 2,0 cm; szerokość zbrocza przy jelcu około 1,5-2 cm; długość jelca około 20 cm (zachowana długość jelca 16,5 cm); szerokość jelca 1,4 – 2,0 cm (przy trzpieniu); wysokość jelca 1,1 cm; szerokość głowicy 7,6 cm; wysokość głowicy 4,5 cm; grubość głowicy do 2,5 cm; szerokość trzpienia przy jelcu 2,7 cm; grubość trzpienia przy jelcu około 0,8 cm. Miecz spoczywał po lewej stronie zmarle-

Rys. T. Stępnik

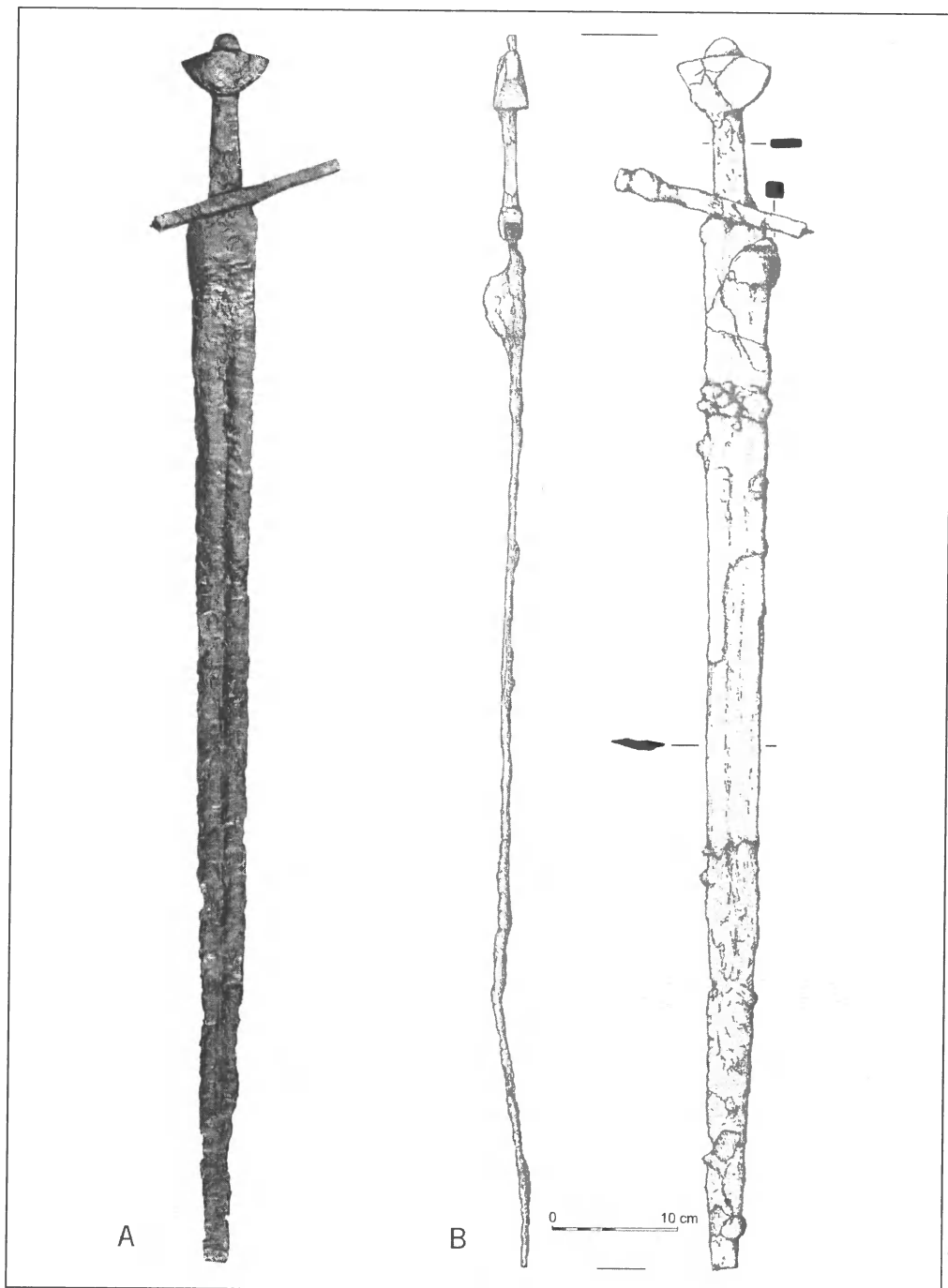
Ryc. 7. Koninko, gm. Kórnik, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 65, ul. Drukarska 61, dz. 34/3. Grób 15

niowego⁷ oraz nożyka w pochwie skórzanej z brązowym okuciem, co ewidentnie wiązać należy z wyższą pozycją społeczną zmarłego. Wszystkie przedmioty zarejestrowane w grobach można wiązać z bezpośrednim wyposażeniem, nie odnotowano natomiast żadnych darów grobowych, co zgodne było z tradycją chrześcijańską, w której unikano bogatego obdarzania zmarłych (Rauhut 1971, s. 464). Kwestią sporną może być jedynie obecność srebrnego kabłączka skroniowego w grobie 11, który można próbować interpretować jako dar, ze względu na płeć zmarłego – męską oraz lokalizację – na klatce piersiowej. Ponadto w dwóch grobach (1 i 15) odkryto w zasypiskach jam grobowych po jednym fragmencie ceramiki naczyniowej. Obu przypadkach była to ceramika pradziejowa, którą wiązać należy z kulturą łużycką, której ślady osadnicze odkryto w pobliżu i najprawdopodobniej dostała się tam przez przypadek.

Miecz odkryty w grobie 11 zaliczyć należy do typu X odmiany, który obecnie datuje się na przełom XI/XII i XII w. (Nadolski 1954, s. 27; Lech 2004, s. 19-25, tabl. 23; Oakeshott 1997, s. 28-32, 93, 113; Kirpińnikov 1966, s. 52, 54, 55, ryc. 12, tabl. XXIII,1, XXIV,3, Petersen 1919). Kabłączek skroniowy odmiany A wg. H. Kóćki-Krenz z grobu 11 występował od poł. X do przełomu XI/XII w. przy czym kabłączki o max. średnicy wnętrza 1,5/1,6-2 cm, do których możemy zaliczyć egzemplarz z Koninka (max. średnica 1,5 cm) pojawiły się dopiero około połowy XI stulecia, co dodatkowo zawęży nam chronologię (Kóćka-Krenz 1972, s. 102, 105; por. także Kóćka-Krenz 1993; Musianowicz 1948/49, s. 116-232). Szpilę pierścieniową odkrytą w grobie 4 zaliczyć można do grupy III, którą datuje się na koniec XI i 1 połowę

go wzdłuż uda, sztychem skierowanym w kierunku stóp, i co rzadkie, ustawiony był na sztychu i jelicu. Prawdopodobnie był on rąpcami przypięty do boku zmarłego.

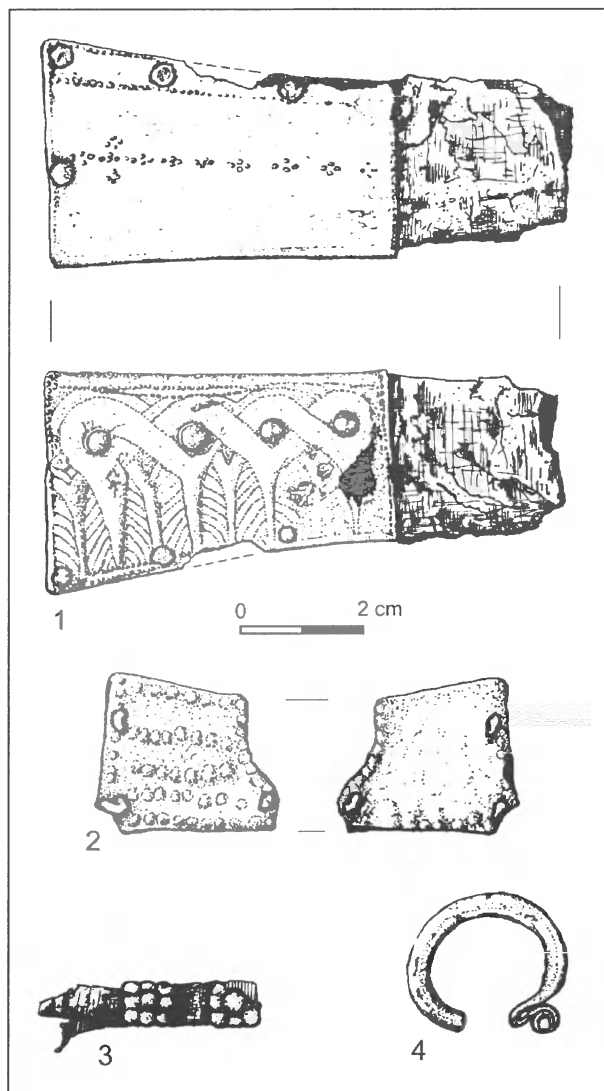
⁷ Kabłączek skroniowy, który jak się przyjmuje był ozdobą typowo kobiecą, odkryty został w grobie męskim i leżał na pierśi zmarłego. Domyślać się możemy, że był on noszony na szyi i zawieszony na rzemyku (?). Egzemplarz z Koninka wykonano z brązowego drutu, pokrytego srebrną blachą; jego wewnętrzna średnica wahała się w przedziale 1,25-1,5 cm.

Ryc. 8 Koninko, gm. Kórnik, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 65, ul. Drukarska 61, dz. 34/3.
Miecz wczesnośredniowieczny z grobu 11; a – fotografia po konserwacji, b – rysunek przed konserwacją

Rys. T. Stępnik

XII w. (Żak 1960, s. 424; Wachowski 1977, s. 446-459). Ornamentowane okucia brązowe pochewek noży datuje się ogólnie na XI-XII w., przy czym bardzo podobne okucie do egzemplarza z grobu 11, określono na XI – 1 ćwierć XII w. (Wrześniński 1993, s. 157-184). Natomiast podobne okucie do odkrytego w grobie 15 wydatowano na XI-XII w. (Rajewski 1937, s. 28-85), a prawie identyczne ozdobne podkładki pod nity na 1 połowę XI w. (Krzyszowski 1994, s. 49-72).

Rys. T. Stępnik.

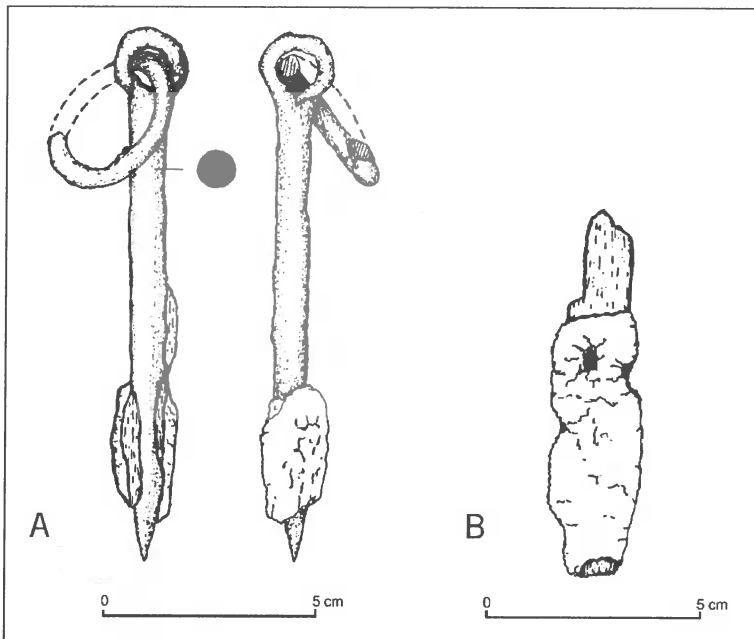
Ryc. 9. Koninko, gm. Kórnik, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 65, ul. Drukarska 61, dz. 34/3. 1 – brązowe okucie pochewki noża z grobu 11; 2 – brązowe dolne okucia pochwy pochewki noża z grobu 15, 3 – ozdobne podkładki pod nity pochewki noża z grobu 15; 4 – esowaty kabłączek skroniowy z grobu 11

Podsumowanie

Cmentarzysko w Koninku reprezentuje typ cmentarza nieprzykościelnego, bez układu rzędownego, o układzie zmarłych na osi wschód-zachód z odchyleniami. Orientacja różna, bez związku z płcią zmarłego, przy czym dominuje zachodnia (12 na 16 grobów), pod tym względem jest to więc cmentarzysko o charakterze przejściowym. Ten typ cmentarzysk szkieletowych był charakterystyczny dla ludności dorzecza Warty od 2 poł. X w. aż do momentu pojawienia się w 1. poł. XII stulecia gęstej sieci cmentarzy parafialnych, gdzie chowano według zasad obowiązujących w późnym średniowieczu i czasach nowożytnych (Zoll-Adamikowa 1971a, s. 161; Kara 2000, s. 473, przesuwając moment pojawienia się gęstej sieci przykościelnych cmentarzy parafialnych na 1 poł. XIII w.).

Badana nekropolia wydaje się być pod wieloma względami wyjątkową. Zwraca uwagę przede wszystkim niewielka ilość grobów, która nawet przy uwzględnieniu ewentualnych pochówków zniszczonych (np. grób dziecka) wynosiła około 20. Ponad połowa pochówków jest bez wyposażenia, co jest typowe dla tego typu cmentarzysk, ale wystąpiło również wyposażenie luksusowe (brązowe, ornamentowane okucia pochewek noży, szpila pierścieniowata, posrebrzany kabłączek skroniowy) oraz elitarne (miecz).

Także badania antropologiczne wskazują na pewną odmiennność, a zarazem homogeniczność pochowanej tutaj grupy ludzi. Warto zwrócić uwagę na wzrost, który dla kobiet mieści się w przedziale 154,5-155,2 cm, a dla mężczyzn 170,2-173,8 cm. Dla porównania, przeciętna wysokość ciała we wczesnym średniowieczu na terenie Polski wynosiła dla kobiet 153,5 cm, natomiast dla mężczyzn 165,7 cm (Stolarczyk, Lorkiewicz 1993, s. 328). Wzrost kobiet

Rys. T. Stępnik
Ryc. 10. Koninko, gm. Kórnik, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 65, ul. Drukarska 61, dz. 34/3. Szpila pierścieniowata (a.) i nóż (b.) w kościach pochwach z grobu 4

pochowanych na cmentarzysku w Koninku nieco przekraczał średnią krajową w tym okresie, natomiast mężczyźni byli ewidentnie wyżsi.

Przystępując do ustalenia chronologii tego stanowiska podkreślić należy, że nie ma podstaw do wydzielenia wyraźnych różnic czasowych pomiędzy poszczególnymi pochówkami. Panujący na cmentarzysku obrządek pogrzebowy jest mało czuły chronologicznie, aczkolwiek wyznacza on nam ogólne ramy. Cmentarze szkieletowe, nieprzykościelne pojawiają się wraz z wprowadzeniem chrześcijaństwa i charakterystycznego dla niego obrządku pogrzebowego ogólnie na przełomie X i XI w. i trwają do 1 połowy XII w. (Zoll-Adamikowa 1971a, s. 153, 161, tenże 1971b, s. 550), w tym też okresie zanika orientacja wschodnia pochówków (Zoll-Adamikowa 1971a, s. 45). Podstawą bardziej dokładnego datowania są dla nas inwentarze grobowe. Wszystkie elementy wyposażenia grobowego odkryte na cmentarzysku w Koninku występowały mniej więcej w tym samym okresie. Podsumowując dotychczasowe ustalenia stwierdzić możemy, że cmentarzysko w Koninku wykorzystywane było przez stosunkowo krótki okres czasu na przełomie XI/XII w. przez nieliczną grupę ludzi. Charakter wyposażenia grobów oraz badania antropologiczne wskazują na grupę w pewnym sensie uprzywilejowaną związaną zapewne z dworem i drużyną książęcą. Wielkość cmentarza oraz ilość pochówków nie przekraczająca 20 grobów dodatkowo podkreśla chęć zaznaczenia odmienności, a zarazem i elitarności przez użytkującą tę nekropolię społeczność.

Bibliografia

- KARA M.
2000 *Przemiany kulturowe związane z procesem formowania się państwa Piastów*. Maszynopis pracy doktorskiej napisanej w IAI PAN w Poznaniu.
- KIRPIČNIKOV A. N.
1966 *Drevnorusskoe orużije, I. Meci i sabli IX-XIII vv.*, „Archeologija SSSR”, Svod. Archeol. Isočn., El-36, Moskwa.
- KÓČKA-KRENTZ H.
1972 *Esowate kabłęczki skroniowe z terenów Polski północno-zachodniej*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t.22, s. 97-143.
1993 *Biżuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*, Poznań.
- KRZYSZOWSKI A.
1994 *Ein reiches Gräberfeld aus dem 10./11. Jh. in Sowinki bei Poznań*, „Slavia Antiqua”, t. 36, s. 49-72.
- LECH M.
2004 *Wczesnośredniowieczne miecze z Europy Środkowej i Wschodniej. Dylematy archeologa i bronzonawcy*. Wrocław.
- MUSIAŃCZYK K.
1949 *Kabłęczki skroniowe – próba typologii i chronologii*, „Światowid” t. 20-1948/49, s. 115-232.
- NADOLSKI A.
1954 *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*. Łódź.
- OAKESHOTT E.
1997 *The Sword in the Age of Chivalry*, The Boydell Press, Woodbridge, Suffolk.

- PETERSEN J.
1919 *De norske vikingesvert. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben. Videnskapssekkaets*, skr. 2, Hist-Filos. 1 Kristiana (Oslo).
- RAJEWSKI Z.
1937 *Wielkopolskie cmentarzyska rządowe okresu wczesnodziejowego*, „Przegląd archeologiczny”, t. 1, s. 28-85.
- RAUHUT L.
1971 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska w obudowie kamiennej na Mazowszu i Podlasiu*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, t. 1, s. 435-656.
- STOLARCZYK H., LORKIEWICZ W.
1993 *Wysokość ciała ludności terytorium Polski od neolitu do współczesności*, *Miscellanea archaeologica Thaddaeo Malinowski dedicata*, Słupsk - Poznań, s. 323-340.
- WACHOWSKI K.
1977 *Chronologia i funkcja tzw. szpil pierścieniowatych w świetle znalezisk na Ostrówku w Opolu*, „Archeologia Polski”, t. 22, s. 446-459.
- WRZESIŃSCY A. I J.
1993 *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Dziekanowicach, gm. Łubowo, woj. poznańskie*, st. 22 – sezon badawczy 1992, „Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 2, s. 157-184.
- ZOLL-ADAMIKOWA H.
1971a *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski. Cz. II. Analiza*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
1971b *Próba periodyzacji wczesnośredniowiecznych praktyk pogrzebowych w Polsce*, „Archeologia Polski”, t. 16, s. 541-556.
- ŻAK J.
1960 *O pochodzeniu „szpil” pierścieniowatych na ziemiach polskich*, „Slavia Antiqua”, t. VII, s. 407-442.

Adres autora

Tomasz Stępnik

Pracownia Archeologiczna UNI-ART

ul. Św. Czesława 17a/24, 61-583 Poznań

Frühmittelalterliche Gräberfeld und Spuren der Lausitzer-Kultur Siedlung auf der Fundstelle 65 in Drukarska-Straße 61 in Koninek, Gem. Kórnik

Zusammenfassung

Während der archäologischen Rettungsgrabungen auf der Fundstelle 65 in Koninek, Gem. Kórnik wurden ein frühmittelalterliches Gräberfeld und 7 archäologischen Siedlungsobjekte freigelegt. Nur ein von ihnen kann zweifellos in die Bronzezeit, eventuell in die Wende der Bronzezeit zur Eisenzeit (V EB-Ha CD) datiert und mit der Lausitzer Kultur verbunden werden. In anderen Objekten wurde kein Fundgut gefunden. Auf Grund von Ergebnissen der archäologischen Landesaufnahme kann man versuchen, diese Objekte mit der Lausitzer

Kultur oder Przeworsk Kultur zu verbinden. Zwei Objekte stammen, wie es scheint, aus der Neuzeit.

Das Gräberfeld in Koninek vertritt den Typ eines Nichtkirchenfriedhofes, ohne deutliches Reihensystem, mit Orientierung der Toten in Ost-West-Achse, mit Abweichungen davon. Die Toten waren in Einzelgräbern bestattet. Keine Sargüberreste wurden gefunden. In einigen Fällen wird die Anwesenheit der Grabholzkonstruktionen vermutet. Im Grab 15 erschien dagegen eine Steinsetzung.

Das untersuchte Gräberfeld ist in mancher Hinsicht außerordentlich. Auffällig ist vor allem die geringe Gräberzahl (es wurden 16 Gräber und mindestens ein völlig zerstörtes Kindergrab freigelegt). Die Grabausstattung war verhältnismäßig arm und zugleich charakteristisch für die mittelalterlichen Gräber. Es dominierten eiserne Scheren, manche in Scheiden mit Bronzebeschlägen. In einem Fall begleitete das kleine eiserne Messer eine eiserne ringförmige Nadel. Neben den genannten Gräbern hatte nur das Grab 11 eine zusätzliche, reichere Ausstattung in Form eines Schwerts vom Typ X Variante a, eines silbernen Schläfenrings und eines kleinen Messers in Lederscheide mit Bronzebeschlag, was mit der höheren gesellschaftlichen Position des Toten zu verbinden ist.

Das in Koninek, auf der Fst. 65 freigelegte Gräberfeld war kurz um die Wende des XI/XII Jh. gebraucht. Die Größe des Gräberfelds und kleine Gräberzahl betont gewissermaßen die Exklusivität der Gemeinschaft, die dieses Gräberfeld benutzte. Der Charakter der Grabausstattung und die anthropologischen Untersuchungen weisen auf eine bevorzugte Gruppe hin, die wahrscheinlich mit dem Hof und der Gefolgschaft des Fürsten verbunden war.

Abbildungen

- Abb. 1. Koninko, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 65, Drukarska-Straße 61, Parzelle 34/3. Lage der Investition
- Abb. 2 Koninko, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 65, Drukarska-Straße 61, Parzelle 34/3. Lage der freigelegten archäologischen Objekte und des frühmittelalterlichen Gräberfelds
- Abb. 3. Koninko, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 65, Drukarska-Straße 61, Parzelle 34/3. Objekt 1.
- Abb. 4. Koninko, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 65, Drukarska-Straße 61, Parzelle 34/3. Aufstellung der Objekte 2-7
- Abb. 5. Koninko, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 65, Drukarska-Straße 61, Parzelle 34/3. Orientierung der Gräber und Planung des Gräberfelds; mit Buchstaben bei den Gräbern wurde das Geschlecht des Toten: k – Frau, m – Mann, und mit den Ziffern – die Grabnummern kennzeichnet. Gez. T. Stępnik.
- Abb. 6 Koninko, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 65, Drukarska-Straße 61, Parzelle 34/3. Grab 11. Gez. T. Stępnik.
- Abb. 7. Koninko, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 65, Drukarska-Straße 61, Parzelle 34/3. Grab 15. Gez. T. Stępnik
- Abb. 8 Koninko, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 65, Drukarska-Straße 61, Parzelle 34/3. Frühmittelalterliches Schwert aus dem Grab 11; a – Bild nach der Konservierung, b – Zeichnung vor der Konservierung. Gez. T. Stępnik
- Abb. 9. Koninko, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 65, Drukarska-Straße 61, Parzelle 34/3. 1 – bronzener Messerscheidenbeschlag aus dem Grab 11; 2 – unterer

bronzenener Messerscheidenbeschlag aus dem Grab 15, 3 – Zierunterlagen für die Niete
der Messerscheide aus dem Grab 15; 4 – s-förmiger Schläferring aus dem Grab 11. Gez.
T. Stępnik.

Abb. 10. Koninko, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 65, Drukarska-Straße
61, Parzelle 34/3. Ringförmige Nadel (a.) und Messer (b.) in Knochenscheiden aus dem
Grab 4. Gez. T. Stępnik.

Tabellen

Tabelle 1. Koninko, Gem. Kórnik, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 65.

PIOTR WAWRZYNIAK

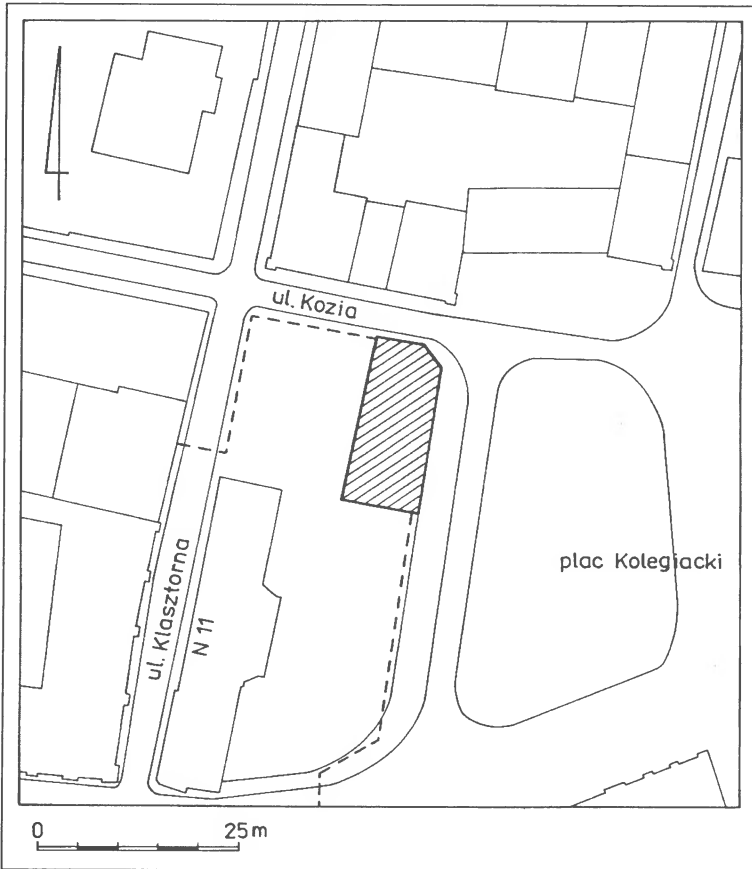
Materiały z prac archeologicznych wykonanych na terenie posesji przy Placu Kolegiackim nr 2 (dawniej ul. Kozia nr 5) w Poznaniu w 2003 i 2005 roku

Niniejszy artykuł stanowi podsumowanie wyników prac archeologicznych przeprowadzonych na w/w posesji w 1. dekadzie grudnia 2003 roku (wykop sondażowy) i 3. dekadzie marca-maju (nadzór w trakcie wykonywania wykopu pod fundamenty kamienicy) oraz w 2. dekadzie sierpnia (nadzór nad wykopami pod instalacje energetyczne do budynku) 2005 roku (Wawrzyniak 2004, 2005).

Badania wykonano na mocy ustaleń zawartych pomiędzy przedsiębiorstwem „JJR Inwest” w Poznaniu, ul. Jodłowa nr 1 a Pracownią Archeologiczno-Konserwatorską przedsiębiorstwa „POLHAMAR” w Koninie, ul. Cicha nr 6 (badania w 2003 r.) oraz Pracownią Archeologiczno-Konserwatorską z siedzibą w Zielonej Górze, ul. Ceramiczna nr 2 (badania w 2005 r.) w oparciu o stosowne zezwolenia wydane przez Miejskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu. Pracami badawczymi kierował autor sprawozdania w ścisłej współpracy z A. Dębskim, K. Kamińskim i M. Krzepakowskim.

Poddana badaniom parcela położona jest w obrębie zachodniego, częściowo zabudowanego kwartału przylegającego od wschodu do Placu Kolegiackiego a ograniczonego od południa ulicą Gołębią, zachodu ulicą Klasztorną, a od północy ulicą Kozią. Zajmuje teren o powierzchni około 220 m² odpowiadający historycznie ukształtowanej działce miejskiej o froncie zwróconym w kierunku ulicy Koziej. Jej południową granicę, a zarazem tył posesji wyznacza linia stanowiąca przedłużenie zachodniej, bocznej elewacji budynku parafialnego położonego przy ulicy Klasztornej nr 11. Północno-wschodnie naroże rzeczonoego budynku było oddalone od naroża południowo-zachodniego wykopu budowlanego o 7,60 m (ryc. 1).

Omawiana działka została wytyczona w bardzo atrakcyjnym miejscu średniowiecznego Poznania, w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła farnego p.w. Świętej Marii Magdaleny. Około 1500 roku zabudowa na działce była już murowana (Wiesiołowski 1982, ryc. 12). W 1639 roku niejaka Dorota Hoffmanowa, zamożna mieszcza poznańska, zakupiła znajdujący się na parceli dom i podarowała go altarzystom bractwa literackiego i budniczego. Wydaje się, że w ich posiadaniu był on aż do 1804 roku, kiedy to został sprzedany złotnikowi Michałowi Petzoldowi (Kurzawa, Kuszelski 2003, s. 235). Należy także sądzić, że kamienica w niemal niezmienionej formie przetrwała do początku następnego stulecia. Z zachowanych z końca XIX wieku fotografii wynika, że był to niewielki, trzykondygnacyjny budynek z wysokim poddaszem użytkowym, o dwuosiowej elewacji frontowej z prostym, trójkątnym szczytem skierowanej ku ulicy Koziej i głównym wejściem ujętym w skromny, renesansowy (?) portal, zlokalizowanym od strony Placu Kolegiackiego. Od zachodu dom przylegał bezpośrednio do dużej, czterokondygnacyjnej z poddaszem użytkowym kamienicy (zapewne dzielił z nią wspólny mur sąsiedzki), natomiast od budynku usytuowanego na południe od niego odgraniczał go stosunkowo szeroki miedzuch (Kurzawa, Kuszelski 2003, ryc. 9, 20). Około 1900 roku, na miejscu rozebranej

Ryc. 1. Poznań-Stare Miasto, pow. loco, woj. wielkopolskie, Plac Kolegiacki nr 2 (dawniej ul. Kozia nr 5). Badania i nadzory archeologiczne 2003, 2005. Lokalizacja wykopu budowlanego (obszar zaznaczony ukośną kreską) i wykopów (przerywaną linią) pod sieć energetyczną

Rys. J. Kędelska

kamieniczki wzniesiono wielką, czteropiętrową i podpiwniczoną kamienicę czynszową, którą zburzono około 1940 roku w ramach realizacji koncepcji urbanistycznej niemieckich władz okupacyjnych mającej m.in. na celu wyeksponowanie samego Placu Kolegiackiego. Stan ten utrzymano po 1945 roku, aczkolwiek w literaturze przedmiotu podkreślano, że działania niemieckie były ahistoryczne i spowodowały nieodwracalne zniszczenia rozległych partii zabytkowego układu urbanistycznego Starówki poznańskiej (Kondziela 1975, s. 37-40).

★ ★ ★

W grudniu 2003 r. wykonano na działce rozpoznawcze badania sondażowe, które przyniosły wynik negatywny. W wykopie o wymiarach 2×2 m założonym w narożu południowo-wschodnim parceli stwierdzono li tylko zaleganie gruzowiska powstałego w czasie ostatniej wojny światowej w trakcie rozbiórki XX-wiecznej kamienicy czynszowej i dobrze zachowane mury obwodowe kondygnacji piwnicznej tegoż budynku.

W 2005 roku wykop budowlany pod fundamenty nowo wznoszonego budynku wykonano z użyciem ciężkiego sprzętu mechanicznego, ponieważ z dotychczasowych obserwacji wy-

nikało, że na całej powierzchni planowanego wykopu zalegają do poziomu calca (drobnoziarnistego piasku barwy żółtej pochodzenia rzecznej) współczesne nawarstwienia gruzowe powstałe w czasie rozbiórki eklektycznej kamienicy w 1940 roku (Wawrzyniak 2004, s. 3). Przebieg prac ziemnych w pełni potwierdził to przypuszczenie. Gruzowisko szczelnie wypełniało częściowo zachowane piwnice aż do poziomu posadzek ceglanych, zaś pod nimi bezpośrednio zalegał piasek calcowy. Przyjęty tryb pracy uniemożliwił jednak pełne rozpoznanie układu pomieszczeń piwnicznych. Zlokalizowano jednak pomieszczenie, w którym mieściły się urządzenia kanalizacyjne kamienicy (w części środkowej) oraz fundamenty klatki schodowej (w partii frontowej budynku). Wydaje się także, że nieopodal naroża północno-zachodniego kamienicy natrafiono pod posadzką na niewielki fragment kamienno-ceglanego muru prawdopodobnie pochodzącego ze starszego założenia, trudny jednak do bliższego określenia w sensie pełnionej niegdyś funkcji. Ponadto z gruzowiska wydobyto XX-wieczny detal kamienny – granitową płytę z wykutym zbiornikiem i rowkiem odpływowym, czyli element rynsztoka podstawiany bezpośrednio pod rynnę, a także niewielki zbiór ułamków naczyń glinianych i innych przedmiotów. Wyróżniono:

– 37 fragmentów ceramiki, w tym 4 ułamki ceramiki brunatnej, 20 – stalowoszarej, 12 – ceglastej – nowożytniej (1 polewany) i 1 pochodzący od naczynia fajansowego. Na szczególną uwagę zasługuje fragment średniowiecznego naczynia stalowoszarego o średnicy wylewu 14 cm, ozdobiony bardzo ciekawym ornamentem stempelkowym w formie stylizowanych spirali;

Fot. P. Wawrzyniak

Ryc. 2. Poznań-Stare Miasto, pow. loco, woj. wielkopolskie, Plac Kolegiacki nr 2 (dawniej ul. Kozią nr 5). Badania i nadzory archeologiczne 2005. Odstroniony w partii zachodniej średniowieczny mur sąsiedzki między posesjami przy Pl. Kolegiackim nr 2 (dawniej ul. Kozią nr 5) a ul. Kozią nr 4. Ujęcie od południowego wschodu, z góry

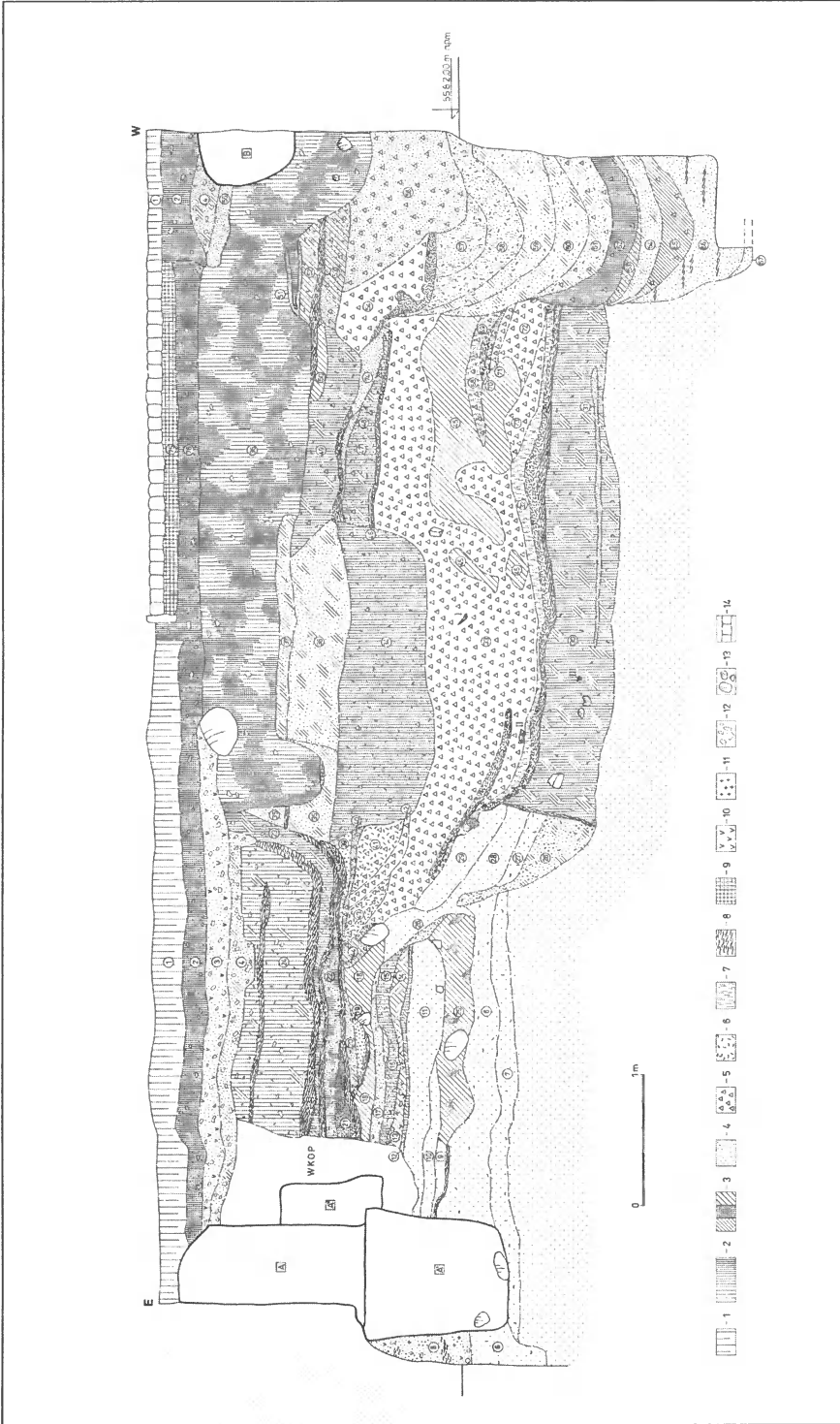
- 1 fragment kafla piecowego z polewą o barwie zielonej, zapewne XVII-wiecznego;
- 1 fragment dachówki – „mniszki” z polewą barwy zielonej kryjącą jej stronę wierzchnią;
- 5 ułamków szkła, w tym 2 okienne (pozostałości szyb) i 3 pochodzącego od butelek (m.in. od aptecznej);
- 4 fragmenty kości zwierzęcych.

Wyburzenie zachodniego muru obwodowego XX-wiecznej kamienicy spowodowało odsłonięcie relikwów gotyckiego, XV-wiecznego (?) muru sąsiedzkiego (ryc. 2), niestety mocno zniszczonego, zwłaszcza w części południowej i środkowej, gdzie odnotowano pozostałości ceglanej arkady – łuku konstrukcyjnego o rozpiętości około 2 metrów. Uległa ona jednak w toku dalszych robót budowlano-ziemnych zawaleniu. Niemal na całej długości mur wzniesiono z dużej i średniej wielkości kamieni polnych, częściowo łamanych, układanych warstwami i uzupełnianych ceglami „palcówkami” o przeciętnych wymiarach 75/85×140/145×270/285 mm bądź gruzem ceglanym. Poszczególne kamienie i cegły spojone były zaprawą wapienną barwy żółtej lub szarożółtej. Zaobserwowano, że w dolnych partiach muru poszczególne warstwy kamieni zalano zaprawą wapienną, która gdzieś uległa wypłukaniu przez wodę na przestrzeni wieków. Partię południową muru wzniesiono bardzo niestarannie z cegieł ułożonych główkami; może jest to ślad po dokonanej naprawie. Na odcinku o długości około 7-8 metrów od strony ul. Koziej koronę muru stanowiło kilka (od trzech do pięciu) warstw cegieł ułożonych w regularnym wątku „polskim”. Mur, którego szerokość wynosiła prawdopodobnie około 1 metra był bezpośrednio posadowiony na drobnoziarnistym, żółtym piasku rzeczonym na poziomie około 54.50,00-54.65,00 m n.p.m., tj. około 3,60-3,75 m niżej niż obecny poziom użytkowy terenu.

Natomiast po wyburzeniu partii fundamentowych wschodniego muru obwodowego kamienicy stwierdzono w profilu wykopu budowlanego nawarstwienia kulturowe związane z funkcjonującym tutaj od głębokiego średniowiecza cmentarzem parafialnym przy kościele kolegiackim (Karolczak 2003, 203-213). Zalegały one pod współczesnymi warstwami gruzowo-ziemnymi, których miąższość oscylowała w granicach 1,60-2,05 m. Natomiast miąższość samej warstwy „cementarnej” wynosiła około 0,75-1,00 m. Niektóre z pochówków wkopane były jeszcze głębiej, w warstwę szaro-brunatnego piasku z nielicznymi węgielkami drzewnymi, zalegającą bezpośrednio nad calcem (warstwa nr 6 na ryc. 3). Wydaje się jednak, że nie była to warstwa humusu pierwotnego (może w partii spągowej – ?). Wszystkie odsłonięte groby były zniszczone, m.in. podczas budowy murów XX-wiecznej kamienicy i późniejszych działań budowlanych. Materiał kostny zebrany w trakcie nadzorów, w tym bardzo dużo kości dziecięcych, nie nadawał się do analiz specjalistycznych (antropologicznych) i został z powrotem złożony do ziemi w obrębie parceli.

Najciekawszych odkryć dokonano po wyburzeniu południowego muru obwodowego kamienicy czynszowej i odsłonięciu zalegającego za nim profilu ziemnego (ryc. 3, 4). Profil ten w doskonalym stopniu obrazuje zmiany zachodzące na przylegającej od południa do działki przy Placu Kolegiackim nr 2 parceli; miały one miejsce w okresie od 2. połowy XIII po koniec XX wieku. Zadokumentowano tutaj kilka dobrze zachowanych sekwencji nawarstwień związanych z:

- a – relikwiami humusu pierwotnego (warstwa nr 7), który zalegał bezpośrednio na calcu, tj. drobnoziarnistym piasku barwy żółtej pochodzenia rzecznego;
- b – destruktem spalonego budynku o konstrukcji szkieletowej z 2. połowy XIII – początków XIV wieku (warstwy nr 26-33, 39-48, 68-74);
- c – kilkoma ulicznymi poziomami użytkowymi powstałymi w czasach średniowiecznych (warstwy nr 9-20), częściowo naruszonymi od strony wschodniej przez relikwiny budynku

Rys. A. Dębski, J. Kedziska
 Ryc. 3. Poznań-Stare Miasto, pow. loco, woj. wielkopolskie, Plac Kolegiacki nr 2 (dawnej ul. Kozia nr 5). Badania i nadzory archeologiczne 2005. Wykop budowlany – profil południowy. Legenda: 1 – humus, 2 – próchnice; szara, brązowa (brunatna), czarna, 3 – gliny; brunatno-pomarańczowa, żółta, szara, 4 – piasek drobnoziarnisty (w tym calcowy), 5 – gruzowisko złożone z brył polepy i przepalanej gliny, 6 – spalenizna i węgle drzewne, 7 – popiół, 8 – rozłożone drewno, 9 – beton, 10 – zaprawa wapienna, 11 – kości, 12 – gruz ceglany, 13 – kamienie, 14 – kostka brukowa

szkieletowego i zniszczonymi od strony zachodniej przez mury fundamentowe nowożytnego udyńku;

d – pozostałościami warstwy cmentarnej (warstwa nr 8 i strop warstwy nr 6) naruszonymi przez fundamenty późniejszego budynku murowanego;

e – nowożytnymi wkopami, które zniszczyły relikty nawarstwień domu szkieletowego w jego części środkowej (warstwy nr 54, 56-67; zapewne jama śmietniskowa) i wschodniej (warstwa nr 34; bliżej nieokreślony obiekt gospodarczy – ?);

f – destruktem nowożytnego budynku drewnianego, zniszczonego w części wschodniej przez mur fundamentowy oraz wkop pod niego (warstwy nr 21-24);

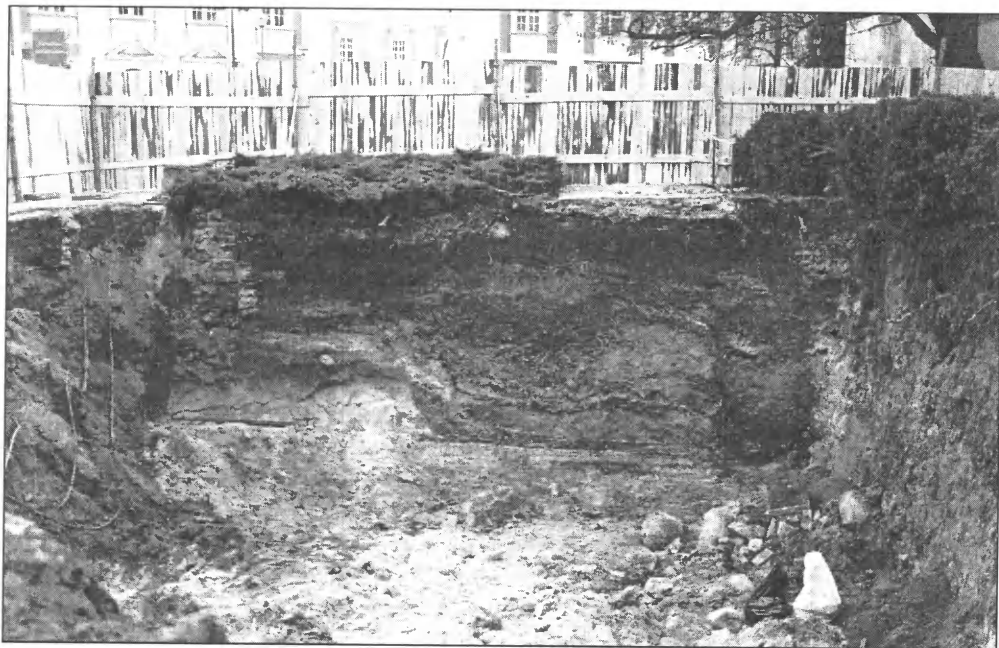
g – nowożytnymi warstwami wyrównawczymi zalegającymi przede wszystkim w partii środkowej i zachodniej profilu, w tym być może utwory związane z mocno zniszczonymi poziomami użytkowymi po bliżej nieokreślonych budynkach drewnianych (?; warstwy nr 3-4, 35-38, 49-53);

h – nowożytnymi relikdami ceglano-kamiennych fundamentów wraz z towarzyszącymi im szerokoprzestrzennymi wkopami pochodzącymi od budynku murowanego stojącego do początków minionego stulecia w sąsiedztwie kamienicy przy Placu Kolegiackim nr 2 od strony południowej (mury A, A', A'' i B, warstwy nr 4, 55 i bez oznaczeń);

i – współczesnymi warstwami wyrównawczymi, humusem wraz z darnią oraz brukiem kamiennym położonym na podbitce betonowej (warstwy nr 1-2, 75-76).

Wymienione w podpunkcie „a” relikty średniowiecznego domu szkieletowego zachowały się na wysokości około 2,10-2,20 m, lecz w kilku miejscach zostały poważnie naruszone przez późniejsze wkopy. Dom ten posadowiono bezpośrednio na piasku calcowym na poziomie około 54.55,00-54.60,00 m n.p.m., zagłębiając lekko w ziemi najniższą jego kondygnację. Wyróżniono kondygnację piwniczną bądź tzw. niskie przyziemie (Kondziela 1975, s. 23, ryc. 10; Gałka 2001, s. 129), którą stanowiła tutaj warstwa zbitej, silnie gliniastej, szarobrunatnej próchnicy przemieszanej z ciemnoszarym i białym, drobnoziarnistym piaskiem, węgielkami drzewnymi, pojedynczymi kamieniami polnymi i fragmentami cegieł (warstwa nr 30). W jej obrębie odłożyła się cienka soczewka przemytego, drobnoziarnistego piasku barwy białej (warstwa nr 31), być może pozostałości pierwotnego poziomu użytkowego pomieszczenia piwnicznego (poziom około 54.75,00 m n.p.m.). Zarejestrowano także relikty ściany wschodniej piwnicy, która oznaczyła się jako cienka, kilkucentymetrowa warstewka mocno zbutwiałego drewna. Ścianka ta była zachowana na wysokość około 0,75 m, a ustawiono ją we wkopie szerokoprzestrzennym częściowo naruszającym poziomy użytkowe ulicy na poziomie około 54.60,00 m n.p.m. Od kondygnacji naziemnych piwnicę oddzielała warstwa zbutwiałego w partii spągowej, spalonego w partii środkowej i spopielenego w partii stropowej drewna (warstwa nr 32), z całą pewnością będąca relikdami belkowego stropu pomieszczenia. Wyżej zaś zalegały pozostałości spalonych kondygnacji naziemnych, tj. nawarstwienia silnie przepalonej, sedymentowanej polepy, niekiedy z drobno- i średnioziarnistym piaskiem, gliną, szaro-brunatną próchnicą, pojedynczymi kamieniami polnymi i cegłami, węglami drzewnymi, spalenizną oraz popiołem (warstwy nr 33, 39-44, 46-48, 68-74) przemieszane od strony zachodniej z płatami surowej, czasami przepalonej gliny (warstwa nr 45). Zarówno warstwy polepy jak i gliny były w kilku miejscach częściowo poprzedzielane spalonymi pozostałościami belek drewnianych pochodzącymi ze zwalonych stropów poszczególnych kondygnacji. Z dużym prawdopodobieństwem można określić, że opisywany dom posiadał nie mniej niż dwie kondygnacje naziemne.

Chronologię – wstępną – budynku oparto o znaleziska kilku fragmentarycznie zachowanych naczyń glinianych wydobytych z profilu zawaliska domu. Rozpoznano:

Fot. A. Dębski

Ryc. 4. Poznań-Stare Miasto, pow. loco, woj. wielkopolskie, Plac Kolegiacki nr 2 (dawniej ul. Kozia nr 5). Badania i nadzory archeologiczne 2005. Profil południowy wykopu budowlanego z reliktnami średniowiecznej zabudowy mieszkalnej. Ujęcie od północy, z góry

– fragment silnie obtaczanego, cienkościenne go garnka baniastego wypalonego w atmosferze utleniającej (tzw. ceramika brunatna, tradycyjna), o średnicy około 22 cm, zaopatrzonego w rozchylony brzeg o płaskiej krawędzi zawiniętej do wnętrza naczynia, z wrębem na pokrywkę i ozdobionego w górnej partii brzuśca pasmami wąskich i głębokich żłobków dookolnych (ryc. 5; I – na ryc. 3 oznaczony jako „I”);

– fragment dna na podsypce z popiołu pochodzącego od bliżej nieokreślonego, silnie obtaczanego naczynia, zapewne garnka, prawdopodobnie stalowoszarego, o średnicy około 14 cm (ryc. 5; II – na ryc. 3 oznaczony jako „II”);

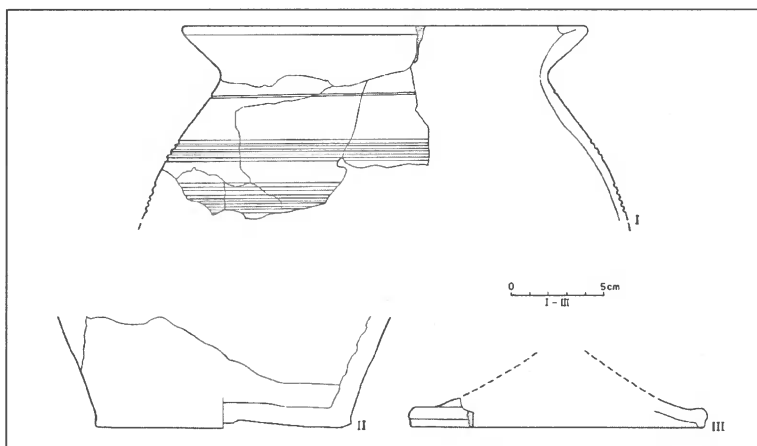
– niewielki fragment silnie obtaczanej pokrywki dzwonowatej (?), stalowoszarej, o średnicy wylewu około 16 cm (ryc. 5; III – na ryc. 3 oznaczony jako „III”);

– 2 niewielkie fragmenty wylewów pochodzące z bliżej nieokreślonych naczyń, z przedziału tzw. ceramiki brunatnej, o nieoznaczonych średnicach i zaopatrzonych we wręby na pokrywkę;

– 3 niewielkie fragmenty brzuśców, w tym 2 z przedziału tzw. ceramiki brunatnej i 1 stalowoszarej. Jeden z ułamków wypalonych w atmosferze utleniającej był ozdobiony prymitywnym ornamentem stempelkowym;

Ponadto z warstwy nr 43 wydobyto 1 fragment dachówki, prawdopodobnie „mniszki” (z dachu budynku – ?).

Powyższy zestaw ceramiki jest bardzo charakterystyczny dla wytwórczości garncarskiej w Poznaniu w 2. połowie XIII – początkach XIV wieku. Bardzo wymownym jest tutaj znalezisko dużego garnka baniastego, wykonanego jeszcze w tradycji wczesnośredniowiecznej. Podobne egzemplarze dość często znajdowano w wielu innych punktach Starego Miasta,

Rys. I. Chrzanowska-Wawrzyniak, J. Kędelska

Ryc. 5. Poznań-Stare Miasto, pow. loco, woj. wielkopolskie, Plac Kolegiacki nr 2 (dawniej ul. Kozia nr 5). Badania i nadzory archeologiczne 2005. Wykop budowlany – profil południowy. Wybór ceramiki (I-III)

w nawarstwieniach kulturowych datowanych na ten sam okres¹. Opierając się na tej przesłance, a także na fakcie, że ściana kondygnacji piwnicznej naruszyła nieco starsze poziomy użytkowe ulicy należy przyjąć funkcjonowanie odkrytego budynku na koniec XIII – przełom XIII/XIV wieku, a jego kres na 1 ćwierćwiecze XIV stulecia.

Rozpoznane w części wschodniej uliczne poziomy użytkowe powstały zapewne w 2. połowie XIII wieku, może tuż po 1253 roku, a w partiach wyższych (warstwy nr 18–20) były chronologicznie tożsame z domem szkieletowym. Sądzymy także, że szerokość domniemywanej ulicy wynosiła nie więcej niż 2,80–3,00 m. Od strony wschodniej graniczyła ona z terenem cmentarza parafialnego przy kolegiacie farnej. Wycinek warstwy cmentarnej, odnotowany na wschodnim skraju profilu (warstwa nr 8 i strop warstwy nr 6 mieszczące się w przedziale wysokościowym 55,60,00 - 56,60,00 m n.p.m.), przyniósł – oprócz kości ludzkich – zaskakująco dużo innych znalezisk ruchomych, w tym:

- niewielki fragment czarki stalowoszarej o średnicy wylewu 9 cm;
- niewielki fragment misy stalowoszarej o średnicy wylewu około 15 cm (?) z charakterystycznie wyłożonym na zewnątrz brzegiem ozdobionym motywem zdwojonych linii falistych;
- fragmenty 2 pokrywek dzwonowatych stalowoszarych, z których jedna posiadała średnicę wylewu około 12 cm, a uchwyt drugiej o średnicy 3,5 cm nosił ślady odcinania;
- fragment wylewu o średnicy około 13 cm (?) z charakterystycznym okapem pochodzącego z bliżej nieokreślonego naczynia stalowoszarego;
- fragment dna na piaszczystej podsypce pochodzącego z bliżej nieokreślonego naczynia stalowoszarego o średnicy 13 cm;
- 12 fragmentów brzuśców pochodzących z bliżej nieokreślonych naczyń, w tym 2 z przedziału tzw. ceramiki brunatnej, 1 ceglasto-szarej i 9 stalowoszarej. Na 3 ułamkach (1 brunatnym i 2 stalowoszarych) stwierdzono ornamenty stempelkowe, a na 3 fragmentach naczyń stalowoszarych motyw żłobków dookólnych;

¹ Np. w trakcie badań reliktyw drewnianego budynku na działce przyrynkowej nr 42 (Wawrzyniak 1986, s. 119–120, tabl. XXV; 1, 5) albo pozostałości nawarstwień kulturowych w piwnicach kamienicy przy ul. Gołębiej nr 6 (Pietrzak, Wawrzyniak 1994, s. 53, ryc. 7; 7).

– 4 fragmenty wyrobów metalowych, w tym 2 gwoździe żelazne, 1 nit brązowy (ćwieki trumienne ?) i 1 bliżej nieokreślony przedmiot brązowy.

Materiał ceramiczny wydatowano na koniec XIV – 1. połowę XV wieku. W warstwie cmentarnej jest on (wyjawszy domniemane ćwieki) elementem wtórnym. Stanowi jednak, aczkolwiek nader nikły, dowód do wysnucia wniosku, że być może w tym czasie zaniechano dalszego użytkowania zachodniego skraju cmentarza farnego, położonego w bezpośrednim sąsiedztwie zabudowy mieszkalnej.

Nawarstwienia średniowieczne na obserwowanym profilu były mocno naruszone przez późniejsze, nowożytne wkopy ziemne oraz konstrukcje murowane i inne. Pozostałości domu szkieletowego w partii zachodniej zniszczył potężny wkop – zapewne jama na odpadki (warstwy nr 54, 56-67), którego dna (spągu) nie określono, mimo osiągnięcia głębokości blisko 4,65 m od obecnego poziomu użytkowego terenu². Z warstwy nr 66, zalegającej w partii spągowej opisywanego wkopu wydobyto 2 niewielkie ułamki naczyń glinianych, w tym fragment brzuśca pochodzący z bliżej nieokreślonego naczynia stalowoszarego i ułamek wylewu o nieokreślonej średnicy od toczonego naczynia ceglatego – nowożytnego (XVI/XVII – 1 ćwierć XVII wieku – ?) oraz silnie skorodowany skobel żelazny. Wkop, który zniszczył nawarstwienia stropowe w partii wschodniej budynku (warstwa nr 34) jest prawdopodobnie pozostałością bliżej nieokreślonego obiektu gospodarczego. Wypełnisko tego wkopu stanowiła jasnobrunatna, silnie spiaszczona próchnica z węgielkami drzewnymi i drobnymi bryłkami polepy. Chronologia obiektu pozostaje nieznaną; należy jednak sądzić, iż funkcjonował on w początkach XVII wieku.

Na stropach opisanych wkopów (poziom około 54.95,00-55.05,00 m n.p.m.) zalegały warstwy, które wstępnie określono jako pozostałości po XVII - XVIII wiecznej (?), drewnianej zabudowie działki. Składają się nań:

– w części wschodniej profilu warstwy nr 21-24, złożone ze zglinionych, szaro-brunatnych próchnic poprzedzielanych warstwami zbutwiałego drewna;

– w części zachodniej profilu warstwy nr 50-53, w których przeważała glina, niekiedy spiaszczona, z węgielkami drzewnymi i także z wydzielonym poziomem zbutwiałego drewna.

Oba zespoły zostały częściowo zniesione przez późniejsze wkopy, w tym powstałe w trakcie wznoszenia murów fundamentowych pod kamienicę o konstrukcji szkieletowej (?), ustawionej kalenicą do Placu Kolegiackiego (ówczesnego Nowego Rynku). Jej budowa miała miejsce prawdopodobnie w końcu XVIII wieku – 1. ćwierci XIX wieku, a dom przetrwał do początków następnego stulecia. Po jego rozbiórce teren posesji uporządkowano³ i pozostawiono do czasów współczesnych niezabudowanym.

Przeprowadzone w 2. dekadzie sierpnia 2005 roku nadzory nad wykopami ziemnymi pod sieć energetyczną założonymi w ciągu ul. Koziej, Klasztornej oraz wzdłuż zachodniej pierzei Placu Kolegiackiego (ryc. 1) nie przyniosły większych rezultatów. Zaobserwowano jedynie korony murów fundamentowych po rozebranych w 1940 roku budynku przy ul. Koziej nr 3/4 oraz po rozebranej na początku minionego stulecia kamienicy na parceli usytuowanej na południe od działki przy Placu Kolegiackim nr 2.

* * *

W trakcie prac archeologicznych związanych z budową kamienicy przy Placu Kolegiackim nr 2 w Poznaniu rozpoznano w pełni układ stratygraficzny nawarstwień kulturowych zalegających pod nawierzchnią terenu na działce (humus współczesny, gruzowisko po rozebranej

² Dalej nie głębiejono ze względu na niebezpieczeństwo obsunięcia się ściany wykopu.

³ Zapewne z tego czasu pochodzą dwa niewielkie ułamki naczyń glinianych (w tym 1 z naczynia fajansowego) znalezione w stropie warstwy nr 23.

w 1940 roku eklektycznej kamienicy, ceglana posadzka piwniczna i calec) oraz – częściowo – na sąsiadującej z nią od południa parceli (tutaj z kolei odnotowano znakomitą sekwencję nawarstwień kulturowych, w tym pozostałości zabudowy mieszkalnej drewnianej i murowanej, urządzenia gospodarcze, poziomy użytkowe ulicy, warstwę cmentarną powstałych w przedziale czasowym od 2. połowy XIII do końca XX wieku). Zarejestrowano także relikty gotyckiego muru sąsiedzkiego rozgraniczającego posesję nr 2 przy Placu Kolegiackim od posesji nr 4 przy ul. Koziej.

Zebrany ruchomy materiał źródłowy, aczkolwiek nieliczny pozwolił na w miarę precyzyjne wydatowanie odkrywanych sekwencji stratygraficznych, zwłaszcza zarejestrowanych na profilu południowym wykopu budowlanego.

Bibliografia

GAŁKA W.

2001 *O architekturze i plastyce dawnego Poznania do końca epoki baroku*, Poznań.

KONCZAK H.

1975 *Stare Miasto w Poznaniu*, Poznań.

KAROLCZAK Z.

2003 *Wyniki badań archeologicznych na Placu Kolegiackim*, *Kronika Miasta Poznania*, z. 3, Poznań, s. 196-214.

KURZAWA Z., KUSZTELSKI A.

2003 *ANTIQUUM COEMETERIUM. Plac Kolegiacki, jego ukształtowanie, funkcje i zmiany zabudowy*, *Kronika Miasta Poznania*, z. 3, Poznań, s. 217-240.

PIETRZAK J., WAWRZYNIAK P.

1994 *Rezultaty badań archeologiczno-architektonicznych kamienicy staromiejskiej przy ulicy Wrocławskiej nr 15 / Gołębiej nr 6 w Poznaniu, w latach 1993-1994*, t. I-III, maszynopis w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

WAWRZYNIAK P.

1986 *Badania archeologiczne kamienic nr 42 i 43 przy Starym Rynku w Poznaniu*, t. I-II maszynopis w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

2004 *Wyniki sondażowych badań archeologicznych (etap „A”) wykonanych na działce nr 5 przy ul. Koziej w Poznaniu w grudniu 2003 roku*, maszynopis w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

2005 *Materiały uzyskane w trakcie prac archeologicznych wykonanych na terenie posesji przy ul. Koziej nr 5 w Poznaniu w 2. połowie marca-maju oraz sierpniu 2005 roku*, maszynopis w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

WIESIOŁOWSKI J.,

1982 *Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania*, Warszawa-Poznań.

Adres autora:

mgr Piotr Wawrzyniak

ul. Powstańcza 3/3

61-546 Poznań

Das Material aus den archäologischen Arbeiten auf dem Gebiet der Parzelle Plac Kolegiacki Nr. 2 (früher Kozia-Straße Nr. 5) in Poznań in 2003 und 2005

Zusammenfassung

Die untersuchte Parzelle besetzt ein ca. 220 m² großes Gebiet, das der historisch gestalteten Stadtparzelle entspricht. Ihre Front ist zur Kozia-Straße und die Seitenfassade zum Kolegiacki Platz gerichtet. Im Mittelalter besetzte die Parzelle ein sehr attraktives Gebiet in der direkten Nähe der Heiligen Maria Magdalenakirche. Um ca. 1500 war die Bebauung auf der Parzelle schon gemauert. In 1639 hat die Bürgerin Dorota Hoffmanowa das sich auf der Parzelle befindliche Haus gekauft und es den Altaristen des Verbands der Literaraten und Krambudenbesitzer geschenkt. Es scheint, dass sich dieses Haus in deren Besitz bis zu den Anfängen des XIX. Jh. befand, wann es dem Goldschmied Michał Petzold verkauft wurde. Man soll vermuten, dass sich dieses Gebäude in ungeänderter (gotischer) Form bis zum Anfang des nächsten Jahrhunderts erhalten hat. Um ca. 1900 wurde an seiner Stelle ein sehr großes fünfstöckiges Wohnzinshaus errichtet, das um 1940 im Rahmen der Realisierung einer urbanistischen Konzeption der deutschen Okkupationsbehörden u.a. zwecks Exponierung des Kolegiacki Platzes selbst abgebrochen wurde. Dieser Zustand wurde nach 1945 erhalten.

Während der archäologischen, mit dem Bau eines neuen Wohnhauses verbundenen Arbeiten wurde die Stratigraphie der Kulturschichten unter dem Oberbau des Gebiets auf der Parzelle - gegenwärtige Humuserde, Schutt nach dem in 1040 abgebrochenen eklektischen Haus, Ziegelfußboden im Keller und der Untergrund - sowie teilweise auf der mit ihr von Süden benachbarten Parzelle untersucht. Dort wurde ausgezeichnete Sequenz der Kulturschichten freigelegt, darin die Überreste der gemauerten und Holzwohnbebauung, Wirtschaftsanlagen, Gebrauchsniveaus der Straße, die Friedhofsschicht (Überreste eines Friedhofs bei der Pfarrkirche), die von der 2. Hälfte des XIII. bis Ende des XX. Jh. entstanden sind. Es wurden auch die Relikte einer gotischen Nachbarmauer freigelegt, die die Parzelle Nr. 2 am Kolegiacki Platz von der Parzelle Nr. 4 in Kozia-Straße trennte.

Abbildungen

- Abb. 1. Poznań-Stare Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Plac Kolegiacki Nr. 2 (früher Kozia-Straße Nr. 5). Archäologische Untersuchungen und Aufsicht 2003, 2005. Lage der Baugrube (mit Schrägstich gekennzeichnetes Fragment) und der Gruben (gebrochene Linie) für das energetische Netz. Gez. J. Kędelska
- Abb. 2. Poznań-Stare Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Plac Kolegiacki Nr. 2 (früher Kozia-Straße Nr. 5). Archäologische Untersuchungen und Aufsicht 2005. Die im westlichen Teil freigelegte mittelalterliche Nachbarmauer zwischen den Parzellen Pl. Kolegiacki Nr. 2 (früher Kozia-Straße Nr. 5) und Kozia-Straße Nr. 4. Ansicht von Südosten, von oben. Photo: P. Wawrzyniak
- Abb. 3. Poznań-Stare Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Plac Kolegiacki Nr. 2 (früher Kozia-Straße Nr. 5). Archäologische Untersuchungen und Aufsicht 2005. Baugrube – Südprofil. Gez. A. Dębski, J. Kędelska. Legende: 1 – Pflug, 2 – Humuserden; graue, braune, schwarze, 3 – Lehme: braun-orangenfarbige, gelbe, graue, 4 – feinkörniger Sand (darin Untergrundsand), 5 – Schutt aus Lehmewurfklumpen und durchgebranntem Lehm,

6 – Brandschicht und Holzkohlen, 7 – Asche, 8 – verwestes Holz, 9 – Beton, 10 – Kalkmörtel, 11 – Knochen, 12 – Ziegelschutt, 13 – Steine, 14 – Pflastersteinwürfel

Abb. 4. Poznań-Stare Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Plac Kolegiacki Nr. 2 (früher Kozia-Straße Nr. 5). Archäologische Untersuchungen und Aufsicht 2005. Südprofil der Baugrube mit Relikten der mittelalterlichen Wohnbebauung. Ansicht von Norden, von oben. Photo: A. Dębski

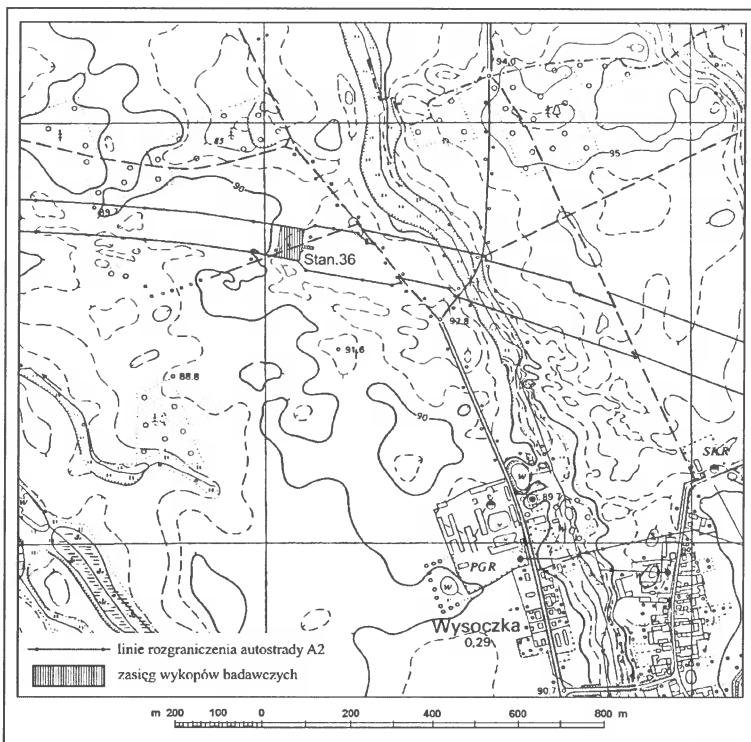
Abb. 5. Poznań-Stare Miasto, Kreis loco, Woj. wielkopolskie, Plac Kolegiacki Nr. 2 (früher Kozia-Straße Nr. 5). Archäologische Untersuchungen und Aufsicht 2005. Baugrube – Südprofil. Keramikauswahl (I-III). Gez. I. Chrzanowska-Wawrzyniak, J. Kędelska

ZBIGNIEW WOŹNIAK

Archeologiczne badania ratownicze na wielokulturowym stanowisku nr 36 (A2-72) w Wysoczce, gm. Buk, pow. Poznań, woj. wielkopolskie. Komunikat z badań.

Badania archeologiczne na omawianym stanowisku przeprowadzone zostały przez Zespół Badań Archeologicznych Instytutu Prahistorii UAM działający w ramach Centrum Badań Archeologicznych przy Fundacji Uniwersytetu im Adama Mickiewicza w Poznaniu. Miały one miejsce w dniach 14 VII–24 VIII 1999. Kierował nimi autor niniejszego komunikatu.

Stanowisko nr 36 w Wysoczce położone jest na zachodnim zboczu niedużego wyniesienia, w odległości około 150 metrów od istniejącej w trakcie badań drogi polnej łączącej wsie Wysoczka i Grodziszczko i około 500 metrów na północny-zachód od zabudowań wsi

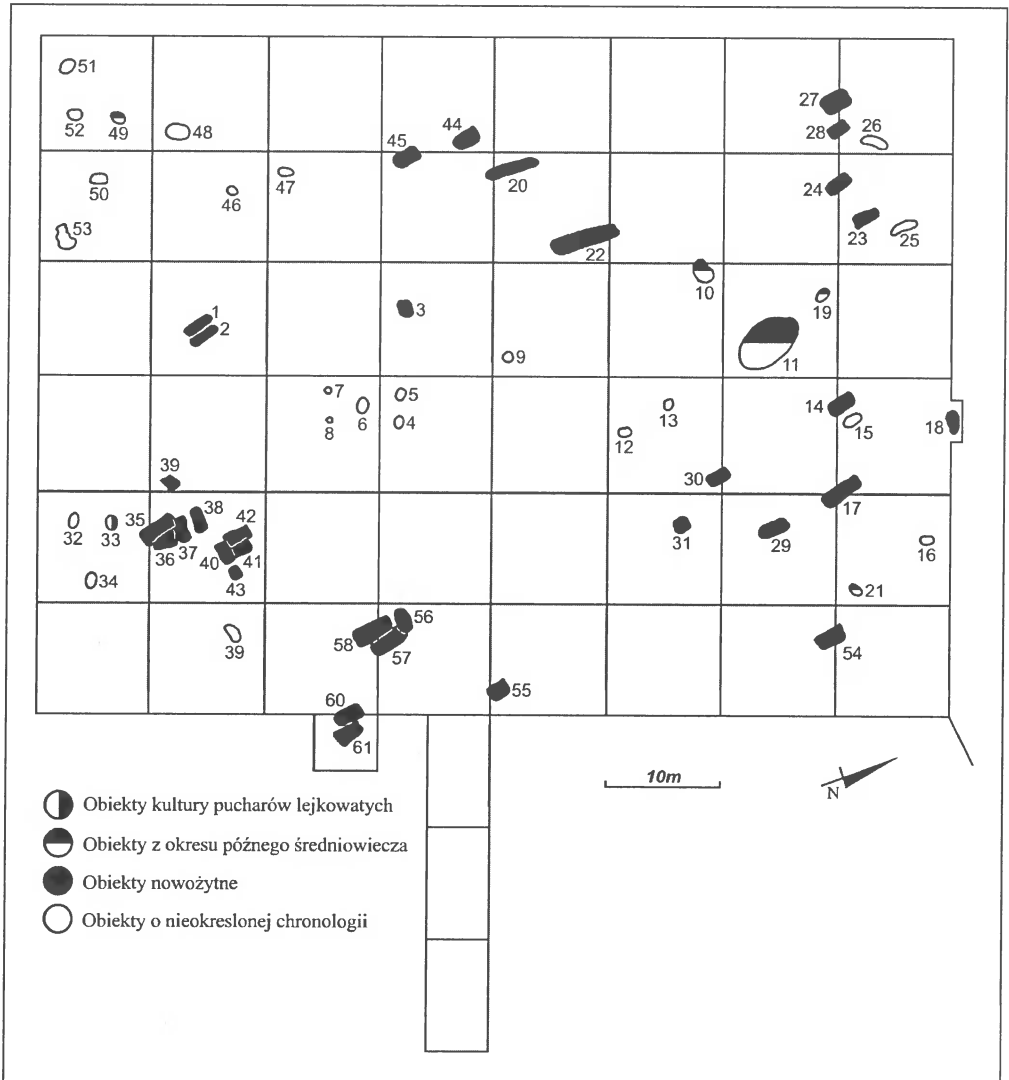

Rys. Marek Żółkiewski

Ryc. 1. Wysoczka, gm. Buk, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 36 (A2-72). Lokalizacja wykopów badawczych w obrębie linii rozgraniczenia autostrady A2

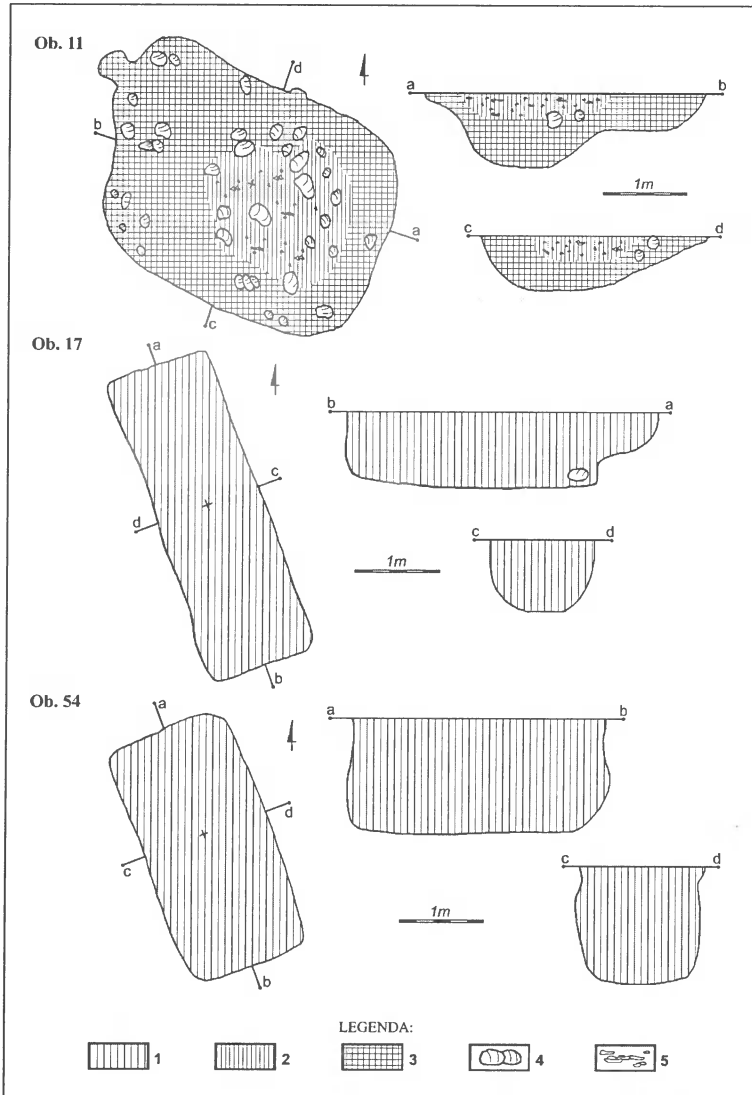
Wysoczka (ryc. 1) W ramach podziału Polski na mezoregiony fizyczno-geograficzne jest to obszar należący do Równiny Opalenickiej będącej częścią Pojezierza Poznańskiego (Kondracki 1994, s.89). Sytuacja stratygraficzna zaobserwowana na stanowisku miała prosty charakter. Pod warstwą humusu o miąższości około 40 cm zalegał calec w postaci ciężkiej gliny, w której zagłębione były obiekty archeologiczne.

Przeprowadzone na stanowisku badania miały charakter ratowniczy i były częścią prac archeologicznych na terenach objętych budową autostrady A-2. Ich zakres przestrzenny był ograniczony bezpośrednim zagrożeniem tą inwestycją. Podstawą wytypowania stanowiska do wyprzedzających badań ratowniczych były wyniki badań powierzchniowych przeprowadzo-

Rys. Marek Żółkiewski

Ryc. 2. Wysoczka, gm. Buk, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 36 (A2-72). Zróżnicowanie chronologiczne obiektów archeologicznych

Rys. Inga Helminiak

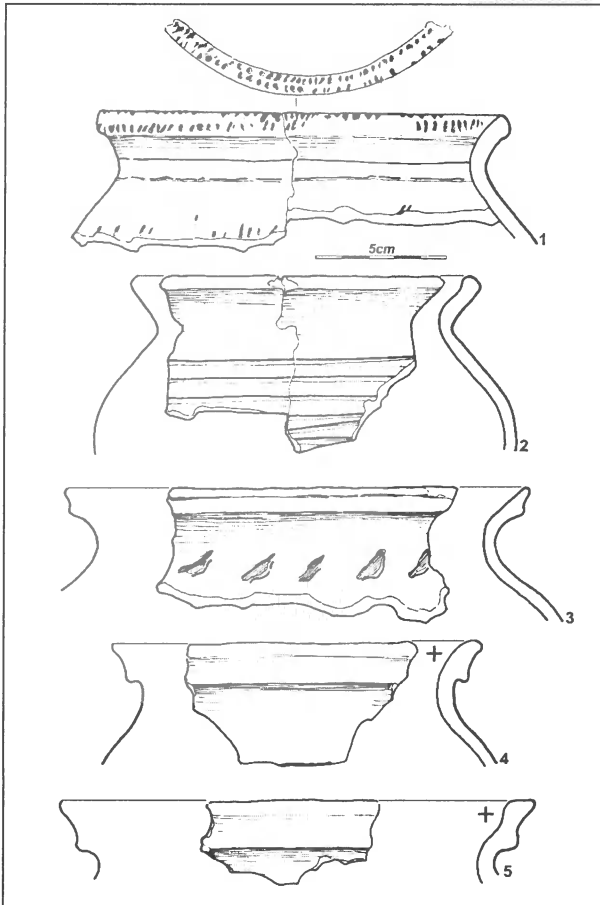
Ryc. 3 Wysocznka, gm. Buk, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 36 (A2-72). Plany i profile obiektów archeologicznych. 1 – szaro-brunatna próchnica; 2 – próchnica ze spalenizną; 3 – spalenizna; 4 – kamienie; 5 – polepa

nym w roku 1996, które wskazywały na istnienie na jego obszarze śladu osadniczego kultury pucharów lejkowatych (1 fragment ceramiki), osady z fazy E okresu wczesnego średniowiecza (28 fragmentów ceramiki), śladu osadniczego z okresu późnego średniowiecza (1 fragment ceramiki) oraz śladu osadniczego z okresu nowożytnego (11 fragmentów ceramiki). Badania przeprowadzone na stanowisku objęły obszar 57,50 ara. Ich wynikiem była rejestracja śladów osadnictwa w postaci 61 obiektów archeologicznych, spośród których na podstawie pozyskanego z nich materiału zabytkowego jeden sklasyfikowano jako obiekt kultury

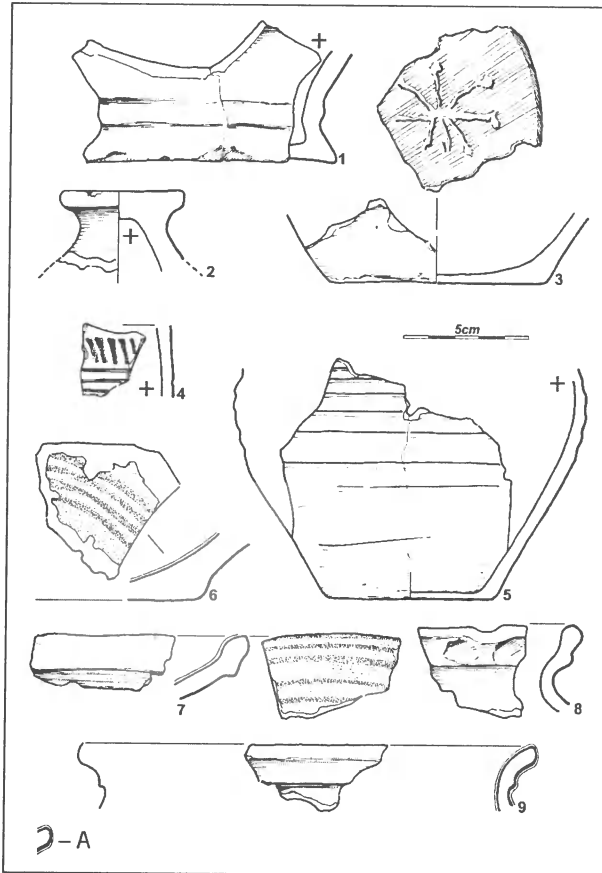
pucharów lejkowatych, cztery jako obiekty późnośredniowieczne a 33 jako obiekty nowożytne (ryc. 2). W efekcie badań pozyskano materiał zabytkowy w postaci 853 fragmentów ceramiki, 4 fragmentów kafli oraz 14 zabytków wydzielonych.

Osadnictwo kultury pucharów lejkowatych pojawiło się na stanowisku jedynie incydentalnie w postaci jednej średniej wielkości jamy (1,60×1,00×0,38) i 4 fragmentów ceramiki.

Ciekawie przedstawiają się pozostałości osadnictwa późnośredniowiecznego w postaci obiektu mieszkalnego (Ob. 11 – ryc. 3), zlokalizowanego w jego bezpośrednim sąsiedztwie paleniska oraz dwóch małych jam. Z obiektów tych pochodził stosunkowo liczny, ciekawy, niejednorodny technologicznie i stylistycznie materiał ceramiczny (348 fragmentów ceramiki). Obecne są w nim zarówno dominujące fragmenty naczyń o wypale utleniającym i cechach techno-stylistycznych właściwych schyłkowi wczesnego średniowiecza jak i duży zbiór fragmentów wypalonych w atmosferze redukcyjnej (ryc. 4, ryc. 5: 1-5). Analiza ceramiki wykazała współistnienie cech starszych i młodszych w rozwoju garncarstwa średniowiecznego

Rys. Joanna Sawicka
Ryc. 4. Wycieczka, gm. Buk, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 36 (A2-72). Wybór ceramiki z okresu późnego średniowiecza. Legenda: + – ceramika wypalana w atmosferze redukcyjnej

Rys. Joanna Sawicka
 Ryc. 5 Wysoczka, gm. Buk, pow. Poznań, woj. wielkopolskie, stan. 36 (A2-72). Wybór ceramiki z okresu późnego średniowiecza (1-5) i okresu nowożytnego (6-9). Legenda: A – strefa występowania polewy

w zakresie wypału, kompozycji masy ceramicznej, makro- i mikromorfologii oraz ornamentyki naczyń. Pozwoliła ona na datowanie tych materiałów na okres około połowy i drugą połowę XIV wieku.

Niemal wszystkie, związane z dominującymi na stanowisku pozostałościami osadnictwa nowożytnego, obiekty to tzw. „piwnice” zwane też w Wielkopolsce „sklepami”. (ob. 17,54 – ryc. 3). Charakteryzuje je prostokątny rzut poziomy, długość kilku metrów, szerokość od około 1m do około 2m oraz głębokość prostokątnego bądź workowatego przekroju nie przekraczająca zazwyczaj jednego metra. W obiektach tych nie zaobserwowano żadnych śladów umocnień ścian, nie stwierdzono też elementów pozwalających jednoznacznie stwierdzić charakter ich konstrukcji nadziemnej. Lita, bardzo twarda glina w jaką zostały one wkopane była na tyle stabilna, że ściany nie wymagały dodatkowych wzmocnień. Nie była przypadkiem ich lokalizacja na stoku niedużego wyniesienia, uniemożliwiająca zbieranie się w dołach wody (I. Panic, 1989, s.356). Potwierdza to analiza występujących w przypadku licznych obiektów z Wysoczki stosunkowo płtych ułatwiających dostęp do wnętrza zagłębień, które lokowano

zawsze od strony północnej w zgodzie z kierunkiem nachylenia terenu co chroniło je przed zalaniem. W dołach takich przechowywano produkty rolne (rzepa, kapusta itp.). Niekiedy pokrywano je jedynie deskami, które miały chronić przed zamoknięciem, wysuszeniem przez słońce bądź przemarzeniem. Jedynie trzy spośród 33 obiektów nowożytnych to innego rodzaju, płytkie nieckowate jamy o trudnej do sprecyzowania funkcji. Ceramika pochodząca z obiektów nowożytnych to zbiór 501 drobnych fragmentów naczyń, wśród których wyróżniono ceramikę ceglastą (88,63% całości zbioru), stalowoszarą oraz brunatną. Ponadto pozyskano 4 drobne fragmenty kafla. W zbiorze tym odrębną pozycję zajmuje pięć fragmentów talerzy, które z powodu charakterystycznego zdobnictwa zaliczyć należy do naczyń określanych mianem półmajolika, mezzomajolika, pseudomajolika lub ceramika angobowana (T. Sztela-Zauchowa 1994, s.46). Naczynia tego typu pojawiają się w Polsce w końcu XVI i na początku XVII wieku. Ośrodki produkujące taką ceramikę istniały m.in. w Rzeszowie, Jarosławiu i Miechocinie. Naczynia półmajolikowe powstawały w ten sposób, że przesuszone naczynie pokrywano pobiałką, na którą nanoszono ornament wykonany za pomocą barwionych tlenkami metali gliniek i tak przygotowane poddawano po raz pierwszy wypalowi, po czym pokrywano je bezbarwną lub jasnobrązową polewą i ponownie wypalano. Fragmenty naczyń z Wysoczki zdobia malowane na tle pobiałki pasma zielonej angoby (ryc. 5:6), pasma pobiałki pokrytej warstwą jasnobrązowej polewy (ryc. 5:7) oraz wykonana na tle pobiałki brązowa i zielona ornamentyka roślinna. Naczynia tego typu są stosunkowo rzadkie w zestawach ceramiki nowożytnej stąd nieco więcej uwagi im poświęconej. Analiza całości zbioru naczyń z okresu nowożytnego pozwoliła ustalić jego chronologię na 2 połowę XVII wieku.

Dokładne omówienie wyników badań, szczegóły konstrukcji obiektów i dokładna analiza materiału zabytkowego ze stanowiska zawarta jest w przygotowanym do druku opracowaniu wyników badań na nim prowadzonych (Z. Woźniak, 2003)

Bibliografia

- KONDRACKI J.
1994 *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa
- PANIC I.
1989 *Przechowywanie płodów rolnych włościan na południu Górnego Śląska w XVI-XVIII stuleciu*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t.37, s. 355-359
- SZTELA-ZAUCHOWA T.
1994 *Miechocin. Nowożytny ośrodek garncarski* [w:] *Garncarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*, s. 45-73, Rzeszów
- WOŹNIAK Z.
2003 *Rezultaty badań wielokulturowego stanowiska nr 36 w Wysoczce, gm. Buk (stanowisko nr 72 na trasie autostrady A-2)*, w druku

Adres autora
mgr Zbigniew Woźniak
Fundacja UAM
ul. Rubież 46
61-612 Poznań

**Archäologische Rettungsgrabungen auf der Mehrkulturfundstelle
Nr. 36 (A2-72) in Wysoczka, Gem. Buk, Kreis Poznań,
Woj. wielkopolskie. Untersuchungsbericht**

Zusammenfassung

Die archäologischen Rettungsgrabungen auf der Mehrkulturfundstelle Nr. 36 in Wysoczka wurden in 1998 durchgeführt. Sie waren mit dem geplanten Bau der Autobahn A-2 verbunden. Sie hat das Team der Archäologischen Untersuchungen des Instituts für Urgeschichte der Adam Mickiewicz-Universität, das im Rahmen des Zentrums der Archäologischen Untersuchungen bei der Stiftung der Adam Mickiewicz-Universität handelt, durchgeführt. Die Arbeiten führte der Verfasser des vorliegenden Berichts.

Während der Ausgrabungen wurde ein 57,5 Ar großes Gebiet freigelegt, auf dem 61 archäologischen Objekte gefunden sind – die Überreste der Besiedlung aus dem Neolithikum, die mit der Bevölkerung der Trichterbecherkultur verbunden war, und der Besiedlung aus dem Spätmittelalter (XIV Jh.) sowie der zahlreichste Komplex von Objekten – der in den Grund eingetieften Speicher aus der zweiten Hälfte des XVII Jh. Unter den während der Untersuchungen freigelegten Befunden ist eine Sammlung der spätmittelalterlichen Keramik und Fragmente der Pseudomajolika-Gefäße bemerkenswert, die im neuzeitigen keramischen Material auftraten.

Abbildungen

- Abb. 1. Wysoczka, Gem. Buk, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst.36 (A2-72). Lage der Forschungsgrabungsflächen innerhalb der Abgrenzungslinien der Autobahn A2. Gez. Marek Żółkiewski
- Abb. 2. Wysoczka, Gem. Buk, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 36 (A2-72). Chronologische Unterscheidung der archäologischen Objekte. Gez. Marek Żółkiewski
- Abb. 3. Wysoczka, Gem. Buk, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 36 (A2-72). Pläne und Profile der archäologischen Objekte. Gez. Inga Helminiak
- Abb. 4. Wysoczka, Gem. Buk, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 36 (A2-72). Keramikauswahl aus dem Spätmittelalter. Gez. Joanna Sawicka
- Abb. 5. Wysoczka, Gem. Buk, Kreis Poznań, Woj. wielkopolskie, Fst. 36 (A2-72). Keramikauswahl aus dem Spätmittelalter (1-5) und aus der Neuzeit (6-9). Gez. Joanna Sawicka

C Z Ę Ś Ć 3

Z życia oddziału SNAP w Poznaniu

HENRYK MACHAJEWSKI

Sprawozdanie z działalności Oddziału Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich w Poznaniu w latach 2005-2006

Działalność Oddziału SNAP w Poznaniu w latach 2005-2006 ująć można w następujących punktach:

1. Działalność wydawnicza:

- 1.1. ukazał się kolejny 7 tom „Wielkopolskich Sprawozdań Archeologicznych”
- 1.2. ukazała się książka p.t. „Archeologia powiatu obornickiego”. Druk ten współfinansowały władze samorządowe powiatu obornickiego, Ośrodek Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego w Warszawie, Muzeum Archeologiczne w Poznaniu.
- 1.3. ukazały się „Funeralia Lednickie” – spotkanie 7 „Do, ut des – dar, pochówek, tradycja” (red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński) oraz spotkanie 8 „Starość – wiek spełnienia” (red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński)
- 1.4. ukazał się „Wielkopolski Biuletyn Konserwatorski”, t. 3.
- 1.5. ukazała się książka p.t. „Łąd nad Wartą” (red. M. Brzostowicz, H. Mizerska, J. Wrzesiński), będąca efektem organizowanego w Łądzie „I Festiwalu kultury słowiańskiej i cysterskiej”, współorganizowanego przez Oddział Poznański SNAP.
- 1.6. ukazała się książka „Pradolina Noteci na tle pradziejowych i wczesnośredniowiecznych szlaków komunikacyjnych” (red. H. Machajewski, J. Rola), zawierająca materiały po-konferencyjne z sesji w Piłę-Płotkach, która miała miejsce w dniach 29-30 listopada 2005. Publikacja ta wydana została przy finansowym wsparciu ze strony Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Instytutu Prahistorii UAM, Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz Muzeum Okręgowego w Piłę.

2. Organizacja konferencji:

- 2.1. Organizacja ogólnopolskiej sesji naukowej „Pradolina Noteci na tle pradziejowych i wczesnośredniowiecznych szlaków handlowych”, Piła-Płotki, 29-30 listopad 2005 r. Sesję wspierali: Urząd Marszałkowski, Prezydent miasta Piły, Urząd Miasta i Gminy w Wieleniu, Instytut Prahistorii UAM w Poznaniu.
- 2.2. Współorganizowanie „Festiwalu Archeologicznego” w Grzybowie (czerwiec 2005 r.)
- 2.3. Współorganizowanie „I Festiwalu Kultury Słowiańskiej i Cysterskiej w Łądzie nad Wartą” (25-26 czerwiec 2005 r.). Współpracowano tam z Wyższym Seminarium Stowarzyszenia Salezjańskiego, Wielkopolskim Zespołem Parków Krajobrazowych, Fundacją Patrymonium, Starostwem w Słupcy. Z ramienia Oddziału Poznańskiego SNAP w pracach tych uczestniczyli: Michał Brzostowicz, Jacek Wrzesiński, Piotr Pawlak.

3. Sprawy organizacyjne:

3.1. Niektóre prace archeologiczne prowadzone przez członków naszego Stowarzyszenia od strony finansowej obsługiwał nasz oddział

3.2. Prowadzono sprzedaż, w tym także wysyłkową, publikacji ukazujących się pod auspicjami Oddziału SNAP w Poznaniu.

3.3 W związku ze śmiercią mgra. Eugeniusza Wilgockiego, naszego Kolegi a jednocześnie członka Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich w Szczecinie, grono kolegów z ośrodka poznańskiego napisało artykuły do książki poświęconej Jego pamięci przygotowywanej przez Oddział Szczeciński SNAP.

3.4 Oddział SNAP w Poznaniu zgłosił jako kandydata do Nagrody im. J. Kostrzewskiego prof. dr hab. Stanisława Pazdę z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego.

Wypada w tym miejscu nadmienić, że Kandydat naszego Oddziału został laureatem aktualnie zakończonej edycji Nagrody im. J. Kostrzewskiego, która została mu wręczona w trakcie tegorocznego Walnego Zjazdu Delegatów SNAP w Sanoku.

Na koniec należy dodać, że w okresie sprawozdawczym nasz Oddział liczył ponad 80 członków.

ANDRZEJ MICHAŁOWSKI

Na podkarpackich ścieżkach – relacja z XVII Walnego Zjazdu Delegatów SNAP w Sanoku

W dniach 18-19 maja 2006 odbył się w Sanoku XVII Walny Zjazd Delegatów SNAP. Zjazd ten zamykał siedemnasty rok działalności Stowarzyszenia Naukowych Archeologów Polskich.

Delegacja Oddziału SNAP w Poznaniu, w skład której wchodził prof. dr hab. Tadeusz Makiewicz, Prezes Zarządu Głównego SNAP, dr Jacek Wierzbicki, Skarbnik Zarządu Głównego SNAP, mgr Jacek Wrześniński, Członek Zarządu Głównego SNAP oraz dr Andrzej Michałowski, Sekretarz Generalny SNAP przybyła po nocnej przeprawie w godzinach porannych do Rzeszowa, skąd, dzięki uprzejmości organizatorów zostaliśmy odebrani z pod dworca samochodem i dowieziona do Sanoka, gdzie trwała już towarzysząca Zjazdowi konferencja pt. „Z badań nad archeologią Polski południowo-wschodniej”, będąca prezentacją wyników badań członków Oddziału SNAP w Rzeszowie. W jej ramach wystąpili, wygłaszając następujące referaty:

M. Florek, *Cmentarzyska megalityczne kultury pucharów lejkowatych na Wyżynie Sandomierskiej.*

J. Gancarski, *Trzcinnica – osady obronne z początków epoki brązu i grodzisko słowiańskie „wały królewskie”.*

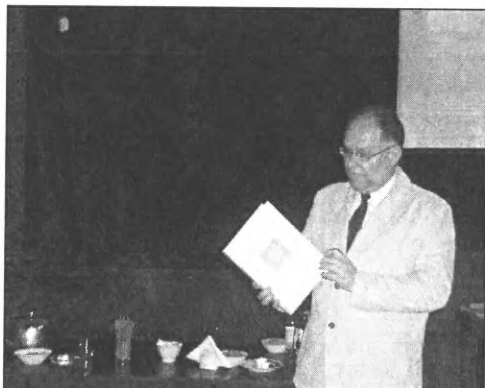
S. Czopek, J. Podgórska-Czopek, *Mikroregion Grodzisko Dolne w pradziejach i wczesnym średniowieczu.*

A. Szpunar, *Zamek w Czchowie.*

Fot. A. Michałowski

Fot. 1. Konferencja „Z badań nad archeologią Polski południowo-wschodniej”. Widok na salę obrad.

Fot. A. Michałowski

Fot. 2. Prof. dr hab. Sylwester Czopek prezentuje najnowszą książkę prof. T. Malinowskiego „Komorowo, stanowisko 1: grodzisko kultury łużyckiej – faktoria na szlaku bursztynowym”

Fot. A. Michałowski

Fot. 3. Prof. dr hab. Tadeusz Malinowski w trakcie wykładu promującego jego książkę „Komorowo, stanowisko 1: grodzisko kultury łużyckiej – faktoria na szlaku bursztynowym”

Zasadniczo, tylko dzięki celowemu przedłużeniu momentu rozpoczęcia konferencji, przez dr Krzysztofa Ormiana, głównego organizatora Zjazdu w Sanoku, było nam dane wysłuchać większość z tych interesujących wystąpień. W przerwie między wystąpieniami można było także uzupełnić sobie swoją biblioteczkę naukową, o archeologiczne publikacje ośrodka rzeszowskiego, oraz wydawnictwa przywiezione przez Delegatów SNAP z innych Oddziałów SNAP (fot. 1). Na koniec tej części Walnego Zjazdu Delegatów SNAP odbyła się promocja najnowszej, wydanej w Rzeszowie publikacji książkowej prof. dr hab. Tadeusza Malinowskiego, pt. „Komorowo, stanowisko 1: grodzisko kultury łużyckiej – faktoria na szlaku bursztynowym” (fot. 2, 3), którą obecni mogli nabyć w specjalnej, promocyjnej cenie zjazdowej!

Fot. A. Michałowski

Fot. 4. Wręczenie Nagrody im. Józefa Kostrzewskiego prof. dr hab. Stanisławowi Paździe

Fot. 5. Obrady XVII Walnego Zjazdu SNAP

Fot. A. Michałowski

Po zakwaterowaniu w Domu Turysty PTTK i obiedzie Delegaci i zaproszeni Goście mieli możliwość zwiedzenia sanockiej starówki i obejrzenia wystaw w tutejszym Muzeum Regionalnym, z których największym wzięciem cieszyły się zbiory prac Zdzisława Beksińskiego oraz wystawa ikon.

Właściwe obrady Walnego Zjazdu rozpoczęły się o godz. 16. W pierwszej kolejności mieliśmy niebывałą przyjemność wziąć udział w ceremonii wręczenia prof. Stanisławowi Pazdzie z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego nagrody im. Józefa Kostrzewskiego (fot. 4), przyznawanej przez Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich za wybitne osiągnięcia naukowe. W nawiązaniu do miejsca uroczystości, Laureat obok dyplomu i bukietu kwiatów otrzymał także statuetkę Dobrego Wojaka Szwejka, który w swych peregrynacjach po ogarniętej wojną światową CK Monarchii przebywał także w grodzie nad Sanem. W ciągu dalszym Zjazdu, któremu dalej przewodniczył prof. S. Pazda, zebrani na sali Delegaci (fot. 5) mieli możliwość wysłuchania rocznych sprawozdań: z działalności Zarządu Głównego i Oddziałów Stowarzyszenia; finansowego, Sądu Koleżeńskiego; Komisji Kwalifikacyjnej i Głównej Komisji Rewizyjnej. Sprawozdania te po krótkiej dyskusji zostały bez zastrzeżeń przyjęte przez Delegatów. Po zakończeniu sprawozdawczej części Zjazdu, przystąpiono do dyskusji programowej, której towarzyszyło zgłaszanie uchwał i wniosków.

Po zamknięciu obrad Walnego Zjazdu, Delegaci i Goście Zjazdu wzięli udział w uroczystym bankiecie (fot. 6), który miał miejsce w Domu Turysty PTTK, w trakcie którego odbywały się liczne niemniej bardzo istotne i owocne rozmowy kulturalne. Delegacja Oddziału SNAP w Poznaniu zgłosiła w ich trakcie chęć organizacji przyszłego XVIII Sprawozdawczo Wyborczego Walnego Zjazdu Delegatów SNAP w Poznaniu, co spotkało się z życzliwą akceptacją obecnych tutaj przedstawicieli pozostałych Oddziałów (Oficjalne zgłoszenie naszego Oddziału jako organizatora Walnego Zjazdu w roku 2007 miało ostatecznie miejsce w trakcie posiedzenia Zarządu Głównego SNAP 27 września 2006 roku). Po zakończeniu oficjalnej części bankietu, część z obecnych udała się na spoczynek, inni zaś przenieśli nocne obrady do sanockich piwiarni.

Drugi dzień obrad wstał deszczowy i pochmurny, co mogło źle wróżyć zaplanowanemu przez organizatorów objazdowi naukowemu na Słowację, zwłaszcza zwiedzaniu zamku

Fot. 6. Bankiet kończący pierwszy dzień Walnego Zjazdu

Fot. A. Michałowski

w Spiskim Hradzie. Wyruszyliśmy do Bardejowa w strugach deszczu, ale w dobrym nastroju. Te nasze „pozytywne vibracje” widać udzieliły się pogodzie bo po przyjeździe do Bardejowa, zaczęło się przejaśniać! W trakcie naszego pobytu w historycznej stolicy Górnego Szarysza zwiedziliśmy tutejsze muzea (fot. 7), oraz jego przepiękną starówkę. Gdy dojechaliśmy do Spiskiego Hradu (fot. 8)¹, słońce przepięknie nam już przyświecało, pozwalając rozkoszować się majestatycznym zamczyskiem i widokami rozpościerającymi się z jego murów, z których widać było nie tylko cały Spisz, ale także wznoszące się na horyzoncie Tatry!

Fot. 7. Uczestnicy XVII Walnego Zjazdu SNAP w galerii ikon w Bardejowie podczas objazdu Naukowego na Słowację

Fot. A. Michałowski

¹ Więcej zdjęć z XVII Walnego Zjazdu SNAP na stronie www.zgsnap.amu.edu.pl.

Fot. A. Michałowski

Fot. 8. Uczestnicy XVII Walnego Zjazdu SNAP na Spišským Hradzie

Korzystając z okazji zawitaliśmy również do Spiskiej Kapituły, by podziwiać to najmniejsze miasto Słowacji, z jego murami obronnymi i wspaniałą katedrą! W drodze powrotnej, na chwilę zatrzymaliśmy się w centrum handlowym, celem nabycia niezbędnych pamiątek ze Słowacji i ruszyliśmy z powrotem do Sanoka. Pogoda, dotychczas łaskawa dla nas przypomniała sobie, że miało być dżdżyste i na miejsce noclegu zajechaliśmy znowu w deszczu, co nam już zupełnie nie przeszkadzało, tym bardziej, że kolejny poranek wstał znowu słoneczny i pogodny...

Z ogromnym żalem żegnaliśmy gościnnych gospodarzy naszego tegorocznego Zjazdu, a także Kolegów z innych Oddziałów SNAP oraz przepiękne Podkarpacie.

